

WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI ADNUMERATYWNEJ
W JĘZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

Prace Sławistyczne

130

Komitet Redakcyjny

HANNA POPOWSKA-TABORSKA (przewodnicząca)
JERZY DUMA, JACEK KOLBUSZEWSKI,
VIOLETTA KOESKA-TOSZEWA, JANUSZ SIATKOWSKI,
LUCJAN SUCHANEK

INSTYTUT SŁAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK

MAKSIM DUSZKIN

WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI
ADNUMERATYWNEJ
W JĘZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

SŁAWISTYCZNY
OŚRODEK
WYDAWNICZY

Warszawa 2010

<http://rcin.org.pl>

Recenzje wydawnicze
ANDRZEJ BOGUSŁAWSKI i WOJCIECH CHLEBDA

Projekt okładki
MAREK PIJET

Redakcja
JOANNA POMORSKA

Skład i łamanie
JERZY PIENKOWSKI

© Copyright by Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy
Printed in Poland

ISBN 978-83-89191-91-5

Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW)
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
Pałac Staszica, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa
tel./fax 22 827 17 41, tel. 22 657 28 49
sow-ispaw@wp.pl, www.ispan.waw.pl

<http://rcin.org.pl>

SPIS TREŚCI

I. Wprowadzenie	9
I.1. Uwagi wstępne	9
I.2. Źródła materiału	10
I.3. Podstawowe pojęcia i założenia pracy	12
I.3.1. Szereg arytmetyczny. Dokładne i przybliżone określenia liczby	12
I.3.2. Przybliżoność mierzenia	14
I.3.3. Liczenie i mierzenie „zaokrąglone”	14
I.4. Sposoby wyrażania przybliżoności liczbowej.....	19
II. Przybliżoność liczbowa: stan badań	20
II.1. Definicje pojęcia przybliżoności	21
II.2. Sensy przybliżoności liczbowej	32
II.3. Sposoby definiowania sensów przybliżonych	43
II.4. Listy wykładników przybliżoności przedstawione w rozmaitych pracach	49
II.5. Problem części mowy	57
III. Teoretyczne problemy opisu przybliżoności	62
III.1. Przybliżoność określeń liczbowych różnych typów	62
III.1.1. Liczenie dokładne i przybliżone vs. oceny ilościowo-liczbowe	64
III.1.2. Wykładniki przybliżoności przy liczebnikach ułamkowych	68
III.1.3. Mierzenie: liczenie jednostek miary	79
III.2. Główne rodzaje wyrażeń liczbowych	100
III.3. Komponent ‘niewiele’	105
III.4. Typologia wykładników przybliżoności	121

IV. Wykładniki przybliżoności sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ w języku rosyjskim i polskim	144
IV.1. Wstęp	144
IV.2. Wykładniki o węższej łączliwości (ściśle adnumeratywne) ...	146
IV.2.1. Wykładniki rosyjskie	146
IV.2.1.1. <i>Около</i>	146
IV.2.1.2. <i>Порядка</i>	153
IV.2.1.3. <i>С/со</i>	156
IV.2.2. Wykładniki polskie	161
IV.2.2.1. <i>Circa</i>	161
IV.2.2.2. <i>Okolo, koło</i>	162
IV.2.2.3. <i>Rzędu</i>	168
IV.2.2.4. <i>Z/ze</i>	171
IV.2.3. Zestawienie polskich i rosyjskich wykładników o węższej łączliwości	173
IV.3. Wykładniki o szerszej łączliwości (nie tylko adnumeratywne)	179
IV.3.1. Rosyjskie wyrażenia <i>примерно, приблизительно</i> przy wyrażeniach numerycznych	181
IV.3.2. Polskie wyrażenia <i>mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu</i> przy wyrażeniach numerycznych	186
IV.3.3. Rosyjskie <i>примерно, приблизительно</i> , polskie <i>mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu</i> w kontekście nieadnumeratywnym	192
IV.3.4. Podsumowanie	200
IV.4. „Zaimkowe” wykładniki przybliżoności	201
IV.4.1. Rosyjskie „zaimkowe” wykładniki przybliżoności: <i>где-то, где-нибудь</i>	205
IV.4.2. Polskie „zaimkowe” wykładniki przybliżoności: <i>gdzieś, jakiś</i>	210
IV.4.3. Podsumowanie	213
IV.5. Rosyjski liczebnikowy szyk przestawny	214
IV.6. Pseudowykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’	247

IV.6.1. <i>Какой-нибудь, какой-то</i>	247
IV.6.2. <i>Более (или) менее</i>	251
IV.6.3. <i>Этак (эдак)</i>	253
IV.7. Łączliwość wykładników sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ z wyrażeniami numerycznymi różnych typów	256
IV.7.1. Uwagi wstępne	256
IV.7.2. Konstrukcje eliptyczne z jednostkami miary	257
IV.7.3. Liczebniki główne	259
IV.7.4. Rzeczowniki „ilościowe” (typu <i>десяток, десятка</i>)	260
IV.7.5. Nazwy liczb ułamkowych	265
IV.7.6. Przymiotniki i przysłówki numeryczne	276
IV.7.7. Podsumowanie	278
V. Zakończenie	283
VI. Wykaz skrótów	292
VII. Bibliografia	293

I. WPROWADZENIE

I.1. UWAGI WSTĘPNE

Przedmiotem pracy jest tak zwana przybliżoność liczbowa, jej odmiany oraz sposoby wyrażania wielkości przybliżonych w języku polskim i rosyjskim. W centrum pola analizowanych zjawisk mieszczą się połączenia liczebników określonych głównych z pewnymi leksemami: *około 50 osób*, *bez mała 50 osób*, *powyżej 50 osób*, *nie mniej niż 50 osób* itd. Lista tych leksemów zostanie podana w dalszym ciągu pracy.

Oprócz tego interesować nas będą połączenia tych leksemów z różnymi wyrażeniami liczebnikowymi¹, bezpośrednie połączenia z jednostkami miary (*około litra*) i pewne odrębne wyrażenia liczebnikowe (*kilkanaście*), a także specjalne konstrukcje (*dwa-trzy*). Ich typy sprecyzujemy później. Definicja pojęcia „przybliżoność liczbowa” wymaga uprzedniego wprowadzenia kilku pojęć nadrzędnych. Opieramy się na razie na intuicyjnym rozumieniu przybliżoności.

Wykładnikami przybliżoności nazywać będziemy – wstępnie – leksemy łączące się z liczebnikami określonymi i w połączeniu z nimi nazywające liczby przybliżone (np. *około dziesięciu*, *mniej więcej dwieście*). Takie połączenia, a także niektóre inne leksemy (np. *kilka*, *kilkanaście*) i konstrukcje o określonej budowie (np. *dwadzieścia-trzydzieści*; ros. liczebnik w szyku przestawnym: *человек пять*) będziemy nazywać przybliżonymi określe-

¹ Przez „wyrażenia liczebnikowe” rozumiemy tu wstępnie rozmaite wyrażenia zawierające w swojej treści komunikaty liczbowe i jakieś inne komponenty: *kilkumilionowe/ trzymilionowe miasto* ‘mające kilka/ trzy miliony <mieszkańców>’, *dwunożny* ‘mający dwie nogi’, *kilkumetrowy*, *dwudziestoosobowa drużyna* itd. Te wyrażenia są często formalnie pochodne od liczebników głównych określonych/nieokreślonych (zob. Bogusławski 1966: 56, 62–64).

niami (wyrażeniami) liczbowymi. Wyrażenia te stanowią „komunikaty liczbowe”², ale inne niż wyrażenia intuicyjnie „dokładne”, por.

Nazbierałem dwadzieścia pomidorów

vs.

Nazbierałem mniej więcej dwadzieścia pomidorów, Jan ma trzydzieści złotych

vs.

Jan ma trzydzieści-trzydzieści pięć złotych, Jan ma kilkadziesiąt złotych.

W części teoretycznej pracy spróbujemy:

- określić, czym jest zjawisko przybliżoności w porównaniu ze zjawiskiem dokładności liczbowej;
- ustalić sensy przybliżone i ich wykładniki;
- wyznaczyć zakres zjawisk językowych rozpatrywanych w części materiałowej.

W części materiałowej pracy porównamy funkcjonowanie niektórych wyrażen przybliżonych w języku rosyjskim i polskim w różnych aspektach. Opiszemy ewentualne różnice znaczeniowe pomiędzy tymi wykładnikami i różnice łączliwości.

I.2. ŹRÓDŁA MATERIAŁU

Ilustracyjny materiał językowy analizowany w pracy pochodzi z kilku źródeł. Przykłady polskie zaczerpnięte zostały z *Innego słownika języka polskiego PWN* (dalej: ISJP), Korpusu IPI PAN³ (dalej: Korpus) i rozmaitych stron internetowych.

Polskie przykłady z *Innego słownika języka polskiego*

Dużą część analizowanego w pracy polskiego materiału językowego stanowią przykłady znalezione w ISJP. ISJP można traktować jako swoisty korpus językowy. Gromadzi on bowiem dużą liczbę zdań, które pochodzą

² Pojęcia „wyrażenie liczbowe” i „komunikat liczbowy” zostały zaczerpnięte z pracy Bogusławski 1966: 56.

³ Korzystano z wersji wstępnej Korpusu IPI PAN [pierwsze wydanie Korpusu IPI PAN (czerwiec 2004); „Korpus IPI PAN. Wersja wstępna”], udostępnionej na stronie internetowej www.korpus.pl w postaci pliku do ściągnięcia (<http://www.korpus.pl/download/1.wstepny.70.bin.tar.bz2>).

z różnych tekstów i ilustrują użycia opisywanych w słowniku leksemów. Przy każdym zaczerpniętym z ISJP przykładzie w specjalnych nawiasach („{.....}”) podana jest jego lokalizacja w słowniku:

- nazwa hasła słownikowego
- numer strony – jeśli przykład znaleziono w tomie I słownika;
- cyfra II i numer strony – jeśli przykład znaleziono w tomie II słownika.

Przykłady te rejestrowane są w następujący sposób:

...wiek do trzydziestu lat, wykształcenie minimum średnie, mile widziana znajomość języków obcych {mile, 865};

Upał był straszny, temperatura dochodziła pod czterdziestkę {pod, II, 455}.

Z drugiej strony ISJP jest pracą leksykograficzną. Słownik podaje różne dane na temat interesujących nas wykładników przybliżoności. Dane te, a przede wszystkim eksplikacje semantyczne, są cytowane w naszej pracy. Cytaty z ISJP mają inne oznaczenia graficzne niż przykłady. Cytaty są podawane w cudzysłowie, a ich lokalizacja – w nawiasach kwadratowych, z użyciem skrótu ISJP, np.: „Jeśli jakieś wielkości, zwłaszcza duże, są pewnego **rzędu**, to w przybliżeniu tyle wynoszą. *Jakiego rzędu są to sumy?... Nielegalne przedruki i sprzedaż książek przyniosły straty rzędu 24 milionów marek... Najlepsi osiągnęli roczne dochody rzędu milionów dolarów*” [ISJP, hasło **rzęd** 2, znaczenie 5].

Polskie przykłady z Korpusu IPI PAN

Przykłady znalezione za pomocą Korpusu tworzą dużą część polskiego materiału ilustracyjnego. Z powodu trudności natury technicznej zaznaczamy opisowo jedynie miejsce ich znalezienia (np. „Niżej podajemy przykłady z Korpusu”; „[Korpus]” itd.). Nie podajemy natomiast informacji o tekstach źródłowych (autor, tytuł tekstu itd.).

Polskie przykłady z Internetu

Przykłady z Internetu znalezione za pomocą wyszukiwarki [Google.com](http://www.google.com). Źródło to traktowane jest w pracy jako źródło uzupełniające, używane w celu znalezienia niezwykle rzadko spotykanych połączeń, sprawdzenia możliwości/nieвозмоności wystąpienia jakiegoś połączenia, które wydawało się autorowi sztuczne. Przykłady pochodzące ze źródeł internetowych przytoczono głównie w rozdziale „Łączliwość wykładników sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ z wyrażeniami numerycznymi różnych typów”. W innych rozdziałach części materiałowej pracy ze źródła tego nie ko-

rzystaliśmy. Nie podajemy też dokładnej informacji o tekstach, z których te przykłady pochodzą. Zaznaczamy jedynie (opisowo), że zaczerpnięte zostały z Internetu.

Przykłady rosyjskie z Rosyjskiego Korpusu Narodowego

Przykładów rosyjskich szukano za pomocą Rosyjskiego Korpusu Narodowego (“Национальный корпус русского языка”), mieszczącego się na stronie internetowej <http://www.ruscorpora.ru/>.

Wszystkie te przykłady mają dokładną lokalizację źródła, którą podajemy w nawiasach kwadratowych, por. np.:

В природе насчитывается около 80 видов, произрастающих в Восточной и Южной Азии или в Америке. [Ирина Зброшко. Благородная и благодарная гортензия // “Homes & Gardens”, № 9, 2002].

Reszta rosyjskich i polskich przykładów pochodzi od autora. Przy ich tworzeniu autor opierał się na własnej intuicji językowej. Przykłady te podawane są bez żadnych specjalnych oznaczeń.

I.3. PODSTAWOWE POJĘCIA I ZAŁOŻENIA PRACY

I.3.1. SZEREG ARYTMETYCZNY. DOKŁADNE I PRZYBLIŻONE OKREŚLENIA LICZBY

Szeregiem arytmetycznym będziemy nazywać nieskończony abstrakcyjny zbiór wszystkich liczb dziesiętnych, występujących po sobie w kolejności rosnącej. Wstępnie przyjmujemy, że najmniejszymi niepodzielnymi elementami szeregu są jednostki (liczby rzędu „1”).

Liczebnikami będziemy nazywać wstępnie nazwy miejsc w szeregu arytmetycznym.

Trzeba odróżnić dwa funkcjonujące znaczenia wyrazu *liczba* (reszta ewentualnych znaczeń pomijamy): 1. liczba jako pojęcie przysługujące konkretnym zbiorom przedmiotów (liczba krzeseł, liczba drzew) i 2. liczba jako element szeregu arytmetycznego (liczba 5, liczba 20 itd.). Przykład językowy: *Liczba₁ krzeseł w pokoju równa się <liczbie₂> pięć.*

Określenie liczby przedmiotów (zjawisk) odnoszące ją do jednego i tylko jednego z punktów szeregu arytmetycznego będziemy nazywać **dokładnym określeniem liczbowym** (*Przyszło 5 osób*).

Przybliżonym określeniem liczbowym będziemy nazywać określenie liczby jako należącej do odcinka szeregu arytmetycznego:

- a) o nieznanym granicach (górną i dolną), a znanym centrum: *Przyszło około 20 osób* ‘mniej niż 20 lub 20 lub więcej niż 20’;
- b) o nieznaną dolną, a znaną górną granicą: *Przyszło blisko 20 osób* ‘19 lub mniej’, *Będzie do 20 osób* ‘20 lub mniej’;
- c) znaną dolną, a nieznaną górną: *Przyjdzie ponad 20 osób* ‘21 lub więcej’, *Przyjdzie minimum 20 osób* ‘20 lub więcej’;
- d) znanych granicach górną i dolną: *Przyjdzie od 20 do 30 osób*, *Przyjdzie kilkanaście osób* ‘od 11 do 19’, ‘więcej niż 10, mniej niż 20’.

Dokładne określenie liczbowe stanowi zatem odniesienie do jednego z punktów szeregu arytmetycznego, natomiast przybliżone określenie liczbowe odnosi się nie do punktu, lecz do całego odcinka, do zbioru punktów mieszczących się blisko siebie, z których jeden odpowiada liczbie określanej.

Przy pewnych wykładnikach typu (b) i (c) znany punkt graniczny mieści się w odcinku, do którego należy określana liczba (*do pięciu osób* ‘5 lub mniej’, *nie mniej niż pięć* ‘5 lub więcej’), natomiast przy innych nie mieści się (*niespełna 20* ‘19 lub mniej’, *ponad 20* ‘21 lub więcej’).

Pojęcie **przybliżonego określenia liczbowego**, używane w niniejszej pracy, obejmuje, ogólnie rzecz ujmując, wyrażenia następujących typów:

1. połączenia liczebnika z wykładnikiem przybliżoności, np. *około | stu tysięcy <złotych>*, *bez mała | 3 <godziny>*, *mniej/więcej niż | 5* (liczebnik wyraża punkt, natomiast wykładnik przybliżoności wskazuje, że punkt ten jest granicą bądź „centrum” odcinka);
2. liczebniki wyznaczające odcinek szeregu przez wskazanie jego granic (typu *kilka*, *kilkanaście*, *paręset*).

Określana liczba odpowiada **jednemu** z punktów wydzielonego odcinka, ale nie wiadomo któremu dokładnie.

W języku rosyjskim specjalnym wykładnikiem przybliżoności jest też pozycja liczebnika dokładnego względem określanego rzeczownika. Pozycja bezpośrednio **po** rzeczowniku (tzw. szyk przestawny) wskazuje na przybliżone użycie tego liczebnika⁴.

O przybliżonym lub dokładnym charakterze określenia liczbowego decydują zarówno (a) typ użytego w nim liczebnika (typ lokalizacji liczby

⁴ Bogusławski i Karolak piszą: „Liczby przybliżone wyraża się w języku rosyjskim:

1. przy pomocy połączeń liczebników z pewnymi specjalnymi wyrazami, np.: *около*, *свыше*
2. przy pomocy szyku przestawnego, np.: *рублей сорок*, oraz

w szeregu arytmetycznym: *kilka – pięć*), jak i (b) użyte analityczne wykładniki dokładności lub przybliżoności (*dokładnie 500 zł⁵ – około 500 zł*).

Dalej będziemy używali wymiennie pełnych terminów „wykładnik przybliżoności” i „wykładnik dokładności” oraz skrótów – WP i WD.

Liczebniki typu *kilka* mogą występować bez WP i WD lub występować w połączeniu z niektórymi WP (*od kilku do kilkunastu złotych* ‘od 2 do 19’), natomiast nigdy z WD (**Wydałem dokładnie kilkaset złotych*). Liczebniki typu *pięć*, użyte w zdaniach bez WP i WD, najczęściej pełnią funkcję dokładnych określeń liczby (*Proszę dwie kawy*)⁶.

I.3.2. PRZYBLIŻONOŚĆ MIERZENIA

Trzeba zaznaczyć, że przybliżoność dotyczy nie tylko liczenia w ścisłym sensie, lecz także **mierzenia** za pomocą konwencjonalnych jednostek miary. Mierzenie, zdefiniowane jako „liczenie jednostek miary”, traktować można jako szczególny przypadek liczenia (*około 10 metrów*). Z drugiej strony problem przybliżoności liczbowej odnosi się też bezpośrednio do skonwencjonalizowanego mierzenia, ponieważ jednostki większego rozmiaru w systemach miar są de facto liczebnikiem połączonym z komponentem nazywającym mniejszą jednostkę miary (*kilogram* ‘1000 gramów’).

I.3.3. LICZENIE I MIERZENIE „ZAOKRĄGLONE”

Należy też wspomnieć o szczególnym **niedokładnym** rodzaju użyć liczebników określonych (bez WP i WD lub z WP i WD). Użycia te traktować będziemy jednak **na innej zasadzie niż określenia przybliżone**.

Sannikow pisze:

[...] **любые** указания на количество, на пространственные или временные промежутки **приблизительны**, в том смысле, что любое из них допускает уточнения (ср. диалог: – Сколько вам лет? – 41 год. – А точнее? – 41 год и два месяца. – А еще точнее? и т.д.) [Санников 1999: 341; podkreślenie – M. D.]

3. przy pomocy wyrazów: *несколько (kilka)* [...], *несколько сот (kilkaset)*, *десятки (dziesiątki)*, *сотни (soteny, sotnyam* itd.; – *setki*), *тысячи (tysiące)*, *миллионы (miliony)* itd.” [1973: 280; podkreślenie – M. D.]

⁵ O *exactly* (angielskim odpowiedniku polskiego *dokładnie*) zob. szerzej: Wierzbicka 1991: 359.

⁶ Istnieją też specjalne użycia liczebników głównych określonych: użycia „zaokrąglone”. Zob. na ten temat s. 16–17 naszej pracy.

Naszym zdaniem niedokładność, o którą tutaj chodzi, jest jednak inna niż przybliżoność. Ta niedokładność wiąże się z osobliwościami określeń parametrycznych za pomocą skonwencjonalizowanych jednostek miary. Chodzi tu o to, iż „rozmiar” najmniejszej jednostki używanej w danym skonwencjonalizowanym systemie mierzenia jest ustalany przez konwencję. Teoretycznie jednak „rozmiar” ten może być dowolnie mniejszy, a zatem żaden system mierzenia nie jest „absolutnie dokładny”, to znaczy, że w razie potrzeby mogą być stworzone jednostki jeszcze mniejsze niż istniejące w danym systemie, np. z jednej strony pojemność można mierzyć w litrach, „nie widząc” drobniejszych różnic obiektów pod względem danego parametru, a z drugiej – w jednostkach nieskończoną liczbę razy mniejszych niż litry (mililitry, ...). Są zatem – przynajmniej teoretycznie – możliwe nieskończone pytania o uściślenie (jak przytoczono w cytowanej powyżej pracy Sannikowa). Każde określenie zawierające skonwencjonalizowane jednostki miary może być przez te pytania zakwestionowane jako nieściśle.

„Dokładność” określeń parametrycznych jest sytuacyjna. W danej sytuacji jakieś jednostki są przyjmowane jako „najmniejsze”, „precyzyjne” (ale – teoretycznie – mogą być użyte jednostki jeszcze precyzyjniejsze). W różnych sytuacjach mogą to być jednostki o różnym „rozmiarze”. Często jednostki te są większe niż najmniejsze jednostki w systemie, np. mierzenie wieku osoby odbywa się za pomocą liczenia lat, bez uwzględnienia mniejszych jednostek skali czasu (miesiące, dni, godzin, minut itd.). W tym przypadku mogłyby być uwzględniane miesiące, dni, godziny itd., ale są uwzględniane tylko lata. Natomiast w przypadku mierzenia biegu sportowca są brane pod uwagę sekundy lub nawet dziesiątne, setne itd. części sekundy. Podobnie też mierzenie odległości między miastami odbywa się bez uwzględnienia metrów, centymetrów itd.: *Od miasta A do miasta B jest X kilometrów.*

Zadaniem odbiorcy jest ustalenie, jakie jednostki są najmniejsze w danym określeniu, to znaczy, jak dokładnymi jednostkami jest mierzona zakomunikowana ilość (wartość parametryczna). Przytoczyć tu można następujący przykład z pracy Sannikowa, który ilustruje konsekwencje błędu odbiorcy przy odczytaniu tej informacji.

Zwiedzający muzeum kultury antycznej długo przygląda się starożytnemu mieczowi i wreszcie pyta pracownika, kiedy i przez kogo został wykonany: – Przez kogo, to nie wiem – żywo odpowiedział pracownik – tylko to, że ma już cztery tysiące lat i trzy miesiące, jest pewne jak w banku. – Ale jak pan potrafił tak dokładnie obliczyć czas? – zdziwił się zwiedzający. – ...dżentelmen, który go tutaj przyniósł, powiedział,

że ma on cztery tysiące lat. Od tamtej pory minęły dokładnie trzy miesiące. Jasne? [Санников 1999: 341; tłumaczenie – M. D.].

W rozmowie pracownika muzeum z osobą, która przyniosła miecz do muzeum, najmniejszą jednostką stosowaną przy określaniu wieku miecza były lata, być może nawet „1000 lat” (zakomunikowano czas: „4 tysiąclecia”, mierzono go za pomocą jednostek „tysiąc lat”). Pracownik natomiast błędnie sądzi, że najmniejszą jednostką używaną przy mierzeniu danego czasu były dni. W związku z tym określa wiek miecza, dodając do „liczby dni” od jego wykonania liczbę dni, w których miecz był eksponatem muzealnym.

Dodajmy, iż „4 tysiące lat” (wiek miecza podany przez osobę, która go przyniosła) traktować można jako określenie „niedokładne”. Pomiar „dokładny”, oczekiwany przez odbiorcę (pracownika muzeum), powinien się bowiem odbywać za pomocą jednostek drobniejszych niż te, które zastosował nadawca.

Ze zjawiskiem używania jednostek większych niż jednostki istniejące w systemie można się zetknąć też przy liczeniu: przy nazwach liczb tak zwanych okrągłych wyższego rzędu. Przyjrzyjmy się bliżej określeniom dokładnym. Z punktu widzenia semantyki każde dokładne określenie liczby przedmiotów powinno być eliminacją całego szeregu arytmetycznego, oprócz jedyne go punktu, który jest odpowiednikiem określonej liczby. Zdanie *Liczba X-ów równa się A* oznacza, że ‘liczba X-ów jest nie mniejsza niż A i nie większa niż A’⁷, a inaczej – ‘liczba X-ów jest większa niż A – 1 i mniejsza niż A + 1’: *W pokoju siedzi 5 osób* ‘więcej niż 4, mniej niż 6’.

Por. też zdania:

W domu 5 przy ulicy Piłsudskiego mieszka osiem osób (‘więcej niż 7, mniej niż 9’) – dokładne;

vs.

W Polsce mieszka trzydzieści osiem milionów osób (**nie**: ‘więcej niż 37 999 999, mniej niż 38 000 001’) – niedokładne.

Przy takim rozumieniu dokładności za określenia dokładne nie uznamy liczebników i wyrażeń liczebnikowych użytych w zdaniach z przytoczonej niżej grupy przykładów:

Milion uchodźców, wśród nich kobiety, dzieci i starcy, koczuje w pobliżu granicy {koczować, 637};

Miasto ma milion mieszkańców {mieszkanie, 859}.

⁷ Na podstawie rozważań Edwarda Sapira dotyczących pojęcia równości [Sapir 1972: (17) 25].

Znaczenia wyrażenia liczbowego *milion* użytego w tych zdaniach nie możemy opisać jako ‘liczba większa niż 999 999 i mniejsza niż 1 000 001’, dlatego nie jest to określenie dokładne w rozumieniu opisanym wyżej:

...*trzymilionowe miasta Sydney i Melbourne* {milionowy, 866}.

Jeżeli występujące w tym przykładzie wyrażenie *trzymilionowy* byłoby określeniem dokładnym, liczby mieszkańców obu miast byłyby sobie równe $/3\,000\,000 = 3\,000\,000/$. Nie musi to być prawdą, nie jest to więc określenie dokładne w sensie ścisłym.

Por. też:

- *Nie jest rzeczą obojętną dla świata, co zamierza i dokąd kroczy 800-milionowy naród* {kroczyć, 706};
- *Wielkie pogromy żydowskie pochłonęły pół miliona ofiar* {pogrom, II, 146};
- *Mamy w Polsce 38 milionów indywidualistów – nie wrzucamy ich do jednego worka* {worek, II, 1040};
- ...*zbiory chrząszczy liczące pół miliona okazów* {okaz, 1148};
- *Finałowy mecz obejrzało pół miliarda ludzi na całym świecie* {obejrzeć, 1057}.

Jak widać, analizowane wyrażenia mają pewną wspólną cechę formalną. Są to określenia liczb dosyć wysokich, należących do rzędu „1000” i wyżej.

„Niedokładne” wyrażenia omawianego typu można traktować jako nazwy elementów takiego szeregu arytmetycznego, którego najmniejszymi niepodzielnymi elementami są nie jednostki, lecz dziesiątki, setki, tysiące, miliony itd., np. wyrażenie *800-milionowy* <*naród*> odnosi się do punktu takiego szeregu, w którym punktami są miliony. Szereg taki jest niedokładny w porównaniu z szeregiem jednostek. Odbiorca odczytuje, iż liczone są tu nie jednostki (1, 2, 3 itd.), lecz pewne większe całości. **Nie będziemy** traktować takich „powierzchniowo dokładnych”, a pragmatycznie „niedokładnych” użyć liczebników jako przejawów zjawiska przybliżoności. Przybliżoność – przynajmniej w rozumieniu przyjętym w danej pracy – zawsze ma jakieś powierzchniowe wykładniki.

Igor Mielczuk pisze, że przy połączeniu wykładnika przybliżoności (ППрибл) – przysłówka z liczebnikiem złożonym (*пять тысяч, сто пятьдесят миллионов*) – zachodzi następująca niejednoznaczność: np. *примерно двести тысяч [рублей] (mniej więcej dwieście tysięcy [rubli])*

może oznaczać albo ‘(mniej więcej dwieście) tysięcy rubli’, albo ‘(mniej więcej dwieście tysięcy) rubli’. W pierwszym wypadku jest to oznaczanie liczby tyśiący, bliskiej 200, w drugim – dowolnej liczby, bliskiej 200 000 [Мельчук 1985: 364].

Spostrzeżenie Mielczuka wskazuje, iż odniesienie do „niedokładnego” („zaokrąglonego”) szeregu, tak samo jak do „dokładnego”, może być dwójakiego rodzaju:

1. **dokładne (punkt):** *W Polsce mieszka 38 milionów osób* (liczba nazwana przez określenie *38 milionów* nie równa się 38 000 000 w sensie dosłownym), *Podróż trwała 15 godzin*⁸;
2. **przybliżone (odcinek, zbiór punktów):** *W Polsce mieszka około 38 milionów osób* ‘mniej niż 38 lub 38 lub więcej niż 38 <milionów osób>’ (przybliżona liczba milionów)⁹, *W Polsce mieszka kilkadziesiąt milionów osób* ‘od 20 do 90<99?> /milionów osób/’, *Podróż trwała kilkanaście godzin*.

Warto w związku z tym podkreślić, że niektóre przybliżone określenia liczbowe odbierać można jako systemowo dwuznaczne („zaokrąglone” bądź „dokładne”), np. *kilkaset*: 1. ‘kilka setek, od 2 do 9 setek’ i 2. ‘od 200 do 999’; *więcej niż 400 tysięcy*: 1. ‘liczba tysięcy większa od 400’ i 2. ‘liczba większa niż 400 000’.

„Dokładność” określenia ilościowego może być rozumiana zatem co najmniej w dwojaki sposób. Można mówić (1) o dokładności **wewnętrznej** określenia – mniejszej lub większej **precyzyjności pojęć** używanych przy kwantyfikacji (jeden aparat pojęciowy może być bardziej precyzyjny niż inny: porównajmy np. dwie skale mierzenia wagi, z których jedna ma jako jednostki wyłącznie gramy, a druga – wyłącznie kilogramy). Można mówić także (2) o dokładności **zewnętrznej** – precyzyjności **używania** aparatu pojęciowego kwantyfikacji (por. *dziesięć – mniej więcej dziesięć*). Mamy zatem do czynienia (1) z dokładnością–niedokładnością danego aparatu pojęciowego, porównywanego z jakimś innym aparatem pojęciowym pod

⁸ Jako dokładne odniesienia do „zaokrąglonej” skali możemy rozpatrywać nawet wyrażenia liczebnikowe złożone ze skonwencjonalizowanych jednostek miary występujących w połączeniu z WD (*dokładnie, równo* itd.): *Jan ma dokładnie 55 lat*; *Od miasta A do miasta B jest równo 100 kilometrów* (chodzi o dokładność liczby kilometrów, metry zaś nie są uwzględniane).

⁹ Zdania tego typu (nazwa liczby złożonej okągłej + *około*) mogą być jednak traktowane dwojako (jako odnoszące do „dokładnego” bądź do „zaokrąglonego” szeregu); zob. przytoczony wyżej cytat z Mielczuka 1985.

pewnym kątem, lub (2) z dokładnością vs. niedokładnością („przybliżonością”) użycia danego aparatu pojęciowego przez określenie: *dokładnie/mniej więcej dwadzieścia* (dokładne vs. przybliżone korzystanie z dziesiętnego systemu liczenia). „Niedokładność” wewnętrzna określenia ilościowego jest zawsze względna. Chodzi tu o to, że używa się mniej precyzyjnego aparatu pojęciowego, niż by się mogło użyć.

Tak zwanej zaokrągłości¹⁰ (niedokładności wewnętrznej) nie utożsamiamy z przybliżonością i w dalszym ciągu pracy nie będziemy jej uwzględniać.

I.4. SPOSOBY WYRAŻANIA PRZYBLIŻONOŚCI LICZBOWEJ

Przybliżoność liczbowa może być wyrażana za pomocą środków leksykalnych i składniowych.

Leksykalnym WP nazwiemy leksemy występujące przy liczebniku, wyrażeniu liczebnikowym w rodzaju *dwumilionowy* lub przy jednostce miary i komunikujące przybliżone użycie tego liczebnika (wyrażenia liczebnikowego, jednostki miary) (np. *około* w połączeniu *około 5, około litra <wody>*).

Konstrukcje typu *dwa-trzy*, rosyjski liczebnikowy szyk przestawny *дня два* itd. nazywać będziemy **WP-konstrukcjami/składniowymi WP**.

Liczebniki (wyrażenia liczebnikowe) w rodzaju *kilka, kilkanaście* nazywać będziemy **liczebnikami przybliżonymi**.

Wszystkie te wyrażenia, łącznie z połączeniami WP + liczebnik (wyrażeniami typu pierwszego), nazywać będziemy **przybliżonymi określeniami liczbowymi**.

¹⁰ Szerzej na temat zjawiska zaokrągłości zob. Duszkin 2003.

II. PRZYBLIŻONOŚĆ LICZBOWA: STAN BADAŃ

W tym rozdziale spróbujemy nakreślić wstępny obraz zjawiska przybliżoności liczbowej i przedstawić rozmaite przejawy zjawiska przybliżoności w języku polskim i rosyjskim. W tym celu zostaną omówione główne znane autorowi prace, które ujmują przybliżoność liczbową jako problem ogólny. Artykuły i drobne wzmianki w większych pracach dotyczące poszczególnych wykładników przybliżoności zostaną w tym rozdziale pominięte. Część z tych prac opisuje zjawiska języka rosyjskiego, część – polskiego, a jedna stanowi polsko-rosyjską analizę porównawczą.

Większość prac poświęcona jest szerszym zagadnieniom, przybliżoności zaś poświęcone są tylko niektóre rozdziały (np. Мельчук 1985; Wierzbicka 1991).

W poszczególnych opisanych niżej pracach:

- a) podane są mniej lub bardziej ścisłe definicje zjawiska przybliżoności;
- b) wyodrębnione są sensory składające się na zjawisko przybliżoności liczbowej;
- c) podane są listy rosyjskich/polskich wykładników poszczególnych sensów (a przynajmniej wymienione niektóre wykładniki);
- d) pokazane są sposoby definiowania sensów przybliżonych i znaczeń poszczególnych wykładników;
- e) podana jest informacja, że wykładniki przybliżoności należą do różnych części mowy, czyli: (1) wykładniki charakteryzują się różnymi właściwościami składniowymi; (2) niektóre wykładniki charakteryzują się **składniowo** uwarunkowanymi ograniczeniami łączliwości z wyrażeniami liczebnikowymi różnych typów.

Przedstawiamy poniżej stan badań nad przybliżonością, rozpatrując znane autorowi prace pod kątem wyznaczonych problemów.

II.1. DEFINICJE POJĘCIA PRZYBLIŻONOŚCI

W znanych autorowi pracach widać wyraźnie dwa podejścia. Część prac mówi wyłącznie o przybliżoności „przyliczebnikowej” i wyrażeniach występujących przy liczebnikach. Takie podejście widoczne jest w pracach: Мельчук 1985, Супрун 1959, 1962, Bogusławski–Karolak 1973. Супрун i Bogusławski–Karolak nie definiują przybliżoności, choć wyróżniają jej typy (*sensy*) wraz z wykładnikami. Mielczuk natomiast próbuje pojęcie to zdefiniować. Określenie przybliżone, a przynajmniej jedna z jego odmian, jest to **wyrażenie wiedzy dokładnej, ale nie o punkcie, lecz o odcinku** [Мельчук 1985: 157]. Wykładnikami przybliżoności są u Mielczuka wyłącznie takie wyrażenia, które występują tylko przy liczebnikach i specjalnych wyrażeniach pochodnych¹¹. Inne podejście reprezentują prace Супруна, Bogusławskiego i Karolaka. Tutaj jako wykładniki przybliżoności liczbowej rozpatrywane są też takie wyrażenia, które z jednej strony występują przy liczebnikach i wyrażają jakiś sens „przybliżony” (np. *почти 20* – ‘niewiele mniej niż 20’), z drugiej zaś – mogą wystąpić przy innych wyrażeniach, niemających bezpośredniego związku z ilością, a tym bardziej z liczbą (*почти зеленый, почти полон*; pol. *prawie zielony, prawie skończyłem*). Tego typu wyrażenia są ważne z następujących powodów: wydaje się, że przynajmniej w części prac są one akurat podstawą wydzielania przybliżoności ilościowej i nieilościowej, w publikacjach tych zakłada się bowiem, że wyrażenia w rodzaju *prawie* mają to samo znaczenie zarówno w połączeniach liczebnikowych (*prawie 20*), jak też nieliczebnikowych (*Wygląda prawie tak, jak Piotr, prawie zielony*). Dlatego – jeśli przy liczebnikach wyrażają przybliżoność liczbową – przy innych wyrażeniach też wyrażają **przybliżoność jakiegoś typu**.

Część polskich przybliżonych określeń liczbowych – składających się (powierzchniowo) z nazwy liczby i wykładnika przybliżoności – została opisana w pracy Macieja Grochowskiego [Grochowski 1997]. Autor analizuje te wykładniki jako typ tzw. wyrażen funkcyjnych. Termin „wyrażenia funkcyjne” obejmuje „jednostki leksykalne, które nie są zdolne do samodzielnego konstytuowania zdania (w terminologii tradycyjnej: do wypełniania pozycji orzeczenia i orzecznika) i jako takie nie mogą stanowić członów relacji odniesienia przedmiotowego, której przeciwczłonami są obiekty i stany rzeczy pozajęzykowe” [Grochowski 1997: 36]. Grochowski pisze:

¹¹ Przypadek *примерно-приблизительно* Mielczuk omawia oddzielnie.

Nie można, wskazując na obiekt pozajęzykowy ani na pozajęzykowy stan rzeczy, niczego o nich orzec za pomocą takich np. jednostek, jak *bodaj, byle, chociaż, no, około, zresztą* – w przeciwieństwie do jednostek typu *pies, szumi, żółty, ciemno, pięć, woń* [1997: 36].

Jeden z rozdziałów książki przedstawia klasyfikację syntaktyczną polskich leksemów nieodmiennych¹², a jedna z przedstawionych w klasyfikacji grup leksykalnych to tzw. operatory adnumeratywne. Zostały one wydzielone spośród innych leksemów nieodmiennych na podstawie zbioru następujących cech syntaktycznych:

Operatory adnumeratywne to leksemy nieodmienne, nie funkcjonujące samodzielnie jako wypowiedzenia, nie mające funkcji łączącej, mające ustabilizowaną pozycję linearną w wypowiedzeniu, niezdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikiem, zdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z liczebnikiem [1997: 27; podkreślenie – M. D.].

Do klasy tej Grochowski zalicza następujące jednostki: *bez mała* (*Tym samochodem przejechał już bez mała pięć tysięcy kilometrów*), *blisko* (*Pocztę otworzono po blisko trzy miesiące trwającym remoncie*), *niespełna* (*Do domu Piotra trzeba iść stąd niespełna dziesięć minut*), *około* (*Po około dwóch tygodniach dostaniesz tę książkę*), *plus minus* (*Na szefa musisz poczekać jeszcze plus minus pół godziny*), *ponad* (*Szybkościomierz wskazywał ponad dwieście kilometrów na godzinę*), *przeszło* (*Cała delegacja liczyła przeszło sto osób*), *z* (*Kup z pięć kilogramów kartofli*), *z górą*¹³ (*Wszystkich napojów zamówili z górą trzy litry*) [1997: 27].

¹² Grochowski stwierdza: „Zdecydowana większość wyrażen funkcyjnych [...] to leksemy nieodmienne”. Z drugiej strony, w zbiorze leksemów nieodmiennych „[...] wiele jest takich jednostek, które bez wątpienia do funkcyjnych nie należą, np. nieodmienne rzeczowniki, nieodmienne przymiotniki, zawsze nieodmienne wykrzykniki” [1997: 6].

¹³ Katarzyna Doboszyńska-Markiewicz analizuje te wyrażenia (z wyjątkiem wyrażenia *przeszło*), a także stosowane przez Grochowskiego kryteria ich wyodrębnienia jako klasy [Doboszyńska-Markiewicz 2007]. Autorka zwraca uwagę na fakt, że cechy językowe (głównie składniowe), które są podstawą wyodrębnienia klasy, nie są wspólne wszystkim zaliczonym do niej wyrażeniom. Niektóre z tych wyrażen nie mają na przykład ustalonej pozycji linearnej w wypowiedzeniu (*bez mała, plus minus* i *z górą*), choć cecha ta powinna im, jako operatorom adnumeratywnym, przysługiwać [Doboszyńska-Markiewicz 2007: 44–45]; np. *z górą* może wystąpić zarówno po liczebniku i określonym ilościowo rzeczowniku (*dwadzieścia osób z górą*), jak też przed liczebnikiem i rzeczownikiem (*z górą trzy litry*), pomiędzy liczebnikiem a rzeczownikiem (*przed tysiącem z górą laty*).

Analizując te jednostki, Grochowski stwierdza, że mają one wspólne cechy znaczeniowe.

Operatory adnumeratywne stanowią jednorodną semantycznie klasę leksemów. Dodanie dowolnego leksemu tej klasy do liczebnika (lub wyrażenia pochodnego od liczebnika) powoduje, że wyznaczona przez liczebnik szeroko pojęta charakterystyka ilościowa obiektu (obejmująca liczbę, miarę i ilość w ścisłym sensie) zostaje (przez mówiącego) zakwestionowana jako niezgodna z jego wielkością rzeczywistą [1997: 29]¹⁴.

Autor pisze, że „relevantnymi (choć nie jedynymi) komponentami semantycznymi operatorów adnumeratywnych są jednostki ‘mniej niż X’ – dla *bez mała, blisko, niespełna* i ‘więcej niż X’ – dla *ponad, przeszło, z górą*” [1997: 29]; oba wyróżnione komponenty zawierają leksemy *około, plus minus, z*. Dopiero po przytoczonych wyżej uwagach autor uznaje dane leksemy **za wykładniki aproksymacji**¹⁵.

Grochowski opisuje aproksymację następująco:

Aproksymacja jako pewien sposób ujmowania świata przez mówiącego polega na opisywaniu wielkości rzeczywistych za pomocą wyrażen odnoszących się do innych wielkości, podobnych, które łatwiej jest sobie niż te pierwsze wyobrazić. Tego rodzaju opis stanowi pośrednią charakterystykę danej wielkości: mówiący przypisuje metapredykat o treści ‘w przybliżeniu’ innemu predykatowi. A zatem nadawca mówiąc o A, mówi *w przybliżeniu X*, bo sądzi, że A jest w niewielkim stopniu inne niż X, i że najłatwiej jest mówić o A, używając X [1997: 29; podkreślenie – M. D.].

Grochowski pisze, że „w sposób przybliżony można charakteryzować dowolne stany rzeczy, a nie tylko ilość”. Podkreśla jednak, że operatory adnumeratywne wyrażają przybliżoność **ilościową** [1997: 29] **i tylko ilo-**

Dodajmy, że Grochowski nie wymienia wyrażen z *czymś, z hakiem, z kawałkiem* itd., które występują najczęściej po liczebniku i mają to samo znaczenie co wyrażenie z *górką*. Można przypuszczać, że to ostatnie wyrażenie traktowane jest jako całośćka leksykalna (gramatycznie kwalifikowane jako operator adnumeratywny), natomiast z *czymś, z hakiem, z kawałkiem* – jako połączenie dwóch jednostek (przyimka z i pewnych leksemów).

¹⁴ Zauważmy, że w przypadku niektórych wykładników chodzi raczej nie o niezgodność, lecz o możliwość takiej niezgodności: por. *około pięćmi* – ‘niewiele mniej niż 5 lub 5 lub niewiele więcej niż 5’.

¹⁵ Termin *aproksymacja* jest synonimem stosowanego w naszej pracy terminu *przybliżoność*.

ściową. W funkcji wykładników „aprosymatycznej charakterystyki ilościowej”, oprócz przedstawionych wyżej operatorów adnumeratywnych, występują między innymi partykuły typu *prawie, niemal*. Łączą się one nie tylko z liczebnikami i wyrażeniami z nimi związanymi, lecz także z wyrażeniami niezwiązanymi z pojęciem ilości.

Anna Wierzbicka [Wierzbicka 1991] opisuje angielskie i polskie tak zwane *quantitative particles*. Dla potrzeb tej pracy, roboczo, przetłumaczymy to pojęcie jako „partykuły kwantytatywne (ilościowe)”.

Niektóre z tych ilościowych wyrażeń mają „metaforyczne rozszerzenia” („metaphorical extensions”), dodatki jakościowe [Wierzbicka 1991: 345], na przykład *more or less* występuje zarówno w kontekstach ilościowych (*more or less 50*), jak i jakościowych (*more or less the same*), zachowując to samo znaczenie. Z tego powodu znaczenie to, zdaniem Wierzbickiej, opisywać należy nie w terminach ‘more/less’, lecz ‘different’:

more or less

it could be this

it could be different from this

it couldn't be very different from this [1991: 345].

Wierzbicka 1987 pisze, że *blisko* jest bardziej „ilościowe” niż *prawie*. W kontekstach ilościowych mogą być użyte oba wyrazy, natomiast w jakościowych *blisko* nie występuje: por. *Przyszło blisko /prawie/ sto osób i Są prawie /*blisko/ takie same* [1987: 186]. Dlatego w definicji *prawie* został użyty element ‘a little different’, a w *blisko* – ‘a little less’:

niemal, /prawie

if it was no more than a little different

it would be true to say ‘X’

if one said ‘X’ it would be no more

than a little different from what is true

because it is not much less than X

one could think that it would be less than

that

I say ‘X’ because I want to say something

that is easy to think of¹⁶

¹⁶ Warto podkreślić, iż ostatni element definicji (I say ‘X’ because I want to say something that is easy to think of) Wierzbicka wprowadza dla uwzględnienia tego faktu, że *niemal, prawie* łatwiej się łączą z liczbami okrągłymi (takimi jak ‘100’) niż z nieokrągłymi (takimi jak ‘97’)

blisko

It is a little less than X

/or: if it was no more than a little more

it would be true to say 'X'/

if one said 'X' it would be no more

than a little different from what is true

[Wierzbicka 1987: 185–187].

Wierzbicka 1991 nie definiuje ogólnego pojęcia przybliżoności. Możemy jednak przyrzeć się temu, jakie wyrażenia są objęte nazwą „przybliżone” („english/polish approximative particles”). Wierzbicka mówi na przykład, że przybliżone *around* (pol. *około*) jest **czysto ilościowe** (*Around 50 people came; *Around the same*), *about* zaś (pol. *mniej więcej*), podobnie jak *more or less*, „ilościowe i jakościowe” (*About 50 people came; About the same*). Stąd różnica w definicjach:

around

it could be this

it could be a little more

it could be a little less

about

it could be this

it could be something a little different from this [1991: 356].

Podobnie też ilościowe (występujące w kontekstach ilościowych) i zarazem jakościowe („qualitative”) są następujące „przybliżone partykuły kwantytatywne”:

- Ang. *almost*: „[...] unlike *around*, *almost* it is not in any way restricted to numbers [...]. One can say:

This block is almost twice as long as it is wide.

but one can also say:

At such moments, she seemed almost pretty.

whereas one can't say:

*At such moments, she seemed *approximately (*around, *about) pretty*” [1991: 365].

- Pol. *niemal* (*Są niemal jednakowe*) i *prawie* (*Są prawie jednakowe*). *Prawie* jest dopuszczalne w kontekstach numerycznych, a użycie *niemal*

[1987: 184–185]. Podobne spostrzeżenie, dotyczące ros. *почти*, zostało zarejestrowane w pracy *Путеводитель по дискурсивным словам русского языка* [1993: 64].

w takich kontekstach jest o wiele gorsze: *Dała mu prawie (?niemal) sto dolarów, Przyszło prawie (?? niemal) 20 osób*. Oba wyrażenia występują w kontekstach jakościowych, dlatego są definiowane z użyciem komponentu ‘different’; por. definicję *prawie*:

prawie

one can't say this

if something was no more than a little different

one could say this [1991: 386].

Wśród opisanych przez Wierzbicką przybliżonych „partykuł kwantytatywnych” **czysto ilościowe** (nawet ściślej – numeryczne) są tylko: wymieniony wyżej ang. leksem *around* i pol. *blisko* (por. *Przyszło blisko <prawie> sto osób* vs. *Są prawie <*blisko> takie same*) [1991: 388]. *Blisko* różni się nie tylko od pol. *prawie*, ang. *almost*, lecz też od ang. *nearly*, por. *Jesteśmy prawie (*blisko) na miejscu* ‘We are almost (/nearly) there.’; *Już prawie (*blisko) skończyliśmy* ‘We have almost (/nearly) finished.’ [1991: 388].

Jako czysto ilościowy leksem traktować można też ang. *approximately* (?*It is approximately the same*) [1991: 359]. Nie występuje on w kontekstach czysto jakościowych [1991: 359], w odróżnieniu od antyprzybliżonego (*anti-approximative*) *exactly*. Z drugiej strony Wierzbicka stwierdza:

Approximately is not restricted to numbers and quantities, but it does seem to be restricted to matters of form, where an accurate reproduction of all the parts is possible. For example, one can say, I think:

The meaning of the word X can be stated, approximately, as follows.

if one assumes that there is a unique optimal semantic formula which one may try to approximate, better or worse. One can hardly say, however:

?*My idea is, approximately, this* [1991: 360; podkreślenie – M. D.].

Spróbujmy znaleźć wspólne cechy definicji leksemów nazywanych przez Wierzbicką przybliżonymi. Te komponenty semantyczne, jak możemy założyć, będą wspólne dla wszystkich wyrażen przybliżonych, a zatem konstituują też ogólne pojęcie przybliżoności.

Maciej Grochowski podał je w skrócie w swojej definicji: „[...] nadawca mówiąc o A, mówi w przybliżeniu X, bo sądzi, że A jest w niewielkim stopniu inne niż X, i że najłatwiej jest mówić o A, używając X” [1997: 29; podkreślenie – M. D.].

Wyraźnie widać tu dwa komponenty.

Komponent wyrażający możliwość istnienia niewielkich różnic między stanem określonym a stanem zakomunikowanym przez użyty predykat powtarza się właściwie we wszystkich definicjach leksemów „przybliżonych” w pracy Wierzbickiej 1991. Przy tym czasami komunikowana jest wyłącznie **możliwość** takich różnic, a zatem nie jest wyłączona możliwość ich braku: różnice mogą zajść, ale nie muszą, nie są implikowane, por.:

around

it could be this

it could be little more

it could be a little less [1991: 356].

Wierzbicka pisze: „By saying *around twenty* or *about twenty* the speaker does not wish to imply that the actual figure was different from twenty. He implies that the actual figure may be a little different from twenty, but not that it has to be different” [1991: 356].

Natomiast w niektórych innych przypadkach różnice **na pewno zachodzą**. Ich kierunek jest jednoznacznie określony, por. np.:

blisko

it is not this

it is a little less than this

if one said: ‘it is this’

it would be no more than a little different from what one can say [1991: 388–389].

Por. też definicje ang. *almost, nearly*: „one can’t say: it is this [...]” [366; podkreślenie – M. D.].

Wierzbicka i Grochowski wyraźnie mówią też **o stopniu tych różnic**. Większość definicji Wierzbickiej zawiera komponenty wskazujące na **niewielki** ich stopień, **a nawet komponenty, które negują możliwość różnic dużych**, por.:

around

it could be this

it could be little more than this

it could be a little less than this

it couldn’t be much more than this

it couldn’t be much less than this

I say this (number), not another (number), because it is easy to think of this (number) [1991: 358]

about

it could be this

if not this, it could be something a little different from this

it couldn't be something very different from this [1991: 358].

W definicjach innych wyrażen przybliżonych analizowanych przez Wierzbicką w ten czy inny sposób powtarzają się komponenty:

- 'it could be <is> little less/more', 'couldn't be much less/more' – dla ściśle ilościowych „partykuł” lub wystąpień innych „partykuł” w kontekście nazw liczbowych;
- 'it could be <is> little different', 'couldn't be much different' – dla takich, które występują zarówno w ilościowych, jak i jakościowych kontekstach lub też takich, które występują przeważnie w jakościowych kontekstach¹⁷.

Por. definicje: *more or less* [1991: 345], *approximately* [1991: 359], *almost*, *nearly* [1991: 366], *o mało nie* [1991: 385], *niemal*, *prawie* [1991: 386, 387], *blisko* [1991: 388].

Wyjątkiem jest jedynie ang. wyrażenie *roughly* (występuje ono przeważnie w kontekstach nieilościowych, np. *My idea, roughly, is this.*). Możliwość zachodzenia **większych** różnic jest tu omówiona specjalnie:

[...] *roughly* is much further from the target than *approximately*: while *approximately* implies that what is said is no more than a little different from what is true, *roughly* implies a difference that can be, and probably is, quite considerable. For example, a rough sketch is in some respect like the real thing, but it is in all probability more than a little different from it.

roughly

it is not this

it is something like this

I say this because it is easy to say this

I want to say something that one can say quickly [1991: 360–361].

Jak widać, Wierzbicka mówi tu raczej nie o „niewielkich różnicach”, lecz o subiektywnym podobieństwie („it is something like this”). Stopień możliwych różnic może być tu znaczny.

¹⁷ Występują też warianty tych komponentów, np. 'if something no more than a little difference' (*almost* [387]).

Drugim komponentem powtarzającym się w niektórych definicjach Wierzbickiej 1991 jest komponent, który możemy tu szkicowo ująć jako „mówię X, ponieważ łatwiej jest mówić o A, używając X”, „mówię o A: X, ponieważ łatwiej jest myśleć o A jako o X”. Co prawda komponent ten zawarty jest nie we wszystkich definicjach. Wierzbicka nazywa go „rounding component” [1991: 364]. Występuje on przeważnie w definicjach takich wyrażen, które, zdaniem Wierzbickiej, zakładają ideę „okrągłości” („rounding”). Takie wyrażenia łączą się z **liczebnikami „okrągłymi”**, a nie łączą się z liczebnikami „dokładnymi”, „nieokrągłymi” w niektórych kontekstach, por.: *around 90 people, about 90 people* itd. vs. *?around 87 people, ?about 87 people, ?approximately 7 people came* [1991: 357–358]. Wierzbicka pisze też: „One can hardly say: *?Almost seven people came* although one can very well say *Almost twenty people came*. Almost requires, therefore, the ‘rounding’ component: I say this because it is easy to think of this” [1991: 364]¹⁸.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że termin „rounding” opisuje pewne właściwości wyrażen „przybliżonych” w kontekście **liczebnika**. Leksem *almost* nie jest wyrażeniem ściśle przyliczebnikowym („ilościowym”)¹⁹, komponent „okrągłości” występuje jednak w eksplikacji jego znaczenia [1991: 366].

Należy dodać, że ta właściwość (idea „okrągłości”) cechuje też większość leksykalnych wykładników przybliżoności w języku polskim i rosyjskim, por. poprawne *Пришло около 20 человек* vs. *?Пришло около 7 человек*. Ta właściwość **neutralizowana** jest jednak w **kontekście jednostek miary**, por. **Przyszło około 3 osób, ?Przyszło około 12 osób* vs. *Jan przeszedł około trzech kilometrów piechotą*. (Podobnie jest też zresztą w języku angielskim). Występując w tym kontekście, wykładniki przybliżoności łączą się też z liczebnikami „nieokrągłymi” bez zauważalnych ograniczeń.

Z eksplikacji Grochowskiego można wnosić, że traktuje on „okrągłość” jako cechę konstytutywną przybliżoności, właściwą wszystkim jej

¹⁸ Komponent „okrągłości” w eksplikacjach Wierzbickiej jest zapisywany w dwojaki sposób: z użyciem sformułowania ‘easy to say’ oraz sformułowania ‘easy to think’; por. np. jego zapis w wersji końcowej definicji *almost*: „[...] I say it like this because it is easy to say it like this” [366] („say”, a nie „think”). Por. też część eksplikacji wyrażenia *about* oddającą komponent „okrągłości”: „I say this (number), not another (number), because it is easy to think of this (number)” [1991: 358].

¹⁹ Por. np. *He is almost bald/blind, He almost killed her* [przykłady z Wierzbicka 1991: 361].

wykładnikom: „[...] nadawca mówiąc o A, mówi w przybliżeniu X, bo sądzi, że A jest w niewielkim stopniu inne niż X, i że najłatwiej jest mówić o A, używając X” [1997: 29; podkreślenie – M. D.]²⁰.

Wierzbicka natomiast uważa, że w języku angielskim są jednak takie wykładniki, które występują przy liczebnikach, a przy tym „okrągłości” liczby nie zakładają, por. np. rozważania o *around* i *about* [1991: 357–358]²¹. Niemniej jednak wydaje się, że w polskim i rosyjskim WP pojawiają się przeważnie w kontekście liczebników „okrągłych”, a w kontekście „nieokrągłych” występują z ograniczeniami. Wyjątkiem jest kontekst jednostek miary (*около 3 литров*), w którym żadnych ograniczeń opisywanego typu na liczebniki się nie nakłada²². Ciekawe, że komponent „okrągłości” nie został włączony przez Wierzbicką 1991 do definicji polskiego czysto liczbowego leksemu przybliżonego *blisko*²³, choć, naszym zdaniem, komponent ten można zobaczyć w treści tego wyrażenia (jeśli ma go ang. *almost*). *Blisko* nie występuje w połączeniu z liczebnikami nieokrągłymi w zdaniach typu *W książce tej są podane adresy blisko 100 firm polskich działających na terenie Anglii vs. *W książce tej są podane adresy blisko 98 (/103) firm polskich działających na terenie Anglii*.

Warto także zwrócić uwagę, że Wierzbicka 1987 wprowadza taki element („okrągłości”) do definicji *niemal/prawie*:

niemal/prawie

if it was no more than a little different

it would be true to say ‘X’

if one said ‘X’ it would be no more

than a little different from what is true

²⁰ Grochowski nie wyjaśnia poszczególnych części swojej definicji. Opiera się jednak na rozważaniach Wierzbickiej 1991, a zatem możemy przypuszczać, że sformułowanie „najłatwiej jest mówić o A, używając X” opisuje to samo co „easy to say”, „easy to think” w eksplikacjach niektórych wyrażen Wierzbickiej 1991 (por. też przypis 18).

²¹ Grochowski wprowadza do swojej definicji polskiego wyrażenia *około* komponent „mówiąc o tym, ile jest S-ów, mówię: P, bo najłatwiej jest powiedzieć o tym, mówiąc: P” [1997: 73]. Wydaje się, że próbuje on oddać tę samą właściwość tego polskiego leksemu co Wierzbicka przy *around*.

²² Podobnie jest w angielskim, nawet w przypadku tych wyrażen, które według Wierzbickiej mają ‘rounding’ komponent w swoim znaczeniu: *Merredin is the largest regional centre in the eastern wheatbelt, around three hours drive east of Perth and west of Kalgoorlie on the Great Eastern Highway*. [<http://www.wheatbelttourism.com/en/Towns/>].

²³ Taki element nie występuje też w definicji Wierzbickiej [1987: 187].

because it is not much less than X
one could think that it would be less than
that
I say 'X' because I want to say something
that is easy to think of
[Wierzbicka 1987: 185].

Natomiast eksplikacje znaczenia tych wyrażen (*niemal, prawie*) zaproponowane przez Wierzbicką w 1991 roku nie zawierają elementu „okrągłości” [por. Wierzbicka 1991: 385–387].

Problem „okrągłości” liczebników występujących przy WP wymaga odrębnego omówienia. Wróćmy do niego w dalszym ciągu pracy.

Podsumujmy dotychczasowe spostrzeżenia. W centrum pola przybliżoności znajdują się pewne wyrażenia, które łączą się z liczebnikami (*około 5*) lub wyrażeniami pochodnymi od liczebników, związanymi z liczeniem (wyrażeniami liczebnikowymi: *około pięciokrotnie, około dwudziestoosobowy skład*). Niektóre z tych wyrażen łączą się wyłącznie z liczebnikami (np. pol. *około, blisko, przeszło*). Inne zaś łączą się też z innymi wyrażeniami, niezwiązanymi bezpośrednio z pojęciem ilości czy liczby (*Przyszło prawie 30 osób vs. One są prawie jednakowe*) [Wierzbicka 1991]. Te ostatnie wyrażenia, jak się zdaje, są podstawowym powodem rozszerzania zakresu pojęcia przybliżoności poza kategorię liczby i ilości. Wierzbicka 1991 uważa, że zarówno w liczebnikowym, jak i „jakościowym” kontekście mają one to samo znaczenie. W niniejszej pracy termin „przybliżoność” używany jest wyłącznie w stosunku do przybliżonych określeń liczebnikowych. Natomiast inne „przybliżoności” (jeśli je tak nazywać) traktować można jako wtórne. Rozwiązanie takie odpowiada intuicji Grochowskiego, który pisze:

 Za pomocą licznych wykładników pojęcia aproksymacji, różnorodnych gramatycznie i nierównoznacznych, mogą być charakteryzowane w sposób pośredni zarówno obiekty, jak i stany rzeczy. Aproksymacja jest jednak powszechnie najsilniej kojarzona z szeroko rozumianą kategorią ilości, obejmującą również kategorie liczby i miary [1996: 31; podkreślenie – M. D.].

W tej pracy interesować nas będą głównie przybliżone połączenia „liczebne”, czyli rozmaite sposoby wyrażania przybliżoności liczebnej.

Niektóre wyrażenia wśród wyrażen używanych jako WP są powszechnie uznawanymi prymitywami semantycznymi. Znaczenia tych

wyrażeń nie można przedstawić przez pojęcia prostsze. Są to wyrażenia *więcej niż* (*więcej niż 5*), *mniej niż*. Stosowane są one w eksplikacjach semantyki innych WP (Bogusławski 1966; Wierzbicka 1991; Grochowski 1997). Otóż leksemy te występują zarówno jako WP, jak i np. w określeniach konkretnoporównawczych, np. *Jan wydaje na piwo więcej pieniędzy niż Staś* (lub też *Dom A jest większy niż B*). Mają one **to samo** – „**elementarne**” – **znaczenie** zarówno w połączeniach przybliżonych, jak i w takich porównaniach konkretnych. Różni się tu jedynie obiekt porównania. W przypadku użyć konkretnoporównawczych są porównywane obiekty A i B. W przypadku WP porównywane są liczba określana (stan określany) i liczba **zakomunikowana przez predykat** (liczebnik): stan określany jest mniejszy od X (*Jan ma mniej niż 20 lat*) lub też większy od X. W konkretnoporównawczych użyciach leksemy *więcej niż/mniej niż* **nie wyrażają przybliżoności**.

Wykładniki przybliżoności liczbowej mają dwie wspólne właściwości. Te wykładniki: (1) w ten czy inny sposób wyznaczają odcinek zamiast punktu szeregu arytmetycznego; (2) podany na powierzchni punkt wyznaczanego odcinka (granica w przypadku WP w rodzaju *ponad*, *bez mała*, centrum w przypadku WP w rodzaju *około*) stanowi najczęściej liczbę okrągłą (por. *Przyszło ponad 20 osób*, *?Przyszło ponad 22 osoby*), ale w kontekście jednostek miary są to liczby dowolne (*Znaleziono ponad 3 kilo złota*).

II.2. SENSY PRZYBLIŻONOŚCI LICZBOWEJ

Pojęcie przybliżoności liczbowej obejmuje kilka sensów przybliżonych, czyli sposobów wyznaczenia odcinka liczbowego, który zawiera jedno-jednoznaczny odpowiednik liczby określanej.

Mielczuk zauważa, że w skład rosyjskich wyrażeń liczbowych o pewnej budowie składniowej²⁴ obok nazwy liczby mogą wchodzić „[...] так называемые показатели приближенности (ППрибл)–слова и слово-

²⁴ W pracy [Мельчук 1985] rozpatruje on rosyjskie wyrażenia liczbowe o określonym schemacie składniowym: są to „[...] синтаксические группы, или словосочетания, состоящие из двух синтаксически раздельных компонентов: обозначения исчисляемой сущности и обозначения количества”, np.: *[около] шести вагонов [Q] дынь [C], два с половиной литра [Q] спирта [C]*.

Warto dodać, że ilość Q w tych przykładach również jest składniowym wyrażeniem ilościowym: *шести [Q] вагонов [C], два с половиной [Q] литра [C]*) [20–21].

сочетания, выражающие смысл ‘приблизительно’ (математическое “≈” или “≅”)” [Мельчук 1985: 362]²⁵. Autor pisze, że oprócz komponentu ‘приблизительно’ (‘w przybliżeniu’) znaczenie niektórych wykładników zawiera też inne komponenty, np. *примерно пять грамм (мniej więcej 5 gramów)* ‘niewiele mniej lub więcej niż 5 gramów lub 5 gramów’ [1985: 362]. Typy tych komponentów nie są dalej precyzowane.

Wierzbicka 1991 wspomina właściwie o wykładnikach dwóch sensów. Są to:

- wykładniki wyrażające liczby ‘niewiele mniejsze’ od komunikowanej przez liczebnik (ang. *almost*, pol. *prawie, blisko*);
- wykładniki wyrażające liczby ‘niewiele mniejsze od komunikowanej przez liczebnik (podanej) lub niewiele większe od podanej lub równe podanej’ (np. ang. *around, about, more or less, approximately*)²⁶.

Sensów tych jest jednak więcej. Ważne z punktu widzenia ustalenia sensów składających się na pojęcie przybliżoności są prace Bogusławskiego i Karolaka 1973 oraz Supruna (Супрун 1962).

Bogusławski i Karolak wyróżniają dla rosyjskiego pięć następujących znaczeniowych grup wyrażen:

1. „Liczby przybliżone **niższe** od wyrażanych przez liczebnik oznacza się przede wszystkim połączeniem wyrazu *меньше* z dopełniaczem liczebnika, np.: *Это стоит меньше десяти рублей (mniej niż..., poniżej...)*” [Bogusławski–Karolak 1973: 281].

Do tej grupy Bogusławski i Karolak zaliczają także:

²⁵ Пор. „Апроксиматоры в поле количества (группа наречий и предлогов, указывающих на приблизительность количества) присоединяются к количественным, дробным числительным и счетным существительным, а также к их сочетаниям с измерителями” [Акуленко и др. 1990: 21; podkreślenie – M. D.].

²⁶ Wyrażenie *roughly* występuje w kontekstach ilościowych (*This block is roughly twice as long as it is wide*), ale z pewnymi ograniczeniami [Wierzbicka 1991: 360].

Approximately zostało opisane przez Wierzbicką tak, że różnice pomiędzy liczbą zakomunikowaną a określaną są nie tylko możliwe, ale też zakładane: „[...] I don’t want to say ‘it is this’ because I know it is something a little different from this” [359]. Nie jesteśmy jednak pewni, że wtedy, gdy mówimy *Approximately 10 people came*, komunikujemy, że przyszło nie 10 osób, lecz niewiele mniej lub niewiele więcej niż 10, ale na pewno nie 10. Naszym zdaniem, może to być też 10 osób, choć potrzebna tu jest dodatkowa analiza. Sprawę wykładników angielskich tu jednak pomijamy. W języku polskim i rosyjskim wykładniki przybliżoności typu *około*, łącząc się z liczebnikami, nie wyłączają X z wyznaczanego odcinka. Żadnego wykładnika sensu ‘mniej niż X lub więcej niż X’ (‘a nie X’) polski i rosyjski, naszym zdaniem, nie mają.

- wyrazy *почти* (*prawie*) (np. ros. *почти сорок*, pol. *prawie czterdzieści złotych*)²⁷,
 - używane głównie do określania wieku konstrukcje *под* + liczebnik w bierniku (np. ros. *Геннадью было так лет под семьдесят*; pol. *Upał był straszny, temperatura dochodziła pod czterdziestkę* {pod, II, 455}),
 - ros. *даже* lub *и* + dopełniacz i przeczenie *не* (pol. połączenia *na-wet...nie*, *nie...nawet*) (np. ros. *У него не оказалось даже десяти рублей*; pol. *Dziecko nie miało nawet roczku* {rok, II, 455}, *Przez godzinę nie uszliśmy nawet kilometra* {ujść, II, 900}, *Nawet dziesięciu metrów nie przepłynął*).
2. „Przybliżone określenie liczby, która jest **co najwyżej równa** wyrażanej przez liczebnik, stanowi połączenie wyrazu *до* z liczebnikiem w dopełniaczu, np.: *Говорят, в Маниле до тысячи пород деревьев* (Гонч.)” [Bogusławski-Karolak 1973: 281].

Dodajmy, że polskim odpowiednikiem jest tu konstrukcja z *do*:

...*wiek do trzydziestu lat, wykształcenie minimum średnie, mile widziana znajomość języków obcych* {mile, 865}.

Do tej grupy należą także: *самое большее* (*co najwyżej*), *максимум* (*najwyżej*, *maksimum*), a przy określeniach czasu – *самое позднее* (*najpóźniej*). Te wyrazy są wymienione jako wykładniki przybliżoności [281], a równocześnie, co ciekawe, są wraz z *czy*, *albo...albo* i innymi zaliczane do oznaczających alternatywę [384–386], por. *Я дам вам самое большее десять рублей* [386], pol. *Mogę dać co najwyżej 10*.

3. „Przybliżone określenie liczby, która jest **co najmniej równa** wyrażonej przez liczebnik, stanowi używane w mowie potocznej połączenie wyrazu *добрых* z liczebnikiem [...]. Np.: ... *Стрелков заявил, что Стриженому сорок лет, но на вид ему добрых пятьдесят пять* (Салт.-Щедр.).

Wyraz *добрый* (*добрая*, *доброе*, *добрые* itd.) bywa też używany przy wyrazach oznaczających miarę w liczbie pojedynczej, a ponadto takich, jak *десяток*, *сотня*; ... *добрый час полз в темноте...* (Собол.), *Ехала добрая сотня гостей* (Гусев)” [281]²⁸.

²⁷ Przykłady rosyjskie wzięte są z analizowanego tekstu Bogusławskiego i Karolaka. Przykłady użyc ich odpowiedników polskich są zaczerpnięte z ISJP albo podane przez M. D.

²⁸ Wydaje się, że rosyjskie wyrażenie *добрый*, występując przy liczebniku, wyraża nie tyle przybliżoność liczbową, ile ocenia liczbę wyrażoną liczebnikiem jako dużą. Wyrażenie

Liczbę co najmniej równą liczbie wyrażonej przez liczebnik oznaczają także konstrukcje liczebnikowe z *самое меньшее, не меньше, не мене* (co najmniej, najtniej), *минимум* (*minimum*), które, tak samo jak wyrazy antonimicznej grupy *самое большее*, rozpatrywane są jako wyrażenia o znaczeniu alternatywy [385–386]. A ponieważ nie jest podana żadna definicja tych wyrazów (książka ma charakter raczej dydaktyczny, a nie czysto teoretyczny, i nie to jest jej zadaniem), można przypuszczać, że eksplikacja semantyczna musiałaby zawierać składnik oznaczający alternatywę i mogłaby wyglądać następująco:

minimum (co najmniej) 5 ‘5 albo więcej’

maksimum (co najwyżej) 5 ‘5 albo mniej’.

Warto dodać, iż taki składnik (rosyjski spójnik *или*, odpowiednik polskich spójników *albo/lub*) użyty został przez Mielczuka przy eksplikacji znaczenia ros. *примерно*: „[...] *примерно пять грамм* ‘немного менее или более пяти грамм или пять грамм” [Мельчук 1985: 362; podkreślenie – M .D.]; zob. też przypis 42 w tej pracy.

4. „Liczby przybliżone **wyższe** od wyrażanych przez liczebnik oznaczają się głównie połączeniami wyrazów: *больше* (*przeszło*), *свыше* (*ponad*) z dopełniaczem liczebnika [...], *с лишним* (*z górq*)” [281; podkreślenie – M .D.]; przykłady: ros. *На русское отделение поступило больше ста студентов, Ливень продолжался свыше шести часов* (Пауст.) [przykłady: Bogusławski–Karolak 1973]; pol. *Ponad połowa ankietowanych przez nas osób interesuje się parapsychologią* {ankietować, 31}, *W tajnym archiwum są akta przeszło miliona osób* {osoba, 1191}.

To samo znaczenie wyraża połączenie *за* z liczebnikiem w bierniku. To połączenie występuje głównie przy określaniu wieku [282]; przykłady: ros. ... *ему уже за двадцать лет* (Верес.), ... *мороз за двадцать градусов* (Диковск.).

5. „Liczby przybliżone bez wskazania na to, czy chodzi o liczbę większą czy mniejszą od wyrażanej liczebnikiem”, oznacza się za pomocą:
- *около* (*koło, około*) z dopełniaczem liczebnika:
ros. *Это маленькое имение, около двух десятин, было куплено дедом моим...* (Пришв.); pol. *Było tego koło pół kilograma* {koło, 648}, *W sali konferencyjnej zebrało się około dwustu osób* {konferencja, 661};

to wymaga jednak dalszej analizy. Zajmować się nim nie będziemy. Pomijamy też analizę polskiego wyrażenia *dobry* (Czekałem na niego dobre dwie godziny).

- более (или) менее (мне́й wię́cej) + liczebnik²⁹:
Мне сделали более менее двадцать уколов [Bogusławski–Karolak 1973: 282];
- каких-нибудь (jakieś, jakichś) + liczebnik:
ros. Это солидное учреждение размещалось на каких-нибудь 365 кв. метрах (Крок.); pol. Biura podróży zdzierają jakieś 20% wię́cej {zederzeć, II, 1324};
- Приблизительно, примерно (w przybliżeniu, mniéй wię́cej) + liczebnik (lub wyrażenie ilościowe):
ros. Мы располагаем приблизительно тысячью разными образцами; pol. Мне́й wię́cej по године dotarli do domu {mało, 815}, Straty ocenia się w przybliżeniu na 15 milionów złotych {przybliżenie, II, 352}.

Sens ten wyrażają także specyficzne rosyjskie konstrukcje z szykiem przestawnym: „[...] liczebnik stawia się po rzeczowniku lub po rzeczowniku i przyimku, zamiast przed rzeczownikiem” [282]. Bogusławski i Karolak piszą: „Ten sposób wyrażania liczb przybliżonych jest zupełnie nie znany językowi polskiemu; w polszczyźnie odpowiadają mu zasadniczo połączenia z wyrazem *z* lub *około*, *jakieś* (np. *z pięć dni*)” [282].

To samo znaczenie wyraża się za pomocą spotykanego w ograniczonym zakresie połączenia najbliższych liczebników oznaczających jednostki, dziesiątki, setki, np. ros. Он даже высказал однажды две-три здравых мысли (Крок.); pol. Cukinie wysiewa się po dwa, trzy nasiona wprost do gruntu {nasiono, 953}, oraz za pomocą ros. wyrazu *с*. Bogusławski i Karolak stwierdzają: „Wyrazu *с* używa się zasadniczo tylko przy nazwach jednostek miary lub wagi w liczbie pojedynczej lub z częstką *пол-* [...]. Np.: Я читал с час. Они намолотили с полпуда муки. Он съел с четверть яблока” [283].

Autorzy zaznaczają, że łączliwość rosyjskiego *с* różni się od polskiego *z*, ponieważ ten pierwszy w mowie literackiej nie łączy się z liczebnikami [283]; por. pol.: Dostał z dziesięć siarczystych klapsów {klaps, 622}, Jeśli

²⁹ Jak się wydaje, można jednak mieć wątpliwości, czy wyrażenie *более менее, более или менее* jest wykładnikiem przybliżoności. Jego łączliwość z liczebnikami jest bowiem dość wątpliwa (**Я приходил туда более менее <более или менее> двадцать раз*). Jego odpowiednikiem polskim jest wyrażenie *mniéj lub bardziéj* (*более или менее известный поэт, мне́й lub bardziéй znany poeta*), a nie polski WP *mniéй wię́cej*.

O wyrażeniu tym będziemy mówić w części materiałowej.

jeszcze z tydzień tak popada, to wszyscy potopimy się w błocie {popadać, II, 178}.

Bogusławski i Karolak wydzielają zatem pięć sensów „przybliżonych”.

Suprun mówi o „odcieniach” przybliżoności [Супрун 1962: 13]. Leksykalne wykładniki przybliżoności, łączące się z liczebnikami określonymi, wyrażają, zdaniem Supruna, **trzy** „odcienie” przybliżoności:

- „odcień” niezawierający wskazania granicy (предел): *около десяти человек, примерно десять человек* itd. [1962: 10, 13];
- „odcień” zawierający wskazanie granicy górnej: wyrażenia *до, под* (głównie przy określeniach wieku osób), *почти, менее, меньше, не более, без малого* oraz różne wyrażenia typu *не старше, не выше, не шире* itd. (forma komparatywna przysłówków parametrycznych) [1962: 11–12]³⁰;
- „odcień” zawierający wskazanie granicy dolnej: wyrażenia *свыше, более, больше, не менее, выше* (*старше* itd.), *за* (określenia wieku osób), *с лишним* (*с лишком, с хвостиком, с гаком, с чем-то*)³¹ [1962: 12].

Rozwiązanie Supruna wymaga pewnego komentarza.

Po pierwsze, naszym zdaniem, dwa ostatnie „odcienie” zawierają po dwa podtypy: ‘(niewiele) mniej niż X’/’ (niewiele) mniej niż X lub X’ i ‘(niewiele) więcej niż X’/’ X lub (niewiele) więcej niż X’ (por. propozycję Bogusławski–Karolak 1973 przedstawioną na s. 33–36 niniejszej pracy). Intuicję taką potwierdzają różnice w definicjach, np. pol. *blisko* i ang. *at least* (pol. *co najmniej, minimum*), *at most* (*co najwyżej*), *no less* (*nie mniej niż*), *no more* (*nie więcej niż*), zaproponowanych przez Wierzbicką 1991, por. np.:

blisko:

it is not this

it is a little less than this

if one can said: ‘it is this’ it would be no more than a little different from what one can say [388];

vs.

at most/no more:

³⁰ Adam Suprun wskazuje także, że jako wykładniki danego sensu występują wyrażenia *чуть не, едва ли*, np. *чуть не тридцать лет* [1962: 11].

³¹ Suprun mówi też o wyrażeniu *с маленьким* [1962: 12]. Wykładnik ten we współczesnym języku rosyjskim występuje jednak wyjątkowo rzadko, a przykłady przytoczone przez autora odbierane są jako nieco sztuczne. Częściej używany jest wykładnik *с небольшим*, którego Suprun nie wymienia.

it is no more than this

it could be less

one could think: it would be more [354–355].

Pomiędzy tymi leksemami zachodzą poważne różnice znaczeniowe, widoczne przede wszystkim w składniku pierwszym i drugim obu definicji. Składnik drugi zawiera w obu definicjach komponent ‘less (than this)’, ale w pierwszym przypadku ‘it is less than this’, a w drugim ‘it could be less’³².

A zatem wyrażenia typu *Jan ma blisko/prawie 20 książek **wyłączają*** liczbę wyrażoną przez liczebnik (tu – 20): ‘Jan ma mniej niż 20 książek’, choć nieznacznie mniej. Natomiast wyrażenia typu *Jan ma maksimum (co najwyżej/nie więcej niż/do) 20 jabłek **obejmują*** liczbę wyrażoną przez liczebnik: Jan może mieć zarówno mniej niż 20, jak i 20 jabłek³³.

Można też przytoczyć opinię N. Naumienki, który pisze o dwóch sposobach wskazywania granicy liczbowej („указание на предел”):

В зависимости от того, входит предел в число возможных величин или нет, оно [указание на предел – M. D.] может быть инклюзивным или эксклюзивным [Науменко 1979: 39; podkreślenie – M. D.].

Mamy zatem do czynienia z inkluzywnym/ekskluzywnym wskazywaniem granicy dolnej i z inkluzywnym/ekskluzywnym wskazywaniem granicy górnej odcinka, czyli z czterema odrębnymi sensami związanymi ze wskazywaniem jednej z granic odcinka, por.:

- *nie mniej niż 30 osób* (wskazywanie inkluzywne),
- *ponad 30 osób* (wskazywanie ekskluzywne),
- *nie więcej niż 30 osób, do 30 osób* (wskazywanie inkluzywne),
- *bez mała 30 osób* (wskazywanie ekskluzywne).

Suprun natomiast, jak już było powiedziane, mówi tylko o wskazywaniu górnej/dolnej granicy, czyli o dwóch typach takiego wskazywania, bez rozróżnienia wskazywania inkluzywnego i ekskluzywnego.

³² Składnik pierwszy w obu definicjach zawiera komponent negacji, ale negowane są różne treści; por. też definicję *przynajmniej* Grochowskiego 1997: *S-ów jest przynajmniej P*: nie wiedząc, ile jest S-ów, i sądząc, że S-ów nie może być mniej niż P, mówię: S-ów może być P, może być więcej niż P.

³³ Por. opis sensów (2), (3) wydzielonych przez Bogusławskiego i Karolaka 1973, który przedstawiłszy wyżej [s. 34–35].

Za bardziej adekwatne niż podejście Supruna (Супрун 1962) należy uznać podejście z prac: Науменко 1979, Wierzbicka 1991, Grochowski 1997.

Po drugie, Suprun wyraźnie oddziela leksykalne wykładniki przybliżoności (np. przysłówki <прикладно>, przyimki <около> itd.) i „syntaktyczne” konstrukcje liczebnikowe (szyk przestawny, połączenie dwóch liczebników). O wyznaczeniu przez wykładnik górnej/dolnej granicy („предел”) lub braku takiego wyznaczenia mówi się tylko przy wykładnikach leksykalnych. W przypadku zaś opisu konstrukcji typu 20–30 pojęciem granicy się nie operuje. Wydaje się jednak, że pojęcie granicy może być zastosowane również w tym przypadku. Mówić tu można mianowicie nie o jednej, a o dwóch granicach³⁴. Omówmy tę kwestię szerzej.

Wspomnieć należy o kilku typach konstrukcji, które w ten czy inny sposób **wydzielają odcinek, wskazując dwie jego granice**. Wskazywania tego można dokonywać zarówno powierzchniowo (konstrukcje w rodzaju ros. 20–30 человек, от 20 до 30; pol. 20–30 osób, od 20 do 30), jak i „semantycznie” (liczebniki nieokreślone ros. несколько i połączenia w rodzaju несколько десятков; pol. szeregi kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset; parę, paręnaście... i połączenia w rodzaju kilka tysięcy). Jak widać, sens ten wyrażają konstrukcje i wyrażenia o różnej budowie formalnej. Ich budowa odbiega od budowy określeń innych sensów, por. np. dwa liczebniki bez leksykalnego WP (3–4) i WP + jeden liczebnik³⁵ (około dwudziestu), jeden liczebnik + WP (dwadzieścia z hakiem). Co więcej, środki wyznaczania dwóch granic różnią się również pomiędzy sobą, por.:

- powierzchniowe podanie dwóch granic za pomocą dwóch liczebników (określonych głównych)
 - a) bez leksykalnego WP przy nich, np. 20–30
 - b) z leksykalnym WP, np. od 20 do 30;
- specjalny syntetyczny środek wydzielenia odcinka o dwóch wyznaczonych granicach: wyznaczanie „semantyczne” kilka, kilkanaście; ros. несколько десятков, несколько сотен itd.

Suprun 1962 rozpatruje połączenia typu 6–7, 20–30 na innej zasadzie niż konstrukcje z leksykalnymi wykładnikami przybliżoności (trzech wyróżnionych wyżej sensów opierających się na pojęciu granicy). Jego zdaniem, połączenia w rodzaju *два-три человека* informują o niepewności nadawcy co do do-

³⁴ Por. definicję Bogusławskiego: „[...] десять-двадцать ит., десяток-другой, сотня-две ит. = « ≥ 10 i ≤ 20 »” [1966: 63].

³⁵ Liczebnik może być zarówno prosty (pięć), jak i złożony (dwadzieścia pięć).

kładności podawanego określenia. Te konstrukcje mają „предположительный оттенок значения”, tak samo jak szyk przestawny [Супрун 1962: 8]. Suprun pisze, że **jedna z najbliższych** liczb, których nazwy są podane na powierzchni (*шесть-семь*), jest przypuszczalnie odpowiednikiem liczby określanej:

Неуверенность в точности указываемого количества приводит к называнию двух числительных, одно из которых предположительно и является правильным [Супрун 1962: 8; подчеркние – М. Д.]³⁶.

Jest to sformułowanie dwuznaczne. Nie jest jasne, na czym polega przypuszczenie, które, zdaniem Supruna, wyrażają te konstrukcje. Mówiący (1) wie, że liczba określana równa się jednej z dwóch podanych (lub mieści się na odcinku pomiędzy nimi), nie wie tylko której mianowicie, lub też (2) przypuszcza, że liczba określana równa się jednej z dwóch podanych, a zatem nie wyklucza możliwości, że punkt-odpowiednik liczby określanej może się okazać **poza wyznaczanym na powierzchni** odcinkiem, poza podanymi granicami.

W drugim przypadku dwie liczby podane na powierzchni wyznaczają coś w rodzaju „centrum”, ale „centrum” to jest odcinkiem szeregu <obejmuje kilka punktów>. Po obu stronach od tego „centrum” mieszczą się niewielkie odcinki, które też mogą zawierać odpowiednik liczby określanej, jednak z mniejszym stopniem prawdopodobieństwa niż to „centrum”.

Taka nieokreśloność granic nie jest jednak uznawana przez wszystkich badaczy. Bogusławski 1966 definiuje połączenia w rodzaju 20–30 inaczej – jako odcinek o dwóch wyznaczonych granicach: „[...] *десять-двадцать* itp., *десяток-другой, сотня-две* itp. = « ≥ 10 i ≤ 20 »” [63]. Także Swietłana Swaczko pisze:

Общим для английского, русского и украинского языков при выражении аппроксимации является использование сопря-

³⁶ Warto zauważyć, że w połączeniach tego typu mogą wystąpić nazwy dwóch najbliższych dziesiątków, setek, nawet tysięcy itd. (2–3 *tysiące*). Suprun pisze: „Наряду с «соседними» числительными могут быть употреблены рядом и числительные, отстоящие друг от друга на несколько единиц (десятков и т.д.). Ср.: «...Насчитывавшей, должно быть, лет восемь-десять» (Шанягин, Гидроцентральный)” [Супрун 1962: 9]. W tym przypadku pomiędzy dwoma liczbami, których nazwy wystąpiły na powierzchni, leży pewien odcinek liczb. Takie połączenia wyznaczają odcinki wieloelementowe, a nie dwuelementowe: por. 20–30: ‘20 albo 21 albo 22... albo 30’. Są to odcinki o granicach dość odległych od siebie. Sformułowanie zaproponowane przez Supruna („jedna z najbliższych liczb”) wydaje się w tym przypadku nietrafne.

женных числительных, образующих своего рода границы, в пределах которых и выражаются количественные оценки. Например: [...] рус. *Два-три дня, пять или шесть месяцев, один-два года, двести-триста миль* [...] [Швачко 1981: 100; podkreślenie – M. D.].

Wspomnieć należy też o połączeniach w rodzaju *od X do Y* (*od trzech do pięciu*; ros. *от тысячи до двух*). Tutaj granice wyrażone są na powierzchni i są jednoznacznie ustalone.

Liczebniki typu *kilka, kilkanaście* wydzielają odcinek o granicach dość ściśle określonych (por. definicje *kilka, kilkanaście* itd. w ISJP, SPP). Ich opis semantyczny jednak nie jest zadaniem prostym: np. Suprun definiuje ros. *несколько* jako oznaczające liczby '5–15' [Супрун 1962: 13], Bogusławski natomiast jako „>2 i <10”, a w połączeniach typu *несколько десятков* – jako „>30 i <100” (nie 20) [1966: 63]. Mielczuk zaś pisze: „[...] *несколько* характеризует неопределенное не слишком большое количество – грубо говоря от 4 до 9 – но характеризует его абсолютно, как все числительные, т. е. безотносительно к типу объектов, ситуации, мнению говорящего и т. п.” [Мельчук 1985: 317; podkreślenie – M. D.]³⁷. Granice te nie są tu bowiem podawane na powierzchni. Z drugiej strony, są one określone niejako przez budowę dziesiątego systemu liczenia. Widać to wyraźnie w przypadku pol. *kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt* itd.

Mówić zatem można o jeszcze jednym sensie „przybliżonym” i jego wykładnikach. Sens ten jest jednym z sensów przybliżoności w tym rozumieniu, że podany jest odcinek zamiast jednego punktu. Odcinki wyznaczone przez wykładniki sensu 'X–Y' są ograniczone w inny sposób niż odcinki wyznaczone przez WP innych sensów. Wykładniki sensu 'X–Y' podają dwie granice wyznaczanego odcinka liczbowego, wykładniki zaś innych sensów podają jedną granicę wyznaczanego odcinka, co do drugiej natomiast wiadomo tylko, że jest bliska pierwszej (w przypadku wyrażen typu *około* wiadomo, iż obie granice są blisko podanego „centrum”).

³⁷ Podobne rozbieżności widać też w opisach semantyki polskich leksemów typu *kilka*, por. np.:

kilka „więcej niż dwa i mniej niż dziesięć” [Bogusławski 1966: 56],

kilka „Słowem **kilka** oznaczamy liczbę równą co najmniej dwa i co najwyżej dziesięć [...]” [ISJP, hasło kilka 1],

kilka „zaimek odnoszony do niesprecyzowanej liczby czegoś, najczęściej w granicach 5–10, rzadziej 3–4” [WSPP, hasło kilka].

Warto dodać, że Bogusławski i Karolak 1973, a także Suprun 1962 – w odróżnieniu np. od ujęcia Wierzbickiej 1991 i Mielczuka (Мельчук 1985) – nie dodają do opisu sensów przybliżonych **komponentu ‘niewiele’**, por. np. sformułowanie Bogusławskiego i Karolaka: „Liczby przybliżone **wyższe** od wyrażanych przez liczebnik oznacza się głównie połączeniami wyrazów: *больше* (*przeszło*), *свыше* (*ponad*) [...]” [281] (nie jest jasne, czy „liczby przybliżone **wyższe** od podanej” są to liczby **niewiele wyższe** od podanej czy też nieograniczenie wyższe).

Podsumujmy nasze rozważania.

W związku z tym, co było powiedziane, możemy mówić o sześciu sensach przybliżonych (wydzielamy dodatkowo sens szósty ‘X–Y’):

1. ‘liczba <niewiele> większa niż X’ (*sześćdziesiąt ileś, ponad sześćdziesiąt*),
2. ‘X lub liczba <niewiele> większa niż X’ (*nie mniej niż sześćdziesiąt*),
3. ‘liczba <niewiele> mniejsza niż X’ (*blisko sześćdziesiąt*),
4. ‘X lub liczba <niewiele> mniejsza niż X’ (*nie więcej niż sześćdziesiąt, do sześćdziesięciu*),
5. ‘liczba <niewiele> mniejsza niż X lub X lub liczba <niewiele> większa niż X’ (*około sześćdziesięciu*),
6. ‘liczba od X do Y’ <‘X lub X + 1 lub X + 2 ... lub Y’> (*kilkadziesiąt, 20–30 osób*).

Dodajmy, iż znaczenia poszczególnych WP zawierać mogą nie tylko komponenty wyznaczania odcinka, ale też pewne komponenty dodatkowe. Na przykład zdaniem autorów pracy *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка* rosyjskie wyrażenie *без малого* komunikuje nie tylko treść przybliżoną, ale też ocenę ilościową ‘dużo’ („*больше нормы или больше того, что ожидалось*”) [*Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Третий выпуск <dalej: NOS>: 278; zob. też 279–280]³⁸. (Na przykład połączenie *без малого 50* określa liczbę w sposób przybliżony, a zarazem informuje, że liczba określana jest duża). Komponenty oceny ilościowej zawiera też struktura znaczeniowa polskiego WP

³⁸ Słownik ten nie podaje, czy komponenty oceny ‘dużo’ są komponentami struktury znaczeniowej danej jednostki leksykalnej, czy też są wnioskowane z kontekstu. Stwierdza się jedynie, iż jednostka ta (oraz synonim *чуть не*), w odróżnieniu od synonimów *почти, едва не*, **może** wskazywać, iż podana ilość jest duża z pewnego punktu widzenia [*Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Третий выпуск: 278] i **często** wskazuje na dużą ilość [280].

niespełna. W zaproponowanej przez Grochowskiego eksplikacji znaczenia *niespełna* (*S-ów jest niespełna P*) komponent oceny ilościowej jest zapisany jako „[...] sądzę, że *S-ów jest mało*” [Grochowski 1997: 72].

Wyrażenia językowe, które rozpatrujemy w pracy, są analizowane przede wszystkim jako wykładniki sensów, a nie jako poszczególne, mające własne znaczenia leksemy. Będziemy też, z drugiej strony, zajmować się znaczeniem leksemów, ale tylko niektórych, wyrażających sens ‘niewiele mniej niż *X* lub *X* lub niewiele więcej niż *X*’. Lista tych leksemów zostanie ustalona później.

II.3. SPOSOBY DEFINIOWANIA SENSÓW PRZYBLIŻONYCH

W omawianych pracach stosowane są eksplikacje znaczeń poszczególnych wykładników (Bogusławski 1966, Wierzbicka 1991, Grochowski 1997, w mniejszym stopniu Mielczuk 1985), a także podawane opisowe definicje sensów wyrażanych przez grupy wykładników (Suprun 1962, Bogusławski–Karolak 1973). Powtórzmy, iż przez „sensy przybliżoności liczbowej” rozumiemy tu kilka sposobów wyznaczania odcinka: przez wskazywanie granic (np. *więcej niż 10, 10–20*) lub też punktu, wokół którego znajduje się odcinek (*około 20*). Znaczenia poszczególnych wykładników zawierają komponenty takiego wyznaczenia. Ponadto znaczenia poszczególnych wykładników mogą też zawierać inne komponenty, ale sprawę tę tutaj pomijamy. Interesuje nas, w jaki sposób wymienione wyżej sensy są definiowane w omawianych pracach oraz jakie komponenty są stosowane w eksplikacjach.

Przyjrzyjmy się najpierw definicjom Macieja Grochowskiego, który w swojej pracy (1997) przedstawił 50 artykułów hasłowych zawierających opisy 115 wybranych wyrażen funkcyjnych³⁹. Niżej przytoczone zostaną skrócone wersje mikroartykułów, czyli definicje tych wyrażen, które **w połączeniu z liczebnikiem lub wyrażeniem liczbowym oznaczają liczbę przybliżone**. Przy każdym wyrażeniu podajemy jeden (lub kilka) spośród

³⁹ Artykuły składają się z jednego lub kilku mikroartykułów, „z których każdy przedstawia charakterystykę odrębnej jednoznacznej jednostki leksykalnej” [41] (jednostki danego artykułu mają „pewne identyczne ciągi diakrytów” [39]). Każdy mikroartykuł zawiera charakterystykę semantyczną opisywanej jednostki i inne charakterystyki. Interesować nas będzie tylko ta pierwsza, a nawet ściślej – tylko definicja opisywanego w mikroartykule wyrażenia; ponieważ charakterystyka semantyczna jest podawana w obrębie mikroartykułu, nie będziemy się zajmować strukturą artykułu, do którego mikroartykuł należy.

zawartych w mikroartykule przykładów. Uwzględniamy tu mikroartykuły tylko tych wyrażen, które sam autor uznaje za wykładniki aproksymacji (przybliżoności) w rozdziale poświęconym klasie operatorów adnumeratywnych [1997: 27–31] bądź w opisie podanym w mikroartykułach.

Każdy mikroartykuł zawiera informację o kategorii semantycznej opisywanego w nim wyrażenia. Do kategorii semantycznej „wykładników aproksymacji” zaliczono wyrażenia opisywane w następujących mikroartykułach: *niespełna* (operator adnumeratywny), *około* (przyimek i operator adnumeratywny) i *przynajmniej* (partykuła).

Operatory adnumeratywne *ponad*, *przeszło* w poświęconych im mikroartykułach zaliczane są do kategorii semantycznej „wykładnik porównania”, ale z drugiej strony za wykładniki aproksymacji Grochowski uznaje całą klasę gramatyczną operatorów adnumeratywnych: „Operatory adnumeratywne można [...] uznać za wykładniki aproksymacji” [1997: 29].

Uwzględniamy także mikroartykuł partykuły *prawie*. Według informacji podanej w mikroartykule, partykuła ta jest „wykładnikiem kwantyfikacji ilościowej (niekompletności)”, ale z drugiej strony służy „aprosymatywnej charakterystyce ilościowej obiektów” na równi z operatorami adnumeratywnymi [1997: 29].

Mikroartykuł każdego z przytoczonych niżej wyrażen zawiera wykaz synonimów opatrzonych odpowiednimi kwalifikatorami, quasi-synonimów i antonimów. Synonimy i quasi-synonimy wykładników przybliżoności są również wykładnikami przybliżoności. Natomiast antonimy są albo wykładnikami przybliżoności z antonimicznym komponentem znaczeniowym (por. *ponad* ‘więcej niż’ <2 miesiące> – *mniej niż* <2 miesiące>), albo wykładnikami antonimicznego wobec pojęcia przybliżoności pojęcia dokładności (por. *około* – *dokładnie*). Informacja o relacjach semantycznych wykładnika przybliżoności z innymi wyrażeniami wydaje się zatem dość ważna, dlatego podajemy ją na równi z definicją.

niespełna (operator adnumeratywny)

Uczestników zawodów było niespełna czterdziestu.

S-ów jest niespełna P: bardzo mało brakuje do tego,

by można było powiedzieć,

że S-ów jest P;

sądzę, że S-ów jest mało.

quasi-syn.: *bez mała*, *blisko*, *niemal*, *prawie*.

kategoria semantyczna: wykładnik kwantyfikacji ilościowej, wykładnik aproksymacji

około (przyimek lub operator adnumeratywny)

Około stu kobiet podpisało ten wniosek. (przyimek)

Prezydent rozmawiał z około pięćdziesięcioma żołnierzami. (operator adnumeratywny)⁴⁰

S-ów jest około P: mówiąc o tym, ile jest S-ów, mówię: P,

bo najłatwiej jest powiedzieć o tym, mówiąc: P;

S-ów może być P, może być niewiele mniej niż P,

może być niewiele więcej niż P.

syn.: *koło*

quasi-syn. (dla operatora adnumeratywnego): *mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu, z grubsza, pi razy oko, z(e)*

ant. (dla operatora adnumeratywnego): *dokładnie*

kategoria semantyczna: wykładnik aproksymacji

ponad (operator adnumeratywny)

Dzieło to zostało napisane o ponad sto lat wcześniej.

S-ów jest ponad P: S-ów jest więcej niż P.

syn.: *przeszło*

quasi-syn.: *z górą*

ant.: *mniej niż*

kategoria semantyczna: wykładnik porównania

prawie (partykuła)

Spędziła w szpitalu prawie cztery doby. (por. *Wypił prawie szklankę wina.; Pranie jest prawie suche.*)

S jest prawie P: S nie jest P;

S jest takie, że bardzo mało brakuje do tego,

by można było powiedzieć o S: P.

syn.: *niemal*

kategoria semantyczna: wykładnik kwantyfikacji ilościowej (niekompletności)

przeszło (operator adnumeratywny)

Miejsc było przeszło dwieście.

Koń wypił przeszło wiadro wody.

S-ów jest przeszło P: S-ów jest więcej niż P.

syn.: *ponad*

⁴⁰ Przyimek i operator adnumeratywny są rozpatrywane w odrębnych mikroartykułach artykułu hasłowego OKOŁO. Mają one jednak tę samą definicję.

quasi-syn.: z *górq*

ant.: *mniej niż*

kategoria semantyczna: wykładnik porównania

przynajmniej (partykuła)

Widziałem w księgarni przynajmniej dziesięć egzemplarzy tej książki.

S-ów jest przynajmniej P: nie wiedząc, ile jest S-ów,

i sądząc, że S-ów nie może być mniej niż P,

mówię:

S-ów może być P, może być więcej niż P.

syn.: *co najmniej, minimum, najmniej*

ant.: *maksimum, najwyższej*

kategoria semantyczna: wykładnik limitatywności i aproksymacji

[Grochowski 1997: 71–87]

Jak widać, Grochowski stosuje rozmaite kombinacje następujących elementów:

- ‘może być’ + ‘mniej/więcej niż P’ (P – predykat liczbowy):
około – ‘S-ów może być P, może być niewiele mniej niż P, może być niewiele więcej niż P’,
przynajmniej – ‘S-ów może być P, może być więcej niż P’;
- ‘jest’ + ‘więcej niż P’: *ponad, przeszło* – ‘S-ów jest więcej niż P’;
- ‘bardzo mało brakuje do tego, by można było powiedzieć o S: P’: *niespełna, prawie*.

Warto jeszcze raz zwrócić uwagę, że w eksplicacjach wyrażen *niespełna, około, prawie* użyty został element „ograniczający” wydzielane odcinki liczbowe, który wskazuje, że są małe. Element ten sygnalizuje, że liczba S-ów i liczba P nie tylko się różnią, lecz też różnią się **niewiele**: ‘bardzo mało brakuje’, ‘niewiele więcej niż’, ‘niewiele mniej niż’. Natomiast w eksplicacjach znaczenia wyrażen *ponad, przeszło; przynajmniej* inkluzywnie/ekskluzywnie wyznaczających dolną granicę odcinka element ten nie występuje: użyto tu samego elementu ‘więcej niż’, nie zaś ‘niewiele więcej niż’. A zatem według Grochowskiego połączenia w rodzaju *ponad 5, przeszło 5* i *przynajmniej 5* wyznaczać mogą odcinki nieograniczenie duże (np. *ponad 5* ‘dowolna liczba większa niż 5’, *przynajmniej 5* ‘5 lub dowolna liczba większa niż 5’). Problem tego elementu znaczenia WP będziemy omawiali w rozdziałach „Komponent ‘niewiele’” i „Typologia wykładników przybliżoności”.

Grochowski zastosował element ‘bardzo mało brakuje’ w przypadku czystego operatora adnumeratywnego *niespełna*. Ten komponent znaczenia danego leksemu lepiej jednak oddawać przez sformułowanie: ‘jest niewiele mniej niż P’ (na wzór *ponad, przeszło*). W ten sposób ustanawiana jest górna granica odcinka i podawana informacja o jego małej wielkości. Komponent ten zastosowano w definicji *blisko* u Wierzbickiej:

blisko

it is not this

it is a little less than this

if one said: ‘it is this’

it would be no more than a little different from what one can say
[Wierzbicka 1991: 388–389].

Ten sam sens co *blisko* wyraża leksem *prawie* wtedy, gdy łączy się z liczebnikami. Przy opisie **znaczenia** leksemu *prawie* (ale nie sensu przybliżonego, który leksem ten może wyrażać, gdy łączy się z liczebnikiem) warto jednak rzeczywiście utrzymać sformułowanie ‘brakuje’ (lub inne, ale nie ilościowe ‘mniej’): leksem *prawie* występuje bowiem także w kontekstach nieilościowych⁴¹.

Grochowski 1997 przejął właściwie sposoby definiowania Wierzbickiej 1991, na którą się powołuje w pracy; por. definicję Wierzbickiej:

around

it could be this

it could be a little more

it could be a little less [1991: 356]

(‘może być’ Grochowskiego = ‘could be’ Wierzbickiej; ‘niewiele mniej/więcej’ = ‘little less/more’).

Bogusławski pisze, że wyrażenia *więcej, ponad, około* (a także inne, „nieprzybliżone”, w rodzaju *mniejszość*) są sądami liczbowymi o nierównoliczności, typu „*x* jest więcej niż *y*” [1966: 55]. Przy eksplikacjach takich sądów autor stosuje pojęcia ‘więcej’/‘mniej’ [1966: 63].

Mielczuk przytacza próbę eksplikacji znaczenia ros. *примерно* i *около*:

⁴¹ Por. podobnie: „Przysłówek *prawie* informuje, że cecha, stan wyrażone przymiotnikiem lub czasownikiem nie wystąpiły, ale niewiele brakowało do ich osiągnięcia: *Naczynie jest prawie pełne (puste), Było już prawie widno, Ubranie prawie wyschło*” [Grzegorzczkova 1978: 342; podkreślenie – M. D.].

„*примерно пять грамм* ‘немного менее или более пяти грамм или пять грамм’”

„*около пяти грамм* ‘немного менее пяти грамм’” [Мельчук 1985: 362].

Tak jak w przedstawionych powyżej pracach, w tych eksplikacjach powtarzają się elementy ‘więcej’/‘mniej’, co więcej: ‘niewiele więcej/mniej’. Wiada tu też pewną różnicę. Ta część znaczenia, którą Wierzbicka 1991 i Grochowski 1997 oddają przez element „może być” („could be”), u Mielczuka ma postać spójnika „или”; por.: *около* ‘S-ów może być P, może być niewiele mniej niż P, może być niewiele więcej niż P’ (Grochowski) vs. *примерно пять грамм* ‘немного менее или более пяти грамм или пять грамм’ (Mielczuk). Różnice te jednak można uznać za powierzchniowe. Dla zapisu sensu, który oba te leksemy wyrażają, przyjmujemy zapis Mielczuka: ‘niewiele więcej niż X lub X lub niewiele mniej niż X’⁴².

Mielczuk wspomina także, że łączące się z wyrażeniami liczebnikowymi leksemalne wykładniki przybliżoności wyrażają wiedzę nadawcy, ale nie o punkcie, lecz o odcinku („интервал”)⁴³ [Мельчук 1985: 157]. Pojęcie odcinka jako zbioru punktów, z których jeden odpowiada liczbie określonej, i pojęcie granic odcinka są bardzo ważne z punktu widzenia naszej pracy. Suprun nie mówi o odcinku („интервал”), mówi natomiast o granicach („предел”): o wykładnikach niewyznaczających granicy (*около*, *примерно*)⁴⁴ i wykładnikach wyznaczających granicę: górną (*менее*) czy dolną (*свыше*)⁴⁵ [Супрун 1962: 10–12].

⁴² Jak już było powiedziane, Bogusławski i Karolak uważają, że niektóre wyrażenia oznaczające liczby przybliżone co najwyżej równe lub co najmniej równe liczbie wyrażonej przez liczebnik [1973: 281] wyrażają także **alternatywę** [1973: 385–386]. Takie wyrażenia są zatem traktowane jako wykładniki dwóch pojęć: przybliżoności, a zarazem alternatywy. Wśród takich wykładników są wymienione *самое большее*, *самое меньшее* [1973: 281], *не меньше*, *не менее*, *минимум*, *максимум* [385]. Wykładniki innych sensów przybliżoności nie są wymieniane jako oznaczające alternatywę. Alternatywy nie wyrażają zatem wykładniki sensu ‘mniej niż’ (*blisko*), ‘więcej niż’ (*ponad*), wykładniki sensu ‘X–Y’ (*od 50 do 60*) oraz wykładniki typu *mniej więcej*, *około*.

⁴³ Natomiast nieleksemalna konstrukcja aproksymatywna (szyk przestawny liczebnika) wyraża, zdaniem Mielczuka, brak wiedzy o punkcie, przypuszczenie co do punktu: *человек 20*.

⁴⁴ Suprun określa je jako „*слова, указывающие на приблизительный характер количества безотносительно к пределу*” [Супрун 1962: 11].

⁴⁵ W oryginale stosowane są następujące sformułowania: „Группа слов обозначает приблизительный характер количества с указанием верхнего возможного предела” [11]; „приблизительный оттенок с указанием на верхний или нижний предел количества” [13]; „приблизительный ограничитель сверху” (o przyimku *до*) [11]; „при-

Bogusławski i Karolak stosują sformułowania w rodzaju:

- „Liczby przybliżone bez wskazania na to, czy chodzi o liczbę większą czy mniejszą od wyrażanej liczebnikiem, oznacza się przede wszystkim za pomocą szyku przestawnego [...]. [...] Oprócz szyku przestawnego stosowane są inne środki: *около (około)* z dopełniaczem liczebnika [...], *приблизительно, примерно (w przybliżeniu, mniej więcej)* [...]”;
- „Przybliżone określenie liczby, która jest **co najmniej równa** wyrażonej przez liczebnik, stanowi używane w mowie potocznej połączenie wyrazu *добрых* z liczebnikiem [...]”;
- „Liczby przybliżone wyższe od wyrażanych przez liczebnik oznacza się głównie połączeniami wyrazów: *больше (przeszło), выше (ponad)* z dopełniaczem liczebnika [...]” [1973: 281–282; podkreślenie – M. D.]

Wyróżnia się tu pięć typów takich liczb przybliżonych, przy każdym podane są sposoby jej określania. Mówi się tu o oznaczaniu liczb, określaniu liczb; liczby te są wyższe, niższe, co najwyżej równe, co najmniej równe liczbie wyrażonej przez liczebnik. Jak widać, stosowane są pojęcia równości oraz pojęcia ‘mniej’, ‘więcej’ i ich kombinacje.

II.4. LISTY WYKŁADNIKÓW PRZYBLIŻONOŚCI PRZEDSTAWIONE W ROZMAITYCH PRACACH

Próby stworzenia mniej lub bardziej kompletnej listy wykładników poszczególnych sensów dla języka rosyjskiego dokonano w pracy Supruna (Супрун 1962) oraz Bogusławskiego i Karolaka 1973. Bogusławski i Karolak podają także polskie odpowiedniki przekładowe dla wykładników rosyjskich, a zatem zawierają również listę wykładników polskich. Listę wykładników rosyjskich, które są pogrupowane według ich właściwości składniowych, przytacza Mielczuk (Мельчук 1985). Grochowski 1997 podaje wersję listy polskich operatorów adnumeratywnych: wyrażenia te nie tylko łączą się z liczebnikami i wyrażają jakiś sens przybliżoności, ale łączą się wyłącznie z liczebnikami (a przynajmniej nie łączą się z czasownikami).

близительность количества с ограничением сверху” [12]; „указание низшего предела” [12].

Zastosowano w tych pracach rozmaite kryteria, dlatego listy te różnią się pomiędzy sobą. Omówimy tu w skrócie te różnice i kryteria. Wskażemy także takie wykładniki, które jednoznacznie wyłączamy z pola naszego zainteresowania. Wykładniki te wymieniane są zazwyczaj tylko przez jedną z prac, a nie są wymieniane w innych.

Zacznijmy od omówienia prac Supruna 1962 oraz Bogusławskiego i Karolaka 1973. W obu tych pracach zebrano wyrażenia, które mogą wystąpić przy liczebniku i wyrażają wtedy jeden z sześciu sensów przybliżonych (zob. s. 42 naszej pracy). Nie zwraca się tu uwagi na znaczenie tych wyrażen i ich łączliwość. Dlatego też listy te są maksymalnie szerokie. W obu pracach jako WP wymienia się np. wyrażenie *почти*. Oprócz tego Bogusławski i Karolak zaliczają do wykładników ‘mniej niż X’ konstrukcje typu ros. *не... даже* (lub *и*)..., *даже* (lub *и*)...*не...*, pol. *nawet... nie, nie...nawet*, np. *Дитя не мило навет року* {rok, II, 455}, *През годину не ушли навет километра* {ujść, II, 900}, a poza tym wyrażenie *добрий* (*добрые два часа*). Suprun wyrażen tych nie wymienia, przytacza natomiast wyrażenia *чуть не, едва ли* jako wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X’.

Obie prace do wykładników przybliżoności zaliczają także takie wyrażenia, które, w naszym rozumieniu, wykładnikami przybliżoności nie są.

Bogusławski i Karolak piszą, że liczby przybliżone wyrażają między innymi określenia w rodzaju „[...] *десятки* (*dziesiątki*), *сотни* (*comen, сотням* itd.; – *setki*), *тысячи* (*tysiące*), *миллионы* (*miliony*) itd.” [1973: 280]. Jednostki tego typu, a także ich odmiany wieloleksemowe (*dziesiątki tysięcy, setki milionów* itd.)⁴⁶ wyłączamy z zakresu badań (dla obu języków). Podobnie traktować będziemy złożenia w rodzaju *много миллионов <тонн>, многие миллионы* i derywaty słowotwórcze w rodzaju *миллионowy, wielotysięczny* (*многомиллионный*). Wszystkie te wyrażenia informują, **w jakiej wielkości jednostkach powinna być określana dana liczba** (w tysiącach, milionach itd.). Siłą rzeczy zakładają one, że określana liczba jest co najmniej równa jednej takiej jednostce, a ich pluralna forma (w sensie formalnym) wskazuje, że jednostki takie powinny być co najmniej dwie. Liczymy (jeśli można tak powiedzieć

⁴⁶ Por. np.:

... *exodus dziesiątków tysięcy ludzi* {dziesiątki, 355};

... *organizmy najbardziej złożone, zbudowane z setek miliardów komórek* {miliard, 865}.

w tym przypadku) tysiące, miliony itd. obiektów, a nie poszczególne obiekty. Niektóre z tych wyrażen, a mianowicie wyrażenia w rodzaju *сотни*, *милiony*, mają dodatkowe komponenty oceny ilościowej ‘dużo’. W pracy *Категория количества в современных европейских языках* zwraca się uwagę na taką akurat, oceniającą funkcję tych leksemów [Акуленко и др. 1990: 214]. Maria Schabowska przypisuje rzeczownikom *setki*, *tysiące* znaczenie ‘wielka, niepoliczona ilość’ [1967: 72]. Mielczuk mówi o tych wyrażeniach jako o **zbiorach** o wartości ‘100’ (*setki*), ‘1000’ (*tysiące*), ‘100 000’ (*setki tysięcy*) itd.: *На улицах – тысячи людей* (*Na ulicach – tysiące ludzi*) [Мельчук 1985: 294]. O funkcji oceniającej czy „przybliżonej” tych leksemów autor nie wspomina. Bogusławski natomiast przytacza następującą definicję: „[...] *десятки, сотни, тысячи, миллиарды* (= ‘dużo i nie mniej niż 30, 300, 30000...’) [...]” [1966: 57; podkreślenie – M. D.]; por. też definicje ISJP: „**Dziesiątki** jakichś osób lub rzeczy to duża ich liczba, co najmniej kilkadziesiąt. *Dziesiątki ludzi, zadzierając głowy, patrzyło w niebo... Stefanek miał osiem lat i zadawał dziesiątki pytań... [...]*”⁴⁷ [hasło **dziesiątki**, t. 1, 355].

Różnica pomiędzy np. *kilkaset* i *setki* jest taka, że jeśli w pierwszym przypadku liczba nie może przewyższyć 900 (999?), to w drugim może być ona dowolnie duża (setek może być wiele).

Dostrzec też można co najmniej dwie grupy wyrażen ilościowych, które łączą w swoim znaczeniu wskazywanie jednostek liczenia/pomiaru i ocenę ‘dużo’ (przynajmniej w niektórych użyciach):

1. **Derywaty od nazw jednostek miary lub nazw rzędów dziesiętnych <jednostek liczenia> typu *милionowy* (*милionowe fortuny*), *километrowy* (*километrowa kolejka*):** *Wisała na nim groźba zarzutu o spowodowanie милionowych strat* {милionowy, 866}; *Dokonał na świecie милiardowych zakupów* {милiardowy, 865}; *Плечь brzydka ustawiła się w километrowych kolejkach po kwiatki dla swoich Ew* {brzydki, 132};
2. **Nazwa jednostki miary w liczbie mnogiej, występująca bez liczebników:** *Na tej bezkresnej równinie płynie rzeka, rozlana jak morze [...] на километры* {morze, 891}.

⁴⁷ Podobnie też jest zdefiniowana forma *setki* [ISJP, 2: 569; hasło **setka**, znaczenie 3]. Natomiast *tysiące*, *милiony*, *милiardy* są definiowane w inny sposób, np.:

„**Tysiące** to duża liczba czegoś, czego nie chcemy lub nie możemy dokładnie policzyć. *Przed siedzibą rządu zgromadziły się tysiące demonstrantów...*” [ISJP, 2: 875, hasło **tysiąc**].

Por. też definicje *милiony*, *милiardy* [ISJP, 1: 865–866; hasło **милiard**, **милion**].

Wyrażenia tego typu wskazują nie liczbę jednostek miary, a ich wielkość, por.:

Jakoś trzeba było spędzić te godziny, które dzieliły mnie od ponownej rozmowy z dyrektcją {dzielić, 352};

vs.

Jakoś trzeba było spędzić te trzy godziny, które dzieliły mnie od ponownej rozmowy z dyrektcją.

Oprócz tego wyrażenia danej grupy pełnić mogą funkcję oceny ilościowej ('dużo'), przynajmniej wtedy, gdy występują w narzędniku liczby mnogiej (*tygodniami, kilometrami* itd.): *Chodniki w kopalniach ciągną się nieraz kilometrami {chodnik, 170}, Kocha piwo, mógłby je pić hektolitrami {kochać, 636}.*

Nie traktujemy tych wyrażen jako wyrażen przybliżonych, a przynajmniej nie rozpatrujemy ich szerzej w pracy.

Poza tym Bogusławski i Karolak wymieniają jako wykładniki typu *mniej więcej* rosyjskie *эдак, более менее*. *Эдак* zresztą jest zaliczany do WP przez Supruna (Супрун 1962) i Mielczuka (Мельчук 1985). Te wyrażenia, naszym zdaniem, **nie są WP**. Przypadek ten omawiamy szerzej w części materiałowej.

Suprun natomiast wymienia wśród wykładników przybliżoności typu *примерно* wyrażenia w rodzaju *допустим*: „Без оттенка предельности приблизительные количества выражаются при помощи наречий примерно, приблизительно, предлогов с, около; частицы этак (просторечное эдак), вводных слов должно быть, может быть, допустим, пожалуй, кажется и под.” [1962: 10; podkreślenie – M. D.]. O tym, że leksemy te wyrażają przypuszczenie, wahania nadawcy nad słowem itd., Suprun nic nie pisze [1962: 10; 13], choć jednocześnie widzi pewne elementy przypuszczenia („*предположительный оттенок*”) w znaczeniu konstrukcji z inwersją liczebnika (*человек десять*) i w konstrukcjach typu 5–6 [1963: 6–8, 13].

Otóż należy wyraźnie podkreślić, że w niniejszej pracy nie będą nas interesowały wyrażenia modalne, które sygnalizują niewiedzę nadawcy, komunikują stany mentalne nadawcy inne niż wiedza: przypuszczenia, sądy na temat stopnia prawdopodobieństwa, wątpliwości nadawcy co do użycia danego predykatu itp. (*предположительно пять* <przypuszczalnie pięć>, *наверное пять* <chyba pięć>, *кажется пять* <wydaje się, że pięć>, *скорей всего пять* <raczej pięć>, *можно сказать, пять* <można powiedzieć,

że pięć>, думаю/полагаю, что пять <сądzę, że pięć...>, возможно, пять <możliwe, że pięć>, **уверен/не уверен, что пять < jestem/nie jestem pewien/przekonany, że pięć>**)⁴⁸. W odróżnieniu od wyrażen powyższej grupy przybliżoność (podanie odcinka) wcale nie przesądza o **niewiedzy** nadawcy. Ścisłej rzecz biorąc, informacja o odcinku (a nie o punkcie) nie przesądza ani stanu wiedzy nadawcy co do punktu, ani stanu niewiedzy. Można sobie wyobrazić sytuacje, kiedy nadawca taką wiedzę ma i mógłby ją przekazać, gdyby zechciał. Często jest na przykład tak, że nadawca zna liczbę (punkt), ale nazwa tej liczby jest np. zbyt długa czy też trudno jest ją wymówić (np. *jeden milion sto dwadzieścia siedem tysięcy pięćset trzydzięści pięć złotych 23 grosze*). Wtedy podaje nazwę przybliżonego odpowiednika tej liczby, jest bowiem krótsza, prostsza do wymówienia niż nazwa odpowiednika dokładnego: *ponad milion złotych*.

Por. też następujące przykłady, które pokazują, że przybliżoność (informacja o odcinku) nie musi być konsekwencją niewiedzy nadawcy co do punktu:

Вещество это вырабатывается из коры березы, его концентрация в пасте составляет где-то около десяти процентов (если быть точным – 9,9%) [Инна Щепеткова. На каком тюбике остановиться // „Семейный доктор”, 2002.10.15].

В целом по России свыше 4 тыс. рублей в месяц имеет в среднем около половины населения (48,7%) [Уровень жизни и экономическое развитие региона // „Вопросы статистики”, 2004.08.26].

Mogą też zachodzić sytuacje, kiedy nadawca określa liczbę w sposób przybliżony i nie może określić jej dokładnie, punktu bowiem rzeczywiście nie zna. Innymi słowy, podając dany zbiór punktów, nadawca może zarówno nie wiedzieć, jak też wiedzieć, który mianowicie z punktów tego odcinka jest odpowiednikiem liczby określanej. W związku z tym wykładniki przybliżoności nie były traktowane jako typ wyrażen informujących o braku wiedzy nadawcy (np. *prawdopodobnie, chyba, przypuszczalnie, pewnie, a także podobno, rzekomo* itd.). Wymienione wyrażenia modalne nie były analizowane w niniejszej pracy.

⁴⁸ W *Gramatyce konfrontatywnej bułgarsko-polskiej* wyrażenia, o które tu chodzi, traktowane są jako wykładniki hipotetyczności (modalności hipotetycznej), hipotetyczność zaś stanowi jeden z podstawowych typów modalności nieindyktywnej. Na temat nieindyktywnej, hipotetyczności i jej wykładników zob. szerzej Koseska-Toszewa i in. 1996, Maldziewa 2003.

Mielczuk polemizuje z rozwiązaniem Supruna (Супрун 1962). Częściowo ze względu na wyznaczony zakres badań, do wykładników przybliżoności (ППрибл) Mielczuk zalicza tylko te wyrażenia, które „с чисто синтаксической точки зрения [...] характеризуются **обязательной сочетаемостью с количественными выражениями**” [Мельчук 1985: 362; podkreślenie i wydzielenie pogrubieniem – M. D.]. Bada on właściwości wyrażań składniowo łączących się z nazwami liczb/ilości, a także łączących się **wyłącznie** z takimi nazwami (wyrażeniami ilościowymi), np. *приблизительно пять грамм, приблизительно миллион (mniej więcej pięć gramów, mniej więcej milion)*; niemożliwe **приблизительно красный, *приблизительно мастерски (*mniej więcej czerwony, *mniej więcej umiętnie)* [1985: 362; tłumaczenie polskie – M. D.]. Przypadek *примерно, приблизительно* jest omówiony specjalnie. Zdaniem Mielczuka wyrażenia te, choć występują nie tylko z nazwami liczb, zachowują bezpośredni związek z ilością. Na tej podstawie autor zalicza je do WP. Te wyrazy, które mogą występować przy wyrażeniach ilościowych, a jednocześnie przy typach wyrażań innych niż ilościowe⁴⁹, nie są zaliczane przez Mielczuka do wykładników przybliżoności. Tego typu wyrazami są np.: *скажем (powiedzmy), допустим (przypuśćmy), пожалуй (raczej)*, przysłówki *почти (prawie)*, formy stopnia wyższego *не выше, не старше, не дальше, чем...* [1985: 362]⁵⁰, np.:

почти (prawie)

a) *почти двадцать раз (prawie dwadzieścia razy).*

b) *Почти кончил, почти удовлетворен (prawie skończył, prawie zadowolony).*

скажем (powiedzmy)

a) *рублей, скажем, пятьсот (powiedzmy, pięćset rubli).*

⁴⁹ Mielczuk pisze tu o wyrażeniach, które „bez trudu łączą się z wyrażeniami liczebnymi, ale z drugiej strony mogą być użyte bez nich” („легко сочетаясь с ЧВ [wyrażeniami liczebnymi], не менее легко употребляются и без таковых”) [Мельчук 1985: 362]. Dodajmy, że wśród przykładów takich wyrażań, mogących „łączyć się” z liczebnikami, Mielczuk podaje między innymi wtrącenia („вводные слова”) w rodzaju *скажем, допустим, пожалуй*. Wyrażenia te jednak znajdują się poza związkami składniowymi zdania, a zatem o składniowej łączliwości tych wyrażań z liczebnikami mówić raczej nie można.

⁵⁰ Mielczuk zajmuje tu inne stanowisko niż Suprun. Suprun wymienia te formy komparatywu wśród WP: „Встречаются и такие наречные выражения, как не старше, не дальше, не выше, не шире и под., применяемые лишь в тех случаях, когда числительные обозначают [...] некоторые временные или пространственные величины. Ср.: «Она не шире четырех аршин» (А. Толстой, *Убийство Антуана Риво*) [...]” [1962: 12].

b) *Встречает он, скажем, свою директрису (spotyka, powiedzmy, swoją dyrektorkę).*

Mielczuk wylicza następujące ПППрибл, dzieląc je na trzy typy składniowe:

1. наречия и наречные предложения (**przysłówki i wyrażenia przysłówkowe**): *приблизительно, примерно, так, (не) более <больше> чем, (не) менее <меньше> чем, без малого, с лишком, с хвостиком, с заком;*
2. предлоги (przyimki): *около, до, от-до, с, под (под сорок лет), за (лет за пятьдесят);*
3. формы сравнительной степени (formy komparatywne): *более, больше, менее, меньше (Явилось не меньше ста претендентов), свыше [1985: 363].*

Grochowski przytacza listę leksemów, które, jego zdaniem, wchodzą w relację syntaktyczną z liczebnikami, a przy tym są niezdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikami, mają stałą (ustabilizowaną) pozycję linearną, nie mają funkcji łączącej, nie funkcjonują samodzielnie jako wypowiedzenia i są nieodmienne⁵¹. Są to leksemy: *bez mała, blisko, niepełna, około, plus minus, ponad, przeszło, z, z górą* [1997: 27]. Zdolność do wchodzenia w relację syntaktyczną z liczebnikiem właściwym Grochowski uznaje za cechę dystynktywną tych leksemów [1997: 31]. Semantycznie zaś są to wykładniki aproksymacji (przybliżoności)⁵². Grochowski 1996 mówi natomiast o „operatorach przyliczebnikowych”, dzielając je przy tym wyraźnie na dwie klasy:

⁵¹ Zob. artykuł Katarzyny Doboszyńskiej-Markiewicz kwestionujący przyjęte przez Grochowskiego składniowe kryteria wyodrębnienia klasy operatorów adnumeratywnych [Doboszyńska-Markiewicz 2007]. Cechy składniowe, które służą jako kryteria, nie są wspólne wszystkim wydzielonym przez Grochowskiego operatorom. Właściwie pod względem każdego kryterium klasa ma pewne wyjątki.

⁵² Należy tu wskazać na fakt, że większość innych funkcjonujących jako WP wyrażen byłaby przypuszczalnie zaliczona do klasy partykuł lub przysłówków. Są to wyrażenia nieodmienne, które nie funkcjonują samodzielnie jako wypowiedzenia i nie mają funkcji łączącej, ale też **nie mają** ustabilizowanej pozycji linearnej w wypowiedzeniu. (Partykuły Grochowskiego są zdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z rzeczownikiem <por. *prawie student*>, przysłówki natomiast – nie). Te wyrażenia mogą wchodzić w relację syntaktyczną z **czasownikiem** (np. *mniej więcej wiem, prawie skończyłem*). Ciekawe jest, że według ISJP *mniej więcej* – to partykuła, ale prepozycyjna, czyli mająca ustabilizowaną pozycję linearną (zob. odpowiednie hasło). Partykuły w ISJP są wydzielane jako część mowy, bez uwzględnienia ustabilizowania/ braku ustabilizowania ich pozycji linearnej w wypowiedzeniu.

1. takie, które łączą się **wyłącznie** z liczebnikami i wyrażeniami pochodnymi od liczebników (np. *około, bez mała, ponad, z górą*);
2. takie, które łączą się też z innymi wyrażeniami (związek z liczebnikiem nie jest w ich przypadku cechą relewantną: np. *prawie, niemal*) [1996: 34].

Wyrażenia grupy drugiej Grochowski nazywa „fakultatywnie przyliczebnikowymi” [1996: 35]. „Przyliczebnikowe” operatory w sensie węższym (klasa 1) odpowiadają w przybliżeniu „operatorom adnumeratywnym” z pracy Grochowskiego 1997, ale kryterium ich wydzielenia jest sformułowane o wiele ściślej, jeśli chodzi o przybliżoność liczbową. „Operatory adnumeratywne” (Grochowski 1997) są wydzielane bowiem spośród wielkiej, semantycznie różnorodnej klasy wyrażen nieodmiennych, natomiast „operatory przyliczebnikowe” w sensie węższym (Grochowski 1996) – spośród względnie niewielkiej klasy wyrażen, które, występując przy liczebniku, pełnią określoną funkcję (funkcję wykładników przybliżoności). W pierwszym przypadku stosowano kilka składniowych kryteriów wyodrębnienia, natomiast w drugim – tylko kryterium łączliwości z wyrażeniami innych niż liczebnik typów.

Grochowski 1997 wymienia jeszcze dwa inne typy wyrażen pełniących funkcję wykładników „aprosymatycznej charakterystyki ilościowej”, oprócz „czystych” operatorów adnumeratywnych: są to **partykuły** typu *prawie, niemal* oraz **liczebniki** typu *parę, kilka*, i, co ciekawe, wyrażenia *trochę, nieco, sporo*. Te ostatnie wymagają zwrócenia szczególnej uwagi: **nie** traktujemy ich jako wykładników przybliżoności. Stanowią zasadniczo inny typ określeń niż *kilka, kilkanaście* itd. Odnoszą się do grupy wyrażen typu *dużo/moło*. Podstawowe cechy semantyczne tych wyrażen (w odróżnieniu od np. *kilka/parę*) są następujące: brak oparcia na jakimkolwiek systemie liczenia i subiektywność. Porównują one daną ilość/liczbę z pewną abstrakcyjną „normą”, a ściślej: z liczbą/ilością niezwracającą na siebie uwagi w danej sytuacji [zob. Bogusławski 1994]. Jest to określenie nie absolutne, lecz względne, por.: *pięć to jest dużo, pięć to jest mało*. Dodanie WP (operatorów adnumeratywnych) do tego typu wyrażen oceniających względnych jest niemożliwe z innych powodów niż w przypadku wyrażen typu *kilka*⁵³: nie ma absolutnych kryteriów przypisania pre-

⁵³ Choć wyrażenia typu *kilka* akurat takie dodania dopuszczają. Można spotkać np. połączenia w rodzaju *około kilkudziesięciu: Około kilku tysięcy radnych w wyniku tego prawa traci mandat; Takich prywatyzacji, zwłaszcza tych najważniejszych, było około kilkunastu; [...] zadano prawie kilkadziesiąt pytań [...]* (materiał Korpusu Wstępnego IPI PAN). Te

dykatu *dużo* tej liczbie i nieprzypisania tamtej (ta sama liczba może być oceniana jako ‘mała’ i jako ‘duża’ w różnych sytuacjach mówienia). Są to zatem nie „przybliżone”, lecz najwyżej „niedokładne” określenia (w porównaniu z dokładnymi w rodzaju *pięć* lub nawet z przybliżonymi w rodzaju *kilkadziesiąt*). Jako argument na rzecz ściśle „nieoceniającego” charakteru przybliżoności można też przytoczyć opinię Wiktora Akulenki i współautorów: „Приблизительность количества представляет собой особое явление в сфере языковой количественности, действующее именно в поле нумерального количества: [...] приблизительность и неопределенность несовместимы” [Акуленко и др. 1990: 21; podkreślenie – M. D.]⁵⁴. O tym jeszcze będzie mowa dalej.

II.5. PROBLEM CZĘŚCI MOWY

Przedmiotem analizy w tym podrozdziale będą wyłącznie WP w sensie węższym: łączące się z liczebnikami leksemy „przybliżone”. Nie zajmujemy się siłą rzeczy konstrukcjami w rodzaju 20–30, rosyjskim liczebnikowym szykiem przestawnym, a także liczebnikami „przybliżonymi” w rodzaju *kilka, kilkanaście*.

Fakt przynależności WP do różnych części mowy, choć ciekawy, jest poniekąd sprawą drugorzędną. Ważne są dla nas te właściwości składniowe, które on odzwierciedla.

połączenia są bardzo rzadkie, niezupełnie poprawne, ale możliwe. Niemniej jednak na brak łączliwości operatorów adnumeratywnych zarówno z wyrażeniami typu *dużo, niewiele, sporo, trochę*, jak też z *kilka, kilkanaście* zwracają uwagę Grochowski [1996: 36; 1997: 30] i Szumińska [1995: 52–53].

⁵⁴ Autorzy piszą, że pole nieokreśloności ilościowej (неопределенное количество) składa się z mikropola mnogości (множественность, „плюралность”) (*книги, группа*) oraz mikropola oceny nieokreślonej ilości (ilości *małej* <неопределенно малое количество: *мало книг*> i ilości *dużej* <неопределенно большое количество: *много книг, лес флагов*>). Pole określoności zaś składa się z jednostkowości i numeralności [17–18]. (Pluralność i numeralność w takim rozumieniu to dwa odrębne pojęcia). Pole numeralności „[...] объединяет средства языка, выражающие точные числовые (нумеральные) значения, которые могут быть соотнесены с элементами натурального ряда чисел” [18]. Autorzy dodają: „В отличие от множественности – неопределенного количества, косвенно связанного с рядом чисел (благодаря отталкиванию от единичности), оценка неопределенного количества ничего общего с нумеральностью не имеет. Она строится, как и любая оценка, на сопоставлении признаков чего-либо с нормой” [Акуленко и др. 1990: 30].

Jak już mówiliśmy, Mielczuk dzieli rosyjskie wykładniki przybliżoności na trzy typy składniowe:

1. наречия и наречные предложения (przysłówki i wyrażenia przysłówkowe): *приблизительно, примерно, так, (не) более <больше> чем, (не) менее <меньше> чем, без малого, с лишком, с хвостиком, с гаком;*
2. предлоги (przyimki): *около, до, от-до, с, под (под сорок лет), за (лет за пятьдесят);*
3. формы сравнительной степени (formy komparatywne): *более, больше, менее, меньше (Явилось не меньше ста претендентов), свыше* [1985: 363].

Por. też spostrzeżenie Akulenki i jego współautorów:

Апроксиматоры в поле количества (группа наречий и предлогов, указывающих на приблизительность количества) присоединяются к количественным, дробным числительным и счетным существительным, а также к их сочетаниям с измерителями [Акуленко и др. 1990: 21; podkreślenie – M. D.].

Otóż Mielczuk stwierdza, że wyrażenia grup (2–3), w odróżnieniu od wyrażen grupy (1), są w pewnym sensie gospodarzami składniowymi konstrukcji Q+S⁵⁵, z którą się łączą. Narzucają one takiej konstrukcji określoną formę przypadkową, a przez to określają też role syntaktyczne, które konstrukcja może odgrywać w zdaniu [Мельчук 1985: 367]. Tak np. wykładniki grup (2–3) występują w podmiocie (*До пятидесяти человек погибло*), ale już nie w dopełnieniu innym niż biernikowe (np. możliwe *У Пети есть около пятидесяти рублей* vs. niemożliwe **Он передал послание около/до двадцати людям*). Pojawiają się właściwie tylko w takich miejscach zdania, gdzie wystąpiłby S (rzeczownik) w mianowniku i bierniku [Мельчук 1985: 367]. W tych pozycjach, gdzie wymagane są inne przypadki, konstrukcje z takim WP nie występują. Natomiast wyrażenia typu (1) („przysłówki”), np. *примерно, приблизительно*, mogą pojawić się w każdym miejscu zdania, gdzie wystąpić może konstrukcja Q+S. WP–„przysłówki”, w odróżnieniu od „przyimków”, nie ograniczają możliwych ról syntaktycznych określeń liczbowych (Q+S), przy których występują [Мельчук 1985: 364].

Dodajmy, że formy przypadkowe, którymi rządzą rosyjskie przyimkowe WP, ograniczają się do dopełniacza (*около, до, от-до*) i biernika (*с, под*

⁵⁵ Liczebnik/ wyrażenie ilościowe + rzeczownik.

bliskości typu <niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X' w **przypadkach zależnych**. *Около* bowiem jest przyimkiem rządzącym dopełniaczem (a poza tym zaliczane jest przez niektórych badaczy do wykładników sensu 'mniej niż X'). W rosyjskim występuje co prawda wykładnik „zaimkowy” *зде-то*, ale wymieniany jest nie przez wszystkich badaczy. Traktujemy go w tej pracy jako pewien wyjątek, choć do WP zaliczamy⁵⁸.

Drugą ważną rzeczą jest ograniczenie łączliwości „przyimkowych” WP z wyrażeniami liczebnikowymi pewnych typów, por. *do dziesięciu*, **do dziesięciokrotnie* vs. *ponad/przeszło dziesięć*, *ponad/przeszło dziesięciokrotnie*; por. też *ponad/przeszło dziesięciokrotna przewaga*, *o ponad/przeszło dziesięciokrotnej przewadze*. Ograniczenia te noszą charakter składniowy: przyimki nie łączą się z przysłówkami, implikują grupę imienną.

„Etykiety” części mowy traktujemy tu roboczo. Wspomniane wyżej prace (Мельчук 1985, Акуленко и др. 1990) mówią o WP przyimkowych i przysłówkowych (наречия). W źródłach polskich natomiast pisze się najczęściej o przyimkach (*do*) i partykułach. Nie zagłębiałyśmy się w tę kwestię i pomijamy te różnice. Podziału słownictwa na części mowy badacze dokonują bowiem na różne sposoby, posługując się różnymi kryteriami. Poza tym mamy do czynienia z dwoma różnymi językami i dwiema różnymi tradycjami językoznawczymi. Stwierdzamy tu jedynie, że niektóre WP „narzucają” konstrukcji formę przypadkową, a inne – nie. Wiążą się z tym wymienione wyżej różnice pod względem dystrybucji wykładników poszczególnych sensów. Z tego punktu widzenia wykładniki przybliżoności można podzielić wstępnie na dwie grupy: „przyimki” (narzucające przypadek, odgrywające określone przez tę osobliwość role składniowe) i „partykuły/przysłówki” (nienarzucające przypadku, występujące w teoretycznie dowolnych rolach składniowych, możliwych dla Q+S).

Wszystkie wydzielone przez Grochowskiego 1997 operatory adnumerytywne (*niespełna*, *blisko*, *ponad*, *przeszło*, *bez mała*, *plus minus*, *około*, *z górą*) nie tylko łączą się wyłącznie z liczebnikami (a nie łączą się z czasownikami), ale też nie są „przyimkami” w powyższym rozumieniu⁵⁹. Tak na

⁵⁸ Wyrażenie *этак*, rozpatrywane przez Mielczuka jako WP, ma pewne cechy łączliwości, które wskazują na to, że nie jest to WP. Zaimek *какой-нибудь*, wymieniany przez Bogusławskiego–Karolaka 1973 wśród wykładników typu *примерно*, również usuwamy poza obręb WP. Będziemy mówili o tym szerzej przy analizie materiału.

⁵⁹ Pewnym wyjątkiem jest leksem *z*; wyrażenie to jednak nie tyle narzuca przypadek, ile nie łączy się z Q+S w określonych formach przypadkowych. Przez ISJP i SPP leksem ten (w znaczeniu „przybliżonym”) jest kwalifikowany jako partykuła.

przykład Grochowski wyróżnia (1) *około*-przyimek i (2) *około*-operator adnumeratywny. Przy tym oba leksemy są ściśle „przyliczebnikowe”, a poza tym mają to samo znaczenie (opatrzone są tą samą definicją) [1997: 73–74]. Pomiędzy *około*-przyimkiem a *około*-operatorem adnumeratywnym zachodzą jednak ważne różnice. *Około*-przyimek rządzi dopełniaczem, natomiast operator adnumeratywny – nie. Ten drugi poza tym łączyć się może z wyrażeniami w rodzaju *trzykrotnie*.

Warto dodać, że „operatory adnumeratywne” w klasyfikacji Grochowskiego 1997 stanowią coś w rodzaju odrębnej „części mowy”, jednej z wielu innych „części mowy”: przyimków, spójników, partykuł, przysłówków itd.

Do sprawy omówionych tu różnic wrócimy w części materiałowej, przy analizie niektórych konkretnych wykładników sensu ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’.

III. TEORETYCZNE PROBLEMY OPISU PRZYBLIŻONOŚCI

III.1. PRZYBLIŻONOŚĆ OKREŚLEŃ LICZBOWYCH RÓŻNYCH TYPÓW

Sprecyzujemy tu kluczowe pojęcie szeregu arytmetycznego i liczby jako jego elementu.

Przyjmujemy za Bogusławskim następujące rozumienie pojęcia szeregu arytmetycznego: jest to szereg obiektów „**nieprzezroczyстых семантически, więc nie językowych**, które są zestawiane z przedmiotami zgodnie z określoną konwencją” [1973: 13; wyróżnienie pogrubieniem – M. D.]. Takie zestawianie jest procesem liczenia⁶⁰. Poszczególne elementy szeregu arytmetycznego są „liczbami”. „Liczby” (jako elementy szeregu arytmetycznego) są to „fakty lub rzeczy”, „[...] które istnieją właśnie i tylko po to, by być zestawiane z innymi jako równoliczne” [Bogusławski 1966: 55].

Sądy z liczebnikami (użytymi „dokładnie”) są sędami o postaci „x jest tyle samo co y”: zachodzi tu przyporządkowanie wzajemnie jednoznaczne między określonymi przedmiotami i faktami [Bogusławski 1966: 55]. Takie sądy liczbowe stwierdzają, że dany zbiór konkretny A jest równy elementowi szeregu B⁶¹ (*pięć drzew*).

⁶⁰ Sądy liczbowe (termin Bogusławskiego 1966) w obrębie danej pracy będziemy traktować jako „gotowy” wynik procesu liczenia (zestawiania zbiorów i elementów szeregu). Nie będziemy natomiast analizować mechanizmu działania tego procesu.

⁶¹ Wydaje się, że elementy szeregu arytmetycznego najprościej jest sobie wyobrazić jako zbiory specjalnych „przedmiotów”. Te zbiory ilościowo różnią się między sobą w sposób regularny: każdy następny przerasta poprzednika o '1'. Każdy taki zbiór ma przypisaną mu nazwę językową. Szereg zbiorów jest nieograniczony. Bogusławski traktuje element szeregu jako coś w rodzaju nazwy **zbioru**, ściśle określonego ciągu „wyrażeń szeregu arytmetycznego” (=wyrażen

Ustalenie równoliczności jakiegoś zbioru z określonym zbiorem wyrażen szeregu arytmetycznego, który już przedtem był przyrównywany do różnych konkretnych zbiorów, pośrednio informuje o stosunkach danego zbioru przedmiotów z innymi zbiorami. [...] ustalając równoliczność dowolnego zbioru przedmiotów z określonym zbiorem wyrażen systemu liczenia, uzyskujemy narzędzie zestawienia owego zbioru z dowolnym innym [Bogusławski 1966: 55–56].

Tylko istnienie takiego uniwersalnego narzędzia liczenia daje możliwość unikania regresu nieskończonego w określeniach. Na przykład określenia konkretno-porównawcze *A jest tyle, co B* (gdzie A, B – konkretne zbiory) wciąż prowokują pytania w rodzaju *a ile jest B?* [Bogusławski 1973: 11, 13]. Konkretno-porównawcze określenia (nie tylko liczby) nie mogą być uznane za ostateczne, „dokładne” (por. *Mąki w tej szklance jest tyle samo, co w tamtej; Dzisiaj przyszło tyle samo osób, co wczoraj*).

W przypadku określeń przybliżonych przyporządkowanie wzajemnie jednoznaczne między określanym zbiorem a elementem szeregu nie zachodzi. Określenia przybliżone również operują na szeregu arytmetycznym, ale stanowią sądy inne niż „x jest tyle samo co y”. W skład określeń przybliżonych (*około 5, ponad 5* itd.) wchodzi bowiem tzw. sądy o nierównoliczności (sądy typu „x jest więcej niż y”) [Bogusławski 1966: 55].

Przybliżone określenie liczbowe **nawiązuje do szeregu arytmetycznego** w sposób konieczny. Wyznacza ono odcinek szeregu jako zawierający odpowiednik liczby określanej zamiast punktu. Niektóre z tych wyrażen same stanowią przybliżone określenia liczbowe (*kilkanaście*), inne zaś tworzą takie określenia w połączeniu z WP (*około trzech*). W centrum tej grupy znajdują się połączenia WP z tzw. liczebnikami określonymi głównymi (*około 5*). Wyrażenia określające ilość, ale nienawiązujące do szeregu arytmetycznego (np. *dużo drzew*), naszym zdaniem, nie są wyrażeniami przybliżonymi, a przynajmniej nie wyrażają przybliżoności liczbowej. Sprawie tej poświęcony jest następny podrozdział.

używanych przy liczeniu <wg definicji Bogusławskiego>: np. *raz, dwa, trzy* dla liczby ‘3’ i liczebnika *trzy* [1966: 54, 55]. Por. też: „Osobliwość wyrażen typu *pięć w Jabłku jest pięć* stanowi fakt, że wszystkim im jest wspólna [...] treść, polegająca na odesłaniu do zbioru wyrażen szeregu arytmetycznego [...]” [56; podkreślenie – M.D.]. W artykule z 1973 roku Bogusławski wskazuje, że rozwiązanie takie jest jednak niepożądane, prowadzi bowiem do regresu nieskończonego: „[...] nie możemy też uznać określenia liczebnikowego za stwierdzenie, iż przedmiotów danego rodzaju jest tyle, co liczebników do danego liczebnika włącznie (liczbę tych liczebników trzeba by przecież stwierdzić za pomocą tego samego liczebnika i tak bez końca)” [Bogusławski 1973: 13].

III.1.1. LICZENIE DOKŁADNE I PRZYBLIŻONE VS. OCENY ILOŚCIOWO-LICZBOWE

Grochowski uważa, że aproksymatywnej charakterystyce ilościowej obiektów służą nie tylko połączenia w rodzaju *około 10* oraz „liczebniki niewłaściwe” typu *kilka*, **ale też „liczebniki niewłaściwe” typu *trochę, nieco, sporo, dużo*** [1997: 29–30]. Zdaniem Grochowskiego, te ostatnie nie łączą się z leksykalnymi WP, ponieważ są wykładnikami aproksymacji, a „próba połączenia wykładników aproksymacji grozi regresem nieskończonym [...]. Nie da się bowiem w sposób sensowny odpowiedzieć na pytanie, na czym polega przybliżenie przybliżenia” [1997: 30–31]. Grochowski nazywa te wyrażenia wykładnikami aproksymacji, ponieważ są liczebnikami, ale „[...] z semantycznego punktu widzenia nie da się ich interpretować na podstawie odniesienia do jednego elementu szeregu arytmetycznego” [Grochowski 1997: 30]. Wyrażenia oceniające typu *dużo* są traktowane na tej samej zasadzie co liczebniki typu *kilka*. Jak już mówiliśmy (zob. s. 56–57 naszej pracy), pomiędzy „przybliżonym” *kilkanaście* a *dużo/m mało* zachodzi jednak istotna różnica. Leksem *kilkanaście* **odsyła** bowiem **do odcinka** szeregu arytmetycznego, a *dużo w ogóle do szeregu nie odsyła*. W związku z tym wyrażenia typu *dużo/m mało* reprezentują „niedokładność” innego typu niż „przybliżoność” (aproksymacja). (Taka „niedokładność” wyklucza też „przybliżenie”).

Zakres pojęcia aproksymacji (przybliżoności) jest w naszej pracy węższy niż u Grochowskiego 1997. Jak już było powiedziane, określenie przybliżone powinno się opierać na swoistym, „przybliżonym” odniesieniu do szeregu arytmetycznego (tzn. korzystać z jakiegoś systemu liczenia). W takim ujęciu określenia *dużo, mało* itd. nie są określeniami „przybliżonymi”, choć są „niedokładnymi” określeniami liczbowymi.

Mielczuk pisze, że wyrażenia w rodzaju *много, немного, куча, гора* (por. pol. *dużo, wiele, mało; masę, kupa*) wyrażają **nienumeryczne** („нечисловые”) charakterystyki ilościowe [1985: 28]⁶². Mielczuk okre-

⁶² Por. inaczej Szumińska [1995: 53]. Jej zdaniem, wyrażenia typu *trochę*, tak samo jak np. *kilka*, **komunikują wartości liczbowe**. Według Szumińskiej wyrażenia oceniające, tak samo jak *kilka,ilkanaście* itp., wyznaczają „zbiór elementów szeregu arytmetycznego”. Podobne stanowisko zajmuje Topolińska 1984: według niej liczebniki w rodzaju *trochę, masa, wiele* „informują o liczebności zbiorowości [...] poprzez przyporządkowanie szeregowi arytmetycznemu” [1984: 369; podkreślenie – M. D.]. W stosunku do wyrażen typu *dużo/m mało, trochę* itd. można jednak mieć wątpliwości. Są to bowiem wyrażenia względne, oceniające, a w każdym razie nie operują one – wbrew wyżej przedstawionym poglądom – na szeregu arytmetycznym. Natomiast liczebniki szeregu *kilka* rzeczywiście nosią komunikaty liczbowe, choć nie „punktowe”, niedokładne.

śla te charakterystyki jako „jakościowe” [Мельчук 1985: 28], „względne” (*немало дней, чуть-чуть роз, масса книг*) [30, 316]. Ta sama ilość może być oceniona jako mała bądź jako duża w zależności od sytuacji.

Natomiast ros. *несколько* i pol. *kilka* – na odwrót – wyrażają „absolutne”, „numeryczne” charakterystyki ilościowe: „[...] *несколько* характеризует неопределенное не слишком большое количество – грубо говоря от 4 до 9 – но характеризует его **абсолютно, как все числительные, т. е. безотносительно к типу объектов, ситуации, мнению говорящего и т. п.**” [317; wyróżnienie pogrubieniem – M. D.; por. też 316]⁶³.

Takie semantyczne różnice pomiędzy *несколько* i wyrażeniami w rodzaju *много* (pol. *kilka* i *dużo*) pociągają za sobą pewne różnice powierzchniowe. Mielczuk zwraca uwagę, że pomiędzy *несколько* a rosyjskimi przysłówkami „ilościowymi” w rodzaju *много, мало, достаточно* itd. zachodzą ważne różnice pod względem łączliwości⁶⁴:

- *Несколько* nie jest używany samodzielnie: **Он несколько читает*;
**В этот рюкзак входит несколько* (por. pol. **On kilka czyta*;
**W tym plecaku mieści się kilka*);
- *Несколько* łączy się tylko z nazwami policzalnymi: **несколько воды / радости* (por. pol. **kilka/parę/kilkanaście* itd. *wody/radości*) [317].

Por. ros. *Он много читает*, pol. *On dużo czyta*; ros. *много воды, много радости*, pol. *dużo wody, dużo radości*.

O różnicy pomiędzy liczebnikami właściwymi (oznaczonymi) i niewłaściwymi (*wiele, wielu, kilka, kilku, tyle, tylu, dużo, mało, parę, trochę, siła, moc, mnóstwo, setki*) Schabowska pisze:

⁶³ Podobne stanowisko zajmuje Suprun: „[...] **неопределенно-количественные числительные** много, немного, мало, немало **относительны**. Десять-двадцать лет это может быть и „много” и „немного” [...]. Обозначение неточного количества при помощи определенно-количественных числительных **безотносительно, оно хотя и неточно, но указывает на какое-то число**” [1962: 13; podkreślenie – M. D.].

⁶⁴ Nie przytaczamy tych różnic powierzchniowych pomiędzy ros. *несколько* i *много*, które są wymienione przez Mielczuka, ale, jak można przypuszczać, nie są związane bezpośrednio z ilustrowaną tu różnicą semantyczną. Te różnice powierzchniowe wynikają ze specyfiki rosyjskiej morfologii i składni (pomiędzy polskimi *kilka* i *dużo*, *wiele* tego typu różnice nie zachodzą). Por. np. ros. *много – многие* vs. *несколько* – **несколькокие*; różne wymagania co do formy liczbowej orzeczenia stawiane przez podmiot z *несколько* i *много* w zdaniach: *Не явились несколько <*много> слушателей*, różnica związana z osobliwościami rosyjskiej morfologii: *несколько людей, много людей* vs. *несколько человек <грамм, бит, цветков>, *много человек* [316–317].

Wyrazy te [liczebniki niewłaściwe – M. D.], będące z pochodzenia zaimkami, przysłówkami i rzeczownikami, określają ilość przedmiotów, zjawisk i stanów ogólnie, jako dużą lub małą. Różnią się od liczebników oznaczonych tym, że nie tworzą jak tamte szeregu, lecz nazywają pewne zbiorowości [1967: 6; podkreślenie – M. D.].

I dalej:

Funkcją liczebników oznaczonych jest szeregowanie, pozostałe określają pewne zbiorowości. Mogą stać tylko w opozycji: wiele – mało. Nie mamy tu do czynienia z szeregowaniem [Schabowska 1967: 12; podkreślenie – M. D.].

Leksemy typu *kilka* i *dużo* Schabowska traktuje jednakowo, choć z drugiej strony odróżnia jednak „szeregowanie” od wyznaczania zbiorowości i oceny.

A zatem wśród rozmaitych określeń liczby należy odróżniać:

- określenia liczby absolutne numeryczne (*trzy, kilkanaście*) i określenia nienumeryczne: względne (*dużo, mało*) i inne nienumeryczne (*tyle, ile..., ileś*);
- w obrębie numerycznych: określenia numeryczne dokładne (*trzy*) i określenia liczby numeryczne przybliżone (*kilka, około 10*)⁶⁵.

Pojęcie „przybliżoności” nie będzie w takim ujęciu obejmować żadnych „nienumerycznych” określeń liczby. „Niedokładność” „nienumerycznych” określeń polega właśnie na ich „nienumeryczności”. Natomiast „przybliżone” określenia liczby są swoistą odmianą określeń „numerycznych”.

Warto tu wspomnieć, że w polskiej tradycji gramatycznej wyrażenia typu *kilka, kilkanaście, parę, paręnaście* oraz wyrażenia typu *ileś, dużo* są ujmowane czasami jako liczebniki tego samego typu. Zarówno liczebniki typu *parę, kilka*, jak i liczebniki typu *dużo* są nazywane nieokreślonymi (u Schabowskiej też – „nieoznaczonymi”) i dalszego różnicowania (semantycznego) się tutaj nie wprowadza⁶⁶. Inaczej u Laskowskiego: „liczebniki nieokreślone **główne**” *parę, kilka* są tu wyraźnie oddzielone od „liczebników nieokreślonych **partytywnych**” *ileś, ile, ilekolwiek, tyle, wiele, dużo, mało, nieco, trochę* [1998c: 341–342]. Są to dwa odmienne typy liczebników.

⁶⁵ „Numerycznymi określeniami” nazywamy tu określenia liczby odnoszące do szeregu arytmetycznego („szeregujące”), „nienumerycznymi” odpowiednio – nieodnoszące do szeregu arytmetycznego.

⁶⁶ Por. np.: SPP 2002: 1673, 1677–1678; Nagórko 1998: 153; Schabowska 1967: 5–6.

Te pierwsze łączą się tylko z rzeczownikami semantycznie i gramatycznie policzalnymi (zbiorowe *kilkoro* itd. – również z gramatycznie niepoliczalnymi <Pl Tantum> w rodzaju *nożyce*). Laskowski pisze o nich:

Leksykalnym środkiem kwantyfikacji numerycznej są liczebniki precyzujące informację [dostarczaną przez formę sg lub pl rzeczownika – M. D.] o wieloelementowości zbioru poprzez wyznaczenie liczby elementów: określonej – *trzy, siedemdziesiąt cztery*, lub nie do końca określonej – *kilkanaście, parę* [Laskowski 1998b: 204; podkreślenie – M. D.].

Por. też np. *kilka* – ‘więcej niż dwa i mniej niż dziesięć’ [Bogusławski 1966: 56]. W naszej pracy wyrażenia typu *kilka/parę* rozpatrywane są jako jeden z typów wyrażen przybliżonych.

Natomiast leksemy *ileś, ile, ilekolwiek, tyle, wiele, dużo, mało, nieco, trochę* łączą się nie tylko z rzeczownikami policzalnymi (*wielu moich kolegów*), ale także z niepoliczalnymi (*dużo radości*)⁶⁷. Dalej leksemami tego typu zajmować się nie będziemy. Leksemy oceniające, bez względu na to, czy nazywamy je partytywnymi, czy jakoś inaczej, **nie łączą się** z wykładnikami przybliżenia i same **tych wykładników nie stanowią** (por. **mniej więcej dużo ludzi*).

Na brak łączliwości liczebników typu *kilka/dużo* i leksykalnych WP wskazuje np. Grochowski 1996, 1997. Grochowski uważa jednak, że liczebniki te stanowią odmianę wykładników przybliżoności [1996: 33; 1997: 30]. Nie podzielamy takiej opinii. Wyrażenia takie warto od wykładników przybliżoności odróżniać. Nie uznajemy tzw. liczebników „nieokreślonych”⁶⁸ za wykładniki przybliżoności, tj. za określenia przybliżone (z wyjątkiem ciągów *kilka/parę*). Mechanizm oceny jest tu bowiem inny niż mechanizm dokładnego określania numerycznego i inny niż przybliżonego określania numerycznego. Te dwa ostatnie mechanizmy korzystają z dokładnego, absolutnego (nie względnego) szeregu arytmetycznego.

Podsumowując, można powiedzieć, że rozdzielenie ocen (*dużo, mało*) i wyrażen liczbowych (typu *kilka*) jest ogromnie ważne z punktu widzenia naszej pracy. Liczebniki „oceniające” („nieokreślone partytywne”) znajdują się poza zakresem naszych zainteresowań. Liczenie, jego odmiany dokładna i przybliżona (*około 20 zaginionych,ilkanaście złotych* itd.) oparte są na **innych** mechanizmach określania ilościowego niż ocena (*dużo wody*,

⁶⁷ Na temat różnic semantycznych pomiędzy leksemem *ileś* a leksemami *dużo, mało* itd. zob. szerzej Duszkin 2006.

⁶⁸ Grochowski nazywa te liczebniki „niewłaściwymi”.

dużo zapalek, wielu studentów; por też. przymiotniki parametryczne *duży-mały, wysoki-niski* itd., przysłówki kwantyfikujące akcją⁶⁹: *Jan często chodzi na basen; Jan dziś długo pływał; Jan przepłynął dużo*).

III.1.2. WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI PRZY LICZEBNIKACH UŁAMKOWYCH

Liczebniki ułamkowe (partytywne; ros. дробные числительные) będą interesowały nas w tej pracy w połączeniach z WP. Tutaj przedstawimy niektóre właściwości semantyczne tych liczebników, które wydają się ważne z punktu widzenia takiej analizy.

Liczenie partytywne (ułamkowe) rozpatrywać będziemy jako proces wydzielania części o określonej wielkości z pewnej całości. W wyniku tego procesu całość jest postrzegana jako ściśle określona **liczba równych sobie części**, z tej zaś ogólnej liczby składników jest wydzielana pewna tylko liczba. Por.:

$\frac{2}{3}$ (chodzi o dwie części z trzech równych części),
0,35 (chodzi o 35 części ze 100 równych części)⁷⁰.

Taki bezpośredni związek tych liczebników z pojęciem liczby, szeregiem arytmetycznym, sprawia, iż liczebniki ułamkowe łączyć się mogą z większością WP⁷¹. Przy tym połączenia takie pozostają w polu przybliżoności liczbowej.

Wydzielić można liczby ułamkowe zwykłe i liczby ułamkowe dziesiętne.

Liczebniki partytywne (ułamkowe) zwykłe

Wielki słownik poprawnej polszczyzny (dalej: WSPP) definiuje te liczebniki jako takie wyrażenia, które podają „[...] liczbę obiektów (przedmiotów) lub ilość substancji w wielkościach niecałkowitych, np. *jedna czwarta zbiorów, ćwierć kilograma, pół godziny, półtorej doby, dwa i pół metra*” [WSPP: 1604; hasło problemowe **liczebnik**]⁷².

⁶⁹ Terminologia Grzegorzczkovej 1973, 1975. Krumova 1989 mówi o charakterystykach ilościowych w grupie werbalnej/predykatach [36].

⁷⁰ Na podstawie rozważań Bogusławskiego [1966: 62–63].

⁷¹ Choć są też pewne ograniczenia: por. np. *?одна треть с лишним, ?одна с лишним треть, *одна с лишним восьмая, *половина с чем-то*.

⁷² Laskowski natomiast za „liczebniki partytywne określone” uznaje tylko i wyłącznie nie leksemy *pół, półtora i ćwierć*. Natomiast liczebniki w rodzaju *trzy piąte* rozpatruje (za

Bogusławski uważa liczebniki ułamkowe za wyrażenia liczebnikowe. Wyrażenia te łączą w swoim znaczeniu liczbę i jakąś inną treść [1966: 62], czyli stanowią odmianę wyrażen dotyczących szeregu arytmetycznego.

Przyjrzyjmy się eksplikacjom tych wyrażen, które nazywamy tu liczebnikami ułamkowymi zwykłymi, w pracy Bogusławskiego 1966; np. zdanie *Jedna trzecia studentów zdała egzamin* Bogusławski parafrazuje jako ‘Studentów, którzy nie zdali egzaminu, było dwa razy więcej niż tych, co zdali egzamin’, natomiast połączenie *ćwierć, jedna piąta chleba* – jako ‘jedna z czterech, pięciu równych części, na które można podzielić chleb’ [1966: 62; podkreślenie – M. D.].

Łącząc się z liczebnikami ułamkowymi, WP informują, że część wydzielana z całości (część określana) jest ilościowo:

- większa – *ponad dwie piąte*,
- mniejsza – *bez mała dwie piąte*,
- równa lub większa – *co najmniej dwie piąte*,
- mniejsza lub równa – *co najwyżej dwie piąte*,
- mniejsza, równa lub większa – *około dwóch piątych*

od części nazwanej przez liczebnik ułamkowy⁷³.

Salonim 1977) jako konstrukcje złożone z liczebnika głównego (w danym przykładzie: *trzy*) i rzeczownika (*piąte*; forma podstawowa <M. lp.> – *piąta*) [1998: 342]. Leksemu *połowa* Lasowski nie wymienia.

⁷³ Przy liczbach ułamkowych można mówić o dwóch aspektach dokładności/przybliżoności:

1. dokładnym/przybliżonym określeniu tego, z ilu równych części składa się dana całość (2/3: z trzech);
2. dokładnym/przybliżonym określeniu tego, ile części wydziela się z ogólnej, dokładnie wyznaczonej ich liczby (2/3: dwie).

Liczenie ułamkowe rozpatrywać będziemy jako wydzielenie takiej części całości, która się znajduje z tą całością w określonym stosunku proporcjonalnym. Wydzielana część może być proporcjonalnie większa i mniejsza w stosunku do całości. Zbiór wszystkich możliwych stosunków proporcjonalnych „wydzielana część – całość” można rozpatrywać jako swoistą „skalę”. Dla uproszczenia naszych dalszych rozważań będziemy uważać, że wyrażenia w rodzaju 1/3, 2/3 vs. 1/5, 3/5 vs. 1/4, 2/4, 3/4 reprezentują trzy odmienne skale. Skale takie składają się z ograniczonej liczby wartości: z tyłu wartości, ile jest równych części, na które rozdzielana jest całość. Na przykład, w pierwszym przypadku przedstawionym wyżej są to 3 części, w drugim – 5, w trzecim – 4. Stosunki wzajemne określeń w rodzaju 1/3, 4/5 pomijamy tu w celu uproszczenia opisu. Rozpatrywać je można jako należące do różnych, niezwiązanych ze sobą bezpośrednio, nieporównywalnych ze sobą systemów/„skal”. Nadawca dokonuje wy-

Ciekawy przypadek stanowią dosyć rzadko występujące połączenia liczebnika oznaczającego liczbę całkowitą i liczebnika ułamkowego zwykle: *dwie i trzy czwarte*, $2\frac{3}{4}$. Komunikowane przez takie połączenia liczby traktować można jako **sumę liczby całkowitej i liczby ułamkowej** ($2+3/4$). Liczba ułamkowa w tym przypadku wyraża część liczby '1', „niekompletną” jedynekę. Naszym zdaniem, przybliżoność dotyczy w takich przypadkach tej „niekompletnej” liczby '1' i nie dotyczy liczby całkowitej, np. *około 1 3/4* = '1' + 'około 3/4 <od drugiej '1'>. Informacja o wielkości części ułamkowej liczby jest „przybliżona”, natomiast informacja o części całej jest informacją dokładną. A zatem „przybliżoność” w przypadku liczb ułamkowych większych od '1' idzie „w głąb” ułamka, nie dotykając części całej.

Należy wyraźnie oddzielić takie przypadki, w których liczebniki ułamkowe występują w operacji liczenia wielu obiektów/jednostek (liczebniki ułamkowe oznaczające liczby **większe od '1'**: *5 i ćwierć metra*), od takich, w których wydzielają pewną część **wewnętrzną** jakiejś jednej **całości**. W pierwszym przypadku liczone są jednostki jakiegoś **zbioru** jednostek, przy tym jednostki mogą być pełne i „niepełne”, „niekompletne”. Takie połączenia występują głównie jako określenia jakichś parametrów⁷⁴ za pomocą **jednostek miary**: *пять с половиной ведер будет достаточно (pięć i pół wiadra wystarczy)*, *четверть века (ćwierć wieku)*, *два и две трети миллиметра (dwa i dwie trzecie milimetra)*. Liczebnik ułamkowy informuje wtedy, o jaką część jednostki miary „całej”⁷⁵ chodzi. Takie określenie pozwala opisać **drobniejsze różnice ilościowe**, niż pozwalają jednostki miary o danej wielkości. Ilość określana jest jako suma jednostek o danej wielkości, a wtedy, gdy zostaje „reszta”, niepokrywająca się ilościowo z jedną jednostką tej wielkości, do sumy jednostek „całych” może być „dodana” jedna jednostka „niepełna”. Liczebnik ułamkowy określa potrzebną

boru pomiędzy „skalami” bardziej i mniej dokładnymi (o większej/mniejszej liczbie równych części, którymi się operuje; por. $1/2$ i $5/10$).

Wystąpienie **WP** przy liczebniku ułamkowym zakłada w takim ujęciu, że określenie dokładniejsze należy do systemu o większej liczbie części wartości, por. np. *około 1/3*: może tu być liczba $1/3$, ale może też być taka wartość, którą trzeba wyrazić w systemie dokładniejszym, np. $2/7$ (0,285).

⁷⁴ W tym objętości, ciężaru i innych parametrów związanych z pojęciem ilości substancji.

⁷⁵ Skonwencjonalizowane jednostki miary – przynajmniej niektóre – mogą być rozpatrywane jako wyrażenia łączące w swoim znaczeniu nazwę konwencjonalnie przyjętej „ilości” (wartości parametru) i wskazanie liczby powtórzeń tej ilości, która się składa na daną JM: *kilometr* = 1000 metrów.

część jednostki „całej”. W ten sposób tworzy się swoistą pochodną jednostkę „niepełną”⁷⁶.

Szmielow (Шмелев 2005) pisze, że kwantyfikacja „wydzielająca” („выделительная” kwantификация) implikuje istnienie zbioru objętościowego („объемлющей совокупности”), z którego wydzielana jest jakaś część, natomiast kwantyfikacja „parametryczna”/„ilościowa” („измерительная” kwantификация) zbioru takiego nie implikuje. Zacytujmy tutaj ten tekst:

Параметр наличия/отсутствия «объемлющей совокупности» существен для различения «выделительной» и «измерительной» квантификации. При «выделительной» квантификации оценивается отношение квантифицируемой совокупности к некоей объемлющей совокупности, частью которой она является: *каждый человек, весь хлеб* (совпадение с объемлющей совокупностью), *большинство лингвистов* (большая часть объемлющей совокупности), *некоторые...* (часть объемлющей совокупности), *многие из них* (значительная часть объемлющей совокупности). При «измерительной» квантификации никакая объемлющая совокупность не предполагается, поэтому необходим какой-то иной эталон сравнения для количественной оценки. В роли такого эталона может выступать единица измерения (для дискретных множеств естественной единицей измерения является элемент множества, или «штука», — иными словами, подсчитывается число элементов квантифицируемого множества) или некоторое уже известное количество (ср. *столько же, сколько...*). Но, кроме того, эталон может зависеть от внешних и трудно определяемых факторов: *мало* может означать 'меньше чем ожидалось', 'меньше чем обычно бывает', 'меньше чем требуется' и т. п. [Шмелев 2005: 513; podkreślenie – M. D.]⁷⁷.

Otóż liczebnik ułamkowy zwykły ma zazwyczaj oba zastosowania: „ilościowe” (głównie przy jednostkach miary) i „wydzielające”. Na przykład w typowo wydzielającym użyciu liczebnika ułamkowego *dwie trzecie grupy studentów* wydzielany jest podzbiór jakiegoś większego zbioru (dzielonej całości). Na wydzielany podzbiór składają się dwie z trzech równych części, na które można podzielić dany zbiór. Mówimy tu tylko o jednej, „większej połowie” grupy (składają się na nią dwie z trzech równych części,

⁷⁶ Bogusławski pisze: „Miara może być podstawowa, mówi się wtedy o «jednostce miary», lub pochodna (krotność jednostki lub jej ułamek)” [1973: 11; podkreślenie – M. D.].

⁷⁷ Por. też rozważania Булыгина, Шмелев [1988: 45–46].

na które można podzielić grupę), istnienie zaś drugiej, „mniejszej połowy”, jest implikowane.

Natomiast przy zastosowaniu liczebnika ułamkowego w kwantyfikacji ilościowej („измерительной” w terminologii Шмелев 2005) ilość określana jest jako „niekompletna” w **porównaniu z ilością odpowiadającą pewnej jednostce miary** ($2/3$ litra). Ilość określaną wyraża się wtedy jako ilość odpowiadającą „części” danej jednostki miary.

Wydaje się, że wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia ze złożoną liczbą ułamkową przewyższającą ‘1’ (np. $1,5$; $2\frac{3}{5}$), chodzi o kwantyfikację ilościową, ponieważ przy kwantyfikacji wydzielającej całość jest jedna i wydzielane są jej części, przy ilościowej natomiast „całość” określana (niepełna) jest porównywana z inną całością (pełną).

Większość liczebników ułamkowych zwykłych może być użyta zarówno przy kwantyfikacji ilościowej, jak i wydzielającej; por.:

1. użyte ilościowo:

a) takie liczebniki, które wyrażają „wielkość mniejszą od jedności” [WSPP: 1604], tzn. w pewnym sensie część liczby ‘1’ (*ćwierć, pół, jedna trzecia kilometra*; ros. *треть, пол, одна третья*)⁷⁸;

b) takie liczebniki, które wyrażają liczbę większą niż ‘1’: leksem *półtora (półtorej*; ros. *полтора*), a także liczebniki złożone z liczebnika głównego i ułamkowego (*sześć i dwie trzecie tony*; ros. *шесть целых и две трети тонны*).

2. użyte „wydzielająco”: oznaczają część o określonej wielkości, wydzieloną z jakiejś całości (zbioru lub obiektu niezbiorowego, por.: *połowa drogi, połowa dróg; dwie trzecie budynku, dwie trzecie budynków*).

Wydaje się, że leksemy pol. *pół, półtora*, ros. *пол, полтора* występują wyłącznie w kwantyfikacji ilościowej. Zdaniem Szmielowa, leksemy *пол* i *половина*⁷⁹ (pol. *pół* i *połowa*) mają odmienne znaczenia i w związku z tym różnie zachowują się językowo. Różnice te zaś można wyjaśnić, opierając się na przeciwstawieniu kwantyfikacji ilościowej i wydzielającej [Шмелев 2005: 518–520]. Te dwa leksemy – pozornie synonimiczne – są wyjątkowe w tym sensie, że każdy z nich „specjalizuje się” w jednym z dwóch typów kwantyfikacji. Pozostałe zaś liczebniki ułamkowe (z wyjątkiem *półtora*)

⁷⁸ Takie użycia liczebników ułamkowych występują najczęściej w połączeniu z jednostkami miary (*pół roku, jedna trzecia metra*).

⁷⁹ Leksem *пол* nazywany jest liczebnikiem, *половина* zaś – rzeczownikiem [Шмелев 2005: 518]. Podobnie ujmuje je Мельчук [1985: 37, 40].

występują w kwantyfikacji obu typów: ta sama forma wystąpić może jako określenie „ilościowe” i jako określenie „wydzielające”.

Szmielow pisze, że można dostrzec wyraźne różnice w łączliwości leksemów *пол* i *половина*. *Пол* nie łączy się z nazwami „zbiorowości” („ilości”): z grupami imiennymi w liczbie mnogiej, a także z nazwami substancjalnymi (obiektów niepoliczalnych): por. **пол (всех) яблок*, **пол (имевшейся) соли* [Шмелев 2005: 518]; por. też pol. **pół jabłek*, **pół (tej) soli*; **półtora jabłek*. W tego typu kontekstach swobodnie występuje leksem *половина* (*połowa*): *половина (всех) яблок*, *половина (имевшейся) соли*; por. pol. *połowa jabłek*, *połowa soli*. W niektórych zaś kontekstach na odwrot – swobodnie występuje liczebnik *пол*: *Осталось пройти полкилометра*; *Приду через полчасика*; *?Осталось пройти половину километра*, *?Приду через половину часа* [518]. Podobnie jest w polskim: *Zostało pół kilometra*, *Przyjdę za pół godziny*; *?Została połowa kilometra*, *?Przyjdę za połowę godziny*.

Przyczynę różnej łączliwości Szmielow widzi w odmiennej semantyce tych leksemów:

Указанные различия имеют семантическую мотивировку. Толкование ‘одна из двух (равных) частей’, предполагающее наличие некоторого «целого», в общем соответствует значению слова *половина*, но не числительного *пол*. Для последнего ядром толкования должен был бы явиться не смысл ‘часть’, а смысл ‘количество’, не предполагающий отсылку к ‘целому’.

Основная идея существительного *половина* — деление «целого» на две (равные) части; каждая из таких частей и называется *половиной*. Поэтому, говоря об одной *половине*, мы имплицитно предполагаем существование другой.

Напротив того, в семантике числительного *пол* никак не выражена идея деления единого объекта («целого») на две равные части. Его основная идея состоит как раз в том, что оно (отвечая на вопрос *сколько?*) указывает на количество (вдвое меньшее, чем выбранная единица измерения). Именно поэтому оно свободно сочетается с обозначениями разного рода единиц измерения и существительными, обозначающими количество: *полсотни* — это просто количество, равное пятидесяти, *полтысячи* — это пятьсот, а *полмиллиона* — пятьсот тысяч; *полкилометра* — это расстояние в пятьсот метров и не предполагает деления некоего «объемлющего» *километра* пополам, *полчаса* — это тридцать минут [...]. Соответственно, когда *пол* сочетается с обозначениями поддающихся счету

объектов (скажем, в таких сочетаниях, как пол-яблока), это означает, что такие объекты выступают в роли единиц измерения (при счете на «штуки»).

Иными словами, *половина* используется для «выделительной» квантификации, а *пол* – для «измерительной» [518–519; podkreślenie – M. D.].

Por. pol. *Połowę czasu Piotr spędzał w mieście, połowę zaś – na działce* (kwantyfikacja wydzielająca) vs. **Pół czasu Piotr spędzał w mieście, pół zaś – na działce; pół jabłka* (kwantyfikacja „ilościowa”, a nie „wydzielająca”).

Szmielow pisze, że leksemy te wyrażają różny sens nawet w niektórych pozornie tożsamych połączeniach (np. *первая половина года* и *первые полгода*):

Сочетание *первая половина года* предполагает существование «объемлющей совокупности» – некоторого года – и, соответственно, *второй половины* этого года. [...]

Совсем иначе интерпретируется сочетание *первые полгода*, которое [...] вовсе не предполагает существования *второй половины*. [...] Так, если некоторому человеку дали на выполнение какого-то задания три года (= тридцать шесть месяцев), то могло случиться так, что *первые полгода* (= шесть месяцев) он ничего не делал и лишь затем взялся за работу. Говоря о такой ситуации, мы противопоставляем *первые полгода* не второй половине года, а оставшимся двум с половиной годам (= тридцати месяцам) [Шмелев 519–520; podkreślenie – M. D.].

Por. też pol. *pierwsza połowa roku* i *pierwsze pół roku*.

Zdaniem Bogusławskiego, leksem *połowa* przynajmniej w niektórych użyciach nie jest wyrażeniem liczebnikowym: „[...] wyraz *połowa* w takich użyciach jak *Połowa uczniów jest chora* nie jest nawet wyrażeniem liczebnikowym (wyrażeniem nawiązującym do szeregu arytmetycznego), por. «uczniów chorych jest tyle, co zdrowych» [1966: 62–63]⁸⁰. Gdy jakiś WP łączy się z tak użytym „liczebnikiem ułamkowym” *połowa*, występuje on właściwie nie przy wyrażeniu liczebnikowym, lecz przy wyrażeniu *tyle samo, co*; por. *Mniej więcej połowa uczniów jest chora* ‘uczniów chorych jest <nie wiele> mniej niż zdrowych, lub jest tyle, co zdrowych, lub jest <nie wiele>

⁸⁰ Z drugiej strony por. wyrażenie *połowa chleba* (utworzone na wzór przytoczonych na s. 69 naszej pracy przykładów z książki Bogusławskiego 1966), gdzie *połowa* jest wyrażeniem liczebnikowym: *połowa chleba* ‘jedna z dwóch równych części, na które można podzielić chleb’.

Dodajmy, że w przypadku leksemu *pół* (np. *pół miesiąca*) eksplikacji takiej (‘tyle, co...’) zastosować się nie da, wyrażenie to nie implikuje bowiem istnienia całości i „drugiej równej połowy”.

więcej niż zdrowych'; *Nie było ponad połowy uczniów* ('uczniów, których nie było na zajęciach, jest <niewiele> więcej niż tych, którzy byli'). Leksem *połowa* ma jednak łączliwość typowo liczebnikową, jeśli chodzi o łączliwość z WP. Przy leksemie *połowa* wystąpić mogą takie WP, które przy występującym na powierzchni wyrażeniu *tyle, co <ile>* wystąpić nie mogą; por. *Nie przyjęto około połowy prac* (*Nie przyjęto ponad połowy prac* itd.) i niepoprawne **Uczniów chorych jest około tyle, co zdrowych* (vs. możliwe *mniej więcej tyle co*). Leksem *połowa* traktujemy zatem jako wyrażenie liczebnikowe (liczebnik ułamkowy), łączyć się bowiem może z takimi WP, które występują wyłącznie przy wyrażeniach liczebnikowych, natomiast już w konstrukcjach ilościowo-porównawczych z wyrażeniem *tyle, co* nie występują. Te spostrzeżenia dotyczą również ros. *половина* i konstrukcji *столько (же), сколько*; por. np.: *около/свыше/менее половины* vs. ** около/менее/свыше столько же, сколько* (np. *примерно столько же* jest możliwe).

Liczebniki ułamkowe (partytywne) dziesiętne

Liczebniki tego typu umykają uwadze większości badaczy językoznawców. Unika się mówienia o nich lub przynajmniej się o nich specjalnie nie wspomina. Dotyczy to zarówno prac opisujących liczebnik jako część mowy wraz z wydzielonymi na podstawie rozmaitych kryteriów typami⁸¹, prac omawiających morfologię i cechy składniowe liczebnika (np. GWJP 1998: mówi się tu tylko o liczebnikach partytywnych typu *ćwierć*), jak i prac poruszających problem semantyki wyrażen związanych z pojęciem liczby (np. Bogusławski 1966). W języku mówionym liczebniki ułamkowe dziesiętne występują najczęściej w postaci skróconej: *zero przecinek dwadzieścia (metrów), ноль два (грамм)* [Мельчук 1985: 49–50]. W tekstach pisanych natomiast występują najczęściej w zapisie cyfrowym (*0,0014*). Zakres użycia takich liczebników ogranicza się głównie do tekstów naukowych, publikacji prasowych itd., w literaturze pięknej zaś prawie nie występują. W niniejszej pracy będziemy rozpatrywali je w połączeniu z WP: oznaczają wtedy liczby przybliżone, ale przedstawione powyżej rozumienie takiej liczby jako specjalne, różniące się od „punktowego” odniesienie do abstrakcyjnego szeregu arytmetycznego tutaj zawodzi.

⁸¹ Chodzi tu o liczebniki wydzielane na podstawie kryterium znaczeniowego. W pracach opisujących tak wyznaczoną klasę wyrażen wydzielane są między innymi liczebniki ułamkowe (por. np. WSPP: 1601, EJO 1993: 307–308). Tym terminem są obejmowane jednak tylko i wyłącznie liczebniki typu *trzy czwarte, dziewięć siedemnastych*, ale nie dziesiętne, takie jak np. *5,45, 3,5*.

Liczebniki te podzielimy na dwa typy:

1. stanowiące liczbę ułamkową (np. 0,5; *пять десятых*);
2. stanowiące sumę (w sensie matematycznym) pewnej liczby całkowitej i liczby ułamkowej, która jest pewną częścią liczby '1' (np. 2,3; 1,5, *pięć całych dwadzieścia setnych <litra>*: '2'+0,3'; '1'+0,5', '5'+0,20' itd.); por. 2+1/4, 1+1/3.

W odróżnieniu od liczebników partytywnych zwykłych liczebniki dziesiętne są właściwie ściśle **ilościowe**, a nie wydzielające, tzn.: (a) wskazują pewną część liczby '1' w sensie dosłownym (najczęściej część jednej jednostki mierzenia: 0,5 litra) lub (b) nazywają taką liczbę, która stanowi sumę jakiejś liczby całkowitej i jednej „niepełnej” liczby '1' (2,5 litra <2+0,5>; 2,5 tysiąca). Inaczej mówiąc, liczebniki ułamkowe dziesiętne w ten czy inny sposób zawierają w swoim znaczeniu wskazywanie na „niepełną” liczbę '1'. Liczba „1” w liczeniu dziesiętnym ułamkowym traktowana jest jako całość składająca się z równych sobie części w liczbie 10, 100, 1000, 10000 itd.

Liczebniki ułamkowe dziesiętne występują głównie przy skonwencjonalizowanych jednostkach miary (0,33 litra; por. *0,33 wiadra, *0,33 jednego wiadra), przy rzeczownikach *tysiąc, milion, miliard* (1,5 tysiąca, 1,8 miliona), w połączeniach wyrażających procenty (0,45%). Już z niekonwencjonalnymi jednostkami miary łączliwość ułamków dziesiętnych jest utrudniona, a raczej możliwa teoretycznie, rzadko występuje też praktycznie: *?trzy dziesiąte filiżanki, ?pięć dziesiątych wagonu, ?0,75 wiadra*. Takie ograniczenie stosowalności liczebników ułamkowych dziesiętnych może następować z powodów semantycznych i pragmatycznych: gdy ich używamy, określana całość jest odbierana jako składająca się z co najmniej 10 części (lub 100, 1000 itd.). Taka precyzja jest potrzebna jednak **tylko** w przypadkach specjalnych. Są to np. przypadki obiektu, który jest związany bezpośrednio z dziesiętnym systemem liczenia, „bierze w nim udział”: por. *tysiąc* = 10 razy 100, *kilometr* = 1000 metrów, *procent* – 1/100 część jakiejś wielkości [por. ISJP, hasło **procent**] itd. Najczęściej jednak całości (obiekty określane ilościowo) są odbierane jako suma dwóch (*połowa, jedna druga*), trzech (*jedna trzecia, dwie trzecie, trzecia część*), czterech części (*ćwierć*).

Przyjmujemy, że liczebniki „dziesiętne” mają wpisane w swoje znaczenie komponent liczby arytmetycznej '1', czyli stanowią przypadek kwantyfikacji ilościowej (niewydzielającej). I tym właśnie różnią się od liczebników partytywnych zwykłych. Można przypuszczać wtedy, że taka różnica ogranicza zakres stosowalności liczebników ułamkowych dziesiętnych w porównaniu z liczebnikami ułamkowymi zwykłymi: por. *jedna trzecia* 'jedna

z trzech równych sobie części', *dwa i jedna trzecia litra, jedna trzecia zebranych na sali* 'jedna z trzech równych sobie części czegoś <jakiejś całości>' (tu: części z całości zebranych) vs. *0,23 *zebranych*, przy możliwych 2,55 centymetrów ('2 centymetry' + '55 ze 100 części jednego centymetra').

Liczebniki ułamkowe dziesiętne i zwykłe mają jednak wiele wspólnego. Zarówno liczebniki ułamkowe zwykłe, jak też dziesiętne wydzielają **części** z jakiejś całości (lub porównują daną ilość z abstrakcyjną jednostką i stwierdzają, że ta pierwsza stanowi taką a taką część tej drugiej). W wielu przypadkach liczebniki dziesiętne traktować można jako powierzchniowy wariant liczebników zwykłych pewnego typu: por. np. 0,3 (dziesiętny) = $3/10$ (zwykły); $0,22 = 22/100$ itd. Różnią się tutaj właściwie tylko formalnie. Co prawda w przypadku ułamków zwykłych całość może stanowić dowolną liczbę równych sobie części (np. $1/3$ – trzy części, $2/45$ – czterdzieści pięć itd.), w przypadku zaś liczebników ułamkowych dziesiętnych całość składa się z okrągłej liczby podzielnej przez 10 i tylko takiej liczby, np. 10 (0,2), 100 (0,34), 1000 (0,345) itd. W takim ujęciu różnica pomiędzy liczebnikami ułamkowymi i dziesiętnymi jest powierzchniowa, a nie semantyczna. Czasami zanika nawet różnica powierzchniowa; por. np. *dwie setne* ($2/100$, 0,02: czytamy jako *dwie setne*).

Podstawowa różnica pomiędzy dziesiętnymi i zwykłymi liczebnikami ułamkowymi polega więc na tym, że liczebniki zwykłe, w rodzaju *dwie trzecie*, występują zarówno w kwantyfikacji wydzielającej (*dwie trzecie tej grupy*), jak też ilościowej (*dwie trzecie litra*). Liczebniki dziesiętne natomiast występują przeważnie w kwantyfikacji ilościowej.

Przejdźmy do omówienia osobliwości połączeń liczebników ułamkowych dziesiętnych z WP.

Mówiąc ogólnie, przybliżoność dotyczy w takich połączeniach części niecałej: *więcej niż 2,3 = 2+więcej niż 0,3*. W przypadku takich połączeń nie wiadomo jednak, na jak drobne części dzielona jest liczba '1' ('10, 100, 1000, 10000 itd.).

Por. np. *więcej niż 1,2*:

- '1,3 lub 1,4 ...' ?
- '1,21 lub 1,22 lub 1,23...' ?
- '1,201 lub 1,202 lub 1,203...' ?
- ...⁸².

⁸² Tych możliwości jest więcej, ponieważ liczba „1” może być dzielona na dowolnie dużą liczbę części, teoretycznie – nieskończenie wielką: '1,201 lub 1,202 lub 1,203...' bądź '1,2111 lub 1,2112 lub 1,2113...' itd.

Z treści samego liczebnika, gdy łączy się on z WP, informacja ta nie wynika.

W pewnych przypadkach informację taką można uzyskać kontekstowo/sytuacyjnie. Na przykład do określenia wzrostu człowieka używa się centymetrów. Milimetry zaś i jednostki mniejsze niż centymetry (różnice drobniejsze niż wyrażające się w całych centymetrach) nie są uwzględniane. Takie określenie byłoby zbyt precyzyjne. W celu określenia wzrostu człowieka mogą być użyte metry: por. *X ma metr dziewięćdziesiąt pięć (centymetrów)* i *1,95 (metra) wzrostu*. W tym przypadku określenie opiera się na dziesiętnym liczeniu ułamkowym. Wiadomo jednak, że ułamki metrów wskazują części dziesiątne lub setne metra, drobniejsze zaś części w tym przypadku nie są uwzględniane. Por. *Jan ma około 1,7 metra wzrostu*: przybliżoność na pewno nie dotyczy tu milimetrów; określana jest bowiem liczba centymetrów (części **setnych** metra, ale już nie drobniejszych części). Nie zawsze daje się uzyskać taką informację.

Połączenia te traktować można zatem jako:

- „zastępujące” ułamek dziesiątny o tym samym mianowniku; por. np. *około 2,3* ($2+3/10$) zamiast ‘2,4’ ($2+4/10$), ‘2,5’ ($2+5/10$) lub też np. ‘2,2’ ($2+2/10$);
- „zastępujące” ułamek dziesiątny o **drobniejszym** mianowniku, niż występuje na powierzchni; por. np. *około 2,3* ($2+3/10$) zamiast np. ‘2,34’ ($2+34/100$), czyli liczba ułamkowa o mianowniku „10” zamiast liczby o mianowniku „100”.

Wydaje się, że w praktyce ułamki dziesiątne określają przeważnie taką liczbę, która powinna być wyrażona przez ułamek dziesiątny o drobniejszym mianowniku, niż występuje w określeniu (*około 2,3* zamiast np. ‘2,34’). Przybliżoność idzie „w głąb” części ułamkowej. Wyjątkiem są takie liczebniki, których część ułamkowa kończy się na 5 lub 0: np. *około 2,5*; *około 2,05*. W ich przypadku opisana wyżej „dwuznaczność” (np. *około 2,5*: ‘2,499 lub... 2,5... lub 2,511...’ itd. albo – z drugiej strony – ‘...2,4 lub 2,5 lub 2,6...’) jest bardziej możliwa⁸³. Dla potrzeb pracy i uproszczenia opisu przyjmujemy

⁸³ Podobna zasada działa w przypadku niektórych połączeń WP z liczebnikami „całymi” (np. określonymi głównymi). Wystąpienie WP przy liczebniku małym/nieokrągłym w kontekście jednostki miary (*około 3 godzin*) oznacza najczęściej, że konstrukcja taka „zastępuje” konstrukcję z użyciem mniejszych jednostek danej miary (np. *około 3 godzin* zamiast 175 minut) lub też z użyciem liczebnika ułamkowego (*2,91 godziny*). Natomiast w kontekście liczebnika 5 WP wystąpić może przy obiektach niepodzielnych: *około 5 osób* ‘...4 lub 5

jednak, że WP przy liczebniku ułamkowym dziesiętnym sygnalizuje, że liczba określana ma drobniejszy mianownik, niż występuje na powierzchni.

Takie ustalenie jest ważne w przypadku wystąpienia WP przy liczebnikach mających część '0,1' lub '0,9'. Gdy taka część występuje w liczebniku mającym część całą, przybliżoność mogłaby „obejmować” również tę część całą. Na przykład w połączeniu z WP typu *około*, *mniej więcej* w związku z powyższym ustaleniem przybliżoność dotyczy tylko części „ułamkowej”, nie obejmuje natomiast części całej (liczby całkowitej), która jest „dokładna”: por. *około* 3,9% ('3 i <+> około 0,9%'; na pewno mniej niż 4). Z drugiej strony możliwe jest, że konstrukcja z WP wydziela taki odcinek, który obejmuje też część całą: *około* 3,9 '...3,8 lub 3,9 lub 4,0 lub 4,1...' (por. *mniej więcej* 3,9 zamiast dokładnej 4,1). Jest to jednak raczej możliwość teoretyczna.

Teoretycznie dwuznaczne są także połączenia WP z uławkami setnymi i drobniejszymi w rodzaju 0,99 (4,99), ale już nie 0,91, 0,92 itd. Jednak w tym przypadku nadawca też wprowadza raczej przybliżoność do „wewnątrz”, liczenie jednostkami drobniejszymi (*około* 4,99 litra: 4,988, 4,989, 4,99, 4,991 itd., ale już nie 5 litrów). Por. też np. *około* 4,1 jako określenie liczby 4,11, a raczej nie jako określenie liczby 3,9. Inne WP przy takich liczebnikach zachowują się w podobny sposób. Por. *mniej niż* 4,1, *niespełna* 4,1 – liczba określana raczej nie może być mniejsza niż 4, przybliżoność bowiem dotyczy części ułamkowej, „wahania” idą wewnątrz ułamka.

Przyjmujemy zatem, że wystąpienie WP przy liczebniku ułamkowym dziesiętnym oznacza, że liczba określana zawsze ma drobniejszy mianownik, niż występuje na powierzchni. W związku z tym w liczebnikach typu 3,9, 4,1 przybliżoność dotyczy tylko części ułamkowej, natomiast całości są podane w sposób dokładny. Sprawę tę w dalszych partiach pracy pomijamy.

Dalsze rozważania dotyczące połączeń liczebników ułamkowych z WP będą przeprowadzane w części materiałowej.

III.1.3. MIERZENIE: LICZENIE JEDNOSTEK MIARY

Jednostki miary skonwencjonalizowane i nieskonwencjonalizowane

Zajmiemy się tu określeniami rozmaitych parametrów fizycznych (w tym ilości w sensie objętości/ciężaru) za pomocą jednostek miary, skonwencjonalizowanych (dalej: SKJM) i nieskonwencjonalizowanych (NKJM).

lub 6...'. Połączenia „WP + liczebnik mały/nieokrągły” przy obiektach niepodzielnych są raczej wyjątkowe.

Określenie parametryczne operujące takimi jednostkami jest dokładne w następującym rozumieniu: nie prowokuje dalszych pytań w rodzaju *a ile mianowicie?* Tym właśnie takie określenia różnią się od określeń konkretno-porównawczych (np. *A jest tyle samo co B. – A ile jest B?*), a także od wyrażenia oceniających (*długa ulica*).

Bogusławski porównuje między sobą określenia konkretno-porównawcze (np. *A jest więcej niż B*) i abstrakcyjne określenia „ilościowe” w rodzaju *litr, dwa metry sześciennie* i dokonuje następujących obserwacji:

Wydaje się, że rozstrzygający jest tu fakt, iż określenia pierwszego rodzaju nie są traktowane jako ostateczne, lecz, by tak rzec, prowokują do dalszych pytań: *a ile mianowicie?, ile jest B?* itd. Należy stąd wnioskować, że ostateczne określenia ilościowe nie mogą mieć postaci *tyle, co x, więcej niż x* itd. Konieczne staje się więc przyjęcie predykatów o charakterze jednostek miary typu *litr, szklanka, metr sześcienny* itd. [...]

W ten sposób dochodzimy do pojęcia „miary”. Oczywiście miara może dotyczyć nie ilości w tu omawianym rozumieniu, lecz ciężaru, temperatury itd. Tutaj interesuje nas „miara ilościowa”. Otóż zgodnie z tym, co zostało powiedziane wyżej, miara jest ustalonym, standardowym predykatem ilościowym nie obejmującym wskazania konkretnego przedmiotu, z którym by się porównywało przedmiot charakteryzowany. Miara może być podstawowa, mówi się wtedy o „jednostce miary”, lub pochodna (krotność jednostki lub jej ułamek) [1973: 11; podkreślenie – M. D.]⁸⁴.

Jak widać, Bogusławski oddziela tu parametry „ilościowe” („masę”, „objętość”, „kubaturę”)⁸⁵ od innych parametrów (np. temperatury, szerokości itd.). Jednak z punktu widzenia naszej pracy rozróżnienie takie jest nieistotne⁸⁶.

Niektóre parametry nie mają jednostek miary nieskonwencjonalizowanych, lecz jedynie skonwencjonalizowane: por. np. *dwa litry: dwie szklanki* („ilość”); *dwa metry: dwa kroki* (długość) vs. *dwadzieścia stopni*: ? (temperatura).

⁸⁴ Por. definicję miary Kwiryny Handke: „[...] jest to pewna wielkość przyjęta za jednostkę dla oceny innych wielkości tegoż rodzaju (miary długości, objętości, ciężaru, czyli wagi, czasu, przestrzeni, powierzchni itp.)” [1994: 163].

⁸⁵ Zob. Bogusławski [1973: 10–11].

⁸⁶ Podobne spostrzeżenia (jak w zacytowanym fragmencie) można odnieść zresztą do innych parametrów, np. *Dzisiaj jest zimniej niż wczoraj. – A ile stopni?* Różnice obiektów pod względem parametrów można przecież sprowadzić do różnic ilościowych, np. wyrażenia *A jest dłuższy niż B* = Długość A jest większa niż długość B, gdzie „długość” to nazwa parametru.

Nieskonwencjonalizowane jednostki miary określają głównie wąsko pojętą (bliższą pojęciom objętości i ciężaru) ilość substancji (*beczka [wina], kubek [mleka], filiżanka [herbaty], balon [gazu]*) i przedmiotów policzalnych (*skrzynka ziemniaków, wiadro kamieni*). Rolę nieskonwencjonalizowanych jednostek miary pełnią różnego rodzaju pojemniki, a na poziomie języka – ich nazwy.

Skonwencjonalizowane jednostki są określeniami rozmaitych parametrów fizycznych przedmiotów (zjawisk, zdarzeń) konkretnych (nie tylko masy i objętości). Skonwencjonalizowane jednostki, w odróżnieniu od nieskonwencjonalizowanych, są, po pierwsze, pojęciami abstrakcyjnymi (por. *litr a beczka*), po drugie – jednostkami abstrakcyjnych systemów mierzenia, przy tym takich, które mają związek z liczeniem. Chodzi tu o to, że jednostki różnej wielkości danego parametru są zbudowane z użyciem liczb. Będzie to pokazane niżej.

Ogólnie rzecz ujmując, każdemu parametrowi fizycznemu odpowiada własny system skonwencjonalizowanych jednostek miary⁸⁷. Taki system (system SKJM) dysponuje zazwyczaj kilkoma jednostkami różnej wielkości. Między tymi jednostkami zachodzą ściśle ustalone współzależności ilościowe. Można wydzielić najczęściej jednostki podstawowe i pochodne (za Bogusławskim 1973). Podstawową SKJM danego parametru jest **jedna** ustalona konwencjonalnie jednostka mierzenia danego parametru. Właśnie ona ma przypisaną konwencjonalnie wartość danego parametru, natomiast reszta jednostek jest abstrakcyjnie, a nawet „historycznie”, semantycznie, morfologicznie pochodna od niej: por. *metr* a *kilometr* ‘1000 metrów’ (1000 razy metr), *milimetr* ‘metr/1000’ (jednostka tysięcy razy mniejsza od metra), *centymetr* ‘metr/100’, *gram* a *kilogram* ‘1000 gramów’ (1000 razy gram), *miligram* ‘gram/1000’ (jednostka tysięcy razy mniejsza od grama); *litr* a *mililitr* ‘litr/1000’ itd.

Wykładnikami zjawiska mierzenia w języku są nazwy parametrów fizycznych i jednostek miary⁸⁸:

1. **czas** – *sekunda, minuta, godzina, doba, tydzień, miesiąc, rok, wiek* itd.;
2. **temperatura** – *stopień*;

⁸⁷ Z drugiej strony np. parametrom przestrzennym – wysokości, długości, szerokości, odległości – odpowiadają te same jednostki (metr, kilometr, centymetr itd.), ten sam system mierzenia.

⁸⁸ Na temat funkcjonujących w rosyjskim nazw jednostek miary czasowych, przestrzennych, ilościowych zob. np. *Русский семантический словарь* [2003: 40–96; zwłaszcza 47–53 <czas>, 71–73 <przestrzeń>, 92–94 <ilość>]. Tamże zob. nazwy charakterystyk parametrycznych czasu, przestrzeni, ilości [zwłaszcza: 44, 65–66, 70–71, 85, 90–96].

3. **długość** – *milimetr, centymetr, decymetr, metr, kilometr*;

4. **waga** – *gram, dekagram, kilogram, tona*;

5. **pojemność** – *litr, mililitr* (=0,001 litra) itd.

Systemy SKJM różnych parametrów mogą się opierać na różnych bazach liczenia. Na przykład mierzenie długości, wagi i pojemności opiera się na dziesiętnym systemie liczenia: decymetr = 10 centymetrów, kilogram = 1000 gramów. Natomiast system mierzenia czasu opiera się na mieszanym systemie liczenia⁸⁹, por.:

a) baza 60: godzina = 60 minut, minuta = 60 sekund;

b) baza 12: doba = 24 godziny, rok = 12 miesięcy;

c) baza 10: stulecie, wiek = 100 lat, tysiąclecie = 1000 lat;

d) baza 7: tydzień = 7 dób/dni.

Jak widać, matematycznie poprawne przekształcenie jednostki miary w jednostkę większą lub mniejszą daje na poziomie języka konstrukcje względem siebie synonimiczne.

Jako skonwencjonalizowane jednostki „miary” (SKJM) będziemy rozpatrywać też jednostki pieniężne (systemy pieniężne), ponieważ mają podstawowe cechy „semantyczne” skonwencjonalizowanych parametrycznych jednostek miary, a także taką samą łączliwość:

- jednostka ma przypisaną sobie konwencjonalnie „wartość”;
- jednostki mogą być liczone (*złoty, trzy złote*);
- jednostki mogą być „dzielone” i/lub liczone z uwzględnieniem jednostek „niepełnych” (*pół złotego, 5,4 zł*);
- są jednostki większe i mniejsze (por. *złoty – grosz*), przy tym stosunek ilościowy między nimi jest ściśle wyznaczony: *złoty = 100 groszy, grosz = 0,01 złotego*.

I wreszcie nazwy jednostek pieniężnych – tak samo jak SKJM – łączą się bezpośrednio, bez liczebnika, z WP: por. *więcej niż złoty, mniej niż złoty, około złotówki, ponad złoty* itd. Tak więc z punktu widzenia naszej pracy jednostki typu *litr* i *złoty* są tym samym zjawiskiem.

Dodać należy, że podobne cechy łączliwości mają też procenty: *niepełna procent, ponad procent, około 3 procent* (są to przypadki liczenia z uwzględnieniem pewnych części procentów, choć na powierzchni występuje liczebnik nieułamkowy), *1,53 procent*.

⁸⁹ O polskich nazwach miar czasu zob. szerzej Wojtyła-Świerzowska 1994.

Warto wskazać, że parametry fizyczne, tak jak i np. „parametr” liczby obiektów w zbiorze, mogą być nie tylko **mierzone**, lecz też **oceniane** za pomocą wyrażen parametrycznych, por.: *Jechaliśmy 10 minut vs. Jechaliśmy długo, Jan ma 2 metry wzrostu vs. Jan jest wysoki, Torba waży 2 kilo vs. Torba jest lekka*. Jednak ocenami się w tej pracy zajmować nie będziemy.

Ogólnie rzecz ujmując, **można więc wyodrębnić trzy mechanizmy** (rodzaje) kwantyfikacji ilościowej: liczenie (*W parku rośnie 356 drzew*), mierzenie (*Jan waży 100 kilogramów; W beczce mieści się 100 litrów wody; 100 wagonów beczek*) i ocenę (*W parku rośnie mało krzaków i dużo drzew; Jan waży dużo*)⁹⁰. Przy tym każdy mechanizm liczenia i mierzenia ma po dwie odmiany: dokładne liczenie (*10 jabłek*), przybliżone liczenie (*kilka jabłek*), dokładne mierzenie (*50 litrów wody*), przybliżone mierzenie (*kilkadziesiąt litrów wody*). Chodzi tu o dokładny vs. przybliżony sposób posługiwania się danym mechanizmem określania ilościowego (danym aparatem pojęciowym).

Przybliżoność i mierzenie: wykładniki przybliżoności w kontekście jednostek miary

Mierzenie, zdefiniowane jako „**liczenie** jednostek miary”, traktować można jako specyficzny przypadek tego ostatniego. Jest to jednak podejście zbyt upraszczające, zwłaszcza w odniesieniu do jednostek miary skonwencjonalizowanych. Systemowa „podzielność” SKJM, a także ich „dokładność”⁹¹ wpływają

⁹⁰ Wspomnieć też można rozmaite porównania bezpośrednie (określenia konkretno-porównawcze): *Jaś wypił wina tyle, ile wczoraj (tyle, ile Piotruś)*. Zresztą wszystkie te mechanizmy, łącznie z oceną, **opierają się na porównaniu** (relacje: równość, ‘więcej’, ‘mniej’). Szmielow pisze, że kwantyfikacja ilościowa (niewydzielająca) zawsze oparta jest na porównaniu z jakimś wzorcem („эталон”) [Шмелев 2005: 513]. **Na temat roli porównywania ilościowego** zob. też Sapir 1972.

⁹¹ Przez „dokładność” rozumiemy to, że skonwencjonalizowana jednostka ma przypisaną jej dokładną, niezmienną wartość danego parametru, a przez „podzielność” – możliwość operowania mniejszymi niż dana jednostkami. Takie „części” – mniejsze jednostki – mogą być wydzielone w sposób dokładny (np. jako jedna z dokładnej liczby równych części dokładnej, ustalonej wartości parametru: *centymetr* = jedna ze stu <setna> części metra).

W przypadku pojemników w rodzaju *szklanka* (NKJM – w rozumieniu naszej pracy) też możemy mówić o pewnej, sytuacyjnie przyjętej jako „dokładna”, jednostce „ilości”, np. tu – ‘szklanka’. Na podstawie takiej „dokładnej” ilości możemy stworzyć nazwy ilości większych niż ilość opisywana przez tę jednostkę (*dwie szklanki*) lub też mniejszych – za pomocą **dokładnych** liczebników ułamkowych (*dwie trzecie szklanki; dwie i pół szklanki*). Ciekawe jest, że temu samemu celowi – nazywaniu ilości większych/mniejszych niż jedna jednostka – służyć też mogą połączenia z WP: por. *mniej niż (jedna) szklanka; ?ponad szklankę; wypił więcej niż (jedną) szklankę wody*.

na szczególną semantykę połączeń SKJM z wykładnikami przybliżoności. Różni się ona od semantyki przybliżonych określeń liczby przedmiotów nazywanych przez inne rzeczowniki⁹². Ta różnica przejawia się w różnicach łączliwości: por. *?około 3 osób* vs. *około 3 metrów*, **około osoby* vs. *około metra długości*.

Po pierwsze, w określeniach liczby jednostek miary mogą swobodnie występować połączenia **WP i liczebników nieokrągłych**. Co więcej, połączenia WP i liczebników nieokrągłych występują w ogromnej liczbie przypadków w takich określeniach, gdzie S to jednostka miary. Przy innych S połączenia takie praktycznie nie występują.

Por. np.:

ponad dwa litry, mniej niż dwa lata, około 8 godzin itd.

vs.

**przyszły bez mała (przeszło, ponad) dwie osoby; ?przyszło około trzech osób; ?przyszło ponad trzy osoby; ?przyszło około trzynastu osób; ?przyszło ponad trzynaście osób; ?przyszły ponad dwadzieścia dwie osoby* itd. (por. *przyszło ponad 5/10/15 osób*).

Naszym zdaniem, nie jest to przypadek.

Należy tu zwrócić uwagę, że liczby okrągłe w rozumieniu naszej pracy są to takie liczby, które w zapisie cyfrowym kończą się na cyfrę 0 (oprócz '0') lub cyfrę 5. Nieokrągłe są to odpowiednio liczby '1-9', a także wyższe od nich, niekończące się na 0 i 5 (np. 17, 1101, 202 itd.). Chodzi tu wyłącznie o liczby całkowite.

Określenia zawierające liczebniki nieokrągłe mają inne właściwości pragmatyczne niż te określenia, które zawierają w swoim składzie liczebniki okrągłe.

W przypadku połączeń „WP + liczebnik główny okrągły + nazwa SKJM” nie wiadomo zazwyczaj, czy liczone są jednostki, których nazwa występuje na powierzchni, czy też uwzględniane są też jednostki mniejsze.

Por. np. różne możliwości interpretacji przedstawionych niżej określeń liczbowych:

bez mała 30 metrów:

1. 'pomiędzy 29 metrami i 30 metrami' – liczymy nie całe metry, lecz uwzględniamy też mniejsze jednostki miary danego parametru, np. centymetry;
2. '...28 lub 29' – liczymy całymi metrami, mniejszych jednostek nie uwzględniamy.

⁹² Wyrażenia *tysiąc, milion* itd. traktujemy tu jako liczebniki (por. *około tysiąca osób*).

ponad 20 litrów (godzin itd.):

1. ‘więcej niż 20 <i> i mniej niż 21 > litrów: 20 litrów 10 mililitrów lub 20 litrów 20 mililitrów...’ – liczymy nie całe litry, uwzględniamy też mniejsze jednostki miary danego parametru, np. mililitry, lub też po prostu części litra o bliżej nieokreślonym rozmiarze;
2. ‘21 lub 22 lub 23 lub 24...’ – liczymy całymi litrami, mniejszych jednostek nie uwzględniamy.

Jan przyniósł więcej niż 20 wiader wody:

1. ‘20 wiader i część dwudziestego pierwszego’;
2. ‘liczba wiader większa niż 20’.

Natomiast połączenia w rodzaju *ponad dwa litry* (z nieokrągłą liczbą przybliżoną) wskazują, że pomiaru dokonuje się za pomocą jednostek mniejszych niż te, których nazwa występuje w określeniu; por. *Koń wypił więcej niż 2 wiadra wody* – ‘2 wiadra i część trzeciego’.

Można powiedzieć, że WP + liczebnik zastępują wtedy **jakiś liczebnik ułamkowy wydzielający część jednostki występującej na powierzchni**. Stąd też niemożliwość/dewiacyjność połączeń w rodzaju *?mniej więcej 2 osoby* i absolutna poprawność często używanych połączeń z JM w rodzaju *około 2 godzin* (takich obiektów jak ‘osoba’ nie liczy się w ułamkach). Przedmioty nazywane przez rzeczowniki *osoba*, *pies* i inne rzeczowniki morficzne nie są postrzegane jako zbiory jednostek mniejszych (por. kilogram = 1000 gramów)⁹³.

Podsumujmy: WP przy liczebniku **nieokrągłym** używany jest przeważnie wtedy, gdy liczebnik ten występuje przy nazwach jednostek miary⁹⁴. Jednostki miary swobodnie łączą się z liczebnikami ułamkowymi (*3/4 roku*, *0,1 litra*) i pozwalają tworzyć drobniejsze jednostki, a więc pozwalają rozpatry-

⁹³ Warto dodać, że takie obiekty morficzne (większość lub nawet wszystkie), które mogą być liczone z uwzględnieniem jednostek niepełnych (ułamkowo), ale nie są JM, w określeniach przybliżonych ujmowane są zazwyczaj jako obiekty niepodzielne. Możliwe jest np. określenie *3/4 jabłka*, natomiast określenie przybliżone w rodzaju *około 50 jabłek* ujmuje jabłka jako jednostki całe (nawet jeśli niektóre jabłka dosłownie całe nie są). W związku z tym konstrukcje tego typu można interpretować jednoznacznie: choć konstrukcja *około 50 jabłek* określa np. zbiór całych 47 jabłek i dwóch (lub 3, 4 itd.) **jabłek niecałych**, „niepełność” ta jest pomijana, liczone są jabłka jako całości. Przy przybliżonym określeniu liczby takich obiektów używane są liczebniki okrągłe (*około 5 osób*), a wystąpienia liczebników nieokrągłych są raczej nieoprawne i bardzo rzadkie (*około 4 studentów*, *?około 17 osób*, *?około 7 jabłek*).

⁹⁴ Możliwe są także inne szczególne przypadki tego typu łączliwości, np. nazw zbiorów o określonej liczbie elementów (np. nazwa zbiorowości <jednostki wojskowej>: *przymerно три полка*). Te przypadki tutaj pomijamy.

wać nazywane przez siebie ilości jako sumy ilości mniejszego rozmiaru (przynajmniej SKJM: por. np. 1 metr = 10 decymetrów). Wykładnik przybliżoności w połączeniu z liczebnikiem nieokrągłym przedstawia określaną ilość jako sumę pewnej liczby jednostek całych i pewnej liczby jednostek mniejszych niż jednostka, której nazwa występuje na powierzchni (np. *około 3 litrów*: ‘...2,99 lub 3... lub 3,01...’). Por. też np. zdanie z korpusu: *Formularze [...] obejmują około czterech stron*. Rzeczownik *strona* nazywa tu NKJM objętości tekstowej, czyli ilość tekstu mieszczącą się na jednej stronie kartki, nie zaś samą stronę kartki. Ilość danego tekstu może się nie pokrywać z ilością tekstu mieszczącą się na 4 kartkach (może się na przykład mieścić na 3 całych stronach i części czwartej lub też na 4 całych stronach i części piątej).

Drugą sprawą, na którą należy zwrócić uwagę, jest możliwość występowania WP bezpośrednio przy SKJM [Szumińska 1995: 53–54; Grochowski 1996: 35]. Przy SKJM nie występuje wtedy żaden liczebnik (semantycznie powinien wystąpić liczebnik *jeden*): *około godziny, więcej niż rok, bez mała kilo* itd. Większość innych rzeczowników – w odróżnieniu od SKJM – w takich połączeniach nie występuje: por. **ponad długopis, *więcej niż krowa* (choć możliwe w przypadku niektórych nazw zbiorowości: *примерно полк*)⁹⁵. WP nie występują też zresztą przy tych rzeczownikach poprzedzonych liczebnikiem *jeden*: *?ponad jeden długopis, ?przeszło jeden student, *niespełna jeden student, *mniej niż jeden student* vs. *ponad jeden litr, niespełna jeden litr, mniej niż jeden litr*.

Przy SKJM mogą wystąpić właściwie wszystkie WP, które mogą pojawić się też przy liczebnikach (por. np. *plus minus 5 metrów, z kilo ogórków*). Por. np.: *ponad metr, około metra, rzędu metra, co najwyżej metr, maksimum metr, nie więcej/nie mniej/więcej/ mniej niż metr, blisko metr, niespełna metr, ponad metr, przeszło metr, metr z czymś, metr z kawałkiem*. (Podobnie jest też w rosyjskim: *без малого километр, примерно час, месяц с чем-то* itd.).

Grochowski uważa, że w takich połączeniach (w rodzaju *około litra*) opuszczony jest liczebnik *jeden*. W razie potrzeby może on być „bez trudu interpolowany” [1997: 28]. Liczebnik *jeden* jest liczebnikiem małym nieokrągłym. Jak stwierdziliśmy wyżej, połączenia WP i liczebników małych nieokrągłych występują głównie przy JM (por. *około 1 litra, ponad 1 litr; około litra, ponad litr* vs. **około 1 kobiety, *ponad 1 kobietę* <jako WP> itd.). Stąd też bezpośrednie połączenie WP i rzeczownika możliwe jest właściwie tylko wtedy, gdy rzeczownik jest nazwą JM. Semantycznie jest to zatem połączenie

⁹⁵ Łączliwość NKJM omówimy oddzielnie.

typu *około 1 litra*: połączenie o schemacie „WP + liczebnik mały/nieokrągły + JM”. Jak już mówiliśmy, WP (+ opuszczony liczebnik ‘1’) oznacza tu przejście na jednostki mniejsze niż podana na powierzchni, np. w przypadku *około metra* chodzi o centymetry lub nawet milimetry. WP (+ opuszczony liczebnik ‘1’) wyznacza tu zatem taką wielkość, której dokładne określenie powinno być wyrażone przez liczebnik ułamkowy w połączeniu z jednostką miary o podanym rozmiarze (np. *około <1> metra* jako określenie wielkości wynoszącej 0,97 metra) lub też przez dokładny liczebnik główny w połączeniu z jednostką miary o rozmiarze mniejszym niż rozmiar jednostki podanej (np. *około <1> metra* jako określenie wielkości wynoszącej 97 centymetrów).

Trzecią ważną cechą JM jest ich „podzielność” za pomocą liczebników ułamkowych. Widać przy tym pewne różnice pomiędzy połączeniami z SKJM i NKJM. SKJM łatwo, bez ograniczeń łączą się z liczebnikami ułamkowymi (por. np. *pół metra*, *0,567 centymetra*, *pięć i dwie trzecie metra*). Co więcej, jednostki mniejsze od „podstawowej” JM danego parametru są tworzone właściwie w wyniku dokładnego „dzielenia”, np. *centymetr* = 0,01 metra (setna część metra). Warto powtórzyć, że systemy konwencjonalnych jednostek miary są ściśle związane z systemami liczenia. System liczbowy używany jest w procesie liczenia jednostek miary (przy mierzeniu: *10 kilometrów*). Poza tym system liczbowy „buduje” jednostki systemów mierzenia pochodne względem pewnej jednostki konwencjonalnej. Najczęściej tylko jedna jednostka systemu mierzenia ma bezpośredni związek z parametrem fizycznym: tylko ta jednostka ma bezpośrednio ustaloną wartość **parametryczną** („rozmiar” parametryczny). Reszta zaś jednostek mierzenia danego parametru jest abstrakcyjnie <liczbowo>, a także językowo (formalnie) pochodna od niej: por. przedrostki *kilo-*, *mili-* w systemach mierzenia wagi i odległości (*kilometr* = 1000 metrów, *kilogram* = 1000 gramów, *milimetr* = 1/1000 metra, *miligram* = 1/1000 grama). Inaczej jest np. w przypadku jednostek mierzenia czasu: por. minuta = 60 sekund, godzina = 60 minut, doba = 24 godziny. Nie ma tutaj jednostki wyraźnie formalnie „prostszej”, podstawowej⁹⁶.

⁹⁶ Problem ścisłego ustalenia takiej **historycznie** podstawowej jednostki wymaga oddzielnego, poważnego rozpatrzenia. Maria Wojtyła-Świerzowska pisze, że w systemie Ptolemeusza *secunda* (sekunda) jest drugą zmniejszoną jednostką względem **godziny** (pars minuta *secunda*), a pierwszą jest minuta (pars minuta prima) [1994: 149–150]. Termin czasowy *sekunda* zaczął się rozpowszechniać dopiero w XVIII wieku, po skonstruowaniu wskazówki sekundowej zegarka [Wojtyła-Świerzowska 1994: 149]. Można się też przyjrzeć historii pojawienia się tych nazw w polszczyźnie (aspekt historycznojęzykowy) i ich odpowiedników w innych językach.

Warto też dodać, że „naturalną” podstawową jednostką miary czasu wydaje się *dzień/doba*.

Połączenia „WP + liczebnik **ułamkowy dziesiętny**” występują przeważnie przy SKJM i procentach. NKJM natomiast występują głównie w kontekście liczebników ułamkowych zwykłych, ale już nie dziesiętnych: por. *?0,33 butelki vs. 1/3 butelki, pół butelki*.

Nieskonwencjonalizowane jednostki miary (NKJM) wymagają odrębnego omówienia – odrębnej analizy w zakresie łączliwości z WP i właściwości semantycznych takich połączeń.

NKJM to wzorzec o określonej wielkości (pod względem danego parametru), który nie jest przyjęty jako konwencjonalna jednostka miary danego parametru. Ten wzorzec porównuje się z określanymi wielkościami. Określana wielkość może się równać wzorcowi (*filiżanka herbaty*), może też go wielokrotnie przewyższać (*dwie filiżanki herbaty*) lub też być od niego mniejsza (*pół filiżanki herbaty*).

Są to jednostki o danej ustalonej wielkości. Takie jednostki mogą być liczone, oprócz tego mogą być podstawą do tworzenia pochodnych jednostek „niepełnych”, mniejszych (*dwie trzecie filiżanki*). Stąd możliwe są połączenia w rodzaju *mniej więcej 2 łyżki cukru, dodać mniej więcej łyżkę cukru*.

Nieskonwencjonalizowanymi jednostkami miary na poziomie języka są specjalne rzeczowniki. W naszej pracy rzeczowniki te warto wyróżnić spośród innych jedynie z tego powodu, że ich wystąpienia w kontekście WP mogą mieć te same cechy szczególne, co wystąpienia rzeczowników-SKJM, a mianowicie:

- rzeczowniki te (NKJM) mogą występować w kontekście „WP + liczebnik ułamkowy” (*około 1/2 wiadra wody*);
- rzeczowniki te mogą występować w kontekście „WP + liczebnik nieokrągły”⁹⁷ (*około 3 wiader wody vs. *około 3 osób*);
- rzeczowniki te mogą występować w kontekście WP bez liczebnika, z elipsą liczebnika *jeden* (*Przyniósł mniej więcej wiadro wody, choć ?około wiadra wody*).

Przypuszczamy, że na taką łączliwość NKJM pozwalają te same osobliwości „semantyczne”, które opisaliśmy, mówiąc o SKJM (ograniczoność, podzielność, możliwość przejścia na liczenie w mniejszych jednostkach <przez wydzielenie części jednostki o danej wielkości>). A zatem te konteksty i związane z nimi osobliwości możemy badać w obrębie SKJM.

Kontekst trzeci wychodzi jednak poza pole przybliżoności liczbowej przynajmniej formalnie. Rzeczowniki występujące w takim kontekście wy-

⁹⁷ Przypominamy, że przez liczebnik nieokrągły rozumiemy taki liczebnik, którego zapis cyfrowy kończy się cyfrą 1–9, z wyjątkiem 5.

magają zatem szczególnej uwagi. Pewne WP występują bowiem nie tylko przy wyrażeniach liczbowych i przy JM (z elipsą liczebnika *jeden*), ale też przy innych niż JM rzeczownikach, wychodząc poza pole przybliżoności, a przynajmniej przybliżoności liczbowej; por. ros. *без малого литр*, *без малого ведро*, a *без малого генерал* w zdaniu:

Но его отец был начальник политотдела гвардейского корпуса, без малого генерал, участник революции, гражданской и Отечественной войн [...] [Владимир Богомолов, Момент истины (В августе сорок четвертого...)] (1973)].

Przy takich wystąpieniach, gdzie między rzeczownikiem a mogącym występować jako WP wyrażeniem interpolowanie liczebnika *jeden* (ros. *один*) jest niemożliwe (por. **Его отец был начальник [...], без малого один генерал*) lub zmienia sens zdania, zachodzi zjawisko inne niż przybliżoność liczbową.

Przy rzeczowniku-JM natomiast będzie to raczej zjawisko opuszczenia liczebnika '1' (*без малого литр*, *без малого один литр*), czyli zjawisko przybliżoności liczbowej. Ścisłe ustalenie tego, co jest NKJM, a co już nią nie jest (ustalenie zakresu terminu „NKJM”), jest zatem bardzo ważną kwestią, oddziela bowiem przybliżoność liczbową od „przybliżoności” (?) innych rodzajów.

Zjawisko elipsy liczebnika *jeden* występuje też przy połączeniach WP z pewnymi innymi rzeczownikami (np. *примерно/без малого полк солдат*), jednak przypadek ten pomijamy jako przypadek wyjątkowy. Prób ustalenia innych – oprócz NKJM i SKJM – typów rzeczowników, przy których może występować WP z elipsą liczebnika *jeden*, dokonywać nie będziemy.

Ustalenie zakresu pojęcia NKJM nie jest zadaniem łatwym. Jako NKJM („ilościowe”) są traktowane zazwyczaj rozmaite kontenery⁹⁸ (*beczka wina, skrzynka ogórków, wagon węgla*). Klasa nazw kontenerów daje się łatwo wyodrębnić spośród innych rzeczowników. Jako NKJM (lub raczej okazjonalne jednostki miary) innych parametrów, zwłaszcza przestrzennych, bywają używane też rozmaite obiekty konkretne. Tak w znanej kreskówce rosyjskiej *38 nonyzaev* (reżyser I. Ufimcew, scenarzysta G. Oster, 1976) Wąż chce zmierzyć swoją długość, ale nie wie, jak to można zrobić. Inni bohaterowie – Małpa, Słoń i Papuga – próbują mu pomóc i służą jako „jednostki miary”. Najpierw Papuga chodzi wzdłuż Węża i mierzy go krokami. Długość ciała Węża okazała się równa 38 papugom (38 krokom Papugi): „Итак, твой рост – 38 попугаев и еще одно попугайское крылышко. Но крылыш-

⁹⁸ Stosujemy tu terminologię Bednarka 1994.

ко можно не считать”. Wtedy Małpa zapytała Papugę, czym jeszcze można mierzyć wzrost („А чем еще можно мерить рост?”). Papuga odpowiedziała, że można mierzyć wszystkim („Всем”), małpami też. Długość Węża okazała się równa 38 papugom, 5 małpom lub 2 słoniom (Wąż owinał się wokół stojącego Słonia 2 razy). Zwierzęta występują tu jako okazjonalne, niekonwencjonalne jednostki miary parametru przestrzennego. (Ostatecznie Wąż stwierdził żartobliwie, że w papugach jest dłuższy).

Por. też przykłady innych rzeczowników występujących jako nazwy przestrzennych NKJM: *na odległość dwóch strzałów / w odległości mniej więcej dwudziestu kroków*. Rolę nazwy okazjonalnej JM mogą zatem odgrywać rzeczowniki nazywające rozmaite, teoretycznie **dowolne** konkretne obiekty policzalne. Natomiast kontenery stanowią dającą się łatwo wyodrębnić klasę obiektów, która występuje w roli JM w sposób regularny. W związku z tym tylko je będziemy nazywać „NKJM”.

Jurij Apresjan mówi o zjawisku **regularnej wieloznaczności** (polisemia systematyczna w terminologii Bednarka i Grochowskiego 1993). Rzeczowniki oznaczające ‘naczynie’ mają też drugie znaczenie: ‘ilość substancji wchodząca do naczynia’ [2000: 192]. Rzeczownik *szklanka* może bowiem oznaczać zarówno ‘szklankę’, jak też ilość czegoś mieszcząca się w szklance (*Proszę mi dać szklankę cukru* – zdanie to zawiera prośbę o przekazanie pewnej ilości cukru, mieszczącej się w szklance <potrzebna ilość cukru może być przekazana w dowolnym naczyniu>). Jako nazwa NKJM rzeczownik ten występuje tylko w przypadku drugim. Por. też np. *Вася купил сразу две машины: Volvo и Жигули*. vs. *Вася купил две машины навоза*. (kupił pewną ilość substancji, która się mieści w dwóch ciężarówkach). Na tym polega też różnica pomiędzy SKJM i NKJM. Rzeczowniki nazywające SKJM są bowiem jednoznaczne, a przynajmniej nie mają znaczenia konkretnopredmiotowego.

W niektórych opracowaniach zakres pojęcia „NKJM” bywa znacznie rozszerzany i zmieniany. W pracy Bednarka 1994 „NKJM” są to, mówiąc ogólnie, takie rzeczowniki, które mogłyby wystąpić jako człon konstytuujący w złożonych predykatkach („złożenie predykatywne”) indywidualacyjnych⁹⁹ Bogusławskiego 1973:

⁹⁹ Predykaty indywidualacyjne implikują granice nazywanego przedmiotu i przeciwstawiają się predykatom substancjalnym [Bogusławski 1973: 17]. Predykat substancjalny w terminologii Bogusławskiego to taki, którego „[...] główną właściwością semantyczną jest implikacja zachodząca między przypisaniem danego predykatu przedmiotowi *x* a przypisa-

filiżanka wody
kałuża wody
kropla wody
grupa studentów
bukiet kwiatów
smużka dymu itd.

Por. predykat indywiduacyjny prosty *jabłko* [1973: 17].

Takie „NKJM” nie są bezpośrednio związane z określeniami parametrycznymi. Wyodrębnia się je na innej podstawie. Bednarek pisze, że „[...] językowym wykładnikiem procesu kwantyfikacji może być użycie w wypowiedzeniu bądź to samego kwantyfikatora z ewentualnym współwystąpieniem członu konstytutywnego grupy imiennej [np. *pięć jabłek, trochę jabłek, trochę mąki* – M. D.], bądź też użycie grupy dwuelementowej, tzn. kwantyfikatora łącznie z nazwą jednostki miary, czyli elementem nazywanym niejednokrotnie w tradycji lingwistycznej klasyfikatorem” [Bednarek 1994: 12; podkreślenie – M. D.]¹⁰⁰. Klasyfikatory („jednostki miary” Bednarka) nie są związane wyłącznie z wąsko pojętym mierzaniem parametrycznym. Klasyfikatory ujmują coś (substancję, zdarzenia, przedmioty <zbiory przedmiotów>) w jednostkę, którą da się liczyć (w sensie językowym)¹⁰¹. W naszej pracy warto te dwa pojęcia (klasyfikator i JM) rozdzielić. Jako JM mogą bowiem wystąpić takie rzeczowniki, które nie są klasyfikatorami, np. *teren o długości dwóch Stadionów Dziesięciolecia*, niektóre klasyfikatory natomiast nie są JM w rozumieniu intuicyjnym (np. *grupa młodzieży*). Klasyfikatorami też będą np. wyrażenia *штукa, человек* w połączeniach *5 штук роз, 5 человек студентов*. Nie chcemy ich traktować jako jednostek miary.

niem go dowolnej części przedmiotu x [...]: żelazo, mąka, woda, dym” [1973: 7; podkreślenie – M. D.]. W prawej części złożonych predykatów indywiduacyjnych występują często predykaty substancjalne.

¹⁰⁰ Kwantyfikatorem Bednarek nazywa operatory numeryczne, czyli elementy pozostające w relacji wzajemnej substytucji z ciągiem *dwa* w wyrażeniu *dwa kilo jabłek* (nie zaś *dwa kilo*) [1994: 11]. Kwantyfikatory i klasyfikatory („jednostki miary”, np. *kilo, filiżanka*) należą według Bednarka do dwóch rozłącznych znaczeniowo klas. Z drugiej strony, połączenie tych elementów może być wykładnikiem jednego procesu kwantyfikacji.

¹⁰¹ Na temat pojęcia „klasyfikator” zob. szerzej Lyons [1989: 80–85]. Klasyfikatory pełnią funkcje indywidualizacji i wylczania, <dają możliwość wylczania> (*trzy arkusze papieru*). Przy rzeczownikach policzalnych klasyfikatory najczęściej nie występują, rzeczowniki te mają bowiem wbudowany składnik semantyczny ‘jednostka’ [Lyons 1989: 81–82].

Bednarek 1994 bada właściwości semantyczne następujących 107 leksemów rzeczownikowych, które nazywa „niekonwencjonalnymi jednostkami miary”:

arkusz, bela, blok, bochenek, bryła, bryłka, bryt, butelka, część, egzemplarz, fura, garść, główka, gromada, grono, grudka, grupa, jednostka, kapka, kapsułka, karton, kawałek, kępa, kęs, kieliszek, kiść, klasa, kłębek, kolba, komplet, kontener, kostka, kosz, kropelka, kropła, kubek, kulka, kupa, liść, ławica, łopata, łyżeczka, łyżka, miarka, motek, naparstek, ociupinka, odrobinka, okaz, okruch, opakowanie, paczka, para, pasmo, pęczek, pipetka, plik, porcja, przyzma, przykład, przypadek, pudełko, puszka, rój, rolka, rulon, rząddek, sekunda, sfora, skrzynka, słoik, snopek, stado, stóg, stopa, stos, sytuacja, szczypta, szereg, szklanka, sznur, szpulka, sztuka, tabliczka, taczka, tom, torebka, tubka, wagon, warkocz, wiadro, wiązka, woreczek, worek, wózek, wypadek, wywrotka, ząbek, zbiór, zespół, zestaw, ziarno, ziarno, zwitek, zwój.

Jak widać, pojęcie „niekonwencjonalnej jednostki miary” ma w interpretacji Bednarka bardzo szeroki zasięg¹⁰². Leksemy te są znaczeniowo niejednorodne, a poza tym mają różną łączliwość z WP. Przyjrzyjmy się ich klasyfikacji zaproponowanej przez Bednarka. Podstawowym kryterium tej klasyfikacji jest „natura obiektu denotowanego przez grupę NKJM + rzeczownik” lub – w pewnych wypadkach – „natura obiektu denotowanego przez samą NKJM” [Bednarek 1994: 65]¹⁰³.

Adam Bednarek wydziela zatem:

I. **obiekty abstrakcyjne** (własności, stany rzeczy): *przypadek zdrady, wypadek kłamstwa, przykład zieleni, sytuacja odmowy;*

II. **obiekty konkretne:**

¹⁰² Podobnie też Topolińska 1984 nazywa „jednostką miary” niektóre z tych wyrażen, które Bogusławski określa jako „rzeczownik zbiorowy w szerokim sensie”: *grupa młodzieży* [Topolińska 1984: 321], *grupa* [Bogusławski 1973: 20]. Bardziej intuicyjne jednak, jak się wydaje, byłoby wykluczenie wszelkiego typu nazw zbiorów z zakresu terminu JM: „jednostka miary” i „nazwa zbioru” byłyby w takim ujęciu pojęciami rozłącznymi. Problem terminologiczny jest tu o tyle ważny, że „nazwami zbiorów w szerokim sensie” [termin stosowany przez Bogusławskiego 1973], „niekonwencjonalnymi jednostkami miary” [Bednarek 1994] i „rzeczownikami ilościowymi” [termin Schabowskiej 1967] nazywane bywają te same leksemy, np. *grupa, szereg*.

¹⁰³ Bednarek podkreśla, że pojęcie „natura” ma tu charakter intuicyjny (nieterminologiczny).

1. **kontenery** (wyrażenia, w których ilość danej materii określa się za pomocą innego obiektu morficznego):
 - A. opakowania: opakowanie polopiryny, paczka żywności, pudełko zapalek;
 - B. pojemniki: kubek herbaty, łyżka syropu, kieliszek wódki;
2. **nie-kontenery** (ilość danej materii określa się bez odwoływania się do innego obiektu morficznego):
 - A. jednostki (obiekty jednostkowe):
 - a. łączą się z rzeczownikami morficznymi:
 - (i) łączą się z rzeczownikami z kategorią fleksyjną liczby: egzemplarz książki, okaz psa;
 - (ii) nie łączą się z rzeczownikami z kategorią fleksyjną liczby (łączą się z pluralia tantum): para spodni/ nożyczek;
 - b. nie łączą się z rzeczownikami morficznymi (łączą się z niemorficznymi):
 1. (i) jednostki naturalne: ziarnko ryżu, główka sałaty;
 2. (ii) jednostki sztuczne: blok chałwy, kostka margaryny;
 - B. nie-jednostki (obiekty niejednostkowe: zbiory jednostek, części obiektów pojedynczych):
 - a. części (odnoszące się do części obiektu pojedynczego): kawałek ciasta/ jabłka;
 - b. nie-części (zbiory jednostek)¹⁰⁴:

¹⁰⁴ Akulenko i współautorzy (Акуленко и др. 1990) wskazują na ogromnie ważną różnicę pomiędzy pojęciami ‘wielości’/‘niejednostkowości’ (‘множественность’, ‘неединичность’) a pojęciem ‘dużo’, które stanowi ocenę nieokreślonej ilości w porównaniu z jakąś implicytną normą [Акуленко и др. 1990: 25]. Różnica jest subtelna, nie zawsze dostrzegana przez badaczy. Tak np. Bednarek uważa, że pojęcie dowolnego zbioru wieloelementowego implikuje pojęcie ‘dużo’ [1994: 116]. Na przykład leksemy *ławica*, *stado* komunikują według niego dużą ilość [68], choć, jak już było powiedziane, według nas pojęcia ‘wielość’ i ‘dużo’ – to nie to samo. Wieloelementowy zbiór (i treść ‘dużo’) w rozumieniu Adama Bednarka jest to, jak się zdaje, to samo co zbiór ponaddwuelementowy: jako test na obecność-brak treści ‘dużo’ Bednarek stosuje łączliwość NKJM z wyrazem *dwuelementowy* (**dwuelementowy rój pszczoł* vs. *dwuelementowa grupa kolarzy*) [108–109]. Treść ‘dużo’ w rozumieniu tego autora sprowadzić zatem można do pewnej obiektywnej treści „numerycznej”. Takie podejście budzi pewne zastrzeżenia. Ocena ilościowa (porównująca z „normą”) jest subiektywna jak każda inna ocena. Nie można próbować sprowadzić jej do jakiejś uniwersalnej (nadającej się do każdej sytuacji mówienia) treści numerycznej: por. *pięć to jest dużo*, *pięć to jest mało*. „Oceniającego” sensu ‘dużo’ oraz sensu ‘więcej niż jeden’ nie można ze sobą utożsamiać.

- (i) zbiory heterogeniczne: *zestaw mebli*, *komplet pościeli*;
- (ii) zbiory nieheterogeniczne: *ławica ryb*, *stado krów* [65–68].

Wszystkie te leksemy, występując razem z morficznymi bądź substancjalnymi rzeczownikami (albo z abstraktami), wydzielają pewien obiekt, konstytuując pojęcie jednostki, która może być liczona. Warto zwrócić uwagę, iż wyrażenia grupy II.2.B.b. (np. *bukiet kwiatów*, *sfora psów*) są to rzeczowniki tradycyjnie nazywane **zbiorowymi** (Bogusławski 1973; Habrajska 1985).

Jako niekonwencjonalne jednostki miary w sensie węższym, stosowanym w naszej pracy (w odróżnieniu od rozwiązania terminologicznego Bednarka), rozpatrywać można grupę II.1¹⁰⁵. Rzeczowniki tej grupy mogą występować w połączeniu z rzeczownikiem morficznym (*paczka książek*, *kubek pigulek*) i substancjalnym (*kubek wody*).

Wzmiankę dotyczącą rosyjskich rzeczowników tych typów, które Bednarek obejmuje wspólną etykietą „NKJM”, znajdujemy u Swietłany Szwaczko (Швачко 1981). Autorka opisuje pewien typ rzeczowników, z jakimi mogą się łączyć liczebniki określone. Rzeczowniki tego typu mają wspólne cechy semantyczne: **wszystkie realizują znaczenie ilości** [Швачко 1981: 44]. Rzeczowniki te mają albo sem liczbę (*три дюжины*, *три пары*), albo też sem **mierzenia**¹⁰⁶ (*две бочки <воды>*, *два сантиметра*) [44]. Rzeczowniki będące nazwami miar (nazwy jednostek mierzenia) mogą się łączyć z rzeczownikami niepoliczalnymi (*два пуда зерна*, *три тонны муки*) i oznaczają miary substancji <obiektów niepoliczalnych>, nazwanych przez te rzeczowniki. Szwaczko pisze:

Взаимосвязь количественных компонентов сочетаний этого типа вытекает из семантической согласованности, так как оба компонента реализуют общую сему количества, каждый из них дополняет друг друга семантически [44; podkreślenie – M. D.].

Według Bednarka wśród nazw zbiorów brakuje wyrażen implikujących pojęcie małej liczby. Nazwy zbiorów dzielą się na implikujące pojęcie ‘dużo’ (*ławica śledzi*) i neutralne wobec pojęć ‘dużo’-‘mało’ (*grupa*, *zbiór*).

¹⁰⁵ Ciekawe jest, że Лингвистический процессор для сложных информационных систем zalicza kontenery typu *бочка*, *ложка*, *ящик* [1992: 186 <hasło КОНТЕЙН>] do rzeczowników mających znaczenie zbiorowości („совокупность”), por. np. szereg *бочка*, *группа*, *завод*, *стадо*, *тысяча*, *ящик* [1992: 188 <hasło СОВОК>]. Do rzeczowników oznaczających zbiorowości („совокупность”) zaliczone też zostały rzeczowniki ilościowe (np. *миллион*, *десяток*) [198 <hasło КОЛИЧ>].

¹⁰⁶ W oryginale – „сема измерения” [1981: 44]. Dodajmy, że Szwaczko rozróżnia jednostki „miary” („мера”: *метр*), masę (*килограмм*, *мешок*, *ведро*), czasu (*месяц*) i jednostki pieniężne (*рубли*) [45].

Ten sam model realizują też połączenia liczebników z wyrażeniami, które Szwaczko nazywa „нумеративы” [46]. „Нумеративы сопровождают сочетание «числительное + существительное» и указывают на класс последнего, например: рус. *три цветка тюльпана*” [46]. Najczęściej występującymi rzeczownikami tego typu są *штука, голова, человек, раз* itd. Wydaje się, że takie „ilościowe”, a zarazem łączące się z liczebnikami rzeczownikami, które opisuje Szwaczko, są nazywane przez Bednarkę klasyfikatorami / „jednostkami miary”. Zaznaczamy, że szerszej nie będziemy się zajmować połączeniami WP z rzeczownikami tego typu (oprócz SKJM i kontenerów), pole tych rzeczowników jest bowiem szerokie i dosyć niejednorodne.

Przejdźmy do kwestii łączliwości szeroko rozumianych „NKJM” (/klasyfikatorów) Bednarka¹⁰⁷ z WP (łączliwości bezliczebnikowej).

Stwierdziliśmy wcześniej, że WP przy SKJM (z elipsą liczebnika) występują bez żadnych zauważalnych ograniczeń, regularnie (*około kilometra, mniej więcej litr, bez mała rok, jakiś miesiąc* itd.). Natomiast już w przypadku NKJM-kontenerów taka regularność nie zachodzi, por. *mniej więcej filiżanka wody, ?około filiżanka wody, ?circa filiżanka wody*. Nie można też wykluczyć, że zachodzi ograniczenie łączliwości niektórych WP z dowolnymi lub niektórymi kontenerami (por. np.: *Przynies jakies kilo ogórków* vs. *?jakies wiadro wody* <w znaczeniu ‘mniej więcej wiadro wody’>).

Wydaje się jednak, iż spośród wszystkich wydzielonych przez Bednarkę szeroko rozumianych „NKJM” tylko „kontenery” wyróżniają się tym, że nazwa każdego takiego kontenera łączy się przynajmniej z niektórymi WP (np. *ponad, bez mała*). Łączliwość poszczególnych WP z nazywającymi kontenery rzeczownikami wymaga jednak odrębnego zbadania.

NKJM **innych** wydzielonych przez Bednarkę typów (nie-kontenerów) łączą się z niektórymi WP, ale dostrzec tu można wyraźne ograniczenia w porównaniu z łączliwością kontenerów.

Beata Szumińska pisze odnośnie do połączeń WP *bez mała, blisko, niespełna*:

W połączeniach *bez mała, blisko, niespełna* z konwencjonalnymi jednostkami miary nie ma chyba ograniczeń. Badane wyrażenia

¹⁰⁷ Dla niektórych takich „NKJM” i polskich wykładników *bez mała, blisko, niespełna* robi to Szumińska [1995: 53–54]. Można zauważyć, iż wszystkie te WP znajdują się na liście „operatorów adnumeratywnych” Grochowskiego 1997, a więc łączą się z liczebnikami, a poza tym, zdaniem Grochowskiego, żaden z nich nie łączy się z czasownikami.

łączą się natomiast w ograniczonym zakresie z niekonwencjonalnymi jednostkami miary (por. 25–27):

25. Zobaczyli *bez mała (*blisko, *niespełna) gromadę słońi.
 26. Maria zasiała *bez mała (*blisko, *niespełna) rządęk ogórków.
 27. Wykopałem *bez mała (*blisko, *niespełna) grudkę złota.
 28. Dziecko zjadło bez mała (blisko, niespełna) tabliczkę czekolady.
 29. Zużyłam bez mała (blisko, niespełna) kostkę masła.
 30. Wypiła bez mała (blisko, niespełna) szklankę wódki.
- [...]

Niekonwencjonalne jednostki miary, takie jak *wiadro*, *kieliszek*, *beczka* (tzw. kontenery), to obiekty również o określonych kształtach [por. Bednarek 1994]. *Kostka masła / tabliczka czekolady* implikują określony kształt, natomiast *wiadro wody* czy *kieliszek wina* – pewną ilość ograniczoną określonym kształtem.

Przyczytna dewiacyjność zdań 25–27 tkwi w tym, iż *grudka* implikuje różnokształtność (dla każdego użytkownika *grudka* Xg może mieć inny kształt), natomiast *gromada* i *rządek* komunikują między innymi o dużej, niepoliczalnej ilości obiektów. Implikowane przez ciągi *grudka*, *gromada*, *rządek* wielkości nie są określone, nie istnieje model *grudki* Xg, który funkcjonowałby jako zwyczajowa (określona) porcja, miara *x-a* (tak jak to jest np. w wypadku *kostki masła*). *Gromada* i *rządek* implikują pojęcie zbioru, którego elementy (części) nie są uporządkowane (nie ma nadrzędnej zasady porządkującej części takiego zbioru).

Wydaje się, iż poprawne są połączenia *bez mała*, *blisko*, *niespełna* z tymi niekonwencjonalnymi jednostkami miary, które komunikują o:

- a) określonym (przyjętym zwyczajowo) kształcie czegoś, np. *tabliczka czekolady*;
- b) ilości czegoś ograniczonej określonym kształtem, np. *filizanka kawy*;
- c) uporządkowanym zbiorze, np. *komplet widzów* [Szumińska 1996: 54; podkreślenie – M. D.].

Wydaje się, że oddzielnej analizy wymaga sprawa wystąpienia WP w kontekście nazw zbiorowości. Tak na przykład pewne nazwy zbiorowości występują w kontekście „WP + liczebnik ułamkowy”, por. np. *około 2/3 grupy* (ale już nie np. **około 3 grup*¹⁰⁸). W materiale rosyjskim znaleziono także bezpośrednio wystąpienia *около, от-до, до* przy nazwach jednostek wojskowych:

¹⁰⁸ Połączenia z nazwami liczb większych nieokrągłych są lepsze, ale też raczej naruszają normę, a w tekstach występują rzadko (*?około 17 grup*).

По ту сторону его остался весь корпус, а по эту – отрезанный от корпуса штаб, несколько тыловых подразделений и около полка пехоты дивизии Нестеренко. [Григорий Бакланов. Июль 41 года (1964)];

Каждый нес в своем чреве от усиленной роты до батальона морской пехоты, несколько десятков БМП, БТР и плавающих танков ПТ-76. [Кому не дает покоя слава „Ангольского Рембо” // „Солдат удачи”, 2004.06.09];

В селе прочно и надолго обосновался немецкий гарнизон численностью до роты. [Борис Миронов. Скобарёнок // „Дружба народов”, № 6, 1999.06.15].

Można przypuszczać, że jednostki te są tu rozpatrywane jako nazwy zbiorów o określonej, **ściśle ustalonej liczebności elementów**. WP zaś informuje, że liczba, o którą chodzi, może niewiele się różnić od liczby właściwej jednostce wzorcowej.

Wspomnieć tu należy, że pewna grupa rzeczowników zbiorowych (**policzalnych**) ma nie tylko nadwyżkę znaczeniową implikującą ograniczoność zbiorowości, lecz nawet **dokładną** informację o liczbie elementów składających się na taki zbiór, por. *пара, дуэт, тройка, трио, квартет* [Акуленко и др. 1990: 95–96], według Krumovej także *pułk*¹⁰⁹ [1989: 34].

Mielczuk wspomina też o „множествах определенной мощности” (zbiorach o określonej mocy). Rzeczowniki te, zdaniem Mielczuka, oznaczają nie liczby, lecz zbiorowości. Zbiorowość jest nazywana według liczby elementów, które zawiera: *Возьмем пару точек, альпинистская двойка (dwójka alpinistów)*¹¹⁰, *к финишу приближалась вторая тройка гонщиков* <por. pol. *trójka zawodników*>; *пяток, десятка (dziesiątek strzał; w pierwszej десятке не та Polaków)*¹¹¹, *дюжина* ‘zbiór o liczbie elementów 12’ (por. pol. *tuzin* ‘zbiór’ 12’, *mendel* ‘15’, *кора* ‘60’¹¹²), *сотня (setka osób)*... itp. [Мельчук 1985: 40; 27, 30]¹¹³.

¹⁰⁹ Warto zauważyć, że np. ISJP definiuje nazwy jednostek wojskowych nieliczbowo: „**Пу́лк** to jednostka wojskowa, składająca się z kilku batalionów, wchodząca w skład brygady lub dywizji” [ISJP, hasło *пу́лк*, t. II, s. 397]. Por. też definicje *ды́визји, баталіону, брыгады*.

¹¹⁰ Znaczenie 3 leksemu **дво́йка** w ISJP: „grupa dwóch osób lub przedmiotów. ...*дво́йка serdecznych przyjaciół*...” [t. I: 335].

¹¹¹ ISJP, hasła *дзiesiąтэц, дзiesiąтка* [t. I: 355].

¹¹² Schabowska traktuje te trzy rzeczowniki jako jednostki miary [1967: 15].

¹¹³ Inaczej Bogusławski 1966: „[...] trudno jest dostrzec jakąkolwiek różnicę semantyczną między np. этим пятком яиц а этими пятью яйцами [...]” [zob. s. 63].

Łączliwością WP z tego typu rzeczownikami w danej pracy się nie zajmujemy.

WP występują także przy nazwach zbiorów zawierających w swoim znaczeniu pojęcie zamkniętości. Chodzi tu o to, że po usunięciu dowolnego elementu tej zbiorowości nie można o niej orzec danego predykatu zbiorowego¹¹⁴. Przy czym w takim kontekście występują **tylko niektóre WP**, inne zaś w nim nie występują:

Komplet – tak jak np. *gromada* – implikuje pojęcie wieloelementowego zbioru, ale w przeciwieństwie do *gromady* stanowi pewną całość uporządkowaną na podstawie jakiejś nadrzędnej zasady. Przesądza o tym fakt, iż brak choćby jednego elementu takiego zbioru spowoduje, iż nie będzie można o nim zgodnie z prawdą powiedzieć komplet.

Spśród badanych jednostek chyba tylko *bez mała* może łączyć się z wyrażeniami komunikującymi o uporządkowanym zbiorze. Wypowiedzenia z *niespełna* są sztuczne, z *blisko* zaś nieakceptowalne; por. zdania 31–32:

31. Na sali znajdował się bez mała (*blisko, [?]niespełna) komplet widzów.
32. Drużyna zdobyła bez mała (*blisko, [?]niespełna) komplet punktów [Szumińska 1996: 54–55; podkreślenie – M. D.].

Przytoczony tu leksem *komplet* łączy się tylko z WP wyrażającymi sens ‘mniej niż’ (por. **więcej niż komplet*, **ponad komplet*, **około komplet*), przy tym – jak wskazuje Szumińska – tylko z niektórymi z nich (*bez mała*, *prawie*, ale nie **mniej niż komplet*).

W przypadku tego leksemu (*komplet*) przybliżoność jest jednak nie liczbowa, lecz najwyżej ilościowa. W podanych wyżej przykładach postawienie liczebnika *jeden* pomiędzy WP i rzeczownikiem *komplet* daje zdania raczej dewiacyjne. Zachodzi tu taka „przybliżoność”, która występuje w połączeniach typu *prawie / niemal / bez mała wszyscy* (*O intuicji pisali bez mała wszyscy wielcy filozofowie, metafizycy i mistycy* [...] – przykład z Internetu); por. np. **około wszystkie*, **około wszystkich*, **rzędu wszystkich*. Taka „przybliżoność” jest związana przede wszystkim z pojęciem niekompletności. W takim kontekście występują tylko niektóre WP, przy czym wszystkie

¹¹⁴ W przypadku np. *pułk* są możliwe wahania liczby: po usunięciu jednego żołnierza *pułk* nie przestaje być *pułkiem*; *pułk* ma jednak coś w rodzaju ustalonej liczby wzorcowej dla wszystkich takich jednostek wojskowych. Po usunięciu z *pułku* wielu żołnierzy *pułk* nie przestaje być *pułkiem*, ale jego liczebność odbiega od liczebności wzorcowej.

one, występując przy liczebniku, wyrażają sens ‘<niewiele> mniej niż X’ (‘niewiele brakuje, by powiedzieć: X’).

W związku z powyższymi uwagami możemy wyznaczyć kilka problemów, które wymagają specjalnego rozpatrzenia:

1. Ustalenie typów semantycznych rzeczowników (oprócz SKJM i kontenerów), w których kontekście zniesione zostaje ograniczenie łączliwości WP z liczebnikami małymi/nieokrągłymi: ros. *примерно три полка* (vs. ?*примерно три человека*); por. *около трех литров, около двух ложек сахара*.
2. Łączliwość poszczególnych WP z nazwami poszczególnych kontenerów (NKJM) bez liczebnika *jeden* (*около wiadra wody*).
3. Łączliwość poszczególnych WP z innymi rzeczownikami, które można traktować jako połączenia z opuszczonym liczebnikiem 1: ?*около <’одного’> батальона солдат*.
4. Ustalenie typów rzeczowników (oprócz SKJM i kontenerów), w których kontekście wystąpić może WP + liczebnik ułamkowy. Problem ten nie wiąże się bezpośrednio z przybliżonością, lecz jest problemem łączliwości liczebników ułamkowych różnych typów z rzeczownikami.

Problemy te pomijamy w związku z ograniczoną objętością pracy i obszernością problematyki.

Jeśli jakiś znaleziony w materiale rzeczownik, niebędący nazwą kontenera i SKJM, występuje w kontekście właściwym SKJM, czyli:

- a. w kontekście WP bez liczebnika¹¹⁵,
- b. w kontekście WP + liczebnika małego/nieokrągłego,
- c. w kontekście WP + liczebnika ułamkowego,

to należałoby go rozpatrywać indywidualnie, jako **oddzielny** rzeczownik, w oderwaniu od klasyfikacji Bednarka. Trzeba byłoby ustalić, jakie cechy semantyczne danego rzeczownika pozwalają na takie połączenie. Potrzebna jest zatem oddzielna, specjalnie poświęcona takim połączeniom analiza, odrębna dla języka rosyjskiego i polskiego. W danej pracy nie będziemy jej przeprowadzać.

¹¹⁵ Możliwość/nieвозможность wystąpienia WP bezpośrednio przy rozmaitych „NKJM” (bez liczebnika) jest sprawą ciekawą, ale analiza tego typu jest utrudniona z powodu różnorodności semantycznej typów „NKJM” (por. np.: *egzemplarz, kawałek, stado*) [Bednarek 1994: 65–68]. Systematyczna analiza takich połączeń wymagałaby przebadania łączliwości wielkiej liczby niejednorodnych semantycznie rzeczowników z poszczególnymi WP. Taka analiza zwiększyłaby objętość pracy i zaciemniłaby jej strukturę.

Pojęcie „NKJM” będzie stosowane w pracy tylko w odniesieniu do „kontenerów” Bednarka, zwłaszcza pojemników. Stanowią one ograniczoną klasę semantyczną, pod wieloma względami bliską np. SKJM objętości, wagi (*litr, kilogram* itd.). W ich przypadku możliwe jest pewne podejście uogólnione. Przynajmniej przy niektórych NKJM może wystąpić WP + liczebnik mały/nieokrągły i WP bez liczebnika. Nie zajmujemy się jednak ewentualnymi ograniczeniami łączliwości dotyczącymi poszczególnych WP lub poszczególnych NKJM.

Połączenia „WP + NKJM (kontener)” wskazują, że określana ilość jest:

- większa niż ilość mieszcząca się w jednym NKJM danego rozmiaru (*Koń wypił przeszło wiadro wody*)¹¹⁶;
- mniejsza niż ilość mieszcząca się w jednym NKJM danego rozmiaru (*Koń wypił bez mała wiadro wody*);
- większa albo mniejsza niż ilość mieszcząca się w jednym NKJM danego rozmiaru lub równa tej ilości (*Koń wypił mniej więcej wiadro wody*);
- nie mniejsza niż ilość mieszcząca się w jednym NKJM danego rozmiaru (*Koń wypił nie mniej niż wiadro wody*);
- nie większa niż ilość mieszcząca się w jednym NKJM danego rozmiaru (*Koń wypił nie więcej niż wiadro wody*).

III.2. GŁÓWNE RODZAJE WYRAŻEŃ LICZBOWYCH

W tym podrozdziale zajmiemy się takimi wyrażeniami, które mogą łączyć się z WP, a przy tym **nawiązują do szeregu arytmetycznego**. Takie połączenia znajdują się w centrum pola badanej w pracy przybliżoności liczbowej.

Leksykalne WP są leksemami niepełnoznacznymi, „funkcyjnymi”: nie mogą być użyte jako predykaty orzekające o wskazanym **pozajęzykowym** obiekcie lub stanie rzeczy (por. *około* vs. *pies, szumi, żółty, ciemno, pięć*) [Grochowski 1997: 36]. Stanowią w pewnym sensie „część” predykatu liczbowego, ale nie sam predykat, wchodzą w relacje z obiektami językowymi, lecz nie pozajęzykowymi. Leksykalne WP zawsze implikują predykat „dokładny”: dodają do niego pewne nadwyżki znaczeniowe (np. *około X*: ‘<nie wiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’).

¹¹⁶ Przykład z mikroartykułu *przeszło* [Grochowski 1997: 85–86].

Jak już było powiedziane, zajmiemy się tu wyłącznie takimi predykatami, które są „liczbowe”, czyli w określony sposób **nawiązują do szeregu arytmetycznego**. Każde wyrażenie tego typu wskazuje **punkt** szeregu, a wtedy, gdy łączy się z WP, wyznacza odcinek zawierający odpowiednik liczby określanej. W tym podrozdziale spróbujemy pokazać semantyczne i formalne typy takich wyrażen liczbowych. Określimy także, jakimi wyrażeniami liczbowymi nie będziemy się zajmować w dalszym ciągu pracy.

Termin „wyrażenie liczbowe” został użyty w pracy Andrzeja Bogusławskiego (Bogusławski 1966). Termin obejmuje wszelkie wyrażenia, które „konstytuują komunikaty liczbowe” (nie tylko *dwa, pięć*, ale też *mniej, dużo* itd.) [Bogusławski 1966: 56]. W naszej pracy stosujemy ten termin wężiej. Wyrażeniem liczbowym nazywamy takie wyrażenie, które „konstytuuje komunikat liczbowy”, **nawiązując do szeregu arytmetycznego**. Do szeregu nawiązują wyrażenia dwóch głównych typów semantycznych:

- Liczebniki: „wyrażenia oznaczające równoliczność z określonymi odcinkami szeregu arytmetycznego” (*dwa, trzy* itd.). Są to **liczebniki w sensie semantycznym**: należą tu też wyrażenia w rodzaju *tysiąc, milion*.
- Wyrażenia liczebnikowe: „wyrażenia obejmujące poza treścią liczebnikową również inną treść” (*kilka, jedna trzecia* itd.) [Bogusławski 1966: 56]¹¹⁷.

¹¹⁷ Bogusławski 1966 i Mielczuk 1985 traktują termin „liczebnik” w różny sposób. Mielczuk podkreśla jego „gramatyczność” i wprowadza specjalne semantyczne pojęcie „nazwa liczby”, które obejmuje, siłą rzeczy, niektóre „liczebniki” (wyrażenia charakteryzujące się nie tylko pewną semantyką, lecz też zbiorem wspólnych cech morfologicznych i syntaktycznych). Mielczuk pisze: „Имя числа – это любое языковое выражение, означаемым которого является число; таким образом ИМЯ ЧИСЛА является по существу ЧИСТО СЕМАНТИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЕЙ. [...] Числительное же – это [...] некий класс лексем, или часть речи, характеризуемый определенным набором синтаксических и морфологических свойств [...]; следовательно ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ представляет собой ЕДИНИЦУ СУГУБО ГРАММАТИЧЕСКУЮ [...], зависящую от конкретного языка” [Мельчук 1985: 35]. „Liczebnik” Bogusławskiego natomiast jest pojęciem ściśle semantycznym: „liczebniki” są to „wyrażenia oznaczające równoliczność z określonymi odcinkami szeregu arytmetycznego (ewentualnie oznaczające ponadto synkretycznie mały kwantyfikator lub identyfikator)” i niewyrażające żadnej innej treści [1966: 56; 62]. Semantycznie rozumiany „liczebnik” Bogusławskiego odpowiada zatem – w przybliżeniu – semantycznie rozumianej „nazwie liczby” Mielczuka. Zakres obejmowanych tymi terminami zjawisk nieco się jednak różni. Na przykład termin „liczebnik” jest stosowany u Bogusławskiego w odniesieniu do połączeń w rodzaju *dwa razy, dwukrotnie*, ros. *два раза* (liczebnik odnoszący się do faktów, a nie przedmiotów [1966: 56]). Poza tym, do liczebników są zaliczone rzeczowniki w rodzaju *пятью* [Bogusławski 1966: 63], które Mielczuk traktuje jako „nazwy zbiorowości” (o określonej liczbie elementów), a nie „nazwy liczby” [Мельчук 1985: 27, 30].

Wyrażenia liczebnikowe są bardzo zróżnicowane zarówno formalnie, jak i pod względem treści towarzyszącej treści liczebnikowej.

Podstawowe typy wymieniamy niżej [za Bogusławskim 1966: 62–63]:

- Liczebniki porządkowe (fleksyjnie – przymiotniki); por. *Zbudowano czwarty dom*: ‘Zbudowano jeden dom po tym, jak zbudowano trzy domy’.
- Liczebniki ułamkowe różnych typów formalnych (rzeczowniki w rodzaju *ćwierć*, połączenia w rodzaju *jedna druga*; ros. *десятая часть* <чего-то>). Łączą one w swoim znaczeniu treść „liczebnikową” oraz pojęcie całości i określonej liczby równych sobie części; zob. przykłady na s. 69 naszej pracy.
- Rzeczowniki. *Pięćdziesiątka* (najczęściej ‘50 lat’, ale też np. ‘50 kilometrów na godzinę’ itd.); ros. *десяток* (‘zbiorowość składająca się z 10 elementów’) [za Мельчук 1985: 27]¹¹⁸.
- Przysłówki i przymiotniki. Zawierają one rozmaite treści, np.: *вдвоём, втроём* ‘razem i było ich (nas) 2, 3 ...’; *надвое, натрое, начетверо* ‘na 2, 3, 4 części’; *двоязыкий, троякий* ‘dwu, trzech rodzajów’. Mielczuk wspomina także przymiotniki złożone o znaczeniu ‘mający N X-ów’: ros. *стодвадцативосьминушечный, тысячерукий* [Мельчук 1985: 22]; por. pol. *dwudziestomilionowy, pięciokilogramowy*.

Co więcej, jako wyrażenia liczebnikowe traktować można nazwy SKJM: por. *metr* = ‘10 centymetrów’, *centymetr* = ‘1/10 metra’¹¹⁹.

Pomijamy w tej pracy analizę połączeń WP z **liczebnikami porządkowymi** (zarówno rosyjskimi, jak i polskimi)¹²⁰. Nie zajmujemy się też **określe-**

¹¹⁸ Bogusławski traktuje te rzeczowniki (w rodzaju *пяток, парочка, дюжина* itd.) jako „liczebniki”: „Mimo bowiem wszelkich różnic syntaktyczno-morfologicznych trudno jest dostrzec jakąkolwiek różnicę semantyczną między np. этим пятком яиц а этими пятью яйцами; jak zaś stwierdziliśmy, termin *liczebnik* odnosimy do wyrażen scharakteryzowanych wyłącznie pod względem semantycznym” [1966: 63]. Z drugiej strony, leksemy tego typu nie są traktowane przez Mielczuka nawet jako „nazwy liczby”: jest to drugi, obok „nazwy liczby”, typ wyrażenia ilościowego, zdefiniowany jako „имя множества определенной мощности” [1985: 27].

¹¹⁹ Takie traktowanie nie obejmie NKJM. Ich przypadek tutaj opuszczamy. Co prawda, „objętość” większej JM można mierzyć za pomocą mniejszej JM (*W wiadrze mieści się 30 szklanek*; wiadro jako ‘ilość, która zmieści się w wiadrze’), ale jednak nie tworzą one systemu stałych zależności w rodzaju 1 metr = 100 centymetrów. NKJM bowiem są jednostkami okazjonalnymi.

¹²⁰ Warto tu jednak wskazać, że z liczebnikami porządkowymi łączyć się mogą nie wszystkie WP. Z liczebnikami porządkowymi na pewno łączą się WP *примерно, приблизительно, тniej więcej, plus minus* (*примерно на пятом километре пути сломалось колесо*), zaimekowe *где-то, где-то (где-то третий дом)*. Natomiast przyimkowe WP i formy komparatywne *менее/более, меньше/больше*, przynajmniej rosyjskie, nie łączą się, por. *Он

niami lokalizacji czasowej zawierającymi takie liczebniki: *tysiąc dziewięćset trzydziesty rok, 1930 r.; 30 maja; w V wieku naszej ery* itd.; ros. *тысяча девятьсот тридцатый; пятого января; пятый век до нашей эры*.

Pomijamy też rosyjskie **określenia lokalizacji czasowej zawierające liczebniki główne** w rodzaju *Сейчас пять часов три минуты* (ale nie: *Поездка длилась пять часов* – „miara trwania”; por. pol. *O godzinie piątej rano* vs. *Podróż trwała pięć godzin*) i inne określenia lokalizacji czasowej (*около полуночи, под Новый Год*).

Określenia lokalizacji czasowej stanowią bowiem odrębny problem, który należy rozpatrywać oddzielnie.

Po pierwsze, lokalizacja czasowa ma specyficzne sposoby określania przybliżonego. Niektóre wykładniki przybliżoności występują bowiem tylko przy lokalizacji czasowej, ale już nie przy określeniach liczbowych:

Обещал, że skończy przed szóstym [szósty, II, 759]; *Dochodzi czwarta* [czwarty, 230].

Proszę przyjść nie wcześniej niż o piątej.

Traktujemy je jako wykładniki przybliżonej lokalizacji czasowej, a nie WP (wykładniki przybliżoności liczbowej), i nie rozpatrujemy w pracy.

Po drugie, niektóre WP przy liczebnikach porządkowych nie występują, a jednocześnie wystąpić mogą przy innych typach liczebników/wyrażeń liczebnikowych:

Por. *Примерно на 30 километре остановились* vs. **На около 30 километре...* **На свыше 30 километре...*

Por. też *Jan ma mniej niż 30 lat* vs. **Jan urodził się mniej niż w 1990 roku*.

Nie analizujemy zatem połączeń WP z dowolnymi określeniami lokalizacji czasowej. Pomijamy też analizę połączeń WP z liczebnikami porządkowymi.

Ponadto nie będziemy w tej pracy analizować połączeń WP z rzeczownikami pol. *kopa, mendel*, ros. *пара, парочка, пяток, дюжина*. Warto zauważyć, że niektóre z nich opierają się na innych niż dziesiętny systemach liczenia: *две копы, две пары, две дюжины. Пяток* nazywa zbiór dalej niepoliczalny: **три пятка*. Otóż łączliwość tych rzeczowników z WP nie jest regularna: por. *примерно пяток, *около пятка, *свыше пятка, *более/*

*занял около пятого места, *с пятое место, *свыше пятого места; *больше пятого места* (choć: <не> *ниже/выше пятого места, этажа*); por. pol. **около piątego miejsca; *z piąty raz, *rzędu piątego razu*.

менее пятка; примерно дюжина, около дюжины, ?свыше дюжины, ?боле-
лее дюжины¹²¹. W związku z tym należałoby oddzielnie rozpatrzyć łącz-
liwość każdego z tych rzeczowników z WP. Poza tym brakuje materiału
językowego do analizy: rzeczowniki te są względnie rzadko używane, a wy-
stąpienia ich z WP są jeszcze radsze.

Zastrzec należy, że nie zajmujemy się specjalnie liczebnikami dokładny-
mi zbiorowymi polskimi i zbiorowymi rosyjskimi, tzn. nie rozpatrujemy ich
połączeń z wykładnikami przybliżoności w sposób specjalny. Rozpatrujemy
takie połączenia na tej samej zasadzie co połączenia z liczebnikami głów-
nymi. Zasady używania rosyjskich liczebników zbiorowych jako takich są
bowiem inne niż w polskim (por. np. ros. двое мужчин vs. pol. *dwoje męż-
czyzn). Ponadto różnice przejawiają się już w obrębie oddzielnie rozpatrywa-
nego systemu tych liczebników zbiorowych. System liczebników zbiorowych
jest w języku rosyjskim prostszy niż w polskim. W rosyjskim jest ich naj-
wyżej 20 leksemów (i nazw liczb odpowiednio): двое... десятеро i – z pew-
nymi zastrzeżeniami – одинадцатеро... двадцатеро. Mielczuk pisze, że te
ostatnie są odbierane jako sztuczne [Мельчук 1985: 38]. Przy tym rosyjskie
liczebniki zbiorowe nie wchodzą w skład „zbiorowych” liczebników złożo-
nych: por. pol. trzydzieści sześćcioro rozbitków, dwieście siedemdziesięcioro pię-
cioro zawodników [na materiale SPP 2002: 1676] vs. niemożliwe konstrukcje
rosyjskie *тридцать шестеро, *двести семьдесят пятеро.

Warto też wspomnieć o leksemie оба/обе (pol. oba/obie/oboje), który
jest zaliczany przez Bogusławskiego do wyrażen liczebnikowych (‘wszyst-
kie dwa’) [1966: 63], natomiast przez Mielczuka – do liczebników (‘все два’)
[1985: 37]. Z tymi wyrażeniami nie łączą się żadne z WP, dlatego w dal-
szym ciągu nie będą one rozpatrywane. Ograniczenie łączliwości wynika
tu z obecności w znaczeniu komponentu ‘wszystkie’, występującego przy
informacji o liczebności zbioru ‘2’ (nie jest tak, że o którymś z dwóch ele-
mentów zbioru nie da się orzec predykatu P): zakłada on – w połączeniu
z komponentem ‘2’ – dokładną wiedzę nadawcy o liczebności zbioru: zbiór
składa się dokładnie z dwóch elementów – nie więcej i nie mniej. Liczebnik
два natomiast (niemający komponentu znaczeniowego ‘wszystkie’) z WP
się łączy: por. mniej więcej два килограммы cukru vs. *mniej więcej оба kilo-
граммы cukru.

¹²¹ Por. regularną łączliwość z WP takich rzeczowników, jak *tysiąc, milion*; ros. *тыся-
ча, миллион*: pod tym względem wyrażenia te zachowują się jak liczebniki „gramatyczne”
w rodzaju 20.

Łączliwość wyrażen liczbowych pozostałych wymienionych wyżej ty-pów z wykładnikami przybliżoności sensu ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’ omówimy w oddzielnym rozdziale pracy.

Wyrażeniami/określeniami liczbowymi (**numerycznymi**) w dalszym ciągu pracy nazywamy następujące wyrażenia:

- liczebniki (*pięć, 5*),
- wyrażenia liczebnikowe (*pięćdziesięcioosobowy, dwumilionowy, trzydziesiątkrotnie*),
- liczebnik *1* (ros. *один*, pol. *jeden*), opuszczony przy jednostkach miary bądź przy pewnych innych jednostkach o ustalonej wielkości (np. *ножка*), por. *jeden litr* ‘1 litr’ i *litr* ‘1 litr’, *około jednego litra* i *około litra*.

W odniesieniu do wyrażen liczbowych stosujemy skrót Q. Przy takich określeniach mogą wystąpić WP. Konstrukcje takie (WP + Q) nazywamy przybliżonymi określeniami numerycznymi. Połączenia te mieszczą się w polu przybliżoności numerycznej, którą zajmujemy się w pracy.

Zdajemy sobie sprawę, że połączenia w rodzaju *około litra* wychodzą poza to pole przynajmniej formalnie, ale w celu uproszczenia opisu stosujemy w odniesieniu do nich tę samą „etykietę” terminologiczną co w odniesieniu do określeń czysto liczebnikowych (*około 30*). W ich przypadku opuszczony jest liczebnik *1*. WP przy takim wyrażeniu numerycznym wskazuje, że w dokładnym określeniu danej ilości musiałyby być użyte jednostki miary drobniejsze niż jednostka występująca w określeniu przybliżonym (por. np. odnoszące się do tej samej ilości określenia: przybliżone określenie *około litra* vs. dokładne określenie *0,995 litra* lub też dokładne określenie *995 mililitrów*).

III.3. KOMPONENT ‘NIEWIELE’

Żadna ze znanych nam prac nie zawiera systematycznej analizy wykładników przybliżoności co do braku bądź obecności w ich znaczeniu informacji o małej wielkości wyznaczanego odcinka liczbowego (komponent ‘niewiele’) i nie dokonuje na tej podstawie klasyfikacji WP; żadna też (oprócz prac: Wierzbicka 1991 i Grochowski 1997) nie mówi o tym, że pomiędzy WP mogą zachodzić tego typu różnice. Jako punkt wyjścia w rozpatrywaniu tych różnic, a zarazem drogowskaz w sposobie ich interpretacji posłużyły w naszej pracy opisy *ponad* i *około* z pracy Grochowskiego 1997.

Maciej Grochowski we wspomnianej pracy dokonuje następujących kroków w opisie tych leksemów:

1. zalicza *około* i *ponad* do operatorów adnumeratywnych (klasy wyrażeń o określonej łączliwości składniowej) [27];
2. stwierdza, iż wszystkie operatory adnumeratywne „stanowią jednorodną semantycznie klasę leksemów” [29] i uznaje je wszystkie za wykładniki aproksymacji [29];
3. definiuje aproksymację (w uogólnieniu) jako podanie takiego predykatu na określenie wielkości X, który komunikuje wielkość w **niewielkim stopniu** inną niż X [29];
4. w definicji znaczenia *około* podaje element wskazujący na niewielki stopień różnic pomiędzy wielkością komunikowaną przez predykat a wielkością określaną, natomiast w definicji znaczenia *ponad* elementu takiego nie podaje, por.:

około „[...] S-ów może być P, może być niewiele mniej niż P, może być niewiele więcej niż P” [73]

vs.

ponad (operator adnumeratywny) „S-ów jest więcej niż P”¹²² [78].

Widać, że znaczenie *ponad* (punkt 4) według Grochowskiego nie zawiera komponentu ‘niewiele’, a to się kłóci z ogólną definicją przybliżoności (punkt 3), której wykładnikiem jest ten leksem (punkty 1–2). Komponent ten zawiera definicja znaczenia *około*. *Około* wyznacza odcinek „mały” w każdym użyciu, natomiast *ponad* (leksem ściśle przyliczebnikowy) nie przesądza, czy wyznaczany jest odcinek „mały”.

Te WP, które mają w znaczeniu komponent ‘niewiele’, oznaczać będziemy dalej jako WP(+), te zaś WP, które nie mają komponentu ‘niewiele’ w znaczeniu – jako WP(–).

W rozdziale tym spróbujemy przedstawić pewne konteksty, które pokazują, że komponent ‘niewiele’ nie zawiera się w znaczeniu niektórych WP, poza tym spróbujemy wstępnie podzielić znane nam WP na WP(+) oraz na te, które, przypuszczalnie, są WP(–). Analiza ma charakter szkicowy, wstępny i w dużym stopniu intuicyjny.

Brak komponentu ‘niewiele’ w znaczeniu niektórych wyrażeń przejawia się przede wszystkim wtedy, gdy określają one wraz z liczebnikiem

¹²² Warto też zwrócić uwagę, iż jako dokładny synonim *ponad* jest przytoczony leksem *przeszło*, a zatem znaczenie tego leksemu zdaniem autora też nie zawiera komponentu ‘niewiele’.

wiele liczb różnych, a nie jedną liczbę. Tego typu określenia występują w użyciach typu *Osoby mające poniżej 18 lat nie są wpuszczane na teren budynku*¹²³ i typu *Policja zatrzymała grupę napastników. Każdy z nich dokonał nie mniej niż 5 napadów na banki*¹²⁴.

Odcinki liczbowe określające **zbiór** nierównych sobie liczb wyznaczać mogą co prawda zarówno WP(-), jak też WP(+), ale odcinki komunikowane przez WP(-) i przez WP(+) są jednak wyraźnie odmienne.

Por. np.:

1. *W każdej z tych dziesięciu klas uczy się około 30 osób*: określa się dziesięć odrębnych liczb, które nie muszą być równe, ale wszystkie mieszczą się blisko punktu '30' w szeregu arytmetycznym (w jednej klasie może być np. 28, w innej – 29, w kilku innych – 30 lub 31 uczniów).
2. *W każdej z tych dziesięciu klas uczy się co najmniej 15 osób* – liczba uczniów w poszczególnych klasach nie musi być równa, przy tym odcinek może tu być teoretycznie dosyć obszerny, a w każdym razie nie musi być mały – np. w jednej klasie może się uczyć 15 osób, w innej zaś – np. 30.

W obu przykładach konstrukcja „WP + liczebnik” określa 10 nierównych sobie liczb naraz, ale odcinek, który powinien mieścić odpowiedniki tych liczb, jest scharakteryzowany niejednakowo. W przykładzie (2) występuje WP(-) wyznaczający odcinek teoretycznie dowolnej wielkości, który **nie musi być „mały”**, natomiast w przykładzie (1) występuje WP(+) wyznaczający odcinek „mały”, mieszczący się blisko podanego punktu szeregu. W ten sposób może się przejawiać w tego typu użyciach interesująca nas różnica semantyczna pomiędzy WP(+) i WP(-).

Warto tu wymienić kilka wybranych typów kontekstów, w których mogą wystąpić określenia wielu liczb (jednakowych bądź niejednakowych). Konteksty te są następujące:

¹²³ Por. też: np. *Na prezydenta Rzeczypospolitej Polski może kandydować osoba mająca nie mniej niż (co najmniej/minimum) 35 lat.*

Pewnej liczbie przypisuje się charakterystykę P i tę samą charakterystykę przypisuje się **wszystkim możliwym liczbom powyżej bądź poniżej danej** (np. *Świadczenie w rozmiarze X przysługuje osobom zarabiającym poniżej 1000 zł miesięcznie*). Odcinek taki jest ograniczony, ale tylko jednostronnie.

¹²⁴ Podaje się w tym przykładzie liczbę napadów, których dokonała każda osoba z grupy przestępczej. Najmniejszą z liczb jest liczba 5, natomiast największa z nich nie jest w żaden sposób podawana, choć teoretycznie może się nią okazać np. 20 lub 30. Nie musi to być liczba bliska 5. Por. też np.: *Каждый из них нанес жертве не менее четырех ударов ногами по телу.* [Роман Шилов. Выпил рюмку, выпил две — помutilось в голове // „Весть” (Калуга), 2002.12.18].

1. Liczebnik określa wartości liczbowe związane jakąś relacją z poszczególnymi elementami dystrybucyjnie ujętego zbioru obiektów referencyjnie wyróżnionych bądź z poszczególnymi referencyjnie niewyróżnionymi obiektami jakiejś klasy obiektów.

1a. Liczebnik określa wartości liczbowe związane jakąś relacją z **poszczególnymi** elementami dystrybucyjnie ujętego zbioru obiektów referencyjnie wyróżnionych:

Jan i Staś mają po 20 lat ('Jan ma 20 lat', 'Staś ma 20 lat'); *Jan, Piotr i Staś przynieśli po 2 jabłka* 'Jan przyniósł 2 jabłka, Piotr przyniósł 2 jabłka, Staś przyniósł 2 jabłka'; *Jan i Staś mają więcej niż 20 lat* ('Jan ma więcej niż 20 lat', 'Staś ma więcej niż 20 lat'). Ros. *Мы увидели два небоскреба высотой под 200 метров каждый.*

Wykładniki mające komponent 'niewiele' w znaczeniu mogą wystąpić w określeniu nieznacznie się różniących, prawie jednakowych liczb, np.:

Сахару каждому досталось около килограмма. [Юрий Домбровский. Факультет ненужных вещей (1978)] – ilości równe albo nierówne (choć bliskie); *Были китайцы совсем от наркоты исхудавшие, весом около 40 кг.* [Евгений Попов. Саккиярви-полька (1997)].

W określeniach liczb znacznie się różniących między sobą wykładniki takie nie występują. Używane są wtedy WP(-), wykładniki te bowiem wyznaczają jedną granicę odcinka i nie przesądzają o jego rozmiarze; por. np.:

На Кавказе сегодня несколько мощных боеспособных усиленных батальонов (до 700 человек каждый) – в частности, боевики Басаева и живого, скорее всего, Гелаева. [Internet]; *В нашей стране 25 городов имеют более чем 1000-летнюю историю [...].* [Съезд самых старых городов России // "Вечерняя Москва", 2002.08.08]; *Всего же в Москве работают 150 перевозчиков, из которых всего несколько имеют более 200 машин.* [Никита Музыря. "Подарки с бизнесом путать нельзя" // "Известия", 2002.11.03]; *72 человека держат коров и имеют не менее чем по 1 гектару земли на двор [...]* [Михаил Шелехов. "Я изменю мир!" // "Наш современник", 2004.08.15].

1b. Liczebnik określa wartości liczbowe związane jakąś relacją z referencyjnie niewyróżnionymi obiektami jakiejś klasy (klasy przedmiotów, sytuacji policzalnych pewnego typu itd.): *Слоние ваżą co najwyżej 2 тony* (najmniejsza waga słoni nie jest ustalona i może być teoretycznie dowol-

na); *Przyjmujemy zgłoszenia od osób mających co najmniej dwoje dzieci; Jeśli osoba ubiegająca się o zasiłek ma więcej niż czworo dzieci, to jej zgłoszenie rozpatrywane jest w pierwszej kolejności* (najwyższa wartość nie jest ustalana, może to być wartość dowolna).

Wtedy, gdy wartości przysługujące klasie są prawie jednakowe, użyje się raczej takiego wykładnika, który ma w znaczeniu komponent 'niewiele'; por.: [...] *цветение* [tego gatunku kwiatów] *продолжается около месяца*. [Сергей Кляцов. *Ниже травы // "Сад своими руками"*, 2003.07.15]; *Badanie trwa około 10 sekund* [Korpus].

Por też np.: *Badanie trwa bez mała 10 sekund; Badanie trwa z 10 sekund*.

Wtedy zaś, gdy wartości różnią się znacznie (pomiędzy najmniejszą i największą liczbą zachodzi duża różnica), zostanie użyty taki wykładnik, którego znaczenie nie ma tego komponentu:

Возьмите любой губернский город, в нем, вероятно, вы найдете не менее пяти нотариусов. [М. О. Гершензон (сост.). *Эпоха Николая I (1826–1905)*].

2. Niezbiorowy referencyjnie wyróżniony obiekt (np. *Jan*) jest uwikłany w **wiele (więcej niż 1) oddzielnych** czynności (procesów itd.), w każdej czynności zaś związany jest z jakąś liczbą: *Jan trzykrotnie przynosił około 2 kilo jabłek*.

Wielokrotność, powtarzalność czynności (zdarzeń, procesów itd.) ma rozmaite wykładniki¹²⁵. Podstawowe typy tych wykładników są następujące:

- **Aspekt:** *Jan przyniósł ('jeden raz') więcej niż 20 kilo jabłek vs. Jan <kilka razy> przynosił więcej niż 20 kilo jabłek ('więcej niż jeden raz', 'często')*.
- **Składniki lokatywne zdań**¹²⁶: *Jan odwiedził wiele miast. W każdym z nich nawiązał pięć znajomości / co najmniej pięć znajomości*¹²⁷.

¹²⁵ Opieramy się tu głównie na rozważaniach Grzegorzczukowej 1973 i autorów GWJP. Chodzi nam o wszelkiego rodzaju wykładniki językowe „dzielenia się” sytuacji (czynności, procesów itd.) na „porcje” czasowe/przestrzenne.

¹²⁶ Stanisław Karolak pisze, że składnik **temporalny i lokatywny** są składnikami zdania elementarnego, obok składnika stanowiącego treść predykatowo-argumentową i składnika modalnego. Składnik **temporalny i lokatywny** lokuje całą treść predykatowo-argumentową w czasie i przestrzeni:

Piotr co tydzień jeździ (jeździł) do Krakowa; Joanna jest (była) zawsze smutna; Piotr zwiedza dziś (zwiedzał wczoraj) Warszawę;

Piotr czeka na Annę na Dworcu Centralnym; Jest mi tutaj zimno; Wszędzie się nudzę [Karolak 1984: 27–28].

¹²⁷ Te miejsca muszą być ujęte dystrybucyjnie, por.: (*Jan odwiedził wiele miast*). *W każdym z nich nawiązał 5 znajomości* (5 w każdym, nie wiadomo ile razem) vs. *Jan odwiedził*

- **Składniki temporalne zdań:** *Jan jeździł tam* (do tego samego miejsca) w maju i czerwcu (dwie odrębne czasowo czynności) *i spędzał za każdym razem 2 tygodnie*.
- **Różne wyrażenia w ten czy inny sposób informujące o wielości, powtarzalności zdarzeń:** *często/rzadko, wielokrotnie, kilka <10> razy coś zrobił, co tydzień, trzy razy w tygodniu* itd.; por. np.: *Jan kilka razy przyniósł 10 jabłek; Jan wielokrotnie przyniósł 10 jabłek; Jan wielokrotnie przebiegał ponad 2 kilometry ‘więcej niż 1 raz’* (vs. *Jan przebiegł ponad 2 kilometry ‘1 raz’*). Wyrażenia te implikują, że zdarzeń jest wiele (*Jan po raz drugi przyniósł jabłka, tym razem 2* <poprzednio – jakąś inną liczbę>), *za każdym razem przyniósł 2 jabłka*.

Por. też:

*Ja otrzymuję **do 400 listów dziennie*** [Korpus] (czasami może to być 400 listów, ale czasami też dużo mniej).

3. Liczebnik określa parametr obiektu postrzeganego jako **jeden (niezbiorowy) obiekt**, przy tym parametr, który jest określany, **zmienia się** w czasie, czyli może mieć różne wartości (np. waga, wiek czy rozmiar obiektu). Zmieniać się może także parametr sytuacji (stanu/akcji), w którą obiekt jest uwikłany. Tutaj też zaliczamy przypadek zbioru, którego liczba **zmienia się w czasie** (zmienia się liczebność jego elementów). Predykaty przypisujące obiektowi takie wartości przysługują obiektowi w dłuższym odcinku czasu (niemomentalnie). Parametrami tymi mogą być wszystkie parametry w sensie węższym¹²⁸, z wyjątkiem czasu (np. temperatura powietrza w Warszawie w roku 2006, wzrost Jaśka, waga kobiety, jakiś indeks na giełdzie, cena mleka marki X w sklepie A w ciągu roku 2006, prędkość samolotu na trasie C itd.), a poza tym liczba obiektów abstrakcyjnych, postrzeganych jako ten sam obiekt w ciągu jakiegoś względnie długiego odcinka czasu, np. liczebność pułku X w czasie II wojny światowej.

Por. następujące przykłady z korpusów:

Pol.

*W okresie międzywojennym uczęszczało **do niego*** [liceum] *ok. 200–250 dziewcząt*.

wiele miast i nawiązał tam (we wszystkich tych miastach łącznie) 5 <ważnych dla jego działalności profesjonalnej> znajomości.

¹²⁸ W tym parametry „sztuczne”, w rodzaju ceny.

Może to być określenie wielu wartości liczbowych, ponieważ chodzi o sytuację rozciągniętą w długim czasie („okres międzywojenny”), liczba uczęszczających mogła się w tym czasie zmieniać w podanym przedziale.

Na terenie kraju żyje od 60 do 80 misiów.

Wiele wartości – jeśli np. w różnym czasie misie wchodzi na teren Polski i opuszczają jej granice.

Ros.

В нашей квартире температура держалась от 2 до 10 градусов тепла. [Игнатия (Петровская), монахиня, Алексей Беглов. Патерик новоканонизированных святых // “Альфа и Омега”, № 27, 2001] – temperatura w mieszkaniu zmieniała się w ciągu jakiegoś odcinka czasu (który tu nie jest określony dokładnie).

Там постоянно дежурили от двадцати до пятидесяти подростков. [Максим Милованов. Естественный отбор (2000)] – w jakimś miejscu pełni dyżur jakaś liczba osób; liczba ta zmienia się w czasie.

Действительно, при обозе постоянно находилось до сотни вполне здоровых, способных драться офицеров и солдат [...]. [Сергей Бабаян. Господа офицеры (1994)] – liczba osób znajdujących się przy obozie zmienia się w czasie (najwyższa z osiągniętych – 100).

W opisanych wyżej kontekstach jeden liczebnik może wyrażać kilka liczb jednakowych (zbiór wartości **jednakowych**), np. *We wszystkich oddziałach firmy pracuje jednakowa liczba ludzi: po 25.* Natomiast za pomocą konstrukcji „WP + liczebnik” mogą być wyrażane **różne** wartości liczbowe (kilka < bądź więcej > różnych liczb naraz).

Por. np. *Každy z nas przyniósł po 3 jabłka* vs. *Každy z nas przyniósł więcej niż 3 jabłka* (ktoś 3, a ktoś np. 4, a ktoś może nawet 10).

Por. też. np.

Jan i Staś mają po 20 lat (‘Jan ma 20 lat’, ‘Staś ma 20 lat’; wiek Stasia i Jana jest równy).

vs.

Jan i Staś mają około/ponad 20 lat każdy (wtedy, gdy wiek Stasia i Jana nie jest równy).

Jan odwiedził wiele miast i w każdym z nich nawiązał 5 znajomości.

vs.

Jan odwiedził wiele miast i w każdym z nich nawiązał nie mniej niż 5 znajomości.

Jan kilkakrotnie (wiele razy, 3 razy) przyniósł 10 jabłek.

vs.

Jan kilka razy (wiele razy, 3 razy) przynosił bez mała 100 jabłek (raz 99, a raz np. 95).

W powyższych kontekstach połączenie WP(+)/WP(-) z liczebnikiem (*około/więcej niż 10*) określa wiele liczb. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że takie połączenie wtedy, gdy występuje jako określenie wielu liczb, często nie komunikuje jednoznacznie ani tego, że liczby te są **nierówne** (liczby te nie mają tego samego, jednego odpowiednika-punktu), ani tego, że są **równe** (liczbowi odpowiada ten sam punkt szeregu); por. np. *Każdy z grupy przyniósł około 10 jabłek* – nie wiadomo tu, czy chodzi o tę samą wartość, wyrażoną w sposób przybliżony, czy też o wiele różnych wartości bliskich liczbie '10'; por. też np. konstrukcje w rodzaju *po raz X: Jan po raz piąty przyniósł 10 jabłek* (za każdym razem ta sama liczba jabłek) vs. *Jan po raz piąty przyniósł około 10 jabłek*; *Jan po raz piąty przyniósł mniej niż 10 jabłek*; *Jan po raz piąty przyniósł więcej niż 10 jabłek* (za każdym razem potencjalnie różna liczba jabłek, ale może też być jednakowa).

Podsumujmy dotychczasowe rozważania. WP(+) i WP(-) mogą występować w określeniach trzech typów wartości ilościowych:

1. jednej liczby: *Jan ma około 20 lat*;
2. wielu jednakowych (równych sobie) liczb: *Jan i Staś mają po około 20 lat* (są rówieśnikami: obaj mają np. 19 lat i 5 miesięcy); *W każdym z tych koszy leży około 30 jabłek* (w każdym koszu po „około 30 jabłek”, dokładna wartość nie jest ustalona, natomiast jest jedna, tzn. ma jeden odpowiednik na skali);
3. wielu różnych (niejednakowych) liczb: *Jan i Staś mają po około 20 lat* (nie są „absolutnymi” rówieśnikami: Jan ma np. 19, a Staś – 21); *W każdym z tych koszy leży około 30 jabłek* (odpowiadają im co najmniej 2 punkty skali: np. w kilku koszach leży 30 jabłek, w kilku zaś 29, w kilku 28); *W każdym z tych koszy leży ponad 30 jabłek* (w jednym np. 35, a w drugim może być np. 50).

Interesująca nas różnica semantyczna (brak/obecność w znaczeniu wyrażenia komponentu 'niewiele'), dzieląca WP na dwie grupy, przejawia się przeważnie w użyciach typu (3). WP(+) w każdym swoim użyciu – nie tylko w kontekstach typu (1), (2), ale też w kontekście typu (3) – zakłada „wąskość” wyznaczanego odcinka (*około, blisko, mniej więcej*), WP(-) natomiast tego nie zakłada (*więcej niż* itd.). WP(+) w połączeniu z liczebnikiem mogą wyznaczać **tylko mały** odcinek liczbowy (*około, blisko* itd.), tymczasem WP(-) (np. *ponad, więcej niż, od, do*) mogą wyznaczać potencjalnie nieograniczony odcinek

liczbowy, przynajmniej w niektórych użyciach typu (3). Wtedy, gdy pomiędzy liczbami określanymi (największą/najmniejszą z liczb określanych) zachodzą znaczne ilościowe różnice (np. 5–100 – różnica aż dwudziestokrotna), wykładniki typu *bez mała*, *blisko*, *około* nie mogą być użyte, natomiast wykładniki typu *minimum* na określenie takiego odcinka użyte być mogą.

WP(+) i WP(–) nie są jedynym sposobem określania wielu nierównych liczb w tekście. Zbiory liczb nierównych wyrażają też połączenia liczebników i wykładników średniej arytmetycznej¹²⁹. WP i wykładniki średniej warto ze sobą porównać, porównanie takie wykaże bowiem pewne wspólne osobliwości WP(+) i WP(–), różniące je od wykładników średniej, oraz cechy zbliżające WP(–) z wykładnikami średniej:

a) wskazanie średniej arytmetycznej

Średni przyrost produkcji wynosi 12% rocznie {przyrost, II, 377}.

Takie wyprawy robię średnio raz w miesiącu {średnio, II, 788}.

Czasopismo ukazało się w nowym formacie i przeciętnej objętości 35 stron {objętość, 1063}.

Co roku przygotowywali przeciętnie dwie premiery {przeciętnie, II, 291}.

¹²⁹ Sposoby określania zbiorów liczb niejednakowych sprowadzają się w większości przypadków do podania pewnej wielkości granicznej (największej/najmniejszej ze zbioru wartości, o które chodzi): *Wszyscy w naszej firmie zarabiają ponad/poniżej 3000 złotych*. Są też przypadki, kiedy podana wielkość reprezentuje resztę wielkości w inny sposób, np. *Czasopismo ukazało się w nowym formacie i przeciętnej objętości 35 stron* {objętość, 1063}. Sposobów tych jest jednak więcej. Pierwszy z tych sposobów to **wymienienie** wszystkich określanych wartości liczbowych. Wymienienie takie każdemu obiektowi zbioru przypisuje jakąś wartość, tzn. są wymieniane wartości dla każdego obiektu. Chodzi tu o teksty specjalnych typów, spotykane zazwyczaj w specjalnych dziedzinach (statystyka, księgowość itd.). Por. np. lista wagi uczniów danej klasy: każdemu uczniowi jest przypisana własna wartość parametru ‘waga’, choć waga ta może być w przypadku niektórych uczniów jednakowa. Podanie tak szczegółowej informacji należy jednak uznać za sytuację wyjątkową. Jest ono często niemożliwe lub niepotrzebne z powodów językowych (nadmiar informacji) lub pozajęzykowych.

Najczęściej chodzi o informację w największym możliwym stopniu **uogólnioną**. Sposoby wyrażania odpowiedników wielu liczb różnych są najrozmaitsze i zależą od tego, ile jest tych odpowiedników, czy wszystkie są znane mówiącemu, czy trzeba określić je wszystkie itd. Wartości te można wyrażać np. w więcej niż jednym zdaniu: *Jedna część grupy ma zarobki wynoszące 10000 zł, druga część ma ponad 10000: 10200, 110000*. Jeśli mamy do czynienia z dwoma odpowiednikami wartości, to mogą być one wyrażone konstrukcją z alternatywą (*Każdy w grupie ma po 5 albo 6 jabłek*). Jeśli natomiast tych wartości jest więcej, wyrażane są zazwyczaj za pomocą specjalnych środków językowych: połączeń WP(+), WP(–) bądź wykładników średniej z liczebnikami.

Nasi pracownicy zarabiają przeciętnie około 1500 miesięcznie {przeciętnie, II, 291}.

Z jednej ściany uzyskuje się przeciętnie około tysiąca ton węgla dziennie {ściana, II, 773}.

Jak widać, odbywa się ono za pomocą leksemów *średnio, przeciętnie* (lub też połączeń przymiotnikowych w rodzaju *średni wiek, przeciętna liczba*).

Wyrazy *przeciętnie i średnio*, występujące w przytoczonych przykładach, nie są wykładnikami przybliżoności, o czym pośrednio świadczy ich występowanie obok wyrazu *około* (razem stanowią albo pleonazm, albo są wyrazami o dwóch różnych znaczeniach). Jest to przybliżone określenie średniej arytmetycznej, np. *Przez ostatnie tysiąc lat średnia długości życia człowieka wzrosła z około 30 do około 70 lat {długość, 271}.*

b) wskazanie wartości „środkowej”, innej niż średnia arytmetyczna

W tym przypadku wyznaczany jest taki odcinek skali, który się mieści **wokół podanego na powierzchni punktu** (np. *Za każdym razem przychodziło mniej więcej 50 osób*, w sytuacji, gdy liczba była **różna**, tzn. przybrała przynajmniej 2 „typy” wartości, np. raz 50 i raz 51). Różnicami pomiędzy typem (a) i (b) zajmujemy się niżej.

c) wskazanie maksymalnej i minimalnej wartości liczbowej (zbioru wartości liczbowych)

Liczba uczestników zebrania waha się zazwyczaj od 10 do 15; Cena artykułu w różnych sklepach wynosi od 20 do 35 złotych.

Jest to dokładne określenie liczb granicznych zbioru.

d) wskazanie maksymalnej lub minimalnej wartości liczbowej (zbioru wartości liczbowych)

Daniel osiąga wysokość w kłębie do 1,2 m {kłąb, 632}.

Film dozwolony jest od lat 18 {dozwolony, 313}.

[...] zbadaliśmy około 50 innych szczątków kostnych [...]. Wszystkie liczyły więcej niż 9 tys. lat [Korpus].

Podstawowym podobieństwem pomiędzy wyrażeniami wszystkich tych grup jest to, że wyznaczają odcinek (zbiór punktów) skali przez odesłanie do punktu skali i określenie stosunku nazwanego punktu do innych punktów odcinka. Odcinek ten zawiera w sobie wartości, o które chodzi. (Chodzi zaś o jedną wartość z całego odcinka, jeśli określane są liczby jednakowe, bądź o więcej niż jedną wartość – jeśli określane są liczby niejednakowe).

Zasadniczy przedział przebiega pomiędzy grupami (a) vs. (b), (c), (d), natomiast pewne podobieństwa zachodzą pomiędzy wykładnikami typu (a) i niektórymi wykładnikami z grup (c), (d)¹³⁰.

Te podobieństwa i różnice analizujemy niżej.

Użycie wykładnika średniej zakłada, że w określeniu chodzi o **wiele punktów skali parametru**, że ilości jest wiele, co więcej: że ilości te są **różne** (inaczej użycie tego wyrażenia nie ma sensu). Jest to właściwość systemowa wykładników średniej, niezależna od kontekstu, sytuacji i innych czynników; por. *Co roku przygotowywali przeciętnie dwie premiery* {przeciętnie, II, 291} vs. (niemożliwe przy określeniach jednej wartości) **Jan ma przeciętnie 180 cm wzrostu; *Podróż zajęła mi przeciętnie 4 godziny*.

WP(+) i WP(-) tej informacji nie zakładają. Wtedy, gdy występują jako określenie wielu liczb, mogą określać liczby jednakowe bądź różne; np. połączenie „*mniej więcej* + liczebnik” występujące w zdaniu *Wszyscy mają mniej więcej po 20 jabłek* określać może zarówno liczby jednakowe (mają wtedy jeden odpowiadający im punkt szeregu: wszyscy mają równą liczbę jabłek, ale nadawca nie podaje ile dokładnie), jak też różne (odpowiada im wiele punktów szeregu: ktoś ma 19 jabłek, ktoś 18, ktoś 20), choć w przypadku wyrażenia *mniej więcej* niewiele różne; por. też *Wszyscy mają po więcej niż 20 jabłek* (liczby określane nie muszą być różne).

Wyżej wymienioną różnicę semantyczną pomiędzy wyrażeniami typu *średnio* i WP(+), WP(-) (wszystkimi występującymi jako WP wyrażeniami: *około, więcej niż, co najwyżej* itd.) ilustrują następujące przykłady:

- *Jan dostaje średnio 1000 zł miesięcznie* – zdanie zakłada, że Jan dostaje różne ilości pieniędzy; nie może być tak, że za każdym razem Jan dostaje kwotę stałą: zawsze 1000.
- *Jan dostaje około / mniej więcej / minimum 1000 zł miesięcznie* – użycie takie **nie** przesądza, że Jan dostaje zmienną ilość pieniędzy, jak w przypadku z wykładnikami średniej; może to być ta sama stała wartość, która się w przybliżeniu równa 1000, lub też różne wartości, różniące się od 1000 w niewielkim stopniu.

Wykładniki średniej (*średnio*) i WP(-) określać mogą odcinki liczbowe szerokie, o dużym rozrzucie wartości, natomiast WP(+) zawsze określają odcinki „małe”.

¹³⁰ Różnice i podobieństwa w rodzaju „środek odcinka” / „dolne” / „górne” granice odcinka tutaj pomijamy.

Różnica pomiędzy *średnio* i wykładnikami typu *mniej więcej* <WP(+)> polega, jak mówiliśmy, na tym, że leksem *średnio* – w odróżnieniu np. od *mniej więcej* – może przedstawiać taki odcinek skali, gdzie punkty „graniczne” są od siebie w znacznej odległości. Co więcej, mogą być bardzo odległe od podanej wartości środkowej. Zilustrujmy to następującym prostym przykładem: mamy dwie liczby: 1 i 59; średnią, która będzie przedstawiała te liczby, będzie liczba 30 ($1 + 59 / 2 = 30$). Różnica pomiędzy 1 a 59 jest aż **pięćdziesięciodziwięciokrotna**. Natomiast w przypadku wykładnika *mniej więcej*¹³¹ cały wyznaczany odcinek mieści się **blisko** wskazanego punktu. Duże różnice wśród wartości określanego zbioru też są wprawdzie możliwe, ale raczej teoretycznie, w wyjątkowych wypadkach. Taka sytuacja może zajść w tym przypadku, gdy np. 100 obiektów przybiera jedną z wartości bliskich 30 (np. wartość 30, 31 lub 29) i tylko 1 obiekt przybiera wartość odległą, np. 100. Wtedy ta wartość wyjątkowa zostaje „niezauważona” przez określenie. Konstrukcja z leksemem *mniej więcej* „dostrzega” i „uogólnia” tylko wartości **bliskie**. Jeśli na przykład mówimy *Ta książka we wszystkich sklepach kosztuje około/mniej więcej 30 złotych*, to chodzi nam o to, że wartości mieścić się będą względnie blisko wskazanych ‘30’, tzn. może to być raz 30 złotych, raz 31, raz 29, raz 28, ale już **nie** np. 1, 30, 53, 60. Przy tak wielkich wahaniach wartości raczej się tego wykładnika nie użyje. W tym ostatnim przypadku – dla uwzględnienia całego wachlarza liczb – użyłoby się raczej wykładnika średniej. Stąd w sytuacjach takich wartości, przy których użycie leksemu *mniej więcej* bywa **niewożliwe**, możliwe jest podanie średniej: np. 10 osób ma po 10 jabłek, 10 osób ma po 20 jabłek, a 10 – po 40, mówimy wtedy *Wszyscy mają średnio po 20 jabłek*, ale raczej nie powiemy **Wszyscy mają mniej więcej po 20 jabłek*. W przypadku WP działa tu zasada wskazana przez Mielczuka: wartości nie mogą różnić się od wskazanej więcej niż o 1/3 bądź 1/4 [Мельчук 1985: 157]¹³².

¹³¹ We wszystkich użyciach, czy to jako określenie wielu różnych wartości, czy też jako określenie jednej wartości bądź wielu jednakowych wartości.

¹³² Mielczuk mówi to, co prawda, tylko na temat konstrukcji z szykiem przestawnym, ale, jak się zdaje, dotyczy to w równej mierze przynajmniej wykładników *mniej więcej*, *około*, *blisko* (ros. *примерно*, *около*), a także reszty wykładników w niektórych ich użyciach. Przytoczmy tu ten tekst: „[...] предполагаемая неточность не может быть слишком большой – больше скажем 1/4 или 1/3 называемой величины: именно поэтому *года два* не должно покрывать ‘один год’ или ‘три года’” [Мельчук 1985: 157].

Mielczuk pisze, że użycie szyku przestawnego wyraża subiektywną niepewność mówiącego co do dokładności podanej charakterystyki ilościowej, przy tym stopień ewentual-

Wymieniona wyżej różnica pomiędzy wykładnikami średniej a WP(+) zachodzi też w przypadku (WP-), ale zachodzić nie musi, zwłaszcza wtedy gdy konstrukcja z (WP-) określa wiele wartości. (WP-), np. *więcej niż, co najmniej*, wyznaczać może nie tylko odcinek „ograniczony”, lecz też odcinki nawet nieskończenie wielkie, nieograniczone tym wskazanym przez Mielczuka przedziałem „1/3, 1/4”. Ogólna prawidłowość jest taka, że w przypadku przybliżonego wyrażenia jednej wartości zarówno WP(+), jak też (WP-) wyznaczają odcinek ograniczony¹³³, por. np. *Jan ma więcej niż 40 lat* ‘<nie-wiele> więcej niż 40’. Natomiast w przypadku wyznaczenia zbioru różnych wartości WP(+) (np. *około, mniej więcej* itd.) tak samo wyznaczają odcinek „mały”, „ograniczony”, o niewielkiej rozpiętości, o bliskich granicach. WP(-) zaś (wyrażenia w rodzaju *mniej niż, więcej niż*) wyznaczają odcinki mające tylko jedną (nazwaną) granicę, nieposiadające granicy innej: por. *Zapraszamy wszystkich mających więcej niż 3 takie bilety* (dowolnie więcej niż 3; przy losowaniu jakichś nagród).

Należy tu wymienić ostatnią ważną różnicę pomiędzy średnią a wyrażeniami występującymi jako WP. Pojęcie średniej uwzględnia mianowicie nie tylko to, jakie wartości przybierają liczby, lecz też **ile** jest obiektów, które przybierają taką a taką wartość (wartość w sensie ilościowym). Wyobraźmy sobie zbiór obiektów, gdzie pewna ta sama ilość przysługuje wielu obiektom, inne zaś ilości – o wiele mniejszej liczbie obiektów, np. grupa podróżników: 5 dzieci ma 10 lat, 1 osoba ma 30 lat i 1 osoba ma 60 lat. Średnia wieku, która reprezentuje ten zbiór obiektów, wynosi 20 lat: $5 \cdot 10 + 1 \cdot 30 + 1 \cdot 60 / 7 = 20$. 20 lat jest „centrum” zbioru uwzględniającym pewien wiek abstrakcyjny, sumę wartości rozdzieloną na liczbę obiektów, w celu otrzy-

nej niedokładności nie może być większy niż 1/3, 1/4. Natomiast leksemy typu *около, приблизительно* wyrażają informację o odcinku, a nie o punkcie. Dodajmy (Mielczuk nie mówi tego eksplicitnie), że w tym przypadku granice odcinka też stanowią punkty różniące się między sobą nie więcej niż o 1/3 (*около двух лет* to nie ‘rok’ czy ‘trzy’; wchodzi tu w grę skala *miesiący; bez mała 50 złotych* – nie może być tak, że jest to liczba mniejsza niż 34 (50 minus 50/3 = 34). Warto tu dodać, że wykładniki przybliżoności wyznaczające „środek” odcinka (np. *mniej więcej* ‘więcej niż X albo X albo mniej niż X’) określają jego granice w sposób specjalny. Różnica pomiędzy granicami powinna wynosić nie więcej niż 1/3, natomiast od środkowej wartości, podanej na powierzchni, różnią się nie więcej niż o 1/6 każda, np. *mniej więcej 50 złotych*: ‘nie mniej niż 42 i nie więcej niż 58’ $<50 - ((50/3)/2) = \text{w przybliżeniu } 42>$. Przy takim traktowaniu, gdy granice różnią się od podanej środkowej o 1/3, 1/4, otrzymujemy, jak się zdaje, zbyt wielki rozrzut wartości (potencjalnych odpowiedników wartości określanej): *mniej więcej 50 złotych* – odcinek od 33 do 67.

¹³³ Choć w przypadku WP(-) informacja o ograniczoności nie tkwi w znaczeniu WP.

mania abstrakcyjnej wartości „średniej”. Wartość taka jest czysto abstrakcyjna, nie jest ona odpowiednikiem poszczególnych wartości, lecz właśnie odpowiednikiem ich zbioru.

W przypadku WP mamy do czynienia z nieco innym mechanizmem. Określenie wyznacza „środek” zbioru (*Wszyscy mają około 30 lat*) lub granice zbioru wartości na skali parametru (*Wszyscy mają ponad 30 lat*), tzn. podaje punkt odpowiadający wartości ilościowo „średniej” / maksymalnej / minimalnej. Są tu uwzględniane tylko wartości, natomiast liczba obiektów, którym każda z tych wartości przysługuje, nie jest uwzględniana. Innymi słowy: wyrażenia występujące jako WP(+) bądź (WP-) wskazują największe/najmniejsze wartości w danym zbiorze wartości (*mniej/więcej niż 5*) lub też wskazują „centrum” (*około 5*), natomiast liczbę obiektów przybierających te wartości (największe / najmniejsze / „centralne”) pomijają. Wyrażenie w rodzaju *Wszyscy mają mniej więcej 30 lat* określać może zbiór, w którym 100 osób ma 34 lata, 10 – np. 29 i 1 – 30: liczba obiektów przybierających daną wartość jest tu nieważna – i akurat to ilustrujemy. Może to być np. przypadek, gdy określamy wiek osób w grupie liczącej 1001 osób, gdzie np. 1000 osób ma po 50 lat i więcej, a **tylko jedna** osoba (z grupy składającej się z 1001 osoby) ma 20. Ale bez względu na to, ile obiektów przybiera procentowo (proporcjonalnie) tę czy inną wartość, powiemy: *Wszyscy w tej grupie mają co najmniej 20 lat (Nie mniej niż 20 lat)*. Co prawda możemy też jednocześnie podać wartość górną (*Wszyscy w tej grupie mają nie mniej niż 20 i nie więcej niż 50 lat*), **ale nie musimy tego robić**.

Na pograniczu między *około*, *mniej więcej* a *średnio* mieszczą się konstrukcje w rodzaju *liczba oscyluje wokół*. Konstrukcje te z jednej strony zawsze wyrażają ilości o wielu różnych wartościach i to zbliża je do *średnio*. Liczba określona jako *oscylująca* powinna się zmieniać, przybierać różne wartości, przy tym w określony sposób, wahadłowo: por. poprawne *Cena dolara oscyluje dookoła 3 złotych*, a niepoprawne **Wiek Marka oscyluje dookoła 50*. Nie jest to WP w sensie ścisłym. Z drugiej strony, rozrzut wartości nigdy nie może być tak duży, jak w przypadku *średnio*. Jest on raczej taki, jak np. przy *mniej więcej*: różnica pomiędzy wyrażanymi ilościami powinna być niewielka. Jeśli jedna liczba wynosi 1, druga zaś 60, a kilka wartości ma odpowiednik np. 30, to **nie oscylują** one wokół jakiejś liczby: jest tu zbyt wielki rozrzut i wykładnik ten nie będzie tu raczej użyty.

Wykładniki tego typu pomijamy, tak samo jak pomijamy szczegółowy opis wykładników *średniej*: wykracza to poza temat naszej pracy.

Podsumujmy dotychczasowe rozważania. Wyrażenia występujące jako WP różnią się obecnością/brakiem komponentu znaczeniowego ‘niewiele’ (niewielkiego rozmiaru, „ograniczoneści” wyznaczanego przez siebie odcinka) i pod tym względem wyraźnie się dzielą na dwie grupy. Wyrażenia pierwszej grupy mają komponent ‘niewiele’ w znaczeniu i zawsze wyznaczają odcinek mały. Konstrukcje z wyrażeniem tej grupy podają na powierzchni jedną wartość i informację o tym, że odcinek mieści się blisko niej. Są to następujące wyrażenia: pol. *bez mała, blisko, coś, gdzieś, jakieś, koło, około, mniej więcej, niecały, niespełna, rzędu, w przybliżeniu, pod*, z i przypuszczalnie także *przeszło*; ros. *без малого, где-то, неполный* (с единицами измерения), *около, под, порядка, приблизительно, примерно, с*; szyk przestawny (*человек двадцать*)¹³⁴.

Reszta wykładników takiej właściwości znaczeniowej nie ma. Ta grupa jest znacznie mniejsza pod względem liczebności. Stanowią ją wykładniki, które podają tylko jedną granicę (dolną/górną), nie niosą zaś informacji o drugiej granicy: (*nie*) *więcej/mniej niż, od/do, powyżej/poniżej, maksimum, minimum, co najwyżej, co najmniej*; ros. *от/до, (не) более / больше / менее / меньше (чем), максимум, минимум, самое большее/меньшее*. (Do tej grupy, jak się zdaje, należą też wykładniki *ponad*, ros. *свыше, от силы*)¹³⁵, choć wymagają one dalszej analizy).

Powtórzmy: wskazana różnica semantyczna pomiędzy wyrażeniami występującymi jako WP wyraźnie ujawnia się wtedy, gdy wyrażenia te są użyte na określenie wielu **różnych** wartości liczbowych. Te wyrażenia, które wyznaczają odcinek „mały” w każdym użyciu (typ *bez mała*), nie mogą być użyte wtedy, gdy pomiędzy najmniejszą i największą liczbą określaną zachodzi znaczna różnica ilościowa. Przy WP typu *bez mała* liczby są przedstawiane tak, jakby różnice ilościowe pomiędzy nimi były dla nadawcy nieważne, małe, jakby wartości były jednakowe; por. *Na zajęcia zawsze przychodzi blisko 30 osób* (27, 28, 29, ale już nie 10, 9, 8 itd.). Przypuszczać można, że nadawca wybiera wykładniki tego typu wtedy akurat, gdy nie chce podkreślać różnic pomiędzy określanymi wartościami liczbowymi.

¹³⁴ Także ograniczone odcinki komunikują połączenia wyrażenia numerycznego i wyrażen w rodzaju *z hakiem, с лишним*, choć w ich przypadku komunikowane są raczej odcinki mające dokładnie wyznaczoną granicę drugą; por. *Tym razem przyszło ponad 20 osób* (<niewiele> więcej niż 20) vs. *Tym razem przyszło 20 z czymś osób* (‘21–29’, **nie może być to liczba 30 lub większa**).

¹³⁵ Por. przykład: [...] *в Армию записывается в день от силы пятьдесят человек*. [Сергей Бабаян. Господа офицеры (1994)].

Takie wykładniki, jak np. *około*, *blisko*, *mniej więcej*, *gdzieś* oraz typu *z hakiem* „zacierają” ewentualne różnice ilościowe, np. *Wszyscy mają około 30 lat* – wiek osób może się różnić nawet o rok–dwa–trzy, ale różnice te są pomijane i przedstawiane tak, jakby była to ta sama ilość.

Natomiast wykładniki **nieposiadające** komponentu „ograniczoności” mogą być użyte w sytuacji bardzo różniących się ilościowo wartości liczbowych: por. *Na zajęcia zawsze przychodzi mniej niż 30 osób* (teoretycznie – ‘od 1 do 29’). W tym przykładzie połączenie „WP” z liczebnikiem podaje górną wartość dla zbioru wartości, istnienie zaś granicy „dolnej” nie jest w żaden sposób komunikowane. Może się ona mieścić, przynajmniej teoretycznie, w **dowolnej odległości od pierwszej**, por. np. *Jan zawsze przynosi więcej niż 10 jabłek* (raz np. 11, raz 20, raz 30 lub nawet 40, 50).

A zatem obecność w znaczeniu wyrażenia komponentu ‘niewiele’ dysponuje to wyrażenie do określania zbiorów takich liczb, które różnią się pomiędzy sobą nieznacznie (np. *około 20*), a jego brak – do określania zbiorów takich liczb, które stanowić mogą odcinki dowolnej wielkości (np. *co najmniej 20* itd.).

Osobliwości te należy uwzględniać przy tłumaczeniu. Należy brać pod uwagę mianowicie nie tylko to, jaki sens ogólny wyraża wykładnik (‘więcej niż’, ‘mniej niż’ itd.), lecz też brak/obecność w znaczeniu wykładnika komponentu ograniczającego ‘niewiele’ (*bez mała* ‘niewiele mniej niż’, *mniej niż* ‘mniej niż’). Wykładnik (rosyjski/polski) mający składnik ‘niewiele’ należy tłumaczyć za pomocą wykładnika również mającego taki składnik, niemający zaś – odpowiednio za pomocą niemającego go: np. *меньше чем* przetłumaczymy jako *mniej niż*, ale już nie jako *blisko* czy *bez mała*; *blisko*, *bez mała*, *niespełna* (np. *bez mała 5 osób*) – przez *без малого*, ewentualnie nawet *почти* (*почти 5 человек*), ale nie jako *меньше (чем)*, *менее (чем)*. Przestrzegać tej zasady należy przynajmniej przy tłumaczeniu WP użytych w konstrukcjach określających różne wartości; por. np. polskie zdanie *Wszyscy w grupie mają mniej niż pięcioro dzieci* (teoretycznie możliwe: ‘1–5’) vs. tłumaczenie niepoprawne, dodające niepotrzebny składnik, którego brak w zdaniu wyjściowym: *У всех людей в группе без малого 5 детей* (4 lub ewentualnie 3, ale już nie 1).

Wydaje się, iż wykładniki przybliżoności ze względu na opisaną tu różnicę semantyczną zachodzącą pomiędzy nimi (brak/obecność komponentu ‘niewiele’) warto zróżnicować terminologicznie. WP mające w swoim znaczeniu komponent ‘niewiele’ nazwać można wykładnikami małego od-

cinka, natomiast niemające tego komponentu – wykładnikami nie-małego odcinka.

Dla uproszczenia analizy w dalszym ciągu pracy takimi połączeniami „WP + liczebnik”, które stanowią określenie **wielu** liczb (jednakowych/różnych), nie będziemy się zajmować. Interesować nas będą wyłącznie określenia jednej liczby (np. *Jan kupił około 5 kilogramów jabłek*)¹³⁶.

III.4. TYPOLOGIA WYKŁADNIKÓW PRZYBLIŻONOŚCI

Wspominaliśmy, że pojęcie wykładników przybliżoności obejmuje wykładniki sześciu sensów. Sensy te stanowią rozmaite sposoby wyznaczania odcinka. W rozdziale tym pokażemy, jakie wyrażenia mogą występować jako wykładniki przybliżoności liczbowej przy każdym z wyróżnionych sensów. Poza tym przyjrzymy się niektórym ważnym różnicom pomiędzy tymi wyrażeniami. Interesować nas będą pewne różnice składniowe, różnice łączliwości i różnice semantyczne, których nie da się sprowadzić do różnicy pomiędzy sześcioma wymienionymi już sensami. Zastrzegamy, że w dalszym ciągu rozdziału zajmujemy się tylko pięcioma z sześciu sensów. Analizę sensu szóstego – ‘X-Y’ – pomijamy.

Typowe WP występują jako określniki „przyliczebnikowe” i nie są składnikami konstytuującymi zdania. Niemniej jednak jako WP wystąpić też mogą **konstituujące zdanie wyrażenia predykatywne**, implikujące w miejscu argumentu wyrażenie ilościowe (Q). Wyrażenia te nie są właściwym przedmiotem naszej pracy, wiążą się jednak z przybliżonością, dlatego warto je tutaj przedstawić.

Wyróżnić można dwa typy takich wyrażen:

Pierwszy stanowią WP-czasowniki o specjalnym znaczeniu. Te czasowniki wymagają dopełnienia w postaci Q, a semantycznie „dodają” do treści ‘Q’ komponenty znaczeniowe wyznaczające odcinek. Znaczenie tych czasowników informuje, jaki stosunek ilościowy zachodzi pomiędzy liczbą określaną a liczbą komunikowaną przez Q.

¹³⁶ Niektóre przykłady przytoczone w następnych rozdziałach będą zawierały określenia wielu wartości, ale tylko takie, które mogą być potraktowane jako określenia wielu wartości **jednakowych** (chodzi o wyżej wspomnianą niejednoznaczność takich określeń, jak np. w zdaniu *Jan, kiedy spaceruje, zawsze przemierza ponad pięć kilometrów* – określenie nie komunikuje jednoznacznie, czy wartości te są jednakowe czy też różne). Będziemy się jednak starali takich przykładów unikać.

- a) Liczba określana jest niewiele mniejsza niż liczba wyrażona liczebnikiem (Q):

Choć dobiegał sześćdziesiątki, jeszcze koperczaki stroił do wdówek {koperczaki, 680};

Babcia dosięgała już dziewięćdziesiątki {dosięgnąć, 303};

Ich syn kończy trzy latka {rok, II, 455};

Chociaż zbliża się do sześćdziesiątki, jest wesola i rusza się jak fryga {fryga, 422}.

Znaczenie czasowników tej grupy informuje, że wielkość się zmienia (staje się coraz większa) i w momencie, o którym mowa, proces ten nie jest zakończony, informują one też o tym, że odległość pomiędzy wielkością określaną a wielkością komunikowaną przez Q się zmniejsza (wielkość określaną jest mniejsza niż wielkość komunikowana przez Q, ale staje się coraz większa i zbliża się do wielkości Q). Warto zauważyć, że czasowniki te występują w aspekcie niedokonanym.

- b) Liczba określana jest niewiele większa niż liczba wyrażona liczebnikiem (Q):

Mimo że przekroczył dziewięćdziesiątkę, zachował jasność umysłu {dziewięćdziesiątka, 357};

Łączne nakłady jego dzieł przekroczyły 2 mln egzemplarzy {mln, 876};

Zysk netto za pierwszy kwartał przekroczył 1,8 mln zł {netto, 971};

Trzydziestkę to on już dawno przeskoczył {przeskoczyć, II, 332};

Wysokość szkody przewyższa 500 zł {przewyższać, II, 347}.

Czasowniki tej grupy informują, że określana wielkość jest większa niż wyrażona liczebnikiem.

Komponent ‘niewiele’ (mała odległość pomiędzy wielkością określaną a podaną za pomocą wyrażenia numerycznego) w przypadku grupy (a) (typu *zbliżać się*), jest, jak się zdaje, częścią znaczenia tych czasowników; por. np.: **Ich syn kończy trzy latka, choć do trzech lat jest mu jeszcze daleko* (treści ‘kończyć 3 lata’ i ‘daleko do trzech lat’ są logicznie sprzeczne i wykluczają się nawzajem). W przypadku zaś grupy typu *przekroczyć* komponent ten nie jest komponentem znaczenia. Grupa ta bowiem łączy się z wyrażeniami informującymi o dużych różnicach pomiędzy predykatem liczbowym Q a liczbą określaną: *Trzydziestkę to on już dawno przeskoczył; Wysokość szkody znacznie przewyższa 500 złotych*. Do czasowników tej grupy może też być dodany wykładnik negacji i wtedy połączenie takie stanowi wykładnik innego sensu „przybliżonego”; por. np. *Zysk netto za pierwszy kwartał nie przekroczył 1,8 mln zł* (‘X lub mniej niż X’).

Язык росыјски теж ма выкладники tego typu, нр. *превышать* Q, <чуть-чуть> *не дотягивать до* Q itd. Por. нр. ros. *На сегодняшний день население Китая превышает 1 млрд человек* [...] [К 2040 г. экономическая мощь КНР превысит американскую // “РБК”, 2004.09.11]; *Когда-то реки в бассейне Ориноко, болота Колумбии и Венесуэлы кишели этими огромными существами, теперь же специалисты оценивают их общее число как не превышающее и двухсот особей.* [Понемногу о многом // “Знание – сила”, 1987].

Predykatami tego typu w naszej pracy zajmować się dalej nie będziemy.

Znaczenie „przybliżonego” liczenia, podania jakichś danych niesie czasownik *oszacować*. Informuje on, że liczba określana może się niewiele różnić od podanej (okazać się niewiele większa lub mniejsza). Por. definicję ISJP: „Если ктоś **oszacował** coś, то w przybliżeniu **określił wielkość** lub zakres tego. *Szkody oszacowano na co najmniej milion dolarów...*” [ISJP, hasło **oszacować**; podkreślenie – M. D.].

Drugim rozpowszechnionym typem zdaniotwórczych predykatów „przybliżonych” są wyrażenia informujące o osiągnięciu jakiejś wartości ilościowej **poprzedzone wykładnikiem negacji nie**. Takie połączenia wraz z implikowaną w pozycji argumentu nazwą wartości ilościowej informują o tym, że coś, jakaś ilość, jest mniejsza od wartości podanej na powierzchni.

Nie miał jeszcze dziewiętnastu lat {dziewiętnaście, 357};

Nie dość na tym: nie minęło dwa tygodnie, jak przyszła burza, piorun w chałupę strzelił i chałupa poszła z dymem {dość, 308}.

W росыјским wyrażenie ilościowe jest najczęściej poprzedzone wyrażeniem *и*. Por. ros. *Ему и двадцати лет не было. Ему не было и двадцати лет.*

Por. też:

Правда, когда Ч. Дарвин писал эти строки, ему не было и сорока. [А. К. Сухотин. Парадоксы науки (1978)];

Главное, до здания ОГПУ, куда мы направились, не было и трехсот метров. [Владимир Шаров. Воскрешение Лазаря (1997–2002)];

Я же сдал выпускные экзамены, не прозанимавшись и двух лет. [Валентин Бережков. Рядом со Сталиным (1998)];

Не прошло и двадцати минут, как бригадир сказал: – Две тонны есть... [Сергей Довлатов. Виноград];

Здесь, на конечной, не набралось и пяти пассажиров. [Бутов Михаил. Свобода // “Новый Мир”, 1999];

В нашем отделе Радиоастрономии ГАИШ тогда не насчитывалось и десяти сотрудников. [Воспоминания о Шкловском (1996)].

Spotkać też można konstrukcje z pol. *nawet*, ros. *даже*: pol. *nawet X nie P, nie P nawet X* (*даже X не P, не P даже X*) [Bogusławski–Karolak 1973: 281].

Jan nie przebiegł nawet dwóch kilometrów, kiedy usłyszał szum rzeki [przykład – M. D.];

Przez godzinę nie uszliśmy nawet kilometra {ujść, II, 900};

Kaczmarek podczas rozgrzewki nie mógł wyrwać nawet 70 kg {wyrwać, II, 1143};

Noworodek nie przeżył nawet kwadransa {przeżyć, II, 350};

Nie miała nawet skończonych osiemnastu lat {skończyć, II, 599}.

Ros. [...] *империя Гитлера не продержалась даже пяти лет*. [Алексе́й Аванесов. Почему Америка не победит? // “Спецназ России”, 2003.05.15].

Opisaliśmy zatem grupę WP, które są czasownikami i konstrukcjami czasownikowymi. Dalszą analizę tych predykatów pomijamy.

Właściwy przedmiot pracy stanowią **występujące przy wyrażeniach numerycznych** (liczebniku i specjalnych wyrażeniach ilościowych) nieczasownikowe środki leksykalne¹³⁷. Nimi zajmujemy się dalej.

Wszystkie wyrażenia, które występują przy liczebniku jako WP, informują, że:

- (a) pomiędzy ilością określaną a ilością komunikowaną przez użyty predykat zachodzą pewne różnice (*bez mała* 5 ‘<niewiele> mniej niż 5’) lub też
- (b) różnice te są możliwe (*około* 5 ‘<niewiele> mniej niż 5 lub 5 lub <niewiele> więcej niż 5’).

Niżej przedstawiamy rosyjską i polską listę wykładników przybliżoności liczbowej (WP)¹³⁸. Zaznaczamy, że listy obejmują nie tylko wyrażenia występujące wyłącznie w kontekście wyrażen numerycznych, lecz też takie wyrażenia, które oprócz kontekstów numerycznych mogą wystąpić w rozmaitych innych kontekstach (i wtedy nie stanowią wykładników przybliżoności liczbowej; por. np.: *prawie 10 osób, niemal 10 osób, prawie skończono, niemal zdążyliśmy*)¹³⁹.

¹³⁷ Rosyjskim szykiem przestawnym w tym rozdziale się nie zajmujemy. Więcej uwagi poświęcimy mu w części materiałowej naszej pracy.

¹³⁸ Listy te sporządzono na podstawie prac przedstawionych w rozdziale poświęconym stanowi badań i uzupełniono.

¹³⁹ Takie podejście stosuje np. Wierzbicka 1991. Wierzbicka nazywa „ilościowymi partykułami aproksymatywnymi” nie tylko takie partykuły, które występują wyłącznie w kon-

Polska lista WP:

1. Sens ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’: *circa, gdzieś, jakieś, koło, mniej więcej, około, plus minus, rzędu, w przybliżeniu, z (z 5)*;
2. Sens ‘<niewiele> mniej niż X’: *bez mała, blisko, mniej niż, niecały (z jednostkami miary i rzeczownikami tysiąc, milion itd.), niemal, niespełna, pod, poniżej, prawie*;
3. Sens ‘<niewiele> więcej niż X’: *po¹⁴⁰, ponad, powyżej, przeszło, więcej niż*;
4. Sens ‘<niewiele> mniej niż X lub X’: *co najwyżej, do, maksimum (maksymalnie), najwyżej, nie więcej niż*;
5. Sens ‘X lub <niewiele> więcej niż X’: *co najmniej, minimum (minimalnie), najmniej, nie mniej niż, od, przynajmniej¹⁴¹*.

Rosyjska lista WP:

1. Sens ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’: *где-то, около, порядка, приблизительно, примерно, с*;
2. Sens ‘<niewiele> mniej niż X’: *без малого, едва (ли) не, менее (чем), меньше (чем), неполный¹⁴², под, почти; чуть (ли) не¹⁴³*;

tekstach ilościowych (np. *blisko*), lecz też takie, które występują w ilościowych i nieilościowych kontekstach (np. *prawie*) [1991: 384–388].

¹⁴⁰ Np.: *Wszedł mężczyzna po czterdziestce, wysoki, postawny, w nienagannym garniturze* [nienaganny, 996].

¹⁴¹ Np.: *Przynajmniej trzech lat mu trzeba, żeby dogonić mnie w matematyce* {dogonić, 283}.

Jako wykładnik tego sensu występuje też związek frazeologiczny *lekkoskrótnie licząc*. Wymaga on jednak oddzielnej analizy i w tej pracy do listy WP nie jest włączony.

¹⁴² Ten WP występuje w połączeniu z pewnymi rzeczownikami ilościowymi, np. *неполный лимр, неполная тысяча рублей*.

¹⁴³ Wyrażenia *без малого, почти, едва не, чуть не* w *Nowym rosyjskim słowniku synonimicznym* są traktowane jako synonimy (*Новый объяснительный словарь синонимов русского языка* (выпуск 3); dalej: NOS). Ten słownik zawiera poświęcone im odrębne hasło [NOS: 276–281; hasło „ПОЧТИ, разг. БЕЗ МАЛОГО, ЧУТЬ НЕ, ЕДВА НЕ”]. Według autorów słownika podstawowy krąg użyc leksemów *почти* i *без малого* to kontekst **liczby** (*Ребенку почти/без малого семь лет*) [277]. Natomiast *едва не, чуть не* występują w tym kontekście wtórnie, przy czym wyłącznie w mowie potocznej lub z dodatkiem cząstki *ли*, por. *Мы прождали его чуть не полчаса. Он проехал едва ли не сто километров* [277]. Te ostatnie leksemy w podstawowych użyciach, a także leksem *почти* w użyciu wtórnym („второй круг употреблений”) występują w kontekście **stopnia**: „Во втором круге употреблений **почти** указывает на степень и сближается с основным кругом употреблений **едва не** и **чуть не**. Ср. Цветок **почти** засох, Цветок **чуть не <едва не>** засох” [277]. *Без малого* zaś, zdaniem autorów słownika, występuje tylko w kontekście liczby [278, 279].

3. Sens ‘<niewiele> więcej niż X’: *более (чем), больше (чем), за, свыше;*
4. Sens ‘<niewiele> mniej niż X lub X’: *до, максимум [максимально], не более (чем), не больше (чем), от силы, самое большее;*
5. Sens ‘X lub <niewiele> więcej niż X’: *как минимум, минимум, не менее (чем), не меньше (чем), от, по меньшей мере, самое меньшее.*

Pewne wyrażenia mogłyby być włączone do list, ale nie uczyniono tego z różnych powodów. Wyrażenia te warto omówić.

Do listy nie zaliczyliśmy połączeń „*не* + formy komparatywne przyśłówków parametrycznych” z komponentami znaczeniowymi ‘więcej niż’ (typ *не глубже / не шире / не длиннее 5 метров; не тяжелее 5 килограмм* itd.; pol. *nie dłużej niż 20 minut*), ‘mniej niż’ (ros. *не ниже 5 метров <Он был не ниже метра девяносто, довольно крупный и сразу бросался в глаза в толпе>*, pol. *nie krócej niż 5 centymetrów*), które mogą wystąpić jako wykładniki przybliżoności sensów ‘X lub <niewiele> więcej niż X’ (por. *Я увидел дерево высотой не ниже 5 метров*) lub ‘<niewiele> mniej niż X lub X’ (*Сумка была не тяжелее одного килограмма*). Wyrażeń tych nie dołączamy do list, jest ich bowiem wiele, a ich użycie jako WP jest ograniczone¹⁴⁴. Dalej wyrażeniami tymi nie będziemy się zajmować, podkreślamy jednak, że mogą one być używane jako WP. Dotyczą ich te same spostrzeżenia, które odnoszą się w tym rozdziale do cech łączliwości wyrażen *не больше, не меньше*.

Nie przytaczamy też na liście wykładników pol. <*dwadzieścia*> *ileś / z czymś / z górą / z hakiem / z kawałkiem / z kreskami / z okładem*; ros. <*двадцать*> *с чем-то / с лишним / с гаком*. Wydaje się, że wykładniki te mogą być traktowane zarówno jako wykładniki sensu ‘<niewiele> więcej niż X’¹⁴⁵, jak też jako wykładniki sensu ‘X–Y’, ale pewne właściwości odróżniają je od wykładników obu tych typów.

Podsumujmy powyższe rozważania następującym cytatem: „Синонимы **почти, без малого**, а также **чуть не** и **едва не** во втором круге употреблений сочетаются с числовыми выражениями. Ср. **почти сотня километров, без малого полвека**, разг. **чуть не <едва не> десять лет**” [279]. Ten kontekst jest zatem rozpatrywany odrębnie, jako kontekst specjalny.

¹⁴⁴ Супрун stwierdza, że **такіе вираження są używane przy liczeniu obiektów określonego rodzaju** („употребляются с теми, а не иными считаемыми предметами”) [Супрун 1962: 13], czyli przy określonych jednostkach miary (*не шире <не короче* itd.) > *5 метров, сантиметров* itd.).

¹⁴⁵ Do wykładników tego sensu zaliczają je np. Bogusławski i Karolak [Bogusławski-Karolak 1973: 281].

Wykładniki typu *z czymś* ustalają dwie granice naraz, przy tym jedna jest podana przez liczebnik, z którym się łączą, a druga jest wyznaczana przez budowę dziesiętnego systemu liczbowego, który reprezentują takie połączenia, przez sposób budowania polskich i rosyjskich liczebników w ogóle, nie zaś przez drugi liczebnik; por. np.:

przeszło 20 ‘niewiele> więcej niż 20’

vs.

20 z czymś, 20 z górą ‘więcej niż 20 i nie więcej niż 29’.

Te wykładniki różnią się od wykładników, które stanowią konstrukcje z dwoma liczebnikami wyznaczającymi dwie granice w sposób eksplicytny. Konstrukcje z dwoma liczebnikami i wykładniki typu *kilkadziesiąt* mogą bowiem wyrażać odcinki liczbowe teoretycznie dosyć duże (*20–60; kilkadziesiąt* ‘od 20 do 90’), natomiast wykładniki typu *20 z czymś* wyrażają odcinki **względnie małe** (*20 z czymś* ‘od 21 do 29’). Wielkość, którą określa konstrukcja w rodzaju *20 z czymś*, nie może przewyższać wielkości $(Q + 1) \times R$, gdzie:

(a) R – rząd jednostek systemu liczbowego dziesiętnego (dziesiątki, setki itd.), Q – podana przez liczebnik liczba jednostek danego rzędu; np. *30 osób z górą* – liczba od 30 do $(3 + 1) \times 10 = 40$ osób

lub

(b) R – jednostka miary o danym rozmiarze (centymetry, metry itd.), Q – podana liczba jednostek miary danego rozmiaru; np. *litr z czymś* (więcej niż litr i mniej niż 2 litry), *metr z kawałkiem*, *5 metrów z hakiem* (więcej niż 5 metrów i mniej niż 6 metrów).

Sposób ustalania granicy różni połączenia w rodzaju *20 z czymś* od wykładników typu ‘niewiele> więcej niż X’: por. *Na przystanku było ponad 20 osób* (‘więcej niż 20’; może być 30 i więcej, choć raczej teoretycznie), *Na przystanku było 20 z czymś osób* (‘od 21 do 29’).

Wykładniki typu *z czymś, z hakiem* itd. łączą się zazwyczaj z nazwami liczb całych okrągłych (por. *20 osób z hakiem* vs. **6 osób z hakiem*), choć w kontekście jednostek miary łączyć się mogą z nazwami dowolnych liczb całkowitych (*dwa litry z czymś*) lub mogą występować bez liczebnika (*litry z czymś*). Dodajmy, że w odróżnieniu od większości, a być może nawet wszystkich WP sensu ‘niewiele> więcej niż X’, wyrażenia typu *20 z hakiem* zawsze komunikują odcinki ograniczone, choć ta „ograniczoność” jest właściwością wynikającą z osobliwości budowy systemu liczenia dziesiętnego i opierającego się na nim systemu liczebników polskich. Wydaje

się, że wyrażenia tego typu należy traktować jako swego rodzaju zaimki liczebnikowe występujące w określonym miejscu liczebnika złożonego, czyli „zastępujące” jakiś liczebnik, por. *sześćdziesiąt trzy* vs. *sześćdziesiąt ileś*, *sześćdziesiąt z górą*, *sześćdziesiąt z kawalkiem*.

Dalej w pracy nie będziemy omawiać tych wykładników.

Nie wymieniamy na liście WP także połączeń „w najlepszym / najgorszym razie + liczebnik” (ros. в лучшем / худшем случае). Wymagają one oddzielnego omówienia, stanowią bowiem przykład dość ciekawego zjawiska. W odróżnieniu od całej reszty wykładników przybliżoności każdy z danej pary wykładników wyrażać może dwa przeciwstawne sensy z sześciu sensów „przybliżonych”.

Por. przykłady:

1. W najlepszym razie X

- 1a. ‘X lub mniej niż X’: *Lekarz powiedział, że mam przed sobą w najlepszym razie pięć lat życia* {raz, II, 417} – ‘5 lat lub mniej niż 5 lat’;
- 1b. ‘X lub więcej niż X’: *Czekanie w kolejce potrwa w najlepszym razie pół godziny* – ‘pół godziny lub więcej niż pół godziny’;

2. W najgorszym razie X

- 2a. ‘X lub więcej niż X’: *Lekarz powiedział, że mam przed sobą w najgorszym razie 5 lat życia* – ‘5 lub więcej niż 5’;
- 2b. ‘X lub mniej niż X’: *Czekanie w kolejce potrwa w najgorszym razie pół godziny* – ‘pół godziny lub mniej niż pół godziny’.

Kontekst i sytuacja określają, jakie liczby (większe czy mniejsze) są w danej sytuacji uważane za gorsze, jakie zaś – za lepsze. Jeśli za gorsze są uważane liczby większe, to liczba określona jako najgorsza jest zarazem największą z możliwych (górną granicą), jeśli za gorsze są uważane liczby mniejsze, to liczba określona jako najgorsza jest zarazem najmniejsza. Podobnie też liczba określona jako najlepsza jest największą bądź najmniejszą liczbą odcinka.

Ponieważ połączeniom typu *w najlepszym razie 5 lat* poza obrębem konkretnego zdania nie można przypisać ani znaczenia ‘X lub więcej niż X’, ani ‘X lub mniej niż X’, nie będziemy umieszczać ich na listach wykładników poszczególnych sensów.

Wróćmy do omówienia innych WP. Są to wyrażenia o rozmaitych cechach semantycznych, gramatycznych i różnej łączliwości. Istotna dla naszej pracy różnica pomiędzy WP przejawia się w ich łączliwości. Niektóre z tych wyrażeń występują bowiem tylko przy wyrażeniach numerycznych (liczeb-

nikach, wyrażeniach liczebnikowych i specjalnych innych wyrażeniach), inne natomiast występują też przy predykatkach innych rodzajów, w tym nieilościowych (*prawie zielony*, *почти закончил*). Tę różnicę uwzględniono u Grochowskiego 1997 przy wyróżnianiu klasy operatorów adnumeratywnych i u Mielczuka 1985 przy sporządzaniu listy wykładników przybliżoności. Grochowski co prawda stosuje inaczej sformułowane kryterium. Chodzi mu o wydzielenie grupy wyrażen funkcyjnych, które nie są zdolne do łączenia się z czasownikiem, a jednocześnie są zdolne do łączenia się z liczebnikiem (mają też inne cechy wyróżniające je spośród wyrażen funkcyjnych) [Grochowski 1997: 13–14, 27]. Grochowski nie omawia również łączliwości z predykatkami innych typów (oprócz liczebnika i czasownika). Mielczuk natomiast pisze o łączliwości ograniczonej do liczebnika i innych specjalnych wyrażen liczbowych, ale opisuje też łączliwość kilku innych wyrażen, które nie są ściśle przyliczebnikowe, są jednak zaliczone do wykładników przybliżoności [1985: 362]. Ogólnie mówiąc, obaj badacze zajmowali się jednak głównie wyrażeniami ściśle przyliczebnikowymi. Wyrażenia występujące przy liczebniku (jako WP), **a jednocześnie przy predykatkach innych rodzajów, częściowo wychodzą poza pole przybliżoności liczbowej**. Z tej racji wymagają dodatkowej uwagi. Należy je przynajmniej wyodrębnić i wymienić.

Z wyróżnieniem takich wyrażen spośród innych WP wiąże się jednak pewna trudność. Nie jest mianowicie jasne, czy wyrażenie takie, łącząc się z predykatkami różnych rodzajów (z liczebnikami i rozmaitymi innymi), ma to samo znaczenie czy też kilka różnych. Należy pod tym względem analizować każde takie wyrażenie, teoretycznie bowiem mogą zachodzić między nimi pewne różnice. Co więcej, wyrażenia, które łączą się z predykatkami innymi niż liczebniki, nie mają jednakowej łączliwości (por. *prawie / mniej więcej to samo* i *prawie zielony* vs. **mniej więcej zielony*). Jest to zatem dodatkowe utrudnienie. Przy analizie semantyki WP łączącego się nie tylko z liczebnikami uwzględnić należy typy predykatów nieliczbowych, z którymi się łączy (*prawie zielony*, *prawie równy*, *prawie skończyłem* vs. **mniej więcej zielony*, *mniej więcej równy*, *?mniej więcej skończyłem*), a także ich cechy semantyczne, oraz ustalić znaczenie (czy jest takie samo przy wszystkich typach połączeń leksemu, czy też różne) itd. Należy uwzględnić więc typy kontekstów nieliczbowych, a w każdym z nich znaczenie danej jednostki, i określić stosunek znaczenia jednostki w kontekście nieliczbowym do znaczenia w kontekście liczbowym.

Tak głębokiej i skomplikowanej analizy nie będziemy przeprowadzać. Ograniczymy się tu do kilku wstępnych uwag porządkujących, opartych na

listach WP, które zostały przedstawione w pracach Mielczuka 1985 i Grochowskiego 1997¹⁴⁶.

Polska lista wyrażen niełączących się z czasownikiem, które mogą wystąpić jako WP, przedstawiona jest w pracy Grochowskiego 1997. Należą tu: *bez mała, blisko, niespełna, około, plus minus, ponad, przeszło, z, z górą* [Grochowski 1997: 27]. Są to wyrażenia ściśle przyliczebnikowe, ale, naszym zdaniem, z wyjątkiem wyrażen *bez mała* i *plus minus*. Te wyrażenia wystąpić bowiem mogą przy predykatkach **nie tylko liczbowych**, choć możliwe, że rzeczywiście nie występują przy czasowniku (co stanowi dla Grochowskiego ważne kryterium wyodrębnienia operatorów adnumeratywnych jako klasy):

Koalicja, w której jedno ugrupowanie pełni bez mała rolę przewodnią [...] nie ma szans.

„Informator” [...] zawiera wykaz bez mała wszystkich podziemnych organizacji działających w latach 1944–56.

Dzięki bez mała familiarnym stosunkom ze Stawiskiem możemy zatem poznać na przykład wnikliwą i bardzo subtelną analizę „Brzeziny” i „Paniem z Wilka” autorstwa Anny Iwaszkiewiczowej.

Uważamy bowiem, że jest to zadanie bez mała na pograniczu ekonomicznej racji stanu.

W tym samym – plus minus – czasie pod debatę Wysokiej Izby trafił rządowy projekt związany z dostosowaniem Kodeksu morskiego [...] [Korpus].

Warto tu wspomnieć także, że Grochowski 1996 podaje *bez mała* jako przykład operatora przyliczebnikowego występującego **wyłącznie** przy liczebnikach i wyrażeniach pochodnych [1996: 34]. Z powyższych przykładów widać jednak, że sprawa nie jest tak jednoznaczna i należy się jej przyjrzeć.

Pozostałe wyrażenia z przytoczonej powyżej listy WP pozostają w obrębie interesującego nas pola liczby (i miary); por. np.:

- *blisko 100 osób* vs. **blisko zielony, *blisko równy, *blisko taki sam*;
- *niespełna 100 osób* vs. **niespełna zielony, *niespełna równy, *niespełna taki sam*;
- *około 100 osób* vs. **około zielony, *około równy, *około taki sam*.

¹⁴⁶ Listy te, zwłaszcza lista operatorów adnumeratywnych Grochowskiego, stanowią materiał pomocniczy dla naszych rozważań. Nie stawiamy przed sobą zadania „porządkowania” tych list lub ich krytycznego omówienia.

Naszym zdaniem, ściśle przyliczebnikowe są też polskie wyrażenia *circa, koło; gdzieś, jakieś* (w jednym ze znaczeń), *pod, rzędu*¹⁴⁷. Możliwe, że jako ściśle przyliczebnikowe traktować też należy przyimki *do, od*.

Lista wykładników przybliżoności Mielczuka (Мельчук 1985) stworzona jest z uwzględnieniem nie tylko łączliwości, ale też semantyki. W konsekwencji jest o wiele szersza niż lista operatorów adnumeratywnych Grochowskiego 1997. Warto zwrócić uwagę na następujące jej części:

(1) Jak już wspominaliśmy, do listy Mielczuka włączone zostały wyrażenia *примерно, приблизительно*. Te wyrażenia występują nie tylko przy wyrażeniach liczbowych, lecz też przy innych predykatkach. Mielczuk, co prawda, uważa, że konteksty „nieliczbowe” są ograniczone do kontekstów ilości, stopnia, wielkości [Мельчук 1985: 362] i na tej podstawie włącza te wyrażenia do listy WP.

(2) Formy komparatywne *не выше, не старше, не дальше* itd. nie zostały włączone do listy Mielczuka. Pominięto je dlatego, że występują **nie tylko** przy wyrażeniach liczbowych, lecz też w innych kontekstach [1985: 362–363]. (Co więcej, Mielczuk podał te formy jako ilustrację takich wyrażen). Por. *Этот бассейн не глубже обычной ванной* i *В этом месте не глубже 30 метров*. Widać tu jednak pewną niekonsekwencję.

Po pierwsze, do listy Mielczuka zostały włączone wyżej wspomniane wyrażenia *примерно, приблизительно*, a to ze względu na fakt, że konteksty, w których występują, wiążą się zawsze z pojęciem ilości, stopnia, wielkości. Zdaje się jednak, że w przypadku *не выше, не старше, не дальше* konteksty te **też nie wychodzą poza obręb tych pojęć**, a zatem wyrażenia te mogłyby być włączone do listy WP na tej samej zasadzie co *примерно, приблизительно*. Por.: *детей не старше шести лет* i *детей не старше Кати* (chodzi o porównanie wieku, czyli o porównanie ilościowe) [przykład z Мельчук 1985: 363]. Po drugie, do listy włączono wyrażenia (*не*) *больше/меньше (чем)* [363], które jednak, tak samo jak połączenia w rodzaju *не выше, не старше, не дальше*, też występują w kontekstach liczebnikowych i nieliczebnikowych, por. *Всё*

¹⁴⁷ Te wyrażenia nie są wymienione na liście operatorów adnumeratywnych Grochowskiego. Podkreśliśmy jednak, że uwaga ta nie jest zarzutem: Grochowski wydziela klasę wyrażen nieodmiennych o pewnych cechach gramatycznych, a nie semantycznych. Wyrażenia *coś, gdzieś, jakieś, pod* nie należą do operatorów adnumeratywnych („część mowy”), ponieważ nie spełniają wszystkich kryteriów, według których operatory adnumeratywne („część mowy”) są wyodrębniane. Należą do innych części mowy.

*Пети не больше 60 килограмм vs. Вес Пети не больше веса Каму*¹⁴⁸. Wydaje się zatem, że wyrażenia te należałoby traktować jednakowo¹⁴⁹.

Jeśli chcemy ustalić w naszej pracy „jądro” pola WP, czyli takie WP, które występują wyłącznie przy liczebniku, powinniśmy wszystkie te wyrażenia (*примерно, приблизительно, больше, меньше, не выше* itd.) traktować jednakowo i z tego pola **usunąć**. To samo dotyczy polskich *мniej więcej, mniej niż* itd. Warto mimo to powtórzyć, że występują one zazwyczaj w kontekstach ilości i stopnia.

(3) Na liście Mielczuka brakuje wykładników *без малого, почти* itd., które wymienia Suprun [Супрун 1962: 10–11], a które jednak mają łączliwość szerszą niż łączliwość z liczebnikami.

Por. np.:

Пришло без малого пятьсот человек. [Андрей Яхонтов. ГПМ // “Столица”, 1997.03.04];

vs.

Комок попал в шею, а другой без малого в глаз. [Митьки. Дратва (2000)];

[...] *все наличные средства уходили у него на химические реактивы, и он без малого голодал.* [Вячеслав Пьецух. Бог в городе // “Новый Мир”, № 3, 2001];

[...] *он питается черт-те чем, ходит оборванцем и живет без малого в шалаше...* [Вячеслав Пьецух. Сравнительные комментарии к пословицам русского народа // “Октябрь”, № 8, 2002].

Warto jednak wskazać, że *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка (выпуск 3)* stwierdza, że *без малого* – w odróżnieniu od synonimów *почти, чуть не, едва не* – występuje wyłącznie w kontekstach liczbowych:

Синоним **без малого** характеризует только объекты с поддающимися измерению параметрами. Для него типичны контек-

¹⁴⁸ Jest to bezpośrednie porównanie dwóch ilości, które się nie odwołuje do szeregu arytmetycznego i systemu mierzenia danego parametru.

¹⁴⁹ Warto dodać, że znaczenia form przysłówków parametrycznych w rodzaju *не выше, не старше, не дальше* zawierają w sobie treść prymitywów semantycznych *больше/меньше*. Wydaje się jednak, że nie jest to wystarczający argument, by usunąć z listy te pierwsze, a zostawić drugie. Komponenty porównania ilościowego ‘więcej niż’, ‘mniej niż’ w ten czy inny sposób zawarte są bowiem w treści wyrażanej przez wszystkie WP (różne WP są różnymi środkami wyrażenia tej treści).

сты количественных групп, обозначающих отрезки времени, длины, расстояния, массы и т.п.; ср. *без малого год* [...] [278, hasło ПОЧТИ, разг. БЕЗ МАЛОГО, ЧУТЬ НЕ, ЕДВА НЕ].

Без малого сочетается только с количественными группами, образуемыми числительными и существительными, или же существительными со значением количества чего-либо [...]. Ср. *Без малого четыреста килограмм поднял юный атлет*; *Без малого километр тоннеля пришлось прокопать вручную* [279–280; hasło ПОЧТИ, разг. БЕЗ МАЛОГО, ЧУТЬ НЕ, ЕДВА НЕ].

Możliwe jest zatem, że użycia *без малого* w kontekstach nieilościowych naruszają normę językową. Są to w każdym razie użycia wtórne. Sprawa ta wymaga dalszego zbadania.

Po tych rozważaniach możemy spróbować podzielić znane nam WP na dwie grupy. Pierwszą grupę stanowić będą takie WP, które występują tylko przy liczebniku i specjalnych wyrażeniach liczbowych (jednobrzmiące wyrażenia mogą wystąpić przy predykatkach innego typu, ale **mają wtedy wyraźnie inne znaczenie**, np. *около 5* vs. *около дома*). Drugą grupę tworzyć będą odpowiednio takie WP, które mogą wystąpić też przy dowolnych innych predykatkach. Nie rozstrzygamy tu ostatecznie, czy wyrażenia tej drugiej grupy zachowują **to samo znaczenie**, które mają, występując jako WP, **czy też nie**. Nie analizujemy też typów kontekstów predykatów nieliczbowych. Wyrażenia tej drugiej grupy wymagają dalszej analizy, której tutaj nie będziemy przeprowadzać. W konsekwencji otrzymujemy takie wyrażenia, których semantyka jest ściśle związana z pojęciem liczby, przybliżoności liczbowej, i takie, których semantyka poza to pojęcie wyraźnie wykracza lub może wykraczać.

Wykłádniki pogrupowano według wyrażanych przez nie sensów przybliżoności, a wewnątrz tych grup przedstawiono w kolejności alfabetycznej.

Polskie ściśle przyliczebnikowe WP:

- ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’: *circa, gdzieś, jakies, koło, około, rzędu, z (z 5)*
- ‘<niewiele> mniej niż X’: *blisko, niespełna, pod*
- ‘<niewiele> więcej niż X’: *ponad, przeszło; po* (głównie z określeniami wieku osób)
- ‘<niewiele> mniej niż X lub X’: *do*
- ‘X lub <niewiele> więcej niż X’: *od*

Rosyjskie ściśle przyliczebnikowe WP:

- '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X': *где-то, около, порядка, с*
- '<niewiele> mniej niż X': *под* (z jednostkami miary)
- '<niewiele> więcej niż X': *за, выше*
- '<niewiele> mniej niż X lub X': *до, от силы*
- 'X lub <niewiele> więcej niż X': *от*

Polskie wyrażenia używane jako WP przy wyrażeniach numerycznych, które mogą wystąpić także w kontekstach nienumerycznych (wtedy nie są wykładnikami przybliżoności liczbowej):

- '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X': *mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu*
- '<niewiele> mniej niż X': *bez mała, mniej niż, niecały, niemal, poniżej¹⁵⁰, prawie*
- '<niewiele> więcej niż X': *powyżej, więcej niż*
- '<niewiele> mniej niż X lub X': *co najwyżej, maksimum (maksymalnie), najwyżej, nie więcej niż*
- 'X lub <niewiele> więcej niż X': *co najmniej, minimum (minimalnie), najmniej, nie mniej niż, przynajmniej¹⁵¹*

Rosyjskie wyrażenia używane jako WP przy wyrażeniach numerycznych, które mogą wystąpić także w kontekstach nienumerycznych:

- '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X': *приблизительно, примерно*
- '<niewiele> mniej niż X': *без малого, едва (ли) не, менее (чем), меньше (чем), неполный* (z rzeczownikami ilościowymi w rodzaju *tysiąc, metr*), *почти, чуть (ли) не*
- '<niewiele> więcej niż X': *более (чем), больше (чем)*

¹⁵⁰ Por. przykłady: Cukrownie sprzedawały wtedy cukier *poniżej ceny minimalnej*; *Jest rzeczą zrozumiałą, że większość społeczeństwa, z dochodami poniżej średniej, ma prawo do protestów* [Korpus] (nie ma tu wyrażen bezpośrednio odnoszących do szeregu arytmetycznego) i [...] *mieliśmy w Polsce nieco ponad tysiąc dwieście pięćdziesiąt banków, a w tej chwili tamy ich już poniżej tysiąca*; *Nasz chór liczy poniżej 50 osób, orkiestra poniżej 70, balet – 25 tancerzy* [Korpus] (kontekst adnumeratywny).

¹⁵¹ Przykład użycia tego wyrażenia jako WP: *Przynajmniej trzech lat mu trzeba, żeby dogonić mnie w matematyce* {dogonić, 283}.

- ‘<niewiele> mniej niż X lub X’: максимум [максимально], не более (чем), не больше (чем), самое большее
- ‘X lub <niewiele> więcej niż X’: как минимум, минимум, не менее (чем), не меньше (чем), по меньшей мере, самое меньшее

Por. np. максимум 100 i максимум быстроты; минимум 100 i минимум такой же уровень; самое большее 100 i Это самое большее, что можно сделать; больше чем 100, больше 100 i Саша знает больше, чем Петя, Саша больше Пети itd.

Niektórym z wykładników o „szerszej” łączliwości poświęcimy dodatkowo nieco uwagi później.

Wydzieliliśmy zatem wyrażenia występujące wyłącznie w interesującym nas wąskim kontekście liczbowym.

Pomiędzy WP zachodzi też inna ważna różnica. Niektóre WP zawierają w swoim znaczeniu komponent ‘niewiele’, inne zaś go nie zawierają.

Wykładniki niezawierające w znaczeniu tego komponentu mogą wyznaczać odcinki dowolnie duże, nieograniczone; por. np.: *Średnica powinna wynosić około 30 cm* (może trochę się różnić od 30; duże różnice nie są dopuszczalne) i *Średnica powinna wynosić co najmniej 30 cm* (może dowolnie przewyższać 30; o ile przewyższa – nie jest ważne). Z drugiej strony wykładniki te mogą być stosowane w odniesieniu do odcinków małych, choć mały rozmiar odcinka nie jest przez nie komunikowany: por. *Ване больше 20 лет*, *Ване чуть больше 20 лет* vs. *Ване намного/значительно больше 20 лет* (nie ma sprzeczności semantycznej pomiędzy znaczeniem *больше <20>* i znaczeniem łączącego się z nim semantycznie wyrażenia *чуть* czy *намного*); por. też pol.: *Jan ma trochę/o wiele więcej niż 20 lat*.

Komponent ‘niewiele’ (małej odległości pomiędzy granicami odcinka) zawierają znaczenia następujących wyrażień:

- Znaczenia wszystkich znanych nam wykładników sensu ‘<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X’ zarówno polskich, jak też rosyjskich: *circa, gdzieś, jakieś, koło, mniej więcej, około, plus minus, rzędu, w przybliżeniu, z (z 5); где-то, около, порядка, приблизительно, примерно, с*.
- Niektóre wykładniki sensu ‘<niewiele> mniej niż X’: *bez mała, blisko, niemal, niecały* (z jednostkami miary i rzeczownikami *tysiąc, milion* itd.), *niespełna, pod, prawie*; ros. *без малого, едва (ли) не, неполный* (с единицами измерения), *под, почти, чуть (ли) не*.

Komponentu 'niewiele' (małej odległości pomiędzy granicami odcinka) **nie** zawierają znaczenia następujących wyrażen:

- Znaczenia wszystkich znanych nam wykładników sensu '<niewiele> mniej niż X lub X'¹⁵² zarówno polskich, jak też rosyjskich: *co najwyżej, do, maksimum (maksymalnie), najwyżej, nie więcej niż; до, максимум [максимально], не более (чем), не больше (чем), самое большее*. Wydaje się, że komponentu 'niewiele' nie ma też ros. *от силы*, ale w przypadku tego wyrażenia potrzebna jest dalsza analiza.
- Znaczenia wszystkich znanych nam wykładników sensu 'X lub <niewiele> więcej niż X' zarówno polskich, jak też rosyjskich: *co najmniej, najmniej, nie mniej niż, od, przynajmniej; как минимум, минимум, не менее (чем), не меньше (чем), от, по меньшей мере, самое меньшее*.
- Niektóre wykładniki sensu '<niewiele> mniej niż X': *mniej niż, poniżej; менее (чем), меньше (чем)*.
- Wszystkie wykładniki sensu '<niewiele> więcej niż X': *po (po czterdzieście)¹⁵³, ponad¹⁵⁴, powyżej, więcej niż; более (чем), больше (чем), выше, за¹⁵⁵*. Wyjątkiem jest pol. wykładnik *przeszło*, który, jak sądzimy, zawiera w znaczeniu komponent 'niewiele' (zob. s. 137 naszej pracy).

Por. np.: *Jan ma co najwyżej 70 kilo wagi (wykładnik odnosi się raczej do odcinka małego: niewiele mniej niż 70 lub 70) vs. Każdy z nich ma co najwyżej 70 kilo wagi (odcinek o **dużym** rozrzucie, ktoś może mieć np. 40); *Waga samochodu powinna wynosić co najwyżej / co najmniej 1200 kilo (może być **dowolnie** mniejsza/większa; druga granica nie jest**

¹⁵² Znaczenia poszczególnych wyrażen opisywanej grupy nie zawierają elementu 'niewiele', z tego nie wynika jednak, że wyrażenia te nie mogą się odnosić do małych odcinków.

¹⁵³ Brak komponentu 'niewiele' w znaczeniu tego wyrażenia widać zwłaszcza w takich użyciach, gdy chodzi o dowolną wartość z wyznaczanego odcinka, nie zaś o jakąś jedną, por.: *Częstotliwość tych badań i ich zakres zwiększa się w miarę starzenia się tych ludzi. Początkowo, za młodu, odbywają się one co cztery lata, po czterdzieście co dwa, a po pięćdziesiątce co rok*. [Korpus]. Jest tu ustalana jedna granica, natomiast informacja o granicy drugiej nie jest podawana. Możliwe też są połączenia w rodzaju: *Na listę uczestników nieprzypadkowo trafiają osoby grubo po sześćdziesiątce*. Wyraz *grubo* wskazuje tu na znaczną odległość pomiędzy liczbą określaną a liczbą zakomunikowaną przez liczebnik.

¹⁵⁴ Warto tu powtórzyć, że opieramy się tu na eksplikacji znaczenia *ponad* zaproponowanej przez Grochowskiego. Eksplikacja ta nie zawiera komponentu 'niewiele' (tak czy inaczej zapisanego) [Grochowski 1997: 78].

¹⁵⁵ Por.: *Фильм предназначен всем, кому за 30 (dowolnie więcej niż 30)*.

ustalana); *Кандидат должен иметь по меньшей мере 365 часов на-лета* (może mieć **dowolnie** więcej, nie może mieć mniej).

Каждый человек по тридцатке должен посадить дерево (może mieć **dowolnie** więcej niż 30 lat).

Są przyjmowane osoby w wieku od 18 lat / mające więcej niż 18 lat – wyznaczana jest granica odcinka teoretycznie nieograniczonego (praktycznie – ograniczonego wiekiem ludzkim).

W końcu chodzi o statut gminy, a gmin powyżej 300 tysięcy mieszkań- ców w Polsce jest kilka, o ile się orientuję [Korpus].

Należy podkreślić, że wyrażenia *przeszło*, ros. *свыше* wymagają pod opisywanym względem dalszych analiz. Przypuszczać można, że *przeszło* ma komponent „ograniczoneści”, a *powyżej*, *poniżej* oraz ros. *свыше*¹⁵⁶ – nie ma. Warto też wspomnieć, że Grochowski 1997 pisze, iż *przeszło* i *ponad* są operatorami adnumeratywnymi, a kategorią semantyczną, do której należą, jest, zdaniem Grochowskiego, „wykładnik porównania” [1997: 78, 85–86]¹⁵⁷. Por. np.: *około* jest operatorem adnumeratywnym (tak jak *ponad* i *przeszło*) bądź przyimkiem, semantycznie zaś – „wykładnikiem aproxymacji” [73–74]; *prawie* (w połączeniach z liczebnikami) jest „partykułą” i „wykładnikiem kwantyfikacji ilościowej <niekompletności>” [83–84].

Warto także zwrócić uwagę, że przy niektórych wykładnikach sensów ‘więcej niż X’ i ‘mniej niż X’ mogą wystąpić wyrażenia, które eksplcytnie wnoszą do znaczenia połączenia komponenty ‘niewiele’ bądź ‘dużo’ (komponenty małej/dużej różnicy pomiędzy liczbą wyrażoną liczebnikiem a liczbą określaną), por np.:

Pol.:

- *grubo po czterdziestce*,
- *o wiele więcej niż 20*,
- *trochę mniej niż 10*,
- *Jak podałem, przed wojną mieliśmy 5 tys. ujęć wodnych w obecnych granicach, dziś mamy ich grubo poniżej 500* [Korpus];

¹⁵⁶ Por. przykład z Апресян (i inni) 1992: *Сколько имеется служащих с окладом свыше 3000?* [149]. *Свыше* ustala tu odcinek nieograniczonego z granicą dolną od 3000 wzwym (3001...).

¹⁵⁷ Przy opisie ogólnym operatorów adnumeratywnych stwierdza jednak, że są one „wykładnikami aproxymacji” [1997: 29].

- W Wojsku Polskim służy trochę ponad dwa tysiące żandarmów; Zarabia nieco ponad 500 PLN [...]; Sądzę, że w województwie mogło być w sumie niewiele ponad 5 ton tego mleka [...]; Dochodzenie wykazało, iż w dokumentacji Ośrodka znajdowały się kartoteki grubo ponad dwustu pacjentów [Korpus].

Ros.:

- *чуть меньше пяти*,
- *намного / значительно / заметно* itd. *меньше 50* (*намного меньше, чем 50*).

Możliwość wystąpienia takich wyrażen przy niektórych WP wyraźnie wskazuje na brak w znaczeniu tych WP komponentu ‘niewiele’. Łączliwość tego typu poszczególnych WP jest zatem ważna i wymaga dalszej, dokładniejszej analizy.

Dodajmy, że z rosyjskim *свыше* wyrażenia typu ros. *чуть, много* raczej się nie łączą (natomiast z pol. *ponad, trochę, grubo* mogą się łączyć). Możliwe zatem, że po dodatkowym przyjrzeniu się ros. wyrażenie *свыше* należałoby przenieść do grupy wykładników zawierających w znaczeniu komponent ‘niewiele’¹⁵⁸.

Wyrażenia typu *trochę / grubo / o wiele* itd. nie łączą się z wykładnikami mi sensów ‘mniej niż X lub X’ (*minimum*) i ‘X lub więcej niż X’ (*maksimum*), choć naszym zdaniem w znaczeniu tych wyrażen nie ma komponentu ‘niewiele’. W przypadku tych wykładników ograniczenie powoduje wyrażana przez nie alternatywa (alternatywa bowiem jest treścią niedopuszczającą stopniowania, por. **trochę minimum 5*).

Podsumujmy nasze rozważania. Przedstawiliśmy listy polskich i rosyjskich wyrażen występujących jako WP. Są one dosyć niejednorodne. Po między nimi zachodzą dwie ważne różnice:

(1) mają one niejednakową (liczebnikową bądź szerszą niż liczebnikową) łączliwość;

(2) różnią się brakiem/obecnością w znaczeniu komponentu ‘niewiele’ (komponent ten wskazuje na **niewielki stopień** różnicy pomiędzy tym, co jest określane, a tym, co jest komunikowane przez użyty predykat).

¹⁵⁸ Z pol. *przeszło* wyrażenia w rodzaju *trochę/grubo* się nie łączą (np. **grubo przeszło 20*).

Uwzględnienie tych różnic może pomóc w przyszłych badaniach nad WP i nad przybliżonością jako zjawiskiem szerszym.

Te dwa kryteria pozwalają podzielić WP na **cztery grupy**.

(a) Wyrażenia, które łączą się tylko z wyrażeniami numerycznymi i zawsze wyznaczają mały odcinek liczb (np. pol. *około*). Nazwać je można ściśle adnumeratywnymi WP(+)¹⁵⁹. Do tej grupy należą:

pol. *BLISKO, CIRCA, GDZIEŚ, JAKIEŚ, KOŁO, NIESPEŁNA, OKOŁO, POD, RZĘDU, Z*, przypuszczalnie także *PRZESZŁO* (jego znaczenie wymaga dalszego sprawdzenia pod względem komponentu ‘niewiele’);

ros. *ГДЕ-ТО, ОКОЛО, ПОД, ПОРЯДКА, С*.

(b) Wyrażenia, które łączą się nie tylko z wyrażeniami numerycznymi i mają w znaczeniu komponent ‘niewiele’. Nazwać je można nieadnumeratywnymi (w sensie: nie tylko adnumeratywnymi) WP(+). Do tej grupy należą:

pol. *BEZ MAŁA, MNIEJ WIĘCEJ, NIECAŁY, NIEMAL, PLUS MINUS, PRAWIE, W PRZYBLIŻENIU*;

ros. *БЕЗ МАЛОГО, ЕДВА (ЛИ) НЕ, НЕПОЛНЫЙ, ПОЧТИ, ПРИБЛИЗИТЕЛЬНО, ПРИМЕРНО, ЧУТЬ (ЛИ) НЕ*¹⁶⁰.

Por. *prawie 5* (‘<niewiele> mniej niż 5’) i *prawie zielony* (S nie jest zielony; S jest takie, że bardzo mało brakuje do tego, by można było powiedzieć o S: *zielony*¹⁶¹); *Pranie jest prawie suche, prawie idealny*¹⁶² itd.; *mniej więcej 5 i mniej więcej tak samo głośny*.

(c) Wyrażenia, które łączą się tylko z wyrażeniami numerycznymi, ale nie mają w znaczeniu komponentu ‘niewiele’. Nazwać je można adnumeratywnymi WP(-). Do tej grupy należą:

¹⁵⁹ Takie WP, które zawierają w znaczeniu komponent ‘niewiele’, oznaczamy (tu i w dalszym ciągu rozdziału) jako WP(+), takie zaś, które komponentu tego nie zawierają – jako WP(-).

¹⁶⁰ Dodajmy, iż komponent ‘niewiele’ jest obecny zarówno w przyliczebnikowych, jak też w innych, nieprzyliczebnikowych użyciach wyrażen danej grupy. W przypadku użycie przyliczebnikowych można mówić o „*małej wielkości*” wyznaczanego odcinka liczbowego”, natomiast w przypadku użycie nieprzyliczebnikowych należałoby mówić o „*małej różnicy*” pomiędzy stanem określanym a stanem komunikowanym przez zastosowany predykat”.

¹⁶¹ Na podstawie rozważań Grochowskiego [1997: 83–84].

¹⁶² Pozostaje kwestią otwartą, czy niekompletność cechy, którą wyrażają połączenia w rodzaju *prawie zielony, prawie suchy* itd., można nazwać „*przybliżonością*”, „*aproxymacją*” (nieliczbową).

pol. *DO, OD, PO, PONAD*;

ros. *ДО, ОТ, СВЫШЕ; ЗА*, przypuszczalnie też *ОТ СИЛЫ*.

Por.: *Jaś ma ponad 38 stopni i Dorosłe słonie ważą ponad tonę* (odcinek ma granicę dolną, a górna nie jest wyznaczona i może być dość odległa od dolnej).

(d) Wyrażenia, które łączą się nie tylko z wyrażeniami numerycznymi, a poza tym nie mają w znaczeniu komponentu ‘niewiele’. Nazwać je można nieadnumeratywnymi (nie tylko adnumeratywnymi) WP(-). Do tej grupy należą:

pol. *CO NAJMNIEJ, CO NAJWYŻEJ, MAKSIMUM [MAKSYMALNIE], MINIMUM [MINIMALNIE], NAJMNIEJ, NAJWYŻEJ, NIE MNIEJ NIŻ, NIE WIĘCEJ NIŻ, MNIEJ NIŻ, PONIŻEJ, POWYŻEJ, PRZYNAJMNIEJ, WIĘCEJ NIŻ*;

ros. *БОЛЕЕ (ЧЕМ), БОЛЬШЕ (ЧЕМ), КАК МИНИМУМ, МАКСИМУМ [МАКСИМАЛЬНО], МЕНЕЕ (ЧЕМ), МЕНЬШЕ (ЧЕМ), МИНИМУМ, НЕ БОЛЕЕ (ЧЕМ), НЕ БОЛЬШЕ (ЧЕМ), НЕ МЕНЕЕ (ЧЕМ), НЕ МЕНЬШЕ (ЧЕМ), ПО МЕНЬШЕЙ МЕРЕ, САМОЕ БОЛЬШЕЕ, САМОЕ МЕНЬШЕЕ*¹⁶³.

¹⁶³ Należące do tej grupy wykładniki pol. *więcej/mniej (niż)*, ros. *больше/меньше (чем)* warto tu omówić nieco szerzej, są to bowiem prymitywy semantyczne [Apresjan 2000: 275; Wierzbicka 1973: 81; Bogusławski 1973: 12; Mielczuk 1972: 68–69]. Występując jako WP, wyrażenia te wskazują różnicę ‘więcej’, ‘mniej’ pomiędzy liczbą nazwaną przez zastosowany predykat a liczbą określaną. W ten sposób wyznaczany jest odcinek liczb, z których jedna jest odpowiednikiem liczby określanej. Znaczenie tych wyrażen nie jest jednak związane wyłącznie z przybliżonością. Wyrażenia te mogą służyć jako wykładniki szeroko pojętego porównania ilościowego, np. porównania dwóch przedmiotów konkretnych. W takim ujęciu zarówno WP *Przyszło mniej niż 100 osób* i np. wykładnik bezpośredniego porównania ilościowego *Jan waży mniej niż Piotr* stanowią realizację tego samego leksemu o tym samym znaczeniu ‘mniej’. Por. też:

Generał studiował swoją mapę więcej niż godzinę. (Korpus) i *Na hazard wydajemy więcej niż na piwo!* (Internet)

WEP złamany w mniej niż minutę (Internet) i *Użytkowników komórek jest mniej niż przewidywano.* (Internet)

Я родом из Тулы, в Москве живу уже больше года. [Блондинов не сажают в обезьянник // Аргументы и факты, 2001.06.06] i *А в целом за три сезона здесь отдохнут больше ребят, чем в прошлом году.* [Шахтерская смена. Детская // „Восточно-Сибирская правда” (Иркутск), 1998.07.11]

Por. *Piotr wypożyczył (trochę/o wiele) więcej książek niż Staś i Ten samochód waży (o wiele/trochę) więcej niż tonę.*

Wyrażenia wszystkich trzech grup (b, c, d) tak czy inaczej różnią się od „jądra” WP (grupy a), czyli wyrażen występujących wyłącznie przy wyrażeniach numerycznych i mających komponent znaczeniowy ‘niewiele’ (np. *około*).

Podział rosyjskich i polskich WP na cztery grupy według opisanego wyżej kryterium łączliwości i kryterium semantycznego przedstawiamy w następującej tabeli.

Их в Петербурге немного, меньше полусотни, а потому все получили отдельные апартаменты, однако разного качества. [Марианна Баконина. Девять граммов пластика (2000)] i *При сопоставимой снаряженной массе ВАЗ-1118 меньше ВАЗ-2110.* [Анатолий Фомин, Владимир Крючков. Одного поля ягоды? // „За рулем”, № 4, 2004] (określenie konkretno-porównawcze, nieodwołujące się wprost do liczb jako elementów szeregu arytmetycznego i jednostek miary).

Jako prymitywy semantyczne ‘więcej’/’mniej’ nie mogą zawierać komponentu ‘niewiele’. Wtedy gdy wyrażenia pol. *więcej/mniej*, ros. *больше/меньше* określają jedną wartość liczbową, odnoszą się najczęściej do odcinków małych (choć rozmiar odcinka nie jest komunikowany semantycznie). Z drugiej strony, leksemy te wyznaczać mogą także odcinki liczb dosyć duże lub niemające drugiej granicy:

Сы можно установить план на więcej niż 5 dni? (Internet) <dowolnie więcej; nie jest ważne, o ile więcej>

Кarta, на której бeдa поставione więcej niż два znaki X, zostanie uznana за глoс неважny. (Korpus) <nie jest ważne o ile więcej niż 2, może to być liczba dowolnie większa od 2>; *Не ма komornika в Warszawie, który зарабіаь mniej niż 40 tys. miesięcznie.* (Korpus) <górna granica nie jest w żaden sposób ustalana, komornik może zarabiać teoretycznie dowolnie więcej niż 40 tysięcy>

Превышение скорости больше чем на 20 км/ч, проезд на красный, нарушение правил остановки или проезда перекрестка – 8,5–17 гривен [...]. [Автоответчик // „Автопилот”, 2002.08.15] <chodzi tu o przekroczenie szybkości dowolnie większe od 20 km/h>

Право на такую субсидию имеют россияне, у кого квартплата составляет больше 22% совокупного дохода семьи. [Богатые — это те, кто не бедные // Аргументы и факты, 2001.06.06]

W powyższych przykładach wydzielany odcinek nie jest „zastępnikiem” jednego punktu. Chodzi tu o wszystkie punkty powyżej bądź poniżej podanej granicy (o dowolny punkt takiego odcinka).

W przypadku określeń wielu wartości liczbowych, które przysługują konkretnym obiektom jakiegoś zbioru, wydzielany odcinek również nie musi być mały. Por. np. *Всем в группе больше 20 лет* (ktoś może mieć nawet 50).

Podział wykładników przybliżoności

Sensy	Wykładniki zawierające komponent 'niewiele'		Wykładniki nie zawierające komponentu 'niewiele'	
	Grupa A (adnumeratywne)	Grupa B (nie tylko adnumeratywne)	Grupa C (adnumeratywne)	Grupa D (nie tylko adnumeratywne)
Sens '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X'	pol. <i>circa, gdzieś, jakieś, koło, około, rzędu, z</i> ros. <i>где-то, около, порядка, с</i>	pol. <i>mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu</i> ros. <i>приблизительно, примерно</i>	–	–
Sens '<niewiele> mniej niż X'	pol. <i>blisko, niespełna; pod</i> ros. <i>под</i>	pol. <i>bez mała, niecały, niemal, prawie</i> ros. <i>без малого, едва (ли) не, неполный, почти, чуть (ли) не</i>	–	pol. <i>mniej niż, poniżej</i> ros. <i>менее (чем), меньше (чем)</i>
Sens '<niewiele> więcej niż X'	pol. <i>przeszło</i> ros. –	–	pol. <i>ponad, po</i> ros. <i>свыше, за</i>	pol. <i>więcej niż, powyżej</i> ros. <i>более (чем), больше (чем)</i>
Sens '<niewiele> mniej niż X lub X'	–	–	pol. <i>do</i> ros. <i>до, от силы</i>	pol. <i>co najwyżej, maksimum [maksymalnie], najwyżej, nie więcej niż</i> ros. <i>максимум [максимально], не более (чем), не больше (чем), самое большее</i>
Sens 'X lub <niewiele> więcej niż X'	–	–	pol. <i>od</i> ros. <i>от</i>	pol. <i>co najmniej, minimum [minimalnie], najmniej, nie mniej niż, przynajmniej</i> ros. <i>как минимум, минимум, не менее (чем), не меньше (чем), по меньшей мере, самое меньшее</i>

Z tabeli tej widać, że:

- wszystkie wykładniki sensu '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X' zawierają w znaczeniu komponent 'niewiele';

- żaden z wykładników wyrażających alternatywę o postaci ‘<niewiele> mniej niż X lub X’ czy ‘X lub <niewiele> więcej niż X’ nie zawiera w znaczeniu komponentu ‘niewiele’;
- większość wykładników sensu ‘<niewiele> mniej niż X’ zawiera komponent ‘niewiele’ w znaczeniu;
- wykładnik sensu ‘<niewiele> więcej niż X’ pol. *przeszło* przypuszczalnie zawiera komponent ‘niewiele’ w znaczeniu, inne zaś wykładniki tego sensu, zarówno polskie, jak też rosyjskie, komponentu tego nie zawierają¹⁶⁴.

Na podstawie tych obserwacji możemy skorygować dotychczasowe zapisy sensów. Zapisy te zawierały komponent ‘niewiele’ jako komponent fakultatywny. Po przeanalizowaniu wykładników możemy wyodrębnić następujące sensy przybliżone:

1. ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ (np. *około*),
2. ‘mniej niż X’ (np. *mniej niż*),
3. ‘niewiele mniej niż X’ (np. *niespełna*),
4. ‘więcej niż X’ (np. *więcej niż, ponad*),
5. (?) ‘niewiele więcej niż’ (*przeszło*),
6. ‘mniej niż X lub X’ (np. *do*),
7. ‘X lub więcej niż X’ (np. *minimum*).

Ósmym sensem jest pominięty w tym rozdziale sens ‘X–Y’.

Przedstawiony wyżej podział WP według dwóch cech (cechy łączliwości i cechy semantycznej – zawierania komponentu ‘niewiele’) ma charakter wstępny. Musi go poprzedzać szersza analiza znaczenia i łączliwości poszczególnych wykładników. Nie jest wykluczone, iż podjęte wstępnie decyzje dotyczące niektórych wykładników wymagałyby po takiej analizie pewnej korekty.

W dalszym ciągu pracy analizowane będą nie wszystkie WP, lecz jedynie takie wyrażenia i konstrukcje, które są wykładnikami sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’. Jak już powiedzieliśmy, komponent ‘niewiele’ (niewielki stopień różnicy pomiędzy liczbą komunikowaną przez wyrażenie liczbowe a liczbą określaną) tkwi we wszystkich wykładnikach tego sensu. Z drugiej strony, wyrażenia te mają niejednakową łączliwość. Opisowi poszczególnych wykładników sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ poświęcona jest część materiałowra pracy.

¹⁶⁴ W przypadku pol. *ponad*, a zwłaszcza ros. *свыше* można jednak mieć wątpliwości.

IV. WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI SENSU 'NIEWIELE MNIEJ NIŻ X LUB X LUB NIEWIELE WIĘCEJ NIŻ X' W JĘZYKU ROSYJSKIM I POLSKIM

IV.1. WSTĘP

Wykładniki tego sensu wskazują, iż podany odpowiednik ilości określanej różni się od niej w niewielkim stopniu albo też nie różni się wcale (por. *mniej więcej 5, примерно 5*). Taka wyrażona na powierzchni ilość (nazwana przez liczebnik) może być równa ilości określanej lub większa/mniejsza od niej. Wyznaczany jest zatem odcinek potencjalnych odpowiedników ilości określanej. Punkt podany na powierzchni jest środkiem tego odcinka. Do wykładników tego sensu należą: pol. *circa, około, koło; mniej więcej, plus minus, coś, gdzieś, jakieś, z (z dziesięć), w przybliżeniu, rzędu*; ros. *около; примерно, приблизительно, с, порядка; где-то*; szyk przestawny¹⁶⁵.

Wykładniki te mają niejednakową łączliwość: niektóre mają łączliwość węższą, „przyliczebnikową”, inne zaś występują w szerszych kontekstach. Wyrażenia tych dwóch typów wyraźnie rozdzielamy.

Uwagę w tym rozdziale skupimy głównie na takich WP, które występują wyłącznie przy określeniach numerycznych. Uwzględniając rozmaite właściwości językowe tych wyrażeń, spróbujemy znaleźć polskie i rosyjskie odpowiedniki przekładowe.

¹⁶⁵ Niektóre z tych wykładników, np. *coś*, szyk przestawny, zaliczamy do WP z pewnymi zastrzeżeniami. Będzie to omówione dalej.

Przedmiotem rozważań są też takie WP, które występują w szerszych kontekstach niż wyrażenia liczbowe (np. pol. *mniej więcej*; ros. *примерно*). Naszą uwagę przy analizie tych wyrażen zwrócimy przede wszystkim na takie konteksty, gdzie leksemy te są użyte przy określeniach numerycznych. Podkreślamy jednak, że ze względu na szeroką łączliwość wyrażenia te wymagają oddzielnej analizy, wychodzącej poza temat naszej pracy. Analizę tych wyrażen traktujemy zatem jako zadanie drugorzędne. Ma ona charakter wstępny.

Wykładniki opisywanego sensu są analizowane w czterech podrozdziałach.

W pierwszym przeanalizowane zostaną takie wykładniki, które nazywać można wykładnikami przybliżoności liczbowej w węższym sensie. Te wykładniki mają węższą łączliwość: występują wyłącznie przy liczebnikach, wyrażeniach liczebnikowych i pewnych specjalnych wyrażeniach ilościowych (np. SKJM). Są to polskie wyrażenia *circa*, *koło*, *około*, *rzędu*, *z*, rosyjskie wyrażenia *около*, *порядка*, *с*. Są to w większości wykładniki wymagające od grupy „liczebnik + rzeczownik” określonego przypadku.

W drugim podrozdziale spróbujemy opisać polskie i rosyjskie wyrażenia charakteryzujące się szerszą łączliwością. Są to pol. *mniej więcej*, *plus minus*, *w przybliżeniu*; ros. *примерно*, *приблизительно*. Te wyrażenia występują przy liczebnikach, wyrażeniach liczebnikowych, SKJM i innych specjalnych wyrażeniach ilościowych. W takim kontekście stanowią wykładniki przybliżoności liczbowej, którą się tutaj zajmujemy. Z drugiej strony, mogą one wystąpić również w kontekstach innych typów. „Przybliżoność”, jaką wtenczas wyrażają, wychodzi poza temat naszej pracy.

Wyrażenia pol. *mniej więcej* i *plus minus* to partykuły (ISJP), pol. *w przybliżeniu* jest frazą przysłówkową (ISJP), ros. *примерно*, *приблизительно* to przysłówki (Мельчук 1985; Сунрун 1962). Nie wpływają one w żaden sposób na formę przypadkową grupy „liczebnik + rzeczownik”, w której kontekście występują.

W trzecim podrozdziale zostanie podjęta próba analizy wykładników „zaimkowych”: *gdzieś*, *jakieś*, *coś*, ros. *где-то* (*где-нибудь*). Występując jako WP, wyrażają inne znaczenie niż ich znaczenie prymarne, ściśle zaimkowe (por. *Z samochodu wyszły jakieś₁ kobiety* vs. *Przejechaliśmy jakieś₂ 20 kilometrów*). W takim znaczeniu (WP) występują one, jak się wydaje, tylko przy liczebnikach, wyrażeniach liczebnikowych i w innych kontekstach „liczebnikowych”, mają zatem łączliwość węższą. Opisujemy je jednak oddzielnie od wykładników grupy pierwszej, wyrażenia te bowiem nie są powszechnie uznawane za WP i nie zostały wystarczająco dobrze zbadane.

W czwartym podrozdziale zostanie opisany rosyjski liczebnikowy szyk przestawny. Jest to syntaktyczny wykładnik przybliżoności liczbowej. Spróbujemy pokazać pewne różnice pomiędzy nim a wykładnikami leksykalnymi.

Oddzielny podrozdział poświęcony jest łączliwości poszczególnych WP z określeniami numerycznymi rozmaitych typów, a także pewnym innym osobliwościom łączliwości WP.

Przedstawiamy tu także analizę kilku takich leksemów, które przez część badaczy są zaliczane do wykładników opisywanego sensu, jednak, naszym zdaniem, nie są WP opisywanego sensu lub nawet w ogóle nie są WP. Chodzi tu mianowicie o leksemy *эдак/этак, каких-нибудь, более мене*. Szczegóły zostaną przedstawione w odpowiednim podrozdziale.

Opisanie tych leksemów będzie zadaniem tak samo ważnym jak opisanie właściwych WP.

IV.2. WYKŁADNIKI O WĘŻSZEJ ŁĄCZLIWOŚCI (ŚCIŚLE ADNUMERATYWNE)

W podrozdziale tym opisujemy wykładniki, które łączą się z liczebnikami, wyrażeniami liczebnikowymi oraz pewnymi specjalnymi rzeczownikami (JM), w innych natomiast kontekstach nie występują. Wykładniki te stanowią wykładniki przybliżoności ilościowo-liczbowej i poza to pole nie wychodzą.

IV.2.1. WYKŁADNIKI ROSYJSKIE

IV.2.1.1. *ОКОЛО*

Semantyka ros. WP *около* opisywana jest w literaturze przedmiotu różnie. Mówiąc ogólnie, proponowane są dwa warianty eksplikacji. Niektórzy badacze traktują *около* jako wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ (= pol. *około*), inni zaś uważają, że jest to wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X’ (= pol. *blisko*¹⁶⁶, *bez mała* itd.).

Jako WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ WP *около* opisują Suprun (Супрун 1962), Bogusławski i Karolak 1973 oraz

¹⁶⁶ Na temat pol. WP *blisko* zob. szerzej: Wierzbicka 1987: 184–186, Szumińska 1995 i ISJP pod hasłem **blisko**.

Koseska-Toszeva 1993. Bogusławski i Karolak podają polskie *około*, *około* jako odpowiedniki tego ros. WP, przytaczają też odpowiednią wspólną eksplikację znaczeniową [282]. Koseska-Toszeva traktuje pol. *około* i ros. *около* jako odpowiedniki znaczeniowe [1993: 34]. To podejście można umotywować tym, że *около* i *około*, występujące jako WP, są „intuicyjnie” postrzegane jako leksemy o tym samym znaczeniu. Suprun ujmuje *около* jako wykładnik przybliżoności typu *примерно*: „Без оттенка предельности приблизительные количества выражаются при помощи наречий примерно, приблизительно, предлогов с, около [...]” [Супрун 1962: 10; podkreślenie – M. D.]. **Nie zalicza** on *около* do wykładników wskazujących górną granicę („верхний предел”) w rodzaju *почти, без малого, менее, под* [1962: 11].

Mielczuk natomiast traktuje ten leksem jako wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X’, **przeciwstawiając** go pod tym względem WP *примерно* (WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’): „[...] ср. *примерно пять грамм* ‘немного менее или более пяти грамм или пять грамм’ vs. *около пяти грамм* ‘немного менее пяти грамм’” [Мельчук 1985: 362; podkreślenie – M. D.].

Słowniki rosyjskie też opisują ten wykładnik różnie.

Словарь русского языка (1985–1988) pod red. A. Jewgieniewej (dalej: SRJ-E) oraz *Толковый словарь русского языка* S. Ożegowa i N. Szwedowej (1999) (dalej: TSRJ-SZ) definiują *около* (w jednym ze znaczeń), używając przymiotników *примерный, приблизительный*. Oprócz tego definicje nie zawierają żadnych składników, które wskazywałyby na brak w znaczeniu komponentu ‘X lub niewiele więcej niż X’. Tak zbudowane definicje sugerują, że WP *около* to według autorów tych słowników wykładnik typu *примерно* (pol. *mniej więcej, około*).

Porównajmy te definicje:

SRJ-E: „*предлог с род. п.* Употребляется при обозначении примерной, приблизительной величины, протяженности, длительности и т. п. чего-л. – *Так ты женат! не знал я ране! Давно ли? – Около двух лет.* Пушкин, Евгений Онегин. – *В прошедшем месяце на один стол вышло около полуторы тысячи рублей.* И. Гончаров, Обыкновенная история. *Проехали еще около версты и потом положили вернуться домой.* Помяловский, Мещанское счастье” [SRJ-E, hasło **около**, znaczenie 3]¹⁶⁷;

¹⁶⁷ Z drugiej strony, SRJ-E wydziela specjalny „оттенок значения” przy *около* w znaczeniu trzecim [terminu „оттенок значения” użyto w objaśnieniu znaku występującego

TSRJ-SZ: „*чего, предлог с род. п.* Указывает на приблизительность меры, количества, времени. *Весит о. килограмма. Мальчику о. десяти лет. О. полуночи*” [TSRJ-SZ, hasło **около**, znaczenie 3].

Inne podejście reprezentują np. *Словарь русского языка* S. Ożegowa (1984) (dalej: SRJ-O) i *Толковый словарь служебных частей речи русского языка* Т. Jefremowej (2001) (dalej: TSSC). **Autorzy tych słowników definiują** ros. WP *около* przez wiele jego odpowiedników; niektóre z nich to wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X’ (np. *почти*):

SRJ-O: „Почти, приблизительно. *Шли лесом о. часа*” [hasło **около**, znaczenie 2; podkreślenie – M. D.];

TSSC: „[...] Соответствует по значению сл.: немного меньше какой-л. меры; почти, приблизительно” [hasło **около 2** <przymimek rządzący dopełniaczem>, znaczenie 1; podkreślenie – M. D.]¹⁶⁸.

Taki sposób definiowania *около* (przez wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X’) sugeruje, że *около* również może się okazać wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X’.

Definicje przytoczone w SRJ-O i TSSC nie są pozbawione pewnych wad. W obu tych definicjach obok wyrażenia *почти* (wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X’) zastosowano jego „synonim” *приблизительно* (wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’). Dla nas są to wykładniki dwóch różnych sensów. Otóż nie jest jasne, czy WP *около* odpowiada znaczeniowo wyrażeniu *почти* czy wyrażeniu *приблизительно*, czy też ma dwa odrębne znaczenia (‘niewiele mniej niż X’ bądź ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’). W tym ostatnim wypadku byłaby to jednak sytuacja wyjątkowa: reszta WP, zarówno rosyjskich, jak też

w hasle]. Wyróżniono przybliżone określenia terminów, dat i innych określeń czasowych tego typu (*около полуночи, около пяти часов вечера*). Definicja zastosowana w tym przypadku sugeruje, że WP *около* – przynajmniej w takich kontekstach – ma wyłącznie komponenty ‘<niewiele> mniej niż X’: „[...]|| при обозначении времени, незадолго до которого, близко к которому происходит действие. *Около семи часов вечера я гулял на бульваре. Лермонтов, Княжна Мери. Я сидел в березовой роще осенью, около половины сентября*. Тургенев, Свидание. *Около полуночи бабушка ласково разбудила меня*. М. Горький, В людях” [SRJ-E, hasło **около**, znaczenie 3]. Uważamy jednak, że zarówno w przypadku *около пяти часов вечера*, jak też *около 50 человек* występuje leksem o tym samym znaczeniu, choć możliwe, że jest to rzeczywiście znaczenie różniące się od „podstawowego” brakiem komponentu ‘X lub więcej niż X’.

¹⁶⁸ Słownik traktuje to znaczenie jako „odcien” przenośny przy znaczeniu „возле или вблизи кого-л. или чего-л.”.

polskich, wyraża jedno i tylko jedno znaczenie (jest wykładnikiem jednego z sensów przybliżonych).

Dwa podejścia w opisie *около*, które zauważyliśmy, porównując prace Supruna (Супрун 1962), Bogusławskiego i Karolaka 1973, Koseskiej-Toszewej 1993 i Mielczuka (Мельчук 1985), świadczą pośrednio, że „dwuznaczność” WP *около* nie jest wykluczona: stwierdzamy wtedy, że funkcjonuje on zarówno jako WP z elementami ‘mniej niż X’, ‘X’ i ‘więcej niż X’, jak też wyłącznie z elementem ‘mniej niż X’ (bez elementów ‘X’ i ‘więcej niż X’). Na możliwość taką wskazuje samo istnienie tego typu rozbieżności, niejednorodności opisów. Sprawa ta wymaga dalszego zbadania. Należy jednak pamiętać, że w przypadku pol. *około* takich wahań nie ma, istnieją zatem pewne podstawy, by nie traktować *около* i *około* jako ekwiwalentów w ścisłym sensie, możliwe jest bowiem, że mają różne znaczenia.

Należy też wspomnieć, że informatorzy (native speakerzy rosyjscy z grona bliskich i znajomych autora) nie są zgodni co do znaczenia leksemu *около*. Dla niektórych ten WP jest wyłącznie wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X’, inni zaś twierdzą, że połączenie liczebnika z *около* może oznaczać wielkości ‘niewiele mniejsze niż X lub X lub niewiele większe niż X’ (odcinek mieszczący się powyżej lub poniżej X lub X). Jeden informator wskazał, że leksem ten może być wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X lub X’ (np. w zdaniu *Этом бегемот весит около тонны*): por. też definicję Mielczuka 1985 przytoczoną wyżej, na s. 147 naszej pracy („*около пяти грамм* ‘немного менее пяти грамм’”).

W tej pracy opowiadamy się za stanowiskiem Supruna 1962 (wbrew rozwiązaniu Mielczuka 1985). Naszym zdaniem, **ros. WP *около* jest wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’**. Jest zatem wykładnikiem tego samego sensu co polskie *około*¹⁶⁹. Takie rozwiązanie jest zgodne z intuicją językową autora jako rosyjskiego native speakera. Poza tym sprzeczne z intuicją byłoby traktowanie polskiego *około* i ros. *около* jako WP różnych sensów. Co więcej, zaliczenie ros. *около* do wykładników sensu ‘niewiele mniej niż X’ i – w konsekwencji – rozdzielenie *около* i *около* pociągnęłoby za sobą wyjątkowe, niepożądane konsekwencje. Sens ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ nie miałby wtedy w języku rosyjskim **żadnego czysto adnumeratywnego, a zarazem stylistycznie neutralnego WP**. Wykładnik *около* jest bowiem

¹⁶⁹ Jeżeli przyjęlibyśmy rozwiązanie Mielczuka, ros. wykładnik *около* znalazłby się w grupie wykładników tego samego sensu co polskie WP *blisko*, *bez mała*.

jedynym takim wykładnikiem w obrębie tego sensu ('niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X'). Wszystkie pozostałe rosyjskie wykładniki tego sensu:

- (a) nie są operatorami przyliczebnikowymi w sensie ścisłym [termin Grochowskiego 1996], tzn. łączą się nie tylko z liczebnikami, zachowując swoje znaczenie, np. *примерно, приблизительно (примерно равные части)*

i/lub

- (b) nie są stylistycznie neutralne, tzn. ich użycie jest ograniczone funkcjonalnie (stylistycznie): leksem *порядка*¹⁷⁰, *с (с десяток)*; zaimkowe *где-то*¹⁷¹, szyk przestawny.

Przypomnijmy, że polski WP *около* to operator przyliczebnikowy w ścisłym sensie¹⁷², przy tym jest on stylistycznie neutralny. Jeśli zaliczylibyśmy ros. *около* do wykładników sensu 'mniej niż X', mielibyśmy do czynienia z wyraźną dysproporcją w obrębie polskich i rosyjskich wykładników sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X': język rosyjski nie miałby wtedy żadnego stylistycznie neutralnego „operatora przyliczebnikowego” (w sensie ścisłym), podczas gdy w języku polskim funkcjonuje przynajmniej jeden ściśle adnumeratywny i stylistycznie neutralny wykładnik.

Na pewne osobliwe cechy łączliwości *около* wskazuje Mielczuk (Мельчук 1985). Spostrzeżenia te dotyczą zresztą wszystkich rosyjskich „przyimkowych” WP, do których Mielczuk zalicza przyimki *около, до, от-до, с, под, за*. Odnoszą się one także do form komparatywu występujących jako WP (*более, больше, менее, меньше*, ale nie: *более / больше / менее / меньше чем*). Otóż konstrukcja Q + S (liczebnikowo-rzeczownikowa) w składzie z „przyimkowym” WP występuje wyłącznie w takich miejscach (rolach składniowych) w zdaniu, w których S wystąpiłby w mianowniku lub bierniku, por. *Петр видит дерево/собаку* (biernik) a *Петр видит около пятидесяти человек*. Mielczuk pisze:

¹⁷⁰ Suprun 1962 wskazuje też na stylistyczne osobliwości WP *примерно, приблизительно*. Według niego wyrażenia te są „bardziej właściwe” językowi pisanemu urzędowemu [10, 13]. Naszym zdaniem jednak osobliwości te są w większym stopniu charakterystyczne dla WP *приблизительно*. WP *примерно* jest używane we wszystkich odmianach stylistycznych bez rzucających się w oczy ograniczeń.

¹⁷¹ Stylistycznie nieneutralne są też wyrażenia *какие-то, какие-нибудь* – jeśli traktować je jako WP.

¹⁷² Zarówno operator adnumeratywny, jak też przyimek występują tylko przy liczebnikach i pewnych innych wyrażeniach ilościowych.

Сочетание [...] ЧВ [wyrażenie liczbowe] с ППрибл типа (ii) [WP-przyimek] или (iii) [WP – forma komparatywu] имеет весьма специфическую дистрибуцию – совсем не такую, как ЧВ без подобного ППрибл. В то время, как ЧВ без ППрибл^{(ii)/(iii)} выполняет практически все те же ПС-роли [role powierzchniowskładniowe], что и любое S [rzeczownik] в любой форме, сочетание **ППрибл^{(ii)/(iii)} + ЧВ** выступает только **в некоторых из тех ролей, в которых возможно S**, а именно – **лишь в тех, где требуется S в именительном или винительном падеже**: сочетание ППрибл^{(ii)/(iii)} + ЧВ может быть только подлежащим (*До пятидесяти человек погибло*), прямым дополнением (*Они убили до пятидесяти человек*), обстоятельством длительности или кратности (*Он читал эту книгу около двух месяцев <свыше пяти раз>*) и приложением (приименным дополнением?) при названиях величин (*при температуре около <свыше> тысячи градусов*). Ни в каких других ПС-ролях – например, в качестве дополнения при глаголе, управляющем каким-либо косвенным падежом, в качестве присубстантивного атрибута, в качестве дополнения при предлоге и т.п. – сочетание ППрибл^{(ii)/(iii)} + ЧВ невозможно [Мельчук 1985: 367; podkreślenie i wydzielenie pogrubieniem – M.D.].

Друга важна особливостя łączliwości *около* jest to, że konstrukcja z tym WP-przyimkiem nigdy nie występuje po innym przyimku (nawet po przyimku rządzącym dopełniaczem). Por. np.:

*C <dopełniacz> трех лет ходит в детский садик vs. *C около трех лет ходит в детский садик;*

*В течение <dopełniacz> трех лет vs. *В течение около трех лет;*

*Спустя <biernik> час vs. *спустя около часа.*

Innymi słowy, połączenie „WP *около* + wyrażenie liczbowe” (+ rzeczownik) nie może wystąpić w pozycji składniowej implikowanej przez inny przyimek.

Przykłady z Korpusu:

(Liczebnik główny + rzeczownik <Nie-JM>)

В Хорватии на сегодняшний день насчитывается около 480 гостиниц, 77 турбаз, около 40 портов. [Екатерина Логинова. Средиземноморские тайны // “Туризм и образование”, 2000.06.15]

В городе Шуя живет около шестидесяти тысяч человек. [Дмитрий Соколов-Митрич. Ответ Мурзика. Для российского среднего класса “что делать?” – не вопрос // “Известия”, 2003.02.06]

(Liczebnik główny + nazwa JM i procentów)

Бой продолжался около трех часов. [Андрей Епатко. Дикость какая-то // “Парадокс”, 2004.05.01]

Торф из канавы, около шести КамАЗов, на ручной тележке вывозил на огород, земли там почти не было. [Красна изба углами // “Народное творчество”, 2003.12.22] – rzeczownik камаз jest tu nazwą doraźnej, nieskonwencjonalizowanej JM miary

Пролетев около десяти метров, он повис на суку растущего у стены дерева. [Виктор Цветов. Судьба играет человеком. // “Семья”, 2001.11.14]

Сегодня около 83% грузовых автомобилей и порядка 58% автобусов подлежат списанию. [Тимур Хикматов. Лизинг стального коня. Автотранспортники мечтают о новых машинах и равных условиях с конкурентами // “Известия”, 2002.10.29]

(Nazwa JM <z elipsą liczebnika ros. один >)

В Москве мы прожили около года. [Елизавета Лавинская. Бедная Лиза – 2 // “Столица”, 1997.03.18]

Круглое озеро было около версты в поперечнике. [Мария Семенова. Волкодав: Знамение пути (2003)]

(Nazwy ułamków)

Тогда [...] насчитали около 1,2 миллиона рыболовных судов. [Александр Волков. Рыба ищет, где рыба // “Знание – сила”, 2003]

Тушение огня заняло около получаса. [Максим Варывдин. Пожар в Москве // “Коммерсантъ-Daily”, 1996.01.18]

Около трети потребляемой воды даёт озеро Кинерет. [Александр Бовин. Пять лет среди евреев и мидовцев, или Израиль из окна российского посольства (1999)]

Около 2/3 вагонного парка [...] состоит из цистерн для нефтепродуктов. [Транспортный комплекс России // “Логистика”, № 1, 2004]

(Inne wyrażenia liczebnikowe)

Первую китовую акулу доставили ученым в 1828 году, с тех пор изучено всего около сотни экземпляров. [Елена Наймарк. Царь-рыба // “Парадокс”, 2004.05.01].

Znaleziono też wystąpienia *около* w kontekście nazw jednostek wojskowych, które traktować można jako swoiste JM, lub raczej, w przykła-

dach poniżej, wzorcowo referencyjnie niewyróżnione zbiory o określonej liczbie elementów:

В ночном бою за высоту у деревни А. рота [...] уничтожила около батальона фрицев [...] [Валерий Аграновский. Вторая древнейшая. Беседы о журналистике (1976–1999)]

По ту сторону его остался весь корпус, а по эту – [...] около полка пехоты дивизии Нестеренко. [Григорий Бакланов. Июль 41 года (1964)].

W przykładach tych chodzi nie o jednostkę wojskową jako całość, lecz o liczebność żołnierzy równą w przybliżeniu standardowej liczebności jednostki wojskowej *батальон, полк*.

Należy dodać, że omawiany wykładnik występuje też w analitycznych konstrukcjach w rodzaju *X или около того*:

Спустя час или около того в квартире Онпернута появились Стырне, Пиляр, Артузов, Якушев, Потапов и другие вожди “Треста”. [Владимир Абаринов. Ошибка “короля шпионов” // “Совершенно секретно”, 2003.03.02].

IV.2.1.2. ПОРЯДКА

Wykładnik ten nie jest zazwyczaj wspominany w pracach dotyczących przybliżoności. Nie ma o nim wzmianek w pracach Supruna (Супрун 1959, 1962, 1964), Bogusławskiego–Karolaka 1973 i Mielczuka (Мельчук 1985).

O specjalnym „przybliżonym” znaczeniu formy dopełniacza liczby pojedynczej rzeczownika *порядок* wspominają natomiast słowniki.

SRJ-E wydziela następujące znaczenie leksemu *порядок*: „Только ед. ч. [...] в род. п. Разг. В сочетании со словами, указывающими количество, меру и т.п., обозначает: приблизительно равный **чему-л.** Потребуется создать аппараты, летающие со скоростями порядка скорости света. Р.Перельман, Звездные корабли” [SRJ-E, hasło **порядок**, znaczenie 6]¹⁷³. *Русский толковый словарь* Władimira Łopatina i Ludmiły Łopatinej (2005) (dalej: RTS) traktuje formę o takim znaczeniu jako **przyimek rządzący dopełniaczem**: „род. **порядка**, предлог с род. п. Приблизительно равный чему-н., близкий к чему-н. *Скорости порядка скорости света*” [RTS, hasło **порядок**, znaczenie 8; podkreślenie

¹⁷³ Informacja ta jest podana w słowniku przy znaczeniu „Разряд, категория или область, к которым относится, принадлежит что-л. Явления одного порядка” jako „од-сień” [w terminologii słownika] tego znaczenia. Uważamy jednak, że są to znaczenia różne.

– M. D.]. Podobnie też – jako przyimek – ujmuje to wyrażenie TSRJ-SZ: „**порядка** чего, в знач. предлога с род. п. Около, с (в знач. приближенности) (разг.). Расстояние порядка 100 км. Цены порядка 50-60 рублей” [TSRJ-SZ, hasło **порядок**, значение 6].

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wyrażenie *скорость света* jest terminem z dziedziny nauk ścisłych. Nazywa ono **swoistą JM: rzadko używaną lub w ogóle nieużywaną w mowie potocznej** abstrakcyjną jednostkę miary prędkości, por. *две скорости света, половина скорости света*. Wielkość ta ma dokładną wartość liczbową (można ją wyrazić w liczebnikach w połączeniu z JM). Przeciętnemu użytkownikowi wartość ta jednak nie musi być znana. A zatem wyrażenie *скорость порядка скорости света* traktować można na tej samej zasadzie co np. polskie *strata rzędu minuty*. Nie jest to porównanie. Wyrażenie *порядка* przy zwykłych porównaniach (np. porównanie dwóch konkretnych przedmiotów) nie występuje, por. **A порядка такого же роста, как B* lub nawet **Рост A такого же порядка как B* vs. *A примерно такого же роста как B*. WP *порядка* rozpatrywać można zatem jako „czysty” WP. Jako przyimek nie łączy się on z czasownikami (por. **порядка знает* vs. *примерно знает*). Nie łączy się także z ilościowymi przysłówkami (**порядка стократно*) ani, jak się wydaje, nawet z przymiotnikami w rodzaju *двадцатимиллионный* (**порядка двадцатимиллионного города*); może jedynie wystąpić przy nazwach ułamków (*скорость порядка двадцатимиллионной части скорости света*) lub też w innych wyjątkowych przypadkach. Jest to, jak wskazują słowniki, przyimek (z punktu widzenia właściwości składniowych, nieodmienności).

RTS i TSRJ-SZ wskazują na „potoczność” wykładnika (por. definicje przytoczone wyżej). Należy jednak podkreślić, że ograniczenia stylistyczne są w przypadku tego WP inne niż np. w przypadku *c/co* lub też szyku przestawnego. WP *порядка* może na przykład wystąpić w tekście wiadomości telewizyjnych, a wykładnik *c/co* i szyk przestawny – nie: *Порядка 100 человек погибло в сегодняшнем теракте в Багдаде* (vs. **Человек 100 погибло в сегодняшнем теракте в Багдаде*; **С сотню человек...*). Także WP *порядка* (i szyk przestawny) mogą wystąpić w tekstach publicystycznych, a ros. wykładnik *c/co* – raczej nie. Por. też przykład należący do tekstu naukowego lub popularnonaukowego: *Исследован эффект просветления слоя жидкости коротким лазерным импульсом длительностью порядка микросекунды*. [А. Н. Кучеров. Канал просветления в слое жидкости при распространении лазерного импульса // “Журнал технической физики”, 2004.07.15].

WP *порядка* jest zatem wykładnikiem o dosyć ograniczonym zakresie użycia. Występuje głównie w tekstach wiadomości radiowych, telewizyjnych i prasowych oraz w publicystyce¹⁷⁴.

Łączliwość WP *порядка* nie różni się, jak się zdaje, od łączliwości *около* (jeśli chodzi o łączliwość z wyrażeniami liczbowymi). To wyrażenie łączy się z liczebnikami głównymi i specjalnymi rzeczownikami ilościowymi (*сотня, месяц, половина*), natomiast nie łączy się z przysłówkami i przymiotnikami w rodzaju *троекратный/троекратно*¹⁷⁵.

Przykłady:

В законопроектах же предлагается сохранить порядка десятка подобных структур (Чукотка, Таймыр, Сахалин, Магадан) [...] [Максим Логвинов. Дробление компаний – путь к энергетическому кризису // “ПОЛИТКОМ.РУ”, 2003.02.19]

Сейчас на ТВ-6 трудятся порядка 1200 штатных сотрудников. [Ксения Веретенникова. Ликвидаторы. ТВ-6 готовится нести человеческие потери // “Известия”, 2001.11.26]

Ехать порядка часа, есть время разобраться с тем, что лежит у меня в коробочке. [На реке // “Российская охотничья газета”, 2004.12.15]

Расстояние порядка семи километров. [Андрей Лазарчук. Все, способные держать оружие... (1995)]

[...] в 2003 году рост рынка составит порядка одной трети от уровня предшествующего года, а в 2004 году этот показатель может сократиться и до четверти. [Замедление роста?! // “Рекламный мир”, 2003.04.28].

¹⁷⁴ Warto dodać, że Korpus języka rosyjskiego, skąd zaczerpnięto przykłady rosyjskie z podaną lokalizacją, pozwala szukać w tekstach różnych gatunkowo lub wyłącznie w tekstach literatury pięknej. Otóż w tekstach literatury pięknej (około 40% tekstów Korpusu [<http://ruscorpora.ru/corpora-structure.html>]) znaleziono tylko 18 wystąpień formy *порядка* w kontekście liczebników głównych (liczebniki w rozumieniu Korpusu: nie tylko w rodzaju 2, 300, ale też *миллион, много*; w zapisie cyfrowym lub słownym). Natomiast poszukiwania w całym Korpusie przyniosły aż ok. 1000 wystąpień (w 937 dokumentach).

¹⁷⁵ Różnice łączliwości tych wyrażen dostrzec można w kontekście przybliżonych określeń lokalizacji czasowej. *Около* może się łączyć np. z nazwami punktów czasowych (dat, godzin itd.), *порядка* natomiast w takich kontekstach nie występuje, por. np.: *около полуночи* vs **порядка полуночи*. Połączeń WP z nazwami punktów czasowych nie analizujemy w związku z założeniami przyjętymi w rozdziale „Główne semantyczne i powierzchniowe odmiany wyrażen liczbowych”.

Wydaje się, że WP *порядка* częściej występuje z liczebnikami oznaczającymi liczby duże (100 i wyżej) niż z liczebnikami oznaczającymi liczby małe, ale jest to jedynie tendencja frekwencyjna. Z liczebnikami wyrażającymi liczby najmniejsze w sensie absolutnym (1–10) i pozostałymi liczebnikami *порядка* łączy się bowiem swobodnie:

[...] *надо оформить порядка десяти бумаг* [...]. [Владимир Балачан. Взгляд удава // “Советская Россия”, 2003.05.15]; *У нас на тот момент было порядка 3 процентов*. [Беседа с социологом на общественно-политические темы, Самара (2001.08.07) // ФОМ].

Dodajmy, że ocena ‘dużo’ przez konstrukcję z danym WP nie jest wyrażana, por. np.:

Как таковых, людей, получивших у нас статус беженца, немного – порядка 600. [Афганские беженцы вообще не должны появиться на российской земле // “Известия”, 2001.09.26].

IV.2.1.3. C/CO

Ten wykładnik rosyjski łączy się z konstrukcją ilościową, wymagając od jej składników formy biernika. Wśród przyimkowych WP – narzucających formę przypadkową całej konstrukcji – wymienia go Mielczuk [Мельчук 1985: 363, 366–368]¹⁷⁶.

Pisze o tym Ефремова 2000 (*Новый словарь русского языка*, dalej: NSRJ): „с вин. и твор. пад. Употр. при выражении количественных отношений: 1) с вин. пад. – при указании на: а) приблизительную меру чего-л. в отношении времени, пространства, веса или количества, соотвествуя по знач. словам: приблизительно, около, б) лицо как мерило чего-л.; 2) с твор. пад. – при указании на дополнительное количество чего-л.” [NSRJ: hasło **С** и **СО** **предлог**, znaczenie 7; podkreślenie – M. D.].

Jest to przyimek. SRJ-E i RTS ujmują to znaczenie przybliżone podobnie: RTS: „**С**, предлог [...] II. с вин. п. Указывает на приблизительную меру чего-н. *Прожить с месяц. Величиной с орех. Ростом с меня.*” [RTS, hasło **С**, znaczenie II; podkreślenie – M. D.];

¹⁷⁶ Konstrukcje, gdzie *с* występuje przy liczebniku (lub innym wyrażeniu ilościowym) w innym przypadku, nie są konstrukcjami przybliżonymi, por. np. *Десантирование на этой машине производится одновременно с четырех точек* [...]. [Ил-76МД – крылья для десанта // “Российское оружие: война и мир”, 1997.01.28].

SRJ-E: „**С**² и **СО** предлог с родительным, винительным и творительным падежами [...] II. С винительным падежом. Употребляется при указании на приблизительную меру, примерное количество чего-л.; соответствует по значению словам: *около, приблизительно. Отдохнуть с полчаса. Отъехать с километр.* [...]” [SRJ-E, hasło **С**² и **СО**, znaczenie II; podkreślenie – M. D.].

Przykłady:

Ну, парторг пришёл, дыню с пуд весом в мешке притащил, вина бутылки три. [Юрий Домбровский. Хранитель древностей (1964)]; *Да я и выпил-то пива, пивка с литр* взял, не больше, чем же я подлец, Наина. [Алла Боссарт. Повести Зайцева (1998)]; *Так с неделю за мной и ходили.* [Андрей Лазарчук, Михаил Успенский. Посмотри в глаза чудовищ (1996)].

Por. też przykład, gdzie *с* występuje przy nazwie pojemnika (przy nazwie НКJM):

Картошки с ведро она Андрею утащила [...]. [Валентин Распутин. Живи и помни (1974)].

SRJ-E rejestruje też innego typu połączenia przyimka *с* z rzeczownikami w bierniku: „II [...] 2. Употребляется при указании на предмет, лицо, к которому приравнивается по величине, размерам другой предмет, лицо. *Мальчик с пальчик* [...] *Звезды величиною каждая с яблоко так сверкали* [...]” [SRJ-E, hasło **С**² и **СО**, znaczenie II; podkreślenie – M. D.].

SRJ-E wydziela także „odcien” tego znaczenia („оттенок” w terminologii słownika): „**С**² и **СО** [...] II [...] 2. Употребляется [...] || с притяжательным местоимением или притяжательным прилагательным для обозначения лица, к действиям которого приравниваются по силе, объему и т.п. действия другого лица, например: *с мое* – столько, сколько я. *Ты сперва с мое поживи, Константин Наркизыч, а тогда уже и осуждай меня* [...]” [SRJ-E, hasło **С**² и **СО**, znaczenie II; podkreślenie – M. D.].

Podobne podznaczenie „7.1.6” (zob. wyżej, na s. 156) zostało wydzielone w NSRJ („лицо как мерило чего-л.”), RTS natomiast utożsamia to znaczenie ze znaczeniem przybliżonym (por. cytaty wyżej i przykłady w nim przytoczone, np. *Величиной с орех. Ростом с меня*). Naszym zdaniem warto jednak te znaczenia rozdzielać (jak jest to zrobione w SRJ-E). Zgadzaamy się ze stanowiskiem, które prezentują NSRJ i SRJ-E: znaczenie, które ma *с*, występując w połączeniach w rodzaju *Величиной с орех. Ростом с меня*,

nie jest znaczeniem przybliżonym¹⁷⁷. Wyrażenie *c* jest tu wykładnikiem porównania szczególnego rodzaju:

На ночь в балке, где меньше задувал ветер, бойцы вырыли яму – величиной и глубиной с две могилы – туда спустили носилки с Цветковым, и туда же был определен Устименко с трофейным фонарем и медикаментами. [Юрий Герман. Дорогой мой человек (1961)].

W tego typu porównaniach obiekt klasy A, o który chodzi, zestawiany jest pod względem wielkości z typowym obiektem klasy B (w powyższym przykładzie: konkretna jama zestawiona jest pod względem wielkości i głębokości z typowym grobem).

Typowa *могила* służy tu jako **okazjonalna niekonwencjonalna jednostka miary wielkości i głębokości**. Jednostki takie można liczyć. Nie jest to jednak jakiś konkretny grób czy dwa konkretne groby, lecz taki grób, o którym by się pomyślało w danej sytuacji. Jego rozmiar nie jest ściśle ustalony.

W przykładach takich występuje często (choć nie zawsze) nazwa parametru, o który chodzi: *длиной с (сигареты)*, *размером с (кулак, лошадь)*.

Wydaje się, że porównania takie zachodzą wtedy, gdy obiekt, o który chodzi, należy do klasy obiektów o potencjalnie bardzo różnej wielkości. Obiekt ten porównuje się z obiektem abstrakcyjnym należącym do klasy obiektów o mniejszych wahanich wielkości. Takie porównanie precyzuje informację o wielkości obiektu, o który chodzi (zawęża przedział możliwych wielkości obiektu).

W ten sposób może być ustalany rozmiar obiektów nazwanych zarówno przez referencyjnie, jak też niereferencyjnie użyty rzeczownik, por.:

*Самая обыкновенная [...] черепаха величиной с блюдо буксовала на рыхлом снегу. [Михаил Бутов. Свобода // “Новый Мир”, № 1–2, 1999] (Żółwie mogą mieć bardzo różną wielkość: od kilku centymetrów do metra i wyżej; wahania zaś rozmiaru obiektów klasy *блюде* są stosunkowo niewielkie.)*

i

В торец бруска вклеивается гибкий прутик длиной с карандаш или с два карандаша, но не более. [Владимир Солоухин. Григоровы острова (1963)]

¹⁷⁷ W polszczyźnie połączeniom tym odpowiadają połączenia w rodzaju *wielkości psa*; *Dysk IBM 350 był wielkości małego kiosku z gazetami*; [...] *chciałabym misia wielkości małego palca (więc chyba małego)*; [...] *dziecko pod koniec 5-go miesiąca jest wielkości dużego banana* [przykłady z Internetu].

(Rozmiar gałązki ustala się przez odniesienie do rozmiaru typowego ołówka, ponieważ obiekty należące do klasy „gałązka” mogą mieć bardzo różny rozmiar, natomiast typowe „ołówki” mają mniej więcej ten sam rozmiar. Takie odniesienie zawęży możliwe wahania rozmiaru gałązki.);

Возьмите четыре колышка, веревку и устройте на лужайке квадратную площадку размером с четыре больших песочницы. [Георгий Мелов. Огородия // “Трамвай”, № 7, 1991].

Porównanie konkretnego obiektu jednej klasy z typowym obiektem jakiejś innej klasy stosowane jest także wówczas, gdy obiekt konkretny jest nietypowo mały bądź duży dla swojej klasy i zwraca przez to uwagę nadawcy. Por.: *Нам подают два чайника, один величиной с бочонок, другой чуть поменьше.* [Самуил Алешин. Встречи на грешной земле (2001)] (‘obiekt duży’) i *мальчик с пальчик, мужичок с ноготок* (‘obiekt mały’).

Obiekt należący do klasy A jest nietypowo mały bądź duży dla swojej klasy. Obiekt ten porównuje się z obiektem takiej klasy (B), której typowe rozmiary są zazwyczaj o wiele większe bądź mniejsze od rozmiarów obiektów klasy A.

Por. też:

Возле штурвала светился компас величиной с тарелку. [Леонид Сапожников. Митя Метелкин в Стране Синих роз (1988)]; *В ушах болтались цыганские серьги – серебряными колесиками величиной с блюдец для варенья.* [Анатолий Мариенгоф. Мой век, мои друзья и подружки (1956–1960)]; *Выпил с аппетитом большую, чуть ли не с ведро, кружку, вытер губы, улыбнулся.* [Виктор Некрасов. В окопах Сталинграда (1946)]; *Он был большого роста, имел голову с котел, был сед [...]* [В. Т. Нарезный. Российский Жилблаз, или Похождения князя Гаврилы Симоновича Чистякова (1814)].

Wróćmy do rozpatrywania znaczenia przybliżonego *c/co*. Opisywane WP *c/co* może wystąpić przy nazwach jednostek wojskowych, które mają pewną ustaloną liczebność:

[...] *австрийское командование [...] открыло бешеный огонь по селу, бросив одновременно, на обхват села и леса, с одной стороны – с батальон пехоты при эскадроне кавалерии, а с другой – с батальон пехоты и два-три эскадрона кавалерии.* [Н. И. Махно. Воспоминания (1929)].

Bogusławski i Karolak piszą: „Wyrazu *с* używa się zasadniczo tylko przy nazwach jednostek miary lub wagi w liczbie pojedynczej lub z częstką пол-; wyrazy te mają przy *с* formę biernika. Nr.: Я читал *с час*. Они намолодили *с полпуда муки*. Он съел *с четверть яблока*” [1973: 283]. Warto zwrócić uwagę, że połączenia tego WP z liczebnikami też występują, choć są znacznie rzadsze:

Лидия открыла кудинкинскую „вишню в коньяке”, и с пять минут они жевали эту вишню, беря конфеты каждая со своей стороны коробки. [Ольга Некрасова. Платит последний (2000)]; *У питейной лавочки стояло с пятнадцать мужиков.* [Ф. М. Решетников. Подлиповцы (1864)]; *Гостей собралось, наверно, с тысячу.* [Виталий Мелентьев. 33 Марта. 2005 год (1958)]; *За суетой миновало с четверть часа.* [Юрий Нечетов. Зимние каникулы // “За рулем”, № 3, 2004].

Jak zauważyli Bogusławski i Karolak, połączenia tego WP z liczebnikami odbiegają jednak od normy wzorcowego literackiego języka rosyjskiego i pod tym względem ros. WP *с* różni się od pol. *z*: „Trzeba pamiętać, że w odróżnieniu od *z* w języku polskim, wyrazu *с* nie należy łączyć w mowie literackiej z liczebnikami; w odpowiednich przypadkach należy stosować szyk przestawny” [1973: 283].

Często występują też połączenia tego WP w szyku przestawnym:

Лет с десять тому назад мне на «Ленфильме» предложили написать сценарий о Вере Федоровне Комиссаржевской. [Семен Лунгин. Виденное наяву (1998)]; *Потом подсчитал – это я километров с пятьдесят, считай, накрутил.* [Семен Данилюк. Бизнес-класс (2003)].

WP *с* występuje też w połączeniu z innymi leksykalnymi WP. Znaleziono mianowicie jedno wystąpienie z WP *примерно* i *приблизительно*:

Кроме того, примерно с месяц придется носить специальные приспособления, которые ограничивают движения в коленном суставе. [Ольга Яковлева. Мышь в коленке // “Семейный доктор”, 2002.09.15]; *Через три месяца с небольшим мы поженились и приблизительно с год прожили вместе душа в душу [...]* [Максим Милованов. Кафе “Зоопарк” (2000)].

Ciekawe, że w materiale nie spotkano żadnego połączenia tego WP z liczebnikiem w postaci cyfrowej. Nie jest to przypadek. Ten WP **nie występuje**

np. w tekstach „sytuacji oficjalnych”: nigdy nie pojawia się np. w publikacjach naukowych, oficjalnym języku urzędowym (w dokumentacji pisanej), w drobnych wiadomościach prasowych itd. W tych przypadkach wystąpienie tego wykładnika jest wykluczone. Funkcjonuje głównie w języku potocznym i w literaturze pięknej tam, gdzie pojawia się stylizacja języka na potoczność.

Dodajmy też, że w pewnym sąsiedztwie fonetycznym występuje forma *co*:

Нас было человек со сто, большею частью неизвестных мне русских великих людей. [Александр Пушкин. Записные книжки (1815–1836)].

Forma taka pojawia się przed wyrażeniami zaczynającymi się od dwóch lub więcej spółgłosek, jeśli pierwszą z tych spółgłosek jest [c], [z], [ш], [ж], [л], [ль] (por. *со льдом*), [p], [m], [в], a także przed spółgłoską [ш]. Takich wyrażen ilościowych, jak można przypuszczać, w rosyjskim jest niewiele, a zatem ten wariant fonetyczny WP *c* występuje wyjątkowo rzadko.

IV.2.2. WYKŁADNIKI POLSKIE

IV.2.2.1. CIRCA

ISJP definiuje to wyrażenie następująco: „W języku książkowym słowa **circa** używamy, aby określić przybliżoną ilość lub liczbę czegoś. *Zakładamy, że liczba trafień wyniesie circa sześćdziesiąt procent* (po łacinie dosłownie: około)” [ISJP, hasło **circa**; podkreślenie – M. D.]. Rzeczywiście, zakres stosowania wyrażenia jest dość ograniczony, głównie do tekstów publicystycznych i innych pisanych. I nawet tutaj jest rzadko używany. W mowie potocznej wyraz praktycznie nie występuje. ISJP określa ów leksem jako partykułę. Ten WP występuje przy konstrukcji liczebnik + rzeczownik (reczownik ilościowy + rzeczownik określany) w dowolnym przypadku. Dany WP nie narzuca konstrukcji Q+S żadnego przypadku. Przykłady jego użycia podajemy niżej na materiale Korpusu:

[...] *przeprowadzono przetargi na dalsze dostawy o wartości circa 80 mln dolarów; W sądzie oczekują na rozpatrzenie wnioski obejmujące łącznie circa 70 ha gruntów pochodzących z indywidualnych wywłaszczeń; A orientacyjny koszt takich przekształceń to circa milion złotych.*

Możliwe są połączenia tego WP z przymkami, czyli przy konstrukcji Q+S rządzonej tym przymkiem i występującej w wymaganej przez ten przymek formie przypadkowej, por. np. następujące przykłady z Internetu:

Wsadzamy do średnio rozgrzanego piekarnika na circa godzinę [...] (biernik); [...] rosyjskie lotnictwo nie przejawiało w tym rejonie takiej aktywności od circa 15 lat (dopełniacz); Straż pożarna przyjęła zgłoszenie o pożarze o godzinie 14:57, po circa 20 minutach od pojawienia się ognia (miejsownik) [Internet].

Dodać należy, że o tym WP nie wspomina Grochowski 1997 oraz Bogusławski i Karolak 1973.

IV.2.2.2. OKOŁO, KOŁO

Okolo

ISJP definiuje wyrażenie **około** następująco: „Słowem **około** poprzedzamy określenie liczby, ilości lub czasu, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. *W demonstracji brało udział około dwóch tysięcy osób... Przesyłka ważyła około kilograma... [...]*” [ISJP, hasło **około**]. Jest to w ISJP jedyne znaczenie tego leksemu. Słownik podaje, iż leksem *około* bywa używany jako przyimek¹⁷⁸ i jako partykuła prepozycyjna. WP-przyimek *około* rządzi dopełniaczem. WP-partykuła występuje po przyimku (*Dowódca rozmawiał z około trzydziestoma żołnierzami...*), w kontekście czasownika rządzącego innym przypadkiem niż mianownik lub biernik (*Przysłuchiwał się około czterdziestce pianistów...*), przed przymiotnikiem lub przysłówkiem (*Po około czterogodzinnej niasiadówce był wykończony...; Ceny alkoholu wzrosły około trzykrotnie*) [ISJP, hasło **około**]. Jako synonim przy przyimku jest podany leksem *koło*, przy partykule – *koło* i *mniej więcej* [ISJP, hasło **około**].

Grochowski opisuje leksem *około* wśród artykułów hasłowych poświęconych wybranym wyrażeniom funkcyjnym [1997: 73–74]. Podobnie jak autorzy ISJP, Grochowski wydziela dwie oddzielne formy opisywanego WP i określa je jako przyimek i operator adnumeratywny¹⁷⁹. Znaczenie obu tych wyrażen zdefiniowane jest u Grochowskiego w sposób jednakowy (odmienne są jedynie ich właściwości składniowe):

„S-ów jest *około* P: mówiąc o tym, ile jest S-ów, mówię: P;
bo najłatwiej jest powiedzieć o tym, mówiąc: P;
S-ów może być P, może być niewiele mniej niż P,
może być niewiele więcej niż P” [1997: 73].

¹⁷⁸ Informacja ta podana jest na marginesie hasła [ISJP, hasło **około**].

¹⁷⁹ *Okolo-*„operator adnumeratywny” jest w terminologii ISJP partykułą.

Kategoria semantyczna obu form jest określona jako „wykładnik aproksymacji”.

Okoko-przyimek rządzi dopełniaczem grupy imiennej¹⁸⁰. W skład tej grupy mogą wchodzić: liczebnik właściwy, grupa liczebnikowo-rzeczownikowa (*Było ich okoko dwóch tysięcy; Majątek zajmował okoko trzystu hektarów powierzchni wyspy*), przymiotnik porządkowy¹⁸¹ (*Kończę pracę okoko piątej*), rzeczownik nazywający ilość, liczbę (*Pytał o ciebie mężczyzna okoko pięćdziesiątki*), rzeczownik nazywający konwencjonalną i niekonwencjonalną jednostkę miary (*Ta paczka waży okoko kilograma*), punkt czasowy (z ograniczeniami – por. *Okoko północy usłyszeli potężny huk; Wpadnę do ciebie okoko Świąt Bożego Narodzenia*) [1997: 73].

Okoko-operator adnumeratywny występuje w wypowiedzeniach o następujących schematach:

$$F_c + \textit{okoko} + N_c \\ F (+) \textit{Praep} + \textit{okoko} + N_k \mid F + \textit{okoko} + \textit{Adv}_{\textit{denum}}$$

W powyższych schematach: F – składnik konstytuujący, N – składnik nominalny wypowiedzenia, c – celownik/narzędnik; Praep – praepositium, przyimek; k – taki przypadek, który nie jest dopełniaczem; Adv_{denum} – przysłówek denumeratywny (np. *trzykrotnie*) [Grochowski 1997: 73, 111–112].

Na N składają się wyrażenia wymienione wyżej (przy omawianiu *okoko*-przyimka, z wyjątkiem „punktu czasowego”: grupa liczebnikowo-rzeczownikowa (*Interesowała się okoko trzydziestoma dyscyplinami sportowymi*), liczebnik właściwy, przymiotnik porządkowy (*Przed okoko dwudziestym okrążeniem poczuł silny ból*); rzeczownik nazywający ilość, liczbę, (*Kierował okoko dwudziestką urzędników*), konwencjonalną i niekonwencjonalną jednostkę miary (*Rozdał im po okoko tabliczke czekolady*). Ponadto, w pozycji takiej może też pojawić się przymiotnik wielokrotny (*Przed kamerami wystąpił okoko dziesięciokrotny zwycięzca wyścigu*) i derywowany od grupy liczebnikowo-rzeczownikowej (*Był wykończony po okoko czterogodzinnej nasiadówce*) [Grochowski 1997: 73–74].

Grochowski dodaje następujący komentarz:

Okoko może być interpretowane jako przyimek lub jako operator adnumeratywny, jeśli jest użyte: przed grupą nominalną bezprzyim-

¹⁸⁰ Grochowski nazywa grupę imienną „składnikiem nominalnym wypowiedzenia” [1997: 111].

¹⁸¹ Termin „przymiotnik porządkowy” stosuje Grochowski 1997, tradycyjnie natomiast wyrażenia te nazywane są „liczebnikami porządkowymi”.

kową konstytuowaną przez rzeczownik w genetiwie oraz w grupie z przyimkiem rządzącym genetiwem (w pozycji między przyimkiem a liczebnikiem); np. *Spodziewał się około dwudziestu pacjentów. Nie wstawał od około dwóch miesięcy* [74].

Warto też wskazać, że poprawnościowy *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* (2002; dalej: SPP) uznaje właściwie tylko formę przyimkową *około*, a nie partykułową (/operator adnumeratywny) *około*. Połączenia grupy zawierającej ten WP z innym przyimkiem, wymagającym innego niż dopełniacz przypadku, są uważane za niepoprawne: „**około** przyimek łączący się z rzeczownikiem (lub innym wyrazem w jego funkcji) w dopełniaczu «tworzy przybliżone określenia miary, czasu, objętości itp.»: Płot ma **około** pięciu metrów długości. Zebranie trwało **około** dwóch godzin. [o formie «partykułowej» się nie wspomina; komentarz M. D.] [...] Niepoprawne jest łączenie przyimka **około** z formami mianownika. Np.: Wyjazd potrwa **około** trzy tygodnie, *poprawnie*: potrwa **około** trzech tygodni. Płot ma **około** dwa metry wysokości, *poprawnie*: ma **około** dwóch metrów wysokości. • Niewłaściwe jest łączenie wyrażenia zawierającego przyimek **około** z innym przyimkiem, wymagającym połączenia z wyrazem w przypadku innym niż dopełniacz. Np.: Za **około** pięć minut, *poprawnie*: mniej więcej za pięć minut. Za **około** pięciu minut, *poprawnie*: mniej więcej za pięć minut. Wyjechał przed **około** godziną. *Poprawnie*: Wyjechał mniej więcej przed godziną a. prawie przed godziną. W takim wypadku należy więc użyć wyrażenia nie zawierającego przyimka **około**, lecz określić mniej więcej, *poprawnie* [SPP, hasło **około**; podkreślenie – M. D.].

Natomiast *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* (2007; dalej: WSPP) wydziela dwa znaczenia *około*. Definicja znaczenia pierwszego w całości powtarza przytoczoną wyżej definicję SPP. Znaczenie drugie natomiast „dopuszcza” użycia partykułowe *około*, wbrew uwagom poprawnościowym podanym przy definicji znaczenia pierwszego (warto zwrócić uwagę, iż dopuszczane są między innymi wystąpienia *około* w kontekście przyimka nierządzącego dopełniaczem): „partykuła używana przy określaniu liczby, ilości czegoś lub miary, wskazująca na wartości przybliżone»: *Około dwudziestu uczniom zaproponowano stypendium. Można tam dojechać w około dwie godziny. Ceny ropy wzrosły około dwukrotnie» [WSPP, hasło **około**, znaczenie 2; podkreślenie – M. D.].*

Jako **synonim** WP-pryimka Grochowski podaje jedynie *koło*, przy tym „przyimkowe”, rządzące dopełniaczem [1997: 73], w przypadku zaś *około* jako operatora adnumeratywnego – *koło* bez takich uściśleń. Do *około*-ope-

ratora adnumeratywnego dołączona jest także lista jego **quasi-synonimów**: *mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu, z grubsza, pi razy oko*¹⁸², *z(ze)* [74].

Warto dodać, że *około* (tak jak *circa, z/ze*) występuje wyłącznie w kontekście wyrażen odnoszących się bezpośrednio do abstrakcyjnych szeregów arytmetycznych / skal mierzenia, czyli w kontekście określeń numerycznych (liczebników lub specjalnych rzeczowników <JM>, przysłówków, przymiotników); jego łączliwość jest inna niż w przypadku *mniej więcej, z grubsza, w przybliżeniu*: por. *mniej więcej równy, z grubsza taki sam, z grubsza oszacować* vs. **około równy, *około oszacować*. Por. też **około oszacować, *circa oszacować, *z oszacować*.

Przykłady użyc *około* z Korpusu:

około-przyimek (wymagający dopełniacza):

Do wypadku doszło podczas ściągania palety z ważącą około tony zawartością, wózkiem widłowym.

W Iraku żyje około miliona katolików.

Mieszkanie miało dwa pokoje i około czterdziestu metrów kwadratowych.

[...] proces ten trwał około ośmiu lat [...].

To mała, wesola, beżowa suczka. Kundelek. Ma około trzech miesięcy.

Na tegorocznym koncercie wystąpi około 170 muzyków.

Spotkanie u premiera trwało około 15 minut.

około-partykuła:

Na tej operacji straciła około minutę.

*Trening obserwowała około setka kibiców [...]*¹⁸³.

[...] w Polsce żyje około sto osiemdziesiąt tysięcy kombatanów [...].

Wówczas przyjęto, że tych spraw ogółem będzie około ćwierć miliona [...].

¹⁸² Wyrażenia *pi razy oko* nie rozpatrujemy w naszej pracy: łączy się ono – składniowo i semantycznie – także z czasownikami; por. *Powiedziałem pi razy oko, ile jest tych skrzynek*. Poza tym, jest to wykładnik stosunkowo rzadki: np. nie znaleziono żadnego jego wystąpienia w Korpusie. Podobnie nie bierzemy też pod uwagę połączenia w rodzaju: *Mieć na oko ileś lat*.

¹⁸³ Grochowski pisze, że użycie liczebnika w mianowniku po *około* jest błędne (narusza normę), przy tym uważa, że jest to błędne (choć rozpowszechnione) użycie *około-przyimka*, który rządzi dopełniaczem [73]. Jest ono traktowane jako niepoprawne użycie *około-przymimka* także w WSPP i SPP [hasło *około*]. W naszej pracy zaliczyliśmy takie połączenia do wystąpień *około-partykuły*.

*W Polsce mamy węgla na około dwieście lat.
Jako przykład podają, iż na trasie Moskwa–Wrocław kursuje tylko jeden
polski wagon sypialny z około dwudziestoma ośmioma miejscami.
Oprócz ponad tysiąca młodych Żydów weźmie w nim udział około
500-osobowa grupa polskiej młodzieży.
Po około 4 minutach pies padł.*

Koło

W odróżnieniu od neutralnego *około*, WP **koło**, jak się zdaje, jest wyrażeniem **potocznym**. Na tę osobliwość *koło* wskazuje np. WSPP [zob. WSPP, hasło **II koło** <przyimek>, znaczenie 2]¹⁸⁴. Grochowski 1997 dopuszcza przyimkowe i nieprzyimkowe użycia danego WP: jak już wyżej wspominaliśmy, przy przyimkowym *około* jako synonim był wskazany WP *koło* rządzący dopełniaczem, a przy operatorze adnumeratywnym *około* – leksem *koło* bez żadnych dodatkowych informacji [73–74]. Materiał językowy dowodzi jednak, że ten WP funkcjonuje raczej jako przyimek. Także ISJP i WSPP wydzielają wyłącznie *koło* przyimkowe, wymagające dopełniacza grupy nominalnej, z którą się łączy. Por. np. definicję podaną w WSPP: „pot. «około, mniej więcej, w przybliżeniu»: Będę tam koło godziny (nie: koło godzinę). Dostaniesz za to koło pięciuset (nie: koło pięćset) złotych. Myślę, że on ma koło sześćdziesięciu (nie: koło sześćdziesiąt) lat” [WSPP, **II koło** <przyimek>, znaczenie 2]¹⁸⁵.

Podobnie też definiuje ten WP ISJP: „Słowo **koło** łączymy [...] z liczebnikami, aby wskazać na przybliżoną ilość czegoś. *Było tego koło pół kilograma... Wysłaliśmy koło dwustu listów, więcej nie było*” [ISJP, hasło **koło 2** <przyimek>, znaczenie 3.1]¹⁸⁶.

¹⁸⁴ ISJP jednak takiego kwalifikatora przy *koło* nie podaje.

¹⁸⁵ W WSPP leksem *koło* jest traktowany jako leksem wieloznaczny. Znaczenie pierwsze i trzecie tego wyrażenia wiążą się z pojęciem **bliskości** przestrzennej (niewielkiej odległości) lub czasowej:

„1. «W pobliżu, obok kogoś, czegoś»: Przystanek koło sklepu, Usiądźcie koło okna. [...] 3. *pot.* «przy czymś (robić coś)»: Nie majstruj koło komputera! Co tam robisz sobie koło ucha? Muszę jeszcze coś zrobić sobie koło obiadu” [WSPP, hasło **II koło**].

¹⁸⁶ Należy dodać, że ISJP wyodrębnia oddzielne znaczenie przybliżonej lokalizacji czasowej (inaczej niż przy *około*): „Jeśli coś dzieje się **koło** jakiejś godziny, pory dnia, jakiegoś dnia itp., to dzieje się w przybliżeniu o tej godzinie lub o tej porze. *Mieli się spotkać koło szóstej... Było już koło północy... Koło Bożego Narodzenia spadł śnieg*” [ISJP, hasło **koło 2** <przyimek>, znaczenie 2].

Jak się zdaje, *koło* jest częściej używane akurat w tym znaczeniu, a nie przy przybliżonym określeniu liczby czy ilości. Znaczeniem takim tu się nie zajmujemy.

Przykłady użyc *koło* z Korpusu:

Jest dotkniętą do żywego, zadbaną, ciągle jeszcze atrakcyjną kobietą koło pięćdziesiątki.

Ale pytań jest koło setki...

Jak patrzymy na cały rynek gazet codziennych – dodajemy regionalne i lokalne, i ogólnopolskie – to my mamy gdzieś koło 18% rynku.

Druga sprawa – tych krypt jest koło 20.

Sześćdziesiąt gospodarstw chłopskich, w których mieszkało koło 300 osób, zniszczono.

Zestawienie wykładników *koło* i *około*

Wskazywaliśmy już wcześniej, że polskie *około* ma formę przyimkową i partykułową. Ta ostatnia, WP-partykuła:

- (a) nie wpływa na formę przypadkową konstrukcji ilościowej, z którą się łączy;
- (b) występuje po przyimku, przy tym nie tylko takim, który rządzi dopełniaczem, ale też po innych przyimkach (*Po około 4 minutach pies padł; Dowódca rozmawiał z około trzydziestoma żołnierzami...*);
- (c) występuje w kontekście czasownika rządzącego innym przypadkiem niż mianownik lub biernik (*Przysłuchiwał się około czterdziestu pianistów...*);
- (d) występuje przed przymiotnikiem lub przysłówkiem (*Po około czterogodzinnej niasiadówce był wykończony...; Ceny alkoholu wzrosły około trzykrotnie*) [zob. ISJP, hasło **około**].

Około-przyimek, w odróżnieniu od partykuły:

- (a) rządzi dopełniaczem konstrukcji ilościowej, z którą się łączy;
- (b) współwystępuje tylko z takimi przyimkami, które rządzą dopełniaczem (*Od około roku chodzi na basen*); a zatem w kontekście przyimka rządzącego dopełniaczem wyrażenie *około* może być traktowane zarówno jako przyimek, jak i partykuła¹⁸⁷;

¹⁸⁷ Opinię Grochowskiego warto tu przytoczyć jeszcze raz: „*Około* może być interpretowane jako przyimek lub jako operator adnumeratywny, jeśli jest użyte: przed grupą nominalną bezprzyimkową konstituowaną przez rzeczownik w genetywie oraz w grupie z przyimkiem rządzącym genetywem (w pozycji między przyimkiem a liczebnikiem); np. *Spodziewał się około dwudziestu pacjentów. Nie wstawał od około dwóch miesięcy*” [Grochowski 1997: 74].

- (c) nie występuje w kontekście czasownika rządzącego innym przypadkiem niż mianownik lub biernik;
- (d) nie występuje przed przymiotnikiem lub przysłówkiem.

Wyżej wymienione cechy **przymkowego** *około* ma też przyimek *koło*. W odróżnieniu od *około* wykładnik ten nie występuje jako partykuła; por. np.: *?koło czterokrotnie, ?koło dwumiesięczna podróż* (lub nawet **koło dwumiesięcznej podróży* – w znaczeniu „przybliżonym”).

WP-„przyimek” *koło* nie pojawia się po innym przyimku (**nawet po przyimku rządzącym dopełniaczem**), por. np. *Od około dwóch godzin jestem na uniwersytecie* a *Od dwóch godzin jestem na uniwersytecie* vs. **Od koło dwóch godzin jestem na uniwersytecie*. Natomiast *około*-przyimek, zdaniem Grochowskiego 1997, może wystąpić po takim przyimku, który rządzi dopełniaczem. Zwróćmy uwagę, że takie użycia *około* mogą być jednak interpretowane jako wystąpienia *około*-partykuły.

Koło i *około* wyraźnie różnią się stylistycznie. *Koło* jest nacechowane, potoczne (kwalifikacja WSPP), *około* zaś jest neutralne.

Zarówno przy *około*, jak też przy *koło* często występują WP *gdzieś, coś* (np. *gdzieś koło pięciu litrów*).

IV.2.2.3. RZĘDU

O wykładniku tym nie wspomina żadna ze znanych autorowi prac opisujących szeroko ujęte zjawisko przybliżoności ilościowej w języku polskim: ani Bogusławski–Karolak 1973, ani Grochowski 1996, 1997. Rozpatrzenie tego wyrażenia wydaje się jednak sensowne, jest ono bowiem „intuicyjnym” odpowiednikiem dość często używanego rosyjskiego WP *порядка*. Oba WP należy traktować jako wyrażenia fleksyjnie nieodmienne. Geneptycznie zaś są to rzeczowniki, których forma dopełniacza liczby pojedynczej przybrała odrębne znaczenie (inne formy przypadkowe tych rzeczowników znaczenia tego nie przekazują).

ISJP podaje: „Jeśli jakieś wielkości, zwłaszcza duże, są pewnego **rzędu**, to w przybliżeniu tyle wynoszą. *Jakiego rzędu są to sumy?... Nielegalne przedruki i sprzedaż książek przyniosły straty rzędu 24 milionów marek... Najlepsi osiągają roczne dochody rzędu milionów dolarów*” [ISJP, hasło **rząd 2**: szereg, znaczenie 5]. Por. też *Ładunek ma moc wybuchu rzędu 50 kiloton* {moc, 880}.

Jako synonim tego wyrażenia ISJP podaje WP *około*.

Należy zastrzec, że rozdzielamy takie użycia, jak w przykładach podanych powyżej: (a) *Nielegalne przedruki i sprzedaż książek przyniosły straty*

rzędu 24 milionów marek... (b) *Najlepsi osiągają roczne dochody rzędu milionów dolarów*. W przypadku (b) mamy do czynienia z niedokładnością innego typu niż „przybliżoność”. „Niedokładność” jest wnoszona nie tyle przez wyrażenie *rzędu*, ile przez sam rzeczownik: w powyższym przykładzie (*dochody rzędu milionów dolarów*) występuje specjalna forma *miliony*, a nie zwykły rzeczownik *milion*. Ma ona własne specjalne znaczenie (nieokreślona liczba milionów większa niż ‘1’, często z dodatkiem elementu ‘dużo’)¹⁸⁸. W obrębie tego samego znaczenia, w którym opisany jest WP, ISJP opisuje też frazę rzeczownikową (według przypisów gramatycznych na marginesie) *rząd wielkości*: „**Rząd wielkości** to pewien przedział [...]. Wyróżnia się następujące rzędy wielkości: jedności, dziesiątki, setki, tysiące, dziesiątki tysięcy itd. *Zużycie energii nuklearnej jest o rząd wyższe niż się spodziewano*” [ISJP, hasło **rząd 2**: szereg, znaczenie 5]¹⁸⁹. Dalej rozpatrujemy tylko użycia typu (a), w których nie chodzi o „rząd wielkości”, tylko o konkretną liczbę. WP *rzędu* wnosi w konstrukcje ilościowe znaczenie „przybliżoności”, por. *Nielegalne przedruki i sprzedaż książek przyniosły straty rzędu 24 milionów marek...* vs. *Nielegalne przedruki i sprzedaż książek przyniosły straty wielkości 24 milionów marek* (inne znaczenie, dokładne).

ISJP określa opisywany WP jako przymiotnik nieodmienny [zob. kwalifikator gramatyczny]. Konstrukcja, gdzie występuje taki WP-„przymiotnik”, pełni funkcję:

- (a) przydawki w pozycji po rzeczowniku: *To kwoty rzędu 4,5 mln euro; Dzisiaj po raz pierwszy usłyszałem, że na te bony będzie przeznaczony, jak rozumiem, majątek rzędu 32 miliardów zł; Przy eksporcie rzędu 22 mln ton rocznie tworzyło to sumę olbrzymią; Załoga domaga się podwyżek rzędu 20 proc. [...];*

¹⁸⁸ Por. definicję ros. leksemów *десятки, сотни, тысячи, миллионы, миллиарды*, którą przytacza Bogusławski: „dużo i nie mniej niż 30, 300, 3000...” [1966: 63]. Różnica pomiędzy takimi wyrażeniami a konstrukcjami przybliżonymi w rodzaju *nie mniej niż 100* polega nie tylko na braku/obecności oceny ‘dużo’, ale też na braku/obecności elementu ograniczoności odcinka.

¹⁸⁹ Por. też definicję WP *rzędu* przytoczoną w WSPP: „**Rząd wielkości** «przybliżone oszacowanie określonej liczby, pozwalające wyznaczyć przedział, w którym się ta liczba znajduje». Do definicji tego terminu dodany jest następujący komentarz normatywny: „*Formy D. lp rzędu używa się w zn. ‘w przybliżeniu, około’*. Np.: Wydatki, dochody rzędu dziesięciu milionów. [...]” [WSPP, hasło **rząd**]. Wyraz *rząd* występujący w połączeniach typu *rząd milionów* traktowany jest tu jako termin specjalny, wystąpienia zaś w rodzaju (*kwota*) *rzędu pięciu tysięcy* – jako pewien typ użycia takiego terminu.

- (b) orzecznika: *Gdyby liczba zainteresowanych osób była rzędu 30 tys., wówczas byłaby to kwota 60 mln zł; [...] dzisiaj bezrobocie jest rzędu paru milionów [...]*¹⁹⁰.

Taka konstrukcja przybliżona występuje w kontekście pewnych rzeczowników: np. *kwota, wydatek, suma, długość, zadłużenie, wynagrodzenie, wzrost, odporność termiczna, liczba zainteresowanych osób, majątek* itd. (na materiale Korpusu). Warto zaznaczyć, że w przypadku rosyjskiego *porządku* takiego ograniczenia nie ma: ros. WP występuje tam, gdzie może wystąpić liczebnik główny. Por. niepoprawne pol. **Jan zarobił rzędu 200 rubli* (możliwe: *Jan zarobił pieniądz rzędu 200 rubli*) vs. poprawne ros. *Ян заработал порядка 200 рублей*; **Jan zna/widzi rzędu 30 osób* (możliwe, choć sztuczne: *Jan widzi grupę rzędu 300 osób*) vs. *Ян знает/видит порядка тридцати человек*. (W ostatnim przypadku konstrukcja przybliżona pojawiła się jako dopełnienie). Rosyjski wykładnik *porządku* pod względem łączliwości właściwie nie różni się od „przyimkowego” *около*.

WP *rzędu* **wymaga od konstrukcji formy dopełniacza**. W innych przypadkach konstrukcje „przybliżone” utworzone z udziałem tego WP nie występują.

Przykłady z Korpusu:

Od kwoty rzędu 510 mln zł chcemy dojść w tym roku do kwoty rzędu miliarda złotych.

Przy stracie rzędu minuty, dwadzieścia sekund nie miało już wielkiego znaczenia.

No, nie wiem, 2, 3, 4, 5 tys. gospodarstw moglibyśmy w ten sposób zlikwidować, a wydatki rzędu pół miliarda, skromnie licząc, co roku na ten cel.

Dodać należy, że polskie WP *rzędu* łączy się przeważnie z nazwami liczb dużych. Wskazuje na to ISJP: „Jeśli jakieś wielkości, zwłaszcza duże, są pewnego **rzędu**, to w przybliżeniu tyle wynoszą” [ISJP, hasło **rząd 2**, znaczenie 5; podkreślenie – M. D.]. Chodzi tu raczej o frekwencyjną tendencję użycia tego wyrażenia. WP *rzędu* występuje bowiem w połączeniu z rzeczownikami w rodzaju *suma, wydatki, oszczędności*, przy których, jak się wydaje, częściej występują liczby duże niż liczby małe.

Ograniczeń łączliwości z liczebnikami w zależności od wyrażanej przez nie liczby przy WP *rzędu* nie zaobserwowano, por. np.:

To była dwuminutowa czy rzędu dwóch minut migawka [Korpus].

¹⁹⁰ Na podstawie informacji gramatycznych podanych w: ISJP, hasło **rząd 2**, znaczenie 5.

IV.2.2.4. Z/ZE

ISJP wyróżnia z-przyimek i z-partykułę: każde z tych wyrażen ma odzielne hasło [ISJP, por. hasła **z 1**, **z 2**]. Przy tym znaczenie „przybliżone” ma **z-partykuła**, por.: „Słowem **z** poprzedzamy określenie liczby, ilości lub czasu, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. *Kup ze dwa kilo kartofli... Zapewnili pracę ze stu absolwentom... Siedziała u dentysty chyba z godzinę... Ten drugi mógł mieć już ze czterdziestkę*” [ISJP, hasło **z 2**]. Podobnie też WSPP rozróżnia z-przyimek i z-partykułę, a znaczenie „przybliżone” przypisuje właśnie tej drugiej: „**II z partykuła łącząca się z rzeczownikami i liczebnikami, pot.** «około, mniej więcej»: Przeszliśmy już z pięć kilometrów. To mi zajmie jeszcze z godzinę” [WSPP, hasło **II z**]. Oznacza to, że WP **z** nie rządzi przypadkiem konstrukcji „ilościowej”, w której składzie występuje. Por. np. *Mówiłem to [komu] dwudziestu żołnierzom i Mówiłem to [komu] ze dwudziestu żołnierzom* – przypadkiem rządzi tu czasownik. Konstrukcja „przybliżona” zawierająca WP **z/ze** może pojawić się – teoretycznie – w dowolnym przypadku. Wydaje się jednak, że nie występuje w narzędniku i miejscowniku, por.:

Przyniosłem/Mam z dziesięć jabłek <biernik>; Zapewnili pracę ze stu absolwentom... <celownik> [przykład: ISJP, hasło **z 2**]

vs.

z/ze dziesięciu jabłkach, *ze stu absolwentach <miejscownik>; (Przyszedł) z dziesięcioma jabłkami <narzędnik>* (inne znaczenie wyrażenia **z).

Narzędnik jest „zastrzeżony” dla **z-przymka** (o znaczeniu innym niż WP).

Można dodać, że ten WP **z/ze** **występuje przeważnie w konstrukcjach w bierniku**.

Ciekawe, że rosyjski WP *c/co* – w odróżnieniu od pol. *z/ze* – rządzi biernikiem, czyli jest przymkiem [Мельчук 1985: 363, 366–371]: por. np. niemożliwe **Я сказал это с пяти людям*¹⁹¹.

Warto też zwrócić uwagę, że WSPP kwalifikuje WP **z** (partykułę) jako leksem **potoczny**.

Forma *z/ze* w znaczeniu „przybliżonym” występuje tylko w **ilościowych** konstrukcjach przybliżonych. Wśród operatorów adnumeratywnych wymienia go Grochowski [1997: 27]. Wyrażenie ma ustabilizowaną pozycję

¹⁹¹ Rosyjski WP *c/co* ma też znaczne ograniczenia łączliwości, o których będziemy mówić niżej.

linearną: występuje jako pierwszy składnik konstrukcji przybliżonej, bezpośrednio **przed** wyrażeniem ilościowym (z 10).

Można też dostrzec inną prawidłowość składniową. WP *z/ze*, choć nie rządzi przypadkiem (czyli nie jest przyimkiem)¹⁹², po przyimkach jednak nie występuje: **od z trzech lat*; **Kupiłem za z trzy złote*.

Mamy tu też wyraźne ograniczenia łączliwości. WSPP wskazuje, że wyrażenie to łączy się z liczebnikami głównymi i rzeczownikami (jednostkami miary <z kilo>, rzeczownikami ilościowymi w rodzaju setka <z setkę>). Ten WP nie łączy się z przysłówkami i przymiotnikami w rodzaju *dwukrotny, dwukrotnie* (por. *mniej więcej dwukrotny wzrost, indeks wzrósł mniej więcej dziesięciokrotnie* vs. **z/ze dwukrotny, *z/ze dwukrotnie*). Oprócz tego bardzo rzadko łączy się z liczebnikami ułamkowymi wszelkiego rodzaju, zwłaszcza z dziesiętnymi i innymi wielowyrazowymi w rodzaju *jedna druga* (?z 0,001 litrów, ?z jedną drugą szklanki; choć: *wypiłem ze ćwierć litra soku jabłkowego, z połowę szklanki soku*). Ta ostatnia osobliwość wiąże się najprawdopodobniej z ograniczeniem stylistycznym: wykładnik z występuje raczej w mowie potocznej (kwalifikacja WSPP), nie pojawia się np. w drobnych wiadomościach prasowych, publikacjach naukowych, liczebniki ułamkowe zaś (oprócz jednowyrazowych liczebników typu *połowa, ćwierć*) – na odwrót – występują raczej w tekstach naukowych i popularnonaukowych, a rzadko w polszczyźnie potocznej.

Przykłady z Korpusu:

Ja byłam u niej z dwadzieścia lat temu; Pierwszy raz zauważyłam, że coś jest nie tak, kiedy miał z dwa i pół roku – wspomina matka; Prawdziwe чудо – ze trzy metry wzrostu!; Wesele skromne mieliśmy, ze dwadzieścia osób przyszło; Gienek liczył, że wytopią z półtora litra smalcu; Za to w Uniwersytecie jest już ze sto wydziałów!

Warto zauważyć, że wykładnik ten łączy się swobodnie z wyrażeniami metafrazykowymi w rodzaju *chyba, pewnie*, wyrażającymi wątpliwość nadawcy: *Chyba z pięć Polek zapytałem o imię i wszystkie odpowiedziały „Magda”*; *Paryż ma pewnie ze sześć uniwersytetów, nie jeden*; *Myśmy wysłali chyba ze 130 kartek*. Połączenia takie są dość częste. Inne wykładniki, zwłaszcza połączenia *mniej więcej*, z wyrażeniami tymi raczej się nie łączą: por. ?*Myśmy wysłali chyba(/pewnie) mniej więcej 130 kartek*.

¹⁹² Według ISJP i WSPP jest partykułą, według Grochowskiego 1997 – operatorem anumeratywnym.

Wykładnik ten występuje często w kontekście połączeń liczebników **nieokrągłych** i rzeczowników niebędących nazwami JM:

W jej sklepie było zameldowanych chyba z czternaście osób, z tego tylko pięć naprawdę pracowało; W USA potrzebują do komputerów półtora miliona ludzi, najlepiej takich, którzy znają ze trzy języki [Korpus].

Por. dewiacyjne: *?W USA potrzebują do komputerów półtora miliona ludzi, najlepiej takich, którzy znają około trzech języków/mniej więcej trzy języki.*

Sprawę tę omawiamy w rozdziale poświęconym rosyjskiemu szykowi przestawnemu na s. 232–233. Szyk przestawny traktujemy jako najbliższy rosyjski odpowiednik przekładowy polskiego WP¹⁹³.

IV.2.3. ZESTAWIENIE POLSKICH I ROSYJSKICH WYKŁADNIKÓW O WĘŻSZEJ ŁĄCZLIWOŚCI

Mówimy tu o cechach właściwych wszystkim WP, opisanym w rozdziale „Wykładniki o węższej łączliwości (ściśle adnumeratywne)”. Są to następujące cechy:

1. Wykładniki te łączą się **z liczebnikami**, wyrażeniami liczbowymi i pewnymi innymi specjalnie omówionymi przez nas wyrażeniami (*około 50, około 50-milionowy, około litra*). Połączenia takie mieszczą się w obrębie pola liczby. Z predykatami innych typów wyrażenia te się nie łączą (lub połączenia te są wyjątkowe).
2. Wszystkie rosyjskie i niektóre polskie wykładniki opisane w tym podrozdziale **narzucają konstrukcji Q+S formę przypadkową**. Takie wyrażenia traktować należy jako przyimki; por. np.:

ros.

*около пяти человек (dopełniacz); *около двадцатью людьми
порядка пяти человек (dopełniacz); *порядка пять литров*

¹⁹³ Podstawowym argumentem za rozpatrywaniem pol. *z/ze* i ros. szyku przestawnego jako odpowiedników tłumaczeniowych jest ich podobna, swobodna łączliwość z liczebnikami nieokrągłymi. W rosyjskim liczebnikowym szyku przestawnym występują bowiem swobodnie nie tylko liczebniki okrągłe, ale też liczebniki nieokrągłe lub nawet małe nieokrągłe, por.:

Он громко кашлянул разу два, как бы давая знать о своем присутствии. [Тургенев. История лейтенанта Ергунова (1868)];

Ну, парторг пришёл, дыню с пуд весом в мешке притащил, вина бутылки три. [Юрий Домбровский. Хранитель древностей (1964)].

с литр (biernik); *с литром* (inne znaczenie *с*)

pol.

koło pięciu litrów (dopełniacz); **koło pięć litrów*

około trzydziestu pisarzy (dopełniacz); por. ?*około pięćdziesiąt kobiet*,

?*około cztery litry* (mianownik) – WSPP i Grochowski [1997: 73] wskazu-
ją, że połączenia te, choć często występują, są niepoprawne

(*wydatek*) *rzędu pięciu tysięcy złotych* (dopełniacz); **rzędu pięcioma ty-*
sięciami złotych.

Te WP łączą się z konstrukcją imienną (Q+S) występującą tylko w określonych rolach składniowych. Takie połączenia WP+Q+S pojawiają się głównie jako podmiot bądź dopełnienie bliższe, czyli w takich pozycjach zdania, w których mógłby wystąpić S w formie mianownika lub biernika [Мельчук 1985: 367]¹⁹⁴.

Wyjątkową dystrybucję ma polskie *rzędu* („przymiotnik nieodmienny” według kwalifikacji ISJP). Ten WP zawsze występuje jako część przydawki przy rzeczownikach w rodzaju *ilość, liczba, wydatek, cyfry* lub też jako część orzecznika (*bezrobocie jest rzędu paru milionów*), a nie pojawia się w innych miejscach zdań. Miejsca, gdzie wykładnik ten może wystąpić, są zatem jeszcze bardziej ograniczone (występuje jako przydawka/orzecznik przy rzeczownikach o pewnych cechach semantycznych). Konstrukcja *rzędu*+Q+S, zarówno przydawkowa, jak też orzecznikowa, zawsze pojawia się w dopełniaczu. Ten przyimkowy WP narzuca formę dopełniacza konstrukcji Q+S, z którą się łączy.

Nie narzucają formy przypadkowej polskie partykuły *z/ze, około i circa* <*z circa trzydziestoma zakładami*>. Te wyrażenia – z wyjątkiem WP *z*¹⁹⁵ – występują teoretycznie przy Q+S w dowolnej formie przypadkowej.

3. Zarówno rosyjskie, jak i polskie „**przyimkowe**” wykładniki o węższej łączliwości **nie występują** w połączeniu z konstrukcją Q+S rządzoną **innym przyimkiem**:

ros.

(przyimek przed konstrukcją WP+Q+S)

**Вернулся через около пяти минут*; **Купил за около пяти рублей*;

¹⁹⁴ O rolach składniowych, w których wystąpić mogą rosyjskie przyimkowe WP i WP-formy komparatywu, zob. szerzej Мельчук 1985: 367.

¹⁹⁵ Jak już było powiedziane, *z/ze* nie łączy się z konstrukcją Q+S występującą w narzędniku <*z dziesięcioma osobami* – inne znaczenie *z*; *z*-przyimek> i w miejscowniku <**o z dziesięciu osobach*>.

*Вернулся через порядка пяти минут; *Купил за порядка пять рублей;

*Вернулся через с минуту; *Купил за с рубль.

(przyimek między WP a Q+S)

*Вернулся около через пяти/пять минут; *Купил около за пяти/пять рублей;

*Вернулся порядка через пяти/пять минут; *Купил порядка за пять рублей;

*Вернулся с через минуту; *Купил с за рубль.

pol.

(przyimek przed konstrukcją WP+Q+S)

*Wrócił przed koło pięciu minutami, choć: ?Od koło pięciu minut;

*Wrócił przed z dziesięcioma minutami; *Kupić za z dziesięć złotych.

(przyimek między WP a Q+S)

*Wrócił koło przed pięciu minutami; *koło od pięciu minut;

*Wrócił z przed dziesięcioma minutami; *Kupić z za dziesięć złotych.

(Tego typu wystąpienia wykładników o szerszej łączliwości są możliwe:

ros. Через примерно три минуты; pol. za mniej więcej pięć minut;

ros. Примерно/приблизительно через три минуты; pol. mniej więcej za pięć minut).

Większość polskich WP o węższej łączliwości może wystąpić po przyimku, są to bowiem partykuły:

Mówimy o circa trzydziestu pisarzach.

Mówimy o około trzydziestu pisarzach.

Polskie rzędu wprowadza grupę podrzędną jakiegoś rzeczownika, a rzeczownik ten może być poprzedzony dowolnym przyimkiem:

Mówimy o wydatku rzędu pięciu tysięcy.

Z drugiej strony, wykładniki circa, około, rzędu i konstrukcja Q+S **nie mogą być rozdzielone** przyimkiem; por.:

?Mówimy circa o trzydziestu pisarzach.

*Mówimy około o trzydziestu pisarzach.

4. Zarówno rosyjskie, jak też polskie WP mają **ustabilizowaną składniową pozycję linearną**. Występują przed konstrukcją Q+S, z którą się łączą. Po Q+S lub między Q i S nie występują; por.:

ros.

**пяти около* минут; **пяти минут около*;

**пяти порядка* минут; **пяти минут порядка* (możliwe, ale nie jako WP, tylko jako rzeczownik);

**минуту с*.

pol.

?*pięć circa* minut; ?*pięć minut circa*;

**pięciu koło* minut; **pięciu minut koło*;

**pięciu około* minut; **pięciu minut około*;

<wielkość> **pięciu rzędu* milionów złotych; **pięciu milionów rzędu* złotych; **pięciu milionów złotych rzędu*;

**dziesięć z* minut; **dziesięć minut z*.

Ustabilizowanie pozycji linearnej jest jedną z cech konstytutywnych „operatora adnumeratywnego” Grochowskiego. Jak widać, cecha ta właściwa jest też rosyjskim WP o węższej łączliwości. Właściwość ta nie cechuje wykładników o szerszej łączliwości; por. np. możliwe ros. połączenie *три примерно часа*.

Polskie i rosyjskie odpowiedniki przekładowe

Intuicyjnymi odpowiednikami przekładowymi są następujące wyrażenia rosyjskie i polskie:

<i>около</i>	←-----→	<i>około/koło/circa</i>
<i>порядка</i>	←-----→	<i>rzędu</i>
<i>с/со</i>	←-----→	<i>z/ze</i>

Pomiędzy tymi wyrażeniami zachodzą jednak rozmaitego typu różnice, które spróbujemy przedstawić niżej.

Wydaje się, że wśród tych wykładników tylko pol. *około*, ros. *около* występują w tekstach wszystkich odmian stylistycznych. Reszta zaś ma pod tym względem ograniczenia:

ros. *порядка*, pol. *rzędu*, *circa* – raczej niepotoczne, oficjalne;

pol. *koło*, *z/ze*, ros. *с/со* – potoczne, nieoficjalne.

Odpowiednikiem pol. *około* jako przyimka jest ros. przyimek *около*. Natomiast partykule *около* (*около* czterократно, *перед* *около* *четырема* *лату*) odpowiada nie ros. *около*, lecz raczej ros. *примерно/приблизительно* (**около* *четыреkrátно*, **около* *за* *три* *года* *до* *этого* vs. *примерно* *четыреkrátно*, *примерно* *за* *три* *года* *до* *этого*). Zdaniem Supruna, *примерно*, *приблизительно* bardziej właściwe są jednak odmianie pisanej, oficjalnej języka rosyjskiego [Супрун 1962: 8], ros. *около* natomiast jest

stylistycznie neutralne [13] (tak jak polskie *około*). Naszym zdaniem, nacechowane jest jedynie wyrażenie *приблизительно* (w rosyjskim języku potocznym raczej nie występuje), *примерно* zaś jest neutralne. W związku z tym odpowiednikiem pol. WP *około-partykuły* jest ros. *примерно*.

Pol. WP *koło* jest przyimkiem, stylistycznie zaś jest to wykładnik wyraźnie potoczny. Stylistycznie pol. *koło* różni się zatem od ros. wykładnika *около*, który jest wykładnikiem neutralnym. Tłumaczenie ros. *около* za pomocą nacechowanego pol. *koło* jest stylistycznie błędne: najbliższym odpowiednikiem *около* jest pol. *około*. Tłumaczenie zaś *ко́ло* za pomocą *около* jest dopuszczalne, ale tylko w pewnych przypadkach, gdy nie zależy nam na zachowaniu nacechowania stylistycznego tych WP.

W niektórych przypadkach *ко́ло* może być przetłumaczone również za pomocą potocznego ros. przyimka *с* (*ко́ло литра – с лупы*). Warto jednak pamiętać, iż ros. *с* ma specyficzną, ograniczoną łączliwość z wyrażeniami liczbowymi, różniącą się od łączliwości *ко́ло*.

Pol. *circa* jest wyrażeniem rzadko używanym, a w dodatku ma wyrażnie obce pochodzenie, natomiast ros. *около* jest bardzo często używanym WP i nie jest wyrażeniem zapożyczonym. Wydaje się też, że *circa* używa się przeważnie w tekstach odmiany oficjalnej, *около* natomiast występuje bez tego typu ograniczeń.

Poza tym ros. *около* jest przyimkiem, a pol. *circa* – partykułą. W rosyjskim nie ma chyba żadnego WP, który by miał wszystkie wyżej wymienione cechy *circa*. Jak mówiliśmy, wszystkie opisane w naszej pracy rosyjskie WP o węższej łączliwości są przyimkami (implikują jakąś formę przypadkową Q+S). Najbliższym odpowiednikiem pol. *circa* wydaje się ros. WP o szerszej łączliwości *приблизительно*, który pojawia się względnie rzadko i występuje raczej w odmianie pisanej, oficjalnej, a poza tym nie jest przyimkiem. Przy tłumaczeniach z rosyjskiego warto więc wyrażenia *circa* unikać.

Pol. konstrukcja „*rzędu* + Q+S” występuje jako przydawka przy pewnych rzeczownikach (*ilość, liczba, wielkość, koszty*) lub też jako orzecznik, gdy rzeczownik taki pojawia się w miejscu podmiotu (*wydatki są rzędu 2 milionów*). Natomiast konstrukcja ros. „*порядка* + Q+S” występuje w rolach właściwych np. ros. *около*, pol. *koło*, czyli nie tylko w takich miejscach, jak pol. *rzędu*. WP ros. *порядка* odpowiada zatem pol. *rzędu* jedynie w konstrukcjach w rodzaju *Число порядка двух миллионов*. Połączenia w rodzaju *В самолете находилось порядка 130 человек* odpowiadają raczej połączeniom pol. *około*.

Ros. *c/co* występuje przeważnie przy nazwach JM, a w każdym razie charakteryzuje się zauważalnymi ograniczeniami (zob. odpowiedni podrozdział). Może być traktowany jako odpowiednik pol. *z/ze* tylko wtedy, gdy *z/ze* pojawia się w podobnych kontekstach (JM), w pozostałych kontekstach natomiast *z/ze* należy tłumaczyć, używając ros. szyku przestawnego. Pol. WP *z/ze* i ros. szyk przestawny zbliżają mianowicie pewne cechy łączliwości i, przypuszczalnie, cechy semantyczne (por. pol. *Przyjdą ze trzy osoby*, ros. *Придет человека мпу* vs. **Przyjdzie około trzech osób, *Przyjdą mniej więcej trzy osoby*)¹⁹⁶.

Z drugiej strony, w szyku przestawnym nie występuje liczebnik *jeden*. W związku z tym wtedy, gdy wyrażenie *z/ze* pojawia się w kontekście JM z elipsą liczebnika *jeden* (np. *z litr*), należy je tłumaczyć za pomocą konstrukcji z rosyjskim przyimkiem *c/co*, taki kontekst jest bowiem właściwy dla wyrażenia *c/co*, a za pomocą szyku przestawnego nie da się oddać takiej treści; por. *Przeszliśmy tą drogą gdzieś z kilometr i skręciliśmy w inną* vs. *Мы прошли по ней где-то с километр и свернули на другую* vs. **километр один*.

Natomiast ros. WP *c/co* należy tłumaczyć za pomocą polskiego *z/ze*: *Петя весит наверное с центнер – Piotruś waży chyba ze sto kilo*, ponieważ polskie *z/ze* swobodnie łączy się z nazwami JM (czyli może się łączyć z polskimi odpowiednikami tych rosyjskich wyrażen liczbowych, z którymi się łączy ros. *c/co*)¹⁹⁷.

Podsumujmy. Najważniejszą różnicą pomiędzy rosyjskimi a polskimi WP o węższej łączliwości wydaje się różnica następująca: **wszystkie** opisane w tym rozdziale rosyjskie WP są „przyimkami” (rządzą formą przypadkową). Natomiast niektóre polskie WP o węższej łączliwości „przyimkami” nie są: *circa*, *około* i *z/ze* to partykuły. W związku z tym zachodzi często taka sytuacja, kiedy polskie „nieprzyimkowe” WP **nie mogą** być przetłumaczone na rosyjski z użyciem ros. WP o węższej łączliwości, które wszystkie są „przyimkowe”, mają zatem inną dystrybucję. Używane są wtenczas inne środki rosyjskie. Np. zdania *Pociąg się spóźnił o około dwie godziny* nie możemy przetłumaczyć na rosyjski jako **Поезд опоздал на около/порядка/с два часа* (por. *Pociąg się spóźnił o dwie godziny* -> *Поезд опоздал на два часа*). Zdanie to przetłumaczymy, używając raczej ros. wyrażen o łączliwości szerszej niż „przyliczebnikowa”: *примерно* albo *приблизительно*, por.: *Поезд опоздал примерно/приблизительно на два часа*.

¹⁹⁶ Na ten temat zob. więcej w rozdziale o szyku, na s. 215–217 i 232–234 naszej pracy.

¹⁹⁷ Możliwe, że dochodzi też do pewnych drobnych ograniczeń łączliwości *z/ze* w porównaniu z łączliwością *c/co*, ale ograniczenia takie nie są nam znane.

Wyrażenia *примерно, приблизительно* okazują się, jak można sądzić, najbliższymi odpowiednikami polskich WP w tych przypadkach, gdy rosyjskie WP o łączliwości węższej nie wchodzi w grę z wyżej wymienionych powodów syntaktycznych.

Wyniki powyższych rozważań można przedstawić jako listę odpowiedników przekładowych:

odpowiedniki polsko-rosyjskie

circa – *приблизительно*

koło – *около* (przy takim tłumaczeniu znika nacechowanie stylistyczne polskiego wykładnika), *c/co* (przy nazwach JM)

około-przyimek – *около*

około-partykuła – *примерно*

rzędu – *порядка*

z/ze – liczebnikowy szyk przestawny, *c/co* (przy tłumaczeniu konstrukcji w rodzaju *z godziny* <elipsa liczebnika 1 + nazwa JM>)

odpowiedniki rosyjsko-polskie

около – *około*

порядка – *około, rzędu* (przy tłumaczeniu konstrukcji w rodzaju *сумма порядка 100 тысяч*)

c/co – *z/ze*

IV.3. WYKŁADNIKI O SZERSZEJ ŁĄCZLIWOŚCI (NIE TYLKO ADNUMERATYWNE)

Wykładniki o szerszej łączliwości:

- występują nie tylko w sąsiedztwie określeń numerycznych, lecz też przy innych predykatkach;
- występując w sąsiedztwie określeń numerycznych (Q, JM itd.), mają nieustabilizowaną pozycję linearną: mogą występować przed Q+S <*примерно два месяца*>, po Q+S <*двадцать три примерно*> lub też pomiędzy Q i S <*двадцать пять примерно человек*>.

Pod względem tych dwóch cech różnią się od wykładników o łączliwości węższej. Oprócz tego, żaden z opisywanych tu wykładników nie narzuca konstrukcji Q+S formy przypadkowej.

W rozdziale tym opiszemy następujące wyrażenia: ros. *примерно, приблизительно*, pol. *mniej więcej, w przybliżeniu*. Przedstawimy też polskie wyrażenie *plus minus*; mimo iż zostało ono zaliczone przez Grochowskiego 1997 do operatorów adnumeratywnych, są pewne podstawy, by sądzić, że jest to jednak wyrażenie o łączliwości szerszej (łączy się nie tylko z liczebnikami, ale też np. z czasownikami i ma nieustabilizowaną pozycję linearną). Skupiamy uwagę na połączeniach tych wykładników z wyrażeniami numerycznymi. Połączenia z innymi wyrażeniami rozpatrywane są odrębnie i jedynie szkicowo.

Zawężamy pole analizy tylko do tych wyrażań arbitralnie. Można bowiem wspomnieć o całej grupie wyrażań, które mogą być traktowane jako wykładniki sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X', ale nie będą one tutaj opisywane. Są to wyrażenia *szacunkowo, z grubsza, na oko*, ros. *на глаз*. Określenia tego typu są najczęściej okolicznikiem sposobu przy czasowniku, przy którym (jako dopełnienie) wystąpić może określenie liczbowe. Składniowo są to wówczas określniki czasowników (na co wskazuje np. budowa intonacyjna zdań, w których występują), nie zaś liczebników.

Np.

Straty szacunkowo obliczono na dwa miliony; Szacunkowo obliczyliśmy, że straty wyniosły 2 miliony; Straty wyniosły szacunkowo 2 miliony; z grubsza określić potrzebną liczbę; Он определил на глаз, что рыба весит килограмма 3; На глаз ему было 40 лет.

Wyrażenia te mogą wystąpić w kontekście wychodzącym poza pole liczby i ilości: np. *Jak wyglądały zsyłki sowieckie, z grubsza wiadomo [...]* [Korpus].

Nie analizujemy też frazeologizmu *pi razy oko*, a także przymiotników w rodzaju ros. *примерный, приблизительный*, pol. *przybliżony, szacunkowy*¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Zdania, w których przymiotniki te mogą wystąpić jako określenia pewnych rzeczowników (*приблизительное число, примерный подсчет* itd.), komunikować mogą liczby przybliżone, por. np.:

Приблизительная длина эшелона была нами разведена – пятьдесят вагонов [Кагаев. Партизан];

По приблизительным подсчетам тайфун унес жизни 30 человек;

Примерное число погибших в результате тайфуна – 30 человек.

Przymiotniki te jednak nie łączą się składniowo z wyrażeniami numerycznymi (liczebnikami itd.).

IV.3.1. ROSYJSKIE WYRAŻENIA ПРИМЕРНО, ПРИБЛИЗИТЕЛЬНО PRZY WYRAŻENIACH NUMERYCZNYCH

Bogusławski i Karolak wymieniają te wykładniki wśród rosyjskich środków wyrażania liczb przybliżonych, podając też ich polskie odpowiedniki tłumaczeniowe: *w przybliżeniu, mniej więcej* [1973: 282].

Mielczuk przytacza te wykładniki wśród rosyjskich przysłówkowych WP: „[...] наречия и наречные речения (либо вида Adv сравн + чем, либо вида Прер + S): приблизительно, примерно [...], (не) более <больше> чем [...], с лишком [...]” [Мельчук 1985: 363; podkreślenie – M. D.]. Te WP syntaktycznie i semantycznie mogą się łączyć z różnymi wyrażeniami numerycznymi (liczebnikami i rzeczownikami ilościowymi)¹⁹⁹.

Przyjrzyjmy się opisywanym wyrażeniom występującym w interesujących nas konstrukcjach przybliżonych. Mielczuk pisze o wyżej wymienionych przysłówkach i wyrażeniach przysłówkowych, że budowa składniowa konstrukcji z tymi wyrażeniami w składzie jest następująca: „[...] ППрибл-наречие [WP-przysłówek] зависит от имени числа, подчиняясь ему посредством ограничительного ПСО [„поверхностно-синтаксическое отношение”]: [...] а. Приблизительно [...] 20 раз” [363; podkreślenie – M. D.].

Mielczuk także wskazuje, że przy WP-„przysłówkach” mogą wystąpić konstrukcje ilościowe w dowolnej formie przypadkowej. Innymi słowy, WP nie narzuca konstrukcji ilościowej formy przypadkowej, nie ogranicza możliwych dla konstrukcji ról syntaktycznych: „Наличие при числительном наречия-ППрибл не мешает соответствующему ЧВ [выражение числовое – комментарий M. D.] выступать во всех возможных для него синтаксических ролях [...]” [364, por. też 367].

WP *приблизительно, примерно* występują najczęściej w pozycji inicjalnej konstrukcji przybliżonej (*примерно 100 человек*), możliwe są jednak wystąpienia w innych pozycjach:

- **poędzy Q i S** (poędzy liczebnikiem a rzeczownikiem)²⁰⁰:

¹⁹⁹ Warto jeszcze raz wspomnieć, że Mielczuk zalicza ros. *примерно, приблизительно* do WP z zastrzeżeniami, występują też bowiem nie tylko przy liczebnikach i wyrażeniach liczebnikowych, ale też przy innych wyrażeniach.

²⁰⁰ Wystąpienia te są jednak rzadkie, poza tym naruszają wzorcową normę językową.

Через два приблизительно года я узнала, что у нас есть общице знакомые, и передала ему приглашение зайти. [Надежда Мандельштам. Воспоминания (1960–1970)]; Пока альмеки брались за оружие – а это сложнейшая была процедура, из двадцати трех примерно стадий, – те уже успевали ринуться в атаку. [Дмитрий Быков. Орфография (2002)]

- **po Q i S (po konstrukcji ilościowej)**, jednak dość rzadko, głównie po szyku przestawnym:

Недалеко, метрах в ста примерно, проходит нейтральная полоса. [Юрий Никулин. Семь долгих лет (1979)]; *Потом в курилке час примерно я плясал от боли.* [Сергей Юрский. Теорема Ферма (1994)].

Takie zachowanie językowe jest **zupełnie odmienne** niż zachowanie WP o węższej łączliwości (*около, порядка, с*). Te ostatnie są lewostronnie „przywiązane” do konstrukcji Q+S.

Примерно, приблизительно mogą też występować w takich konstrukcjach przybliżonych, gdzie konstrukcją ilościową rządzi przyimek. Mielczuk pisze, że w tym przypadku przyimek **zawsze** występuje między WP a jego „gospodarzem”-liczebnikiem, por. *приблизительно к сорока рублям* [1985: 364].

Inne przykłady takich połączeń:

приблизительно

Он познакомился приблизительно с тысячью своих соотечественников [...]. [В коллекции... чудаки // “Труд”, 1988.12.31]; [...] *орда состоит приблизительно из сотни взрослых.* [Владимир Обручев. Плутония (1924)]; *И это значит, что мы сегодня не поднялись, а спустились приблизительно на тысячу четыреста тридцать метров.* [Владимир Обручев. Плутония (1924)]

примерно

[...] *они примерно на одну треть снизят нагрузку на районные суды в части гражданских дел.* [Суд присяжных идет! // “Рыбак Приморья”, 2003.01.02]; [...] *по меньшей мере 10 млн человек сегодня проживают примерно в 20 районах мира, охваченных вооруженными конфликтами.* [Положение гражданского населения в зонах военных конфликтов // “Зарубежное военное обозрение”, 2004.07.26].

Wydaje się jednak, że wystąpienia przyimka **przed** konstrukcją „*примерно/приблизительно + Q+S*” też są możliwe, choć rzadsze; por. np.:

Экзамен был пугающий: надо ответить на приблизительно тысячу письменных вопросов по всем разделам практической и теоретической медицины [...] [Владимир Голяховский. Русский доктор в Америке (1984–2001)].

WP *приблизительно* – przykłady:

WP + liczebnik określony główny

Это был лысый, меланхоличного вида мужчина приблизительно пятидесяти лет. [Н. Леонов, А. Макеев. Эхо дефолта (2000–2004)]; Я думаю, что это произошло на высоте приблизительно 68 тысяч футов. [Анатолий Докучаев. Коварные янки крадут ракеты // “Воздушно-космическая оборона”, № 1 (8), 2003];

В Америке, в Соединенных Штатах сейчас приблизительно пять миллионов православных [...] [Антоний (Блум), митрополит Су-рожский. “У нас есть что сказать о человеке” (1989)]; [...] приблизительно 30000 советских моряков были убиты в Бабьем Яру [...] [Сай Фрумкин. Наказание без преступления // “Вестник США”, 2003.07.23]

WP + liczebniki ułamkowe

Арбуз – это не плод [...], арбуз – это мера времени, приблизительно полчаса. [Андрей Битов. Попугайчики (1968)]; Приблизительно две трети всех мировых языков не имеют собственной письменности. [Сколько в мире языков? // “Знание – сила”, № 10, 2003]

WP + nazwa JM (bez liczebnika)

Эта сексуальная идиллия длилась приблизительно месяц. [Петр Галицкий. Опасная коллекция (2000)].

WP *примерно* – przykłady:

WP + liczebnik określony główny

Примерно четыре года назад наша мама познакомилась через вашу службу знакомств с хорошим человеком. [Голоса счастливых // “Сельская новь”, 2003.12.16];

На борту судна находилось 10 грузовиков и примерно 150 пассажиров. [Максим Варывдин. В Турции террористы захватили паром // “Коммерсантъ-Daily”, 1996.01.18]; *В Москве примерно 11 миллионов людей, из них примерно 3 миллиона детей, которые тоже люди.* [Екатерина Кронгауз. Куда теперь детей посылают? // “Столица”, 1997.07.01]

WP + liczebnik ułamkowy

Примерно треть студентов там сейчас составляют женщины. [Александр Левинский. Мария Марсед: “Зачем рассчитывать на козырного туза в чужих руках” // “Известия”, 2002.03.05]; *Нужно вырезать и вынуть примерно 1/8 часть круга.* [Конструирование из бумаги // “Народное творчество”, № 4, 2004]; *Мы составляли примерно 0,1 процента.* [Александр Левинский. Мария Марсед: “Зачем рассчитывать на козырного туза в чужих руках” // “Известия”, 2002.03.05]

WP + nazwa JM (bez liczebnika)

Я проехал по канаве глубиной примерно метр, заполненной водой. [Александр Федоров. Каюта капитана // “Автопилот”, 2002.03.15]; *Мы учили тексты примерно год.* [Роман Карцев. “Малой, Сухой и Писатель” (2000–2001)]; *Примерно час Боря орал, спорил, дразнил фанатов «Черноморца», лужгал семечки и запивал все это пивом.* [Роман Карцев. “Малой, Сухой и Писатель” (2000–2001)].

Znaleziono także wystąpienie *примерно* w kontekście nazwy jednostki wojskowej:

И много поставят? – Да, думаю, в Шиловичах примерно роту. Это уже как командование решит [...]. [Владимир Богомолов. Момент истины (В августе сорок четвертого...) (1973)].

WP wskazuje, że dana liczebność żołnierzy równa się w przybliżeniu standardowej liczebności jednostki wojskowej ros. *рота*. Użycia takie można traktować jako wystąpienia WP przy JM z elipsą liczebnika *один*.

Należy zauważyć, że ros. WP *примерно*, *приблизительно* łączyć się mogą z przymiotnikowymi i przysłówkowymi wyrażeniami numerycznymi w rodzaju *трехкратный* (*trzykrotny*), *вчетверо*, *двухмесячный*. Leksemy te są semantycznie związane z odniesieniem do skali mierzenia / z szeregiem arytmetycznym.

Приклады:

приблизительно

Маме оставалось очень мало места в ее приблизительно 17-метровой комнате. [Эмма Герштейн. Заметки сердца (2002)]

примерно

[...] в верхние помещения выходили круглые трубы, примерно метрового диаметра, по которым проходил тёплый воздух. [С. А. Еремеева. Лекции по русскому искусству (2000)]; Проигрыш был крупный – около 6000 рублей, то есть примерно двухлетнее жалование этого инженера. [Алексей Татищев. Земли и люди: В гущу переселенческого движения (1906–1921) (1928)]; [...] эффект сверхтекучести примерно пятикратный (в пять раз выше текучести воды) [...]. [Наталья Редькина, Генрих Ходаков. Эффект сверхтекучести водных растворов в поровых капиллярах при обычных температурах // “Российский химический журнал”, 2002]

Система NHK, в свою очередь, имеет разрешение 4320 линий, что примерно вчетверо больше по сравнению с HDTV. [Исследователи Sony и Nippon Hoso Kyokai // “Computerworld”, № 29, 2004].

Łączliwość *примерно, приблизительно* z takimi przysłówkami i przymiotnikami jest cechą zasługującą na szczególną uwagę, ponieważ rosyjskie WP o węższej, ściśle adnumeratywnej łączliwości (przymiotki *около, порядка, с/со*) nie łączą się z przysłówkowymi i przymiotnikowymi wyrażeniami numerycznymi²⁰¹.

Współwystąpienia *приблизительно, примерно* z innymi WP:

около

Приблизительно около года у нас ушло на выяснение отношений. [Аркадий Арканов. Скорая помощь. Юмор (1985–1995)]; Дистанция составляла примерно около 50 метров. [Выстрел на поражение // “Солдат удачи”, 2004.05.05]

²⁰¹ Przynajmniej niektóre polskie WP o węższej łączliwości mogą się łączyć z tego typu przymiotnikami i przysłówkami. Takie polskie WP w kontekście przymiotnikowych i przysłówkowych wyrażen numerycznych będą zatem tłumaczone na rosyjski za pomocą ros. *примерно* bądź *приблизительно*.

c

Полежала, повыла, вдруг вспомнила, что у Лизы Первушкиной перед insultом приблизительно с год отнималась нога – очевидно, вот так же... [...]. [Марина Вишневецкая. Есть ли кофе после смерти? (1999)]; Дальше зачеркнуто примерно с полстраницы. [Сергей Юрский. На дачах (1974–1983)]

c лишним

На IV съезде профсоюзов [...] были беспартийные и, между прочим, примерно один с лишним процент меньшевиков, эсеров и анархистов. [Лазарь Каганович. Памятные записки (1991)]

зык przestawny

По небольшому взгорку проезжаем мимо позиции «двухсоток» на расстоянии примерно метров 800. [Анекдоты, байки с полигона // “Воздушно-космическая оборона”, № 1 (1), 2001].

Warto też wskazać na pewną różnicę stylistyczną pomiędzy *примерно* a *приблизительно*: WP *примерно* jest pod tym względem wykładnikiem bardziej uniwersalnym – występuje w tekstach dowolnego stylu bez rzucających się w oczy ograniczeń, natomiast WP *приблизительно* (jeśli chodzi o połączenia z liczebnikami lub wyrażeniami ilościowymi w rodzaju *приблизительно 100 рублей*) pojawia się głównie w języku książkowym, w rozmaitych tekstach oficjalnych itd., w mowie potocznej natomiast występuje raczej rzadko.

IV.3.2. POLSKIE WYRAŻENIA *MNIEJ WIĘCEJ*, PLUS MINUS, W PRZYBLIŻENIU PRZY WYRAŻENIACH NUMERYCZNYCH

W podrozdziale tym omówione zostaną wystąpienia *mniej więcej*, *plus minus*, w przybliżeniu w kontekście węższym, adnumeratywnym.

Mniej więcej

ISJP podaje następującą definicję znaczenia tego leksemu: „Wyrażeniem **mniej więcej** poprzedzamy składnik zdania, który określa coś w przybliżeniu, często liczbę, ilość lub czas. *Mniej więcej po godzinie dotarli do domu... Bibliografia stanowi mniej więcej piątą część pracy... Granica przebiega mniej więcej wzdłuż lasu... Stanowisko ministra w tej sprawie mniej więcej znamy... [...]*” [ISJP, hasło **mało**; podkreślenie – M. D.].

Przykłady z Korpusu:

To była również lepsza realizacja, niż zakładano o mniej więcej 3,7%.

Mówców jest mniej więcej dziesięciu.

Płynął mniej więcej pół godziny [...].

Ankieta czeska jest mniej więcej dwukrotnie obszerniejsza.

Do tej pory ten kredyt został wykorzystany mniej więcej w czterech piątych.

Jest to wyrażenie nieodmienne, a poza tym nie ma ono rzędu przypadkowego, tzn. nie implikuje formy przypadkowej grupy liczebnikowo-rzeczownikowej, z którą się łączy. ISJP traktuje to wyrażenie jako partykułę, przy tym partykułę o ustalonej pozycji linearnej²⁰², która występuje przed wyrażeniem, do którego się odnosi. Warto zwrócić uwagę, że Grochowski nie wymienia *mniej więcej* wśród operatorów adnumeratywnych. Operatory adnumeratywne to wyrażenia, które, mając ustabilizowaną pozycję linearną w wypowiedzeniu, są niezdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikiem, zdolne są natomiast do wchodzenia w relację syntaktyczną z liczebnikiem [1997: 27]. Można przypuszczać, że *mniej więcej* nie zostało wymienione wśród operatorów adnumeratywnych przede wszystkim dlatego, że łączy się z niektórymi czasownikami lub też, zdaniem Grochowskiego, *mniej więcej* nie ma ustabilizowanej pozycji linearnej w wypowiedzeniu. Z analizy materiału wynika, że wyrażenie *mniej więcej* rzeczywiście występuje w ogromnej większości przypadków w pozycji inicjalnej liczbowego określenia przybliżonego (*mniej więcej 20*), choć możliwe są też wystąpienia w postpozycji, a także między wyrażeniem ilościowym a rzeczownikiem; por. przykłady z Korpusu:

Albo też stać się nią z łaski gospodarzy może na czas posiłku, czyli jedną, mniej więcej, godzinę, bo tyle przeciętne przebywanie za nim trwa [...]; Trzydzieści, mniej więcej, stuleci rozwoju narzędzi służących do jedzenia dowiodło jednak rzeczy przedziwnej [...].

Plus minus

Podkreślamy, że wyrażenie to jest rzadko używane (w porównaniu np. z *mniej więcej*). W związku z małą liczbą przykładów, które udało się zna-

²⁰² Partykuła w ISJP jest to wyrażenie o następujących charakterystykach: „Nieodmienne. W przeciwieństwie do przysłówka może określać nie tylko czasownik, przymiotnik lub przysłówek, ale też inne części mowy” [ISJP, t. 1.: XXXIV].

leżć, poniższe rozważania dotyczące tego WP mają charakter szkicowy. Wyrażenie to będzie analizowane na podstawie dotyczących go uwag zawartych w pracach Grochowskiego 1997 i Doboszyńskiej-Markiewicz 2007.

ISJP podaje następującą definicję *plus minus*: „Wyrażenia **plus minus** używamy, podając przybliżoną liczbę czegoś. *Idąc na okrągło przez wieś, nadrobią plus minus cztery kilometry... Nie znam dokładnej liczby strat, plus minus tylko*” [ISJP, II, hasło **plus**, znaczenie 6.3].

Por. też przykłady z Korpusu, gdzie *plus minus* występuje w sąsiedztwie liczebnika:

Dzisiaj są to plus minus dwie średnie pensje krajowe netto.

Policzyliśmy wszystko – wyszło, że trzeba nam tylko na chleb, papierosy i jakieś nieprzewidziane drobiazgi, plus minus trzysta rubli.

Grochowski wymienia to wyrażenie wśród operatorów adnumeratywnych w rodzaju *bez mała, około*: leksemów nieodmiennych, niemających funkcji łączącej, a mających ustabilizowaną pozycję linearną w wypowiedzeniu, niezdolnych do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikiem, zdolnych do wchodzenia w relację syntaktyczną z liczebnikiem [1997: 27]. A zatem, zdaniem Grochowskiego, wyrażenie to nie łączy się z czasownikami, łączy się za to z liczebnikami, przy tym ma ustabilizowaną pozycję linearną. Wykładnik *plus minus* należałoby zatem opisywać w części poświęconej wykładnikom o węższej łączliwości, które charakteryzują się wymienionymi wyżej właściwościami; por. np. *około pięćdziesięciu osób* vs. **pięćdziesięciu osób około*, **pięćdziesięciu około osób*; *około trzech* vs. **około policzyć*, **policzyć około*.

Warto jednak porównać spostrzeżenia Grochowskiego i informację podaną w ISJP. Otóż ISJP określa *plus minus* jako partykułę, nie podając informacji, że jest to partykuła prepozycyjna. Co ciekawe, wyrażenie *mniej więcej* według ISJP to partykuła o ustalonej pozycji linearnej, występująca przed wyrażeniem, do którego się odnosi. Przy hasle *plus minus* zaś takiej informacji się nie podaje, co sugeruje, że zdaniem ISJP może ona być różna (*plus minus* występuje i przed, i po wyrażeniu określanym).

Wydaje się, że wyrażenie *plus minus* występuje najczęściej przy liczebnikach, w ogromnej większości przypadków – rzeczywiście w pozycji inicjalnej określenia liczbowego (w prepozycji względem liczebnika i rzeczownika: *plus minus 20 złotych*), ale inne wystąpienia są również możliwe. Wskazuje na to mianowicie Doboszyńska-Markiewicz w swojej pracy z 2007 roku. Autorka, polemizując z Grochowskim 1997, stwierdza, że

nie wszystkie wydzielone przez Grochowskiego operatory adnumeratywne mają ustabilizowaną pozycję linearną. Zdaniem Doboszyńskiej-Markiewicz, operatory *około*, *ponad*, *z*, pochodzące od przyimków, mają ustabilizowaną pozycję linearną, natomiast o operatorach adnumeratywnych *bez mała*, *plus minus* i *z górą* „[...] zdecydowanie nie można powiedzieć, że zajmują tylko jedną ustaloną pozycję w zdaniu” [2007: 45]. Doboszyńska-Markiewicz zauważa, że wykładnik *plus minus* może wystąpić nie tylko przed liczebnikiem i określanym przez niego rzeczownikiem, ale też między liczebnikiem a określanym rzeczownikiem (*trzy plus minus godziny*), a także – przypuszczalnie – po liczebniku i rzeczowniku (*trzy godziny plus minus*) [2007: 45, tab. 2].

WP o łączliwości węższej, opisane w odpowiednim podrozdziale naszej pracy, zachowują się pod tym względem inaczej niż *plus minus*: pol. **trzy z godziny*, **trzech rzędu godziny*, **trzech około godzin*, **trzech koło godzin*, ?*trzy circa godziny*, ?*trzy circa miliony*; ros. **три с часа*, **трих около часов*, **трих порядка часов*.

Dodajmy też, że *plus minus* nie narzuca formy przypadkowej konstrukcji Q+S, łączy się z taką konstrukcją teoretycznie w dowolnym przypadku (z *plus minus setką żołnierzy*, o *plus minus stu milionach* itd.); występuje po przyimku (*po plus minus dwóch godzinach*), przed przyimkiem (*plus minus po dwóch godzinach*) [Doboszyńska-Markiewicz 2007: 45]; łączy się z rozmaitymi wyrażeniami liczebnikowymi (*plus minus czterokrotnie*).

Wyrażenie *plus minus* pojawia się w zdaniach nie tylko jako wyrażenie przyliczebnikowe (nie jest ono ściśle adnumeratywne). Doboszyńska-Markiewicz twierdzi, że *plus minus* może wystąpić jako wyrażenie pozostające **poza związkami składniowymi**. *Plus minus* (oraz *bez mała*, *z górą*) może funkcjonować jako „[...] wtrącenie, wyrażające punkt widzenia mówiącego, które być może (podobnie jak klasyczne wtrącenia typu «o ile się nie myłę», «moim zdaniem») pozostają poza wszelkimi związkami syntaktycznymi. [...] Owo uobecnienie mówiącego może świadczyć o metatekstowym charakterze interesujących nas jednostek języka” [2007: 45–46], np.: *Więc tak licząc sumarycznie, plus minus, jestem wart najmniej dwieście tysięcy rubli, ja jestem skromny człowiek, ja się nie chwale* [Władysław Stanisław Reymont, *Ziemia obiecana*; cyt. za Doboszyńską-Markiewicz].

W takich połączeniach *plus minus* **nie jest syntaktycznym określnikiem liczebnika**, choć może występować w kontekście liczebnikowym lub przynajmniej ilościowym.

Por. też przykłady z Korpusu:

W tym samym – plus minus – czasie pod debatę Wysokiej Izby trafił rządowy projekt związany z dostosowaniem Kodeksu morskiego do prawa unijnego [...].

Proszę policzyć to, biorąc pod uwagę aktualny stan euro do złotówki, i wyjdzie jednoroczny budżet państwa po stronie dochodowej – plus minus.

Plus minus wystąpić może również jako **określnik syntaktyczny** wyrażeń, które nie są wyrażeniami nawiązującymi do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametru. Większość tych połączeń związana jest z pojęciem przybliżonej równości ilościowo-liczbowej (A jest tyle, ile B, choć między nimi mogą zachodzić niewielkie różnice). *Plus minus* może pojawić się w takich zdaniach, gdzie nie występuje żadne wyrażenie numeryczne (bezpośrednio nawiązujące do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametru), np.:

Nie znam dokładnej liczby strat, plus minus tylko {plus, II, 87}.

Doboszyńska-Markiewicz pisze: „[...] wyrażenie *plus minus* może odnosić się do pewnych rzeczowników i czasowników, przywołujących porównanie (odsyłających) do jakiejś innej rzeczywistości:

Turyści pokrywają 40% importu hiszpańskiego, przekazy emigrantów dają zapewne ze 200 milionów dolarów rocznie, a więc plus minus ekwiwalent dalszych 10% importu [...].

Jest to plus minus odpowiednik tego, co miałem do tej pory [...].

Proporcja sił też została plus minus zachowana [...] [2007: 47].

Przypuszczać można, że *plus minus* ma też rozszerzenia jakościowe (termin Wierzbickiej 1991) i występuje w połączeniach w rodzaju *Jaś jest głupi, a Piotruś jest plus minus taki sam*. Sprawę tę jednak kompletnie pomijamy, ponieważ połączenia takie wychodzą poza pole przybliżoności numerycznej. Z powodu wymienionych wyżej cech zaliczamy to wyrażenie do WP o szerszej łączliwości.

W przybliżeniu

Jest to jednostka nieodmienna, niewpływająca na formę gramatyczną konstrukcji przybliżonej, w której skład wchodzi. ISJP określa to wyrażenie jako łączącą się tylko z czasownikami **frazę przysłówkową**²⁰³ [zob. ISJP, t. 2, hasło **przybliżenie**; t. 1, s. XXXIV, XL] i wyróżnia dwa jego znaczenia:

²⁰³ „Grupa wyrazów powiązanych składniowo, która w całości pełni funkcję przysłowka i czasem zawiera przysłówek jako swój główny składnik [...]” [ISJP, t. 1, s. XXXIV].

- „Jeśli znamy coś lub określamy coś, zwykle jakąś wartość, w **przybliżeniu**, to znamy lub określamy ją dość dokładnie, ale nie całkiem dokładnie. *Straty ocenia się w przybliżeniu na 15 milionów złotych... Bez naukowej analizy nie można nawet w przybliżeniu określić wieku znalezionych przedmiotów... Spróbuję w przybliżeniu odpowiedzieć na te pytania*”.
- „Jeśli coś spełnia w **przybliżeniu** jakieś warunki, to spełnia je niezbyt dokładnie. *Pojęcia te pokrywają się tylko w przybliżeniu*” [ISJP, t. 2, hasło **przybliżenie**]. Należy też wspomnieć, że Grochowski 1997 nie wymienia tego wyrażenia wśród operatorów adnumeratywnych, choć właśnie ono stosowane jest w definicji aproksymacji [29], a poza tym wymienione było wśród quasi-synonimów *około* [74].

Warto też dodać, że Grochowski 1996 mówi o tym wyrażeniu jako o szeroko rozumianym, **dodawanym do liczebnika** „operatorze przyliczebnikowym”: „Aproksymatywna charakterystyka ilościowa może polegać [...] na dodawaniu do liczebników właściwych określonego rodzaju wyrażen, takich jak np. *w przybliżeniu, około, mniej więcej, plus minus*” [34; podkreślenie – M. D.]. Grochowski stwierdza jednak, że klasa takich operatorów przyliczebnikowych jest wewnątrznie zróżnicowana, i wyróżnia: (a) „operatory przyliczebnikowe w ścisłym znaczeniu tego terminu”, czyli wyrażenia wchodzące w relacje **wyłącznie** z liczebnikami i wyrażeniami pochodnymi od liczebników (jako przykłady wymienia *około, bez mała, ponad i z górą*) oraz (b) „takie operatory (łączące się m.in. z liczebnikami), dla których związek z liczebnikiem nie stanowi cechy relewantnej (np. *prawie, niemal*)” [1996: 34]. Oprócz liczebników łączą się one z wyrażeniami innych klas. Można się domyślać, że operator *w przybliżeniu* należy akurat do tej drugiej klasy.

O wykładniku tym warto tu wspomnieć chociażby dlatego, że wymieniają go Bogusławski i Karolak [1973: 282], a poza tym, jak już było powiedziane, Grochowski stosuje to wyrażenie w definiowaniu zjawiska aproksymacji [1997: 29] (choć nie wymienia go wśród operatorów adnumeratywnych [27]).

Przytaczamy tu takie przykłady wystąpień *w przybliżeniu*, w których wyrażenie to występuje w kontekście węższym, czyli przy **konstrukcji zawierającej liczebnik dokładny, jednostkę miary** itd.:

Najwięcej pracowników w Polsce otrzymuje wynagrodzenie pozwalające na utrzymanie w przybliżeniu 1,5 osoby; W skali całego kraju zniszczonych zostało w przybliżeniu 60% zasobów archiwalnych materiałów

operacyjnych byłej Służby Bezpieczeństwa [...]; Od chwili jej powstania do dziś upłynęły w przybliżeniu 4 miliardy 600 milionów lat.

[...] w państwach Unii Europejskiej jest to wielkość w przybliżeniu 10-krotnie wyższa. [Korpus]

Te użycia odpowiadają syntaktycznie i semantycznie użyciom „przyliczbnikowym” *mniej więcej, plus minus*.

IV.3.3. ROSYJSKIE ПРИМЕРНО, ПРИБЛИЗИТЕЛЬНО, POLSKIE MNIEJ WIĘCEJ, PLUS MINUS, W PRZYBLIŻENIU W KONTEKŚCIE NIEADNUMERATYWNYM

Opisane w tym rozdziale wyrażenia (ros. *примерно, приблизительно*, pol. *mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu*) nie są „czysto” adnumeratywnymi WP, ponieważ łączą się nie tylko z liczebnikami, lecz też z czasownikami, przymiotnikami, przysłówkami i innymi wyrażeniami niebędącymi wyrażeniami numerycznymi. Chcemy jednak wyodrębnić taką przybliżoność, która jest związana bezpośrednio z operowaniem na skali mierzenia lub na szeregu arytmetycznym od niezwiązanej z takim operowaniem. Według nas „nieprzyliczbnikowe” użycia tych wyrażen są użyciami wtórnymi. Wychodzą poza pole określeń nawiązujących do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametrów, a często nawet poza pole szeroko pojmowanej ilości. Traktować je należy na innej zasadzie niż użycia w rodzaju *примерно 5 километров*. Nie będziemy jednak szczegółowo analizować nieadnumeratywnej łączliwości opisywanych tu wyrażen, pokażemy jedynie, że pewne nieadnumeratywne wystąpienia tych wyrażen (typu *примерно, mniej więcej*) są możliwe.

Wyrażenia w rodzaju ros. *примерно*, pol. *mniej więcej* mogą mianowicie wystąpić w „ilościowym” (ale nie adnumeratywnym) kontekście: jako określnik pewnych czasowników, przymiotników i przysłówków, które wyrażają relację **ilościowej równości** porównywanych ze sobą obiektów. Wyrażenia te nie stanowią wówczas wykładników interesującej nas przybliżoności liczbowej, nie nawiązują bowiem do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametru; por np. zdanie, w którym brakuje dokładnego określenia liczbowego (odniesienia do szeregu): *Эти два дома на углу улицы Герцена примерно равны по высоте*.

W przypadku stwierdzenia przybliżonej równości ilościowej obiektu określanego nie zestawia się z elementami szeregu arytmetycznego / skali mie-

wienia, lecz z jakimś innym obiektem. WP + takie połączenia informują, iż pomiędzy obiektami porównywanymi mogą zachodzić ilościowe różnice, ale jeśli zachodzą, są to różnice niewielkie²⁰⁴. Nie stwierdza się również, który z obiektów jest większy, a który mniejszy; por. też: *А если инфляция будет гораздо выше – примерно как у нас [...]?* [Финансовый рынок // “Эксперт”, 1995].

Ros. *примерно, приблизительно, pol. mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu* stanowią wykładniki przybliżonej równości ilościowej w połączeniu z predykatami należącymi do różnych części mowy:

- **z rzeczownikami:**

ros.

Это был примерно ровесник Андрея, в небрежно накинутом на плечи песочном пиджаке, смуглый [...]. [Даниил Гранин. Искатели (1954)];

pol. (Korpus)

Jest to mniej więcej ekwiwalent calorocznego dochodu narodowego Polski; Edek spadł do Radziechów trochę jak meteor – wspomina Stanisław Dyrłaga, sąsiad i mniej więcej rówieśnik.

- **z czasownikami:**

ros.

[...] специальных технических регламентов будет порядка 450, что примерно соответствует количеству видов предпринимательской деятельности. [От стандартов к регламентам // “Металлы Евразии”, 2004];

pol. (Korpus)

Odpowiada to mniej więcej liczbie zwerbowanych pastorów ewangelickich.

- **z przymiotnikami:**

ros.

Разброс в ценах на машины одного и того же года выпуска при примерно одинаковом пробеге составляет \$1–3 тыс. [Александр Вершинский. Chevrolet Blazer (годы выпуска 1994–1998) \$10000 // “Автопилот”, 2002.03.15]

Суммарно численность всех левых групп и организаций, не входящих в КПРФ, приблизительно равна численности блока самой

²⁰⁴ Por.: *A i B to mniej więcej równe wielkości* (mogą się okazać równe) vs. *prawie równe wielkości* (**nie są** równe; zachodzi między nimi pewna niewielka różnica).

КПРФ. [Александр Тарасов. Левая сцена в России в начале XXI века // “Неприкосновенный запас”, 2003.09.12];

Сенсационное появление Олега Меньшикова в роли персонажа, примерно равного ему по возрасту. [Про уродов и мышей. Парад продолжений знаменитых фильмов // “Известия”, 2001.08.19];

pol. (Korpus):

[...] *jesteśmy mniej więcej równi wiekiem [...];*

To byłyby mniej więcej zbieżne wielkości;

[...] *korytarz spina obszar 750 kilometrów kwadratowych [...] w przybliżeniu równy powierzchni Nowego Jorku.*

- **z przysłówkami:**

Петя и Вася весят примерно одинаково; Piotruś i Przemek ważą mniej więcej jednakowo [przykłady – M. D.].

- **z konstrukcjami zaimkowymi:**

ros.

Приблизительно таких же цифр стоит ожидать и в призыв, который начнется 1 апреля. [Антон Елин. Горе от ума. Высокий интеллект призывников срывает мобилизационные планы // “Известия”, 2003.02.09];

Но халат «сообразить» не удалось, не было даже приблизительно такого размера. [Юрий Герман. Дорогой мой человек (1961)];

Поэтому и подорожание может быть примерно таким же, как в прошлом году, [...]. [Цены реальные и официальные // “Аргументы и факты / Москва”, 2001.01.03]; Примерно такого же размера особое пятно. [Леонид Юзефович. Костюм Арлекина (2001)];

pol. (Korpus)

Pieniądze wydane w kampanii prezydenckiej są porównywalne, to jest ta sama mniej więcej wielkość co w kampanii prezydenckiej w Rosji; Finansowo wyszłoby więc mniej więcej na to samo [...].

- **konstrukcje z liczebnikiem niewłaściwym:**

ros.

В „мирных” округах в одних только ДТП гибнет примерно столько же бойцов. [Юлия Калинина. В чем виноваты матери? // “Московский комсомолец”, 2003.01.10];

А может быть, их примерно столько, сколько было задержано за полгода? [Екатерина Костикова. Введем в цивилизованное русло! // “Столица”, 1997.07.15];

pol. (Korpus)

Mieszkań jest mniej więcej tyle, ile cel. I lokatorów tylu, ilu więźniów – ponad tysiąc;

[...] *szef przedsiębiorstwa zaliczanego do starej gospodarki zarabia w ciągu jednego dnia mniej więcej tyle, co przeciętny Amerykanin przez cały rok;*

[...] *to jest bodajże mniej więcej tyle, co roczny budżet Polski.*

Powyższe przykłady zawierają określenia ilościowe, które pozostają w obrębie pola **ilości**. W połączeniach tego typu eksplicytnie porównywane są ze sobą jakieś wielkości (np. dwa zbiory pod względem liczebności lub np. kilka przedmiotów pod względem wagi itd.), bez odniesienia do szeregu arytmetycznego.

Za pomocą właściwie tych samych wykładników co wymienione powyżej tworzy się również rozmaite **konteksty jakościowe**²⁰⁵ („**rozszerzenia jakościowe**” w terminologii Wierzbickiej 1991), wychodzące **poza pole przybliżoności nie tylko numerycznej, lecz także ilościowej**. Takie połączenia informują o podobieństwie (przybliżonej „jednakowości”) obiektów porównywanych nieilościowo (pod względem jakiejś cechy „jakościowej”). Warto tu wspomnieć, iż zdaniem Grochowskiego w sposób przybliżony charakteryzować można nie tylko ilość, **lecz też inne stany rzeczy**²⁰⁶ [1997: 29].

Wyrażenia w rodzaju *приблизительно* (pol. *mniej więcej*) stwierdzają „jakościowe” podobieństwo w połączeniach z konstrukcjami zaimkowy-

²⁰⁵ Niektóre z podanych wyżej predykatów oznaczają tylko relacje ilościowej równości (np. *повесник* – relacja równości dwóch obiektów pod względem wieku), ale inne

- implikują określniki wnoszące komponenty zarówno ilościowe (*примерно такое же число*), jak też nieilościowe, „jakościowe” (*примерно такое же мнение о Пете*), bądź też
- stanowią (razem z wykładnikiem przybliżoności) określniki takich wyrażen, których semantyka związana jest z pojęciem ilości (por. *везят примерно одинаково*), ale też takich wyrażen, których semantyka nie jest związana z pojęciem ilości (*поют примерно одинаково*).

²⁰⁶ Grochowski pisze, że „w sposób przybliżony można charakteryzować dowolne stany rzeczy” [29; podkreślenie – M. D.]. Ale autor dodaje: „Aproksymacja jest jednak chyba najsilniej kojarzona z szeroko rozumianą kategorią ilości” [29].

mi typu ros. *тот же (самый)*, pol. *ten sam, taki sam*, ale nie tylko z nimi, por.:

ros.

И все же наши артисты живут приблизительно так же, как и в России. [Роберт Стурра: “Сегодняшнему театру стыдно заниматься политикой” // “Известия”, 2002.04.16]; Брайан Адамс в фильме выполняет приблизительно ту же функцию, какую Вячеслав Бутусов в свое время выполнял в первом «Брате», – он «кумир реальный». [Мария Кувшинова. Опять притча. На Венецианском кинофестивале показали “Дом дураков” // “Известия”, 2002.09.03]; *Так вот, в этой небольшой книжечке – приблизительно все то же самое.* [Юлия Рахаева. Цветочница Марфа по ту сторону волков. Книжки // “Известия”, 2003.01.16]; *Раньше здесь находился музей приблизительно того же профиля.* [Алексей Митрофанов. Вернувшийся музей. Новый бегемот // “Известия”, 2002.07.07]; *В принципе американские журналисты слышали примерно те же самые аргументы, которые Владимир Путин предъявлял их президенту [...].* [Владимир Путин поделился впечатлениями о Джордже Буше // “Известия”, 2001.06.19];

В восемнадцатом веке преобладал восторг, приблизительно равный энтузиазму первых советских пятилеток [...]. [Самуил Лурье. Нетленный муравейник // “Вестник США”, 2003.06.25]; *Картина примерно везде одинаковая за небольшими исключениями.* [Юрий Тригубович. Наивный сектор российского бизнеса // “Независимая газета”, 2003.07.22]; *Аппаратура соответствовала примерно школьному кабинету физики.* [Даниил Гранин. Искатели (1954)];

pol. (Korpus)

Dziś ów zabieg jest mniej więcej tak samo prosty jak konstrukcja cepa; Niby człowiek jest w takiej samej mniej więcej okolicy, ale albo żyje wolno, albo szybko, albo kontempluje otoczenie, albo tylko rzuca na nie okiem; To powinno odbyć się na zasadzie takiego mniej więcej porozumienia, jak przy wchodzeniu do NATO czy przy referendum unijnym; Czasami było mi to zresztą obojętne, skoro wszędzie robiłem mniej więcej to samo; [...] powiedział mi mniej więcej to samo, co napisał w notatce [...];

I to mniej więcej odzwierciedla obecną sytuację w Rosji.

Oprócz wymienionych wyżej połączeń oznaczających przybliżoną równość/jakościowe podobieństwo, wyrażenia typu *mniej więcej*, *примерно* występują także jako określniki (okoliczniki sposobu) przy czasownikach oznaczających stany i czynności umysłowe²⁰⁷:

*mniej więcej pamiętać o czymś, mniej więcej wiedzieć coś (stany);
mniej więcej obliczyć coś, określić coś w przybliżeniu, mniej więcej oszacować coś (czynności).*

Por. np.

czynność:

На русском языке то же может быть приблизительно выражено как «Святыня», «Божественное» или, употребляя термин Мейстера Экхарта («die Gottheit»), – „Божество” [...]. [С. Л. Франк. Непостижимое (1938)]

stan:

Почему люди не летают, как птицы, я примерно догадываюсь. [Ксения Махненко. Обращение // “Домовой”, 2002.12.04]

Wiadomo natomiast mniej więcej, ile ton jakich liści spadnie na jeden hektar [Korpus].

Rodzaj „przybliżoności” (ilościowy bądź jakościowy), który komunikują takie połączenia, zależy od semantyki rzeczowników występujących w miejscu argumentów.

Niektóre czasowniki są związane z pojęciem określania ilościowego i implikują odpowiednie argumenty (*liczba, rozmiar, wydatki* itd.), por.:

ros.

Что касается нелегалов, то МВД не пыталось даже приблизительно их сосчитать. [Лидия Графова. Полиция и миграция. Письмо в номер // “Известия”, 2001.10.04];

Можно хотя бы примерно подсчитать ущерб, который нанесло ваше антиоружие? [“Антиоружие” инженера Кашинова // “Спецназ России”, 2003.03.15];

²⁰⁷ Danielewiczowa posługuje się terminami „stany epistemiczne” i „czynności mentalne” [2002: 28–31].

Jako czynności umysłowe traktujemy tu też czynności językowe, nazywane przez czasowniki w rodzaju *mniej więcej podać/nazwać (liczbę, rok, miejsce)*, ros. *примерно указать (какие вещи брать в поход), примерно перевести как*. O związku pomiędzy czasownikami epistemicznymi a mówieniem zob. np. Danielewiczowa 2002: 23–24.

Поэтому можно примерно рассчитать долю. [Беседа на общественно-политические темы в эфире радиостанции “Эхо Москвы”, Москва (2003.07.15)];

pol.

Czy można przynajmniej w przybliżeniu oszacować, jaki to będzie koszt? [Korpus].

Inne czasowniki nie są związane tylko z określaniem ilościowym (informacją ilościową), a zatem w miejscu argumentów mogą wystąpić przy nich zarówno nazwy obiektów określanych ilościowo, jak też jakościowo, por. np.:

ros.

(kontekst jakościowy)

Вновь и вновь мы вспоминаем события вчерашнего вечера, пытаюсь вычленить хотя бы приблизительно возможное объяснение поступку Володи. [Анастасия Гостева. “Travel Агнец” // “Дружба народов”, № 5, 1999.05.15];

(kontekst ilościowy)

Чтобы хотя бы приблизительно определить время в пути [...], достаточно... пары секунд. [Автомобильный интернет // “За рулем”, № 3, 2004] (определить время в пути = obliczyć, zmierzyć czas).

(kontekst jakościowy) *Я примерно знаю, как обстоят дела в отрасли;*

(kontekst ilościowy) *Я примерно знаю, сколько в школе учеников;*

pol.

(kontekst jakościowy)

Wyobraźcie sobie nowojorski Empire State Building położony na boku i sunący z szybkością trzydziestu węzłów po oceanie, i już mniej więcej wiecie, jak wygląda stutysięcznotonowy lotniskowiec marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych na patrolu [...]; Nie wziąłem tutaj ze sobą materiałów, ale coś mniej więcej pamiętam [Korpus];

Nie wiadomo również, nawet w przybliżeniu, czym jest bon uwłaszczeniowy, poza tym że jest to imienny papier wartościowy [...] [Korpus];

Spróbuję w przybliżeniu odpowiedzieć na te pytania {przybliżenie, II, 352};

(kontekst ilościowy)

Znana jest już dzisiaj mniej więcej liczba szpitali, które można powiedzieć są w tę aferę zamieszane;

Яка то będzie wielkość? Czy już wiadomo mniej więcej, czy jeszcze nie?;

[...] chcielibyśmy tak w przybliżeniu wiedzieć, za ile spółdzielcy budują mieszkania;

W połowie maja doradca premiera podał w przybliżeniu liczbę współpracowników Służby Bezpieczeństwa i Urzędu Bezpieczeństwa [...] [Korpus];

Bez naukowej analizy nie można nawet w przybliżeniu określić wieku znalezionych przedmiotów... {przybliżenie, II, 352}.

Por. też inne przykłady:

(kontekst jakościowy)

Между тем характер их заверений уже приблизительно ясен. [Кирилл Пальшин. Опять на “Ковер”. Российские переговорщики расскажут правительству о ВТО // “Известия”, 2002.07.10]

i

(kontekst ilościowy)

Уже приблизительно ясно (известно itd.), сколько человек придет.

(kontekst jakościowy)

Целая наука, которая по голосу позволяет не только указать пол, возраст, национальность человека, но даже приблизительно обрисовать его портрет. [Александр Росляков. Бомба любви // “Столица”, 1997.12.22]

i

(kontekst ilościowy)

приблизительно обрисовать цифры доходов.

Warto też wskazać, że informacja przekazywana przez wyrażenia w rodzaju приблизительно, mniej więcej jest inna niż w przypadku rozmaitych wyrażen metatekstowych, oznaczających wahania nadawcy, por.:

Когда-то, приблизительно в их возрасте, я так же свирепствовал в Кемерове. [Георгий Бурков. Хроника сердца (1953–1990)] vs. Когда-то, наверное(/ скорее всего / возможно / кажется itd.) в их возрасте, я так же свирепствовал в Кемерове.

W opisywanym kontekście widać to wyrażenie.

IV.3.4. PODSUMOWANIE

Wszystkie wykładniki opisane w rozdziale „Wykładniki o szerszej łączliwości (nie tylko adnumeratywne)” nie są operatorami przyliczebnikowymi w sensie ścisłym. Występują nie tylko jako określniki wyrażen odnoszących do szeregu arytmetycznego, lecz też przy rozmaitych innych wyrażeniach. W tym drugim przypadku „przybliżoność” wychodzi nie tylko poza pole liczby, lecz często nawet poza pole ilości. Semantyka i łączliwość tych wyrażen wymaga zatem dalszej analizy. Zaznaczyć możemy jedynie, iż występując zarówno w kontekście numerycznym, jak też ilościowym i jakościowym, wykładniki te mają przypuszczalnie to samo znaczenie. Znaczenie to należy opisywać za pomocą pojęcia różnicy (Wierzbicka 1991). Stan rzeczy komunikowany przez predykat, przy którym wyrażenia te występują, może się niewiele różnić od stanu rzeczy, o który chodzi²⁰⁸.

Opisane w tym rozdziale wyrażenia o łączliwości szerszej interesują nas jako wykładniki przybliżoności adnumeratywnej. Występując przy liczebnikach i innych wyrażeniach liczbowych, te polskie i rosyjskie wyrażenia nie mają ustabilizowanego miejsca względem konstrukcji Q+S. Choć pojawiają się przeważnie przed konstrukcją Q+S (ros. *примерно 20 человек*, pol. *mniej więcej 5 dni* itd.), w mowie potocznej (w tekstach normy niewzorcowej) wystąpić mogą po połączeniu Q+S (ros. *20 человек примерно*, pol. *2 dni plus minus*), a także pomiędzy Q i S (najczęściej pomiędzy liczebnikiem a JM: *20 примерно летров*) i pomiędzy składnikami liczebnika wielowyrazowego (*20 примерно миллионов*). Te właściwości odróżniają WP o łączliwości szerszej od WP o łączliwości węższej, ściśle „przyliczebnikowej”. Całkowicie adnumeratywne WP (o węższej łączliwości) ros. *порядка, с/со, около*, pol. *circa, koło, około, rzędu, z/ze* mają bowiem ustaloną pozycję linearną względem konstrukcji Q+S. Wykładniki ros. *примерно, приблизительно*, pol. *mniej więcej, plus minus*, w *przybliżeniu* (WP o szerszej łączliwości) nie narzucają formy przypadkowej kon-

²⁰⁸ Warto tu wspomnieć definicję aproksymacji zaproponowaną przez Grochowskię: „[...] nadawca mówiąc o A, mówi w *przybliżeniu* X, bo sądzi, że A jest w niewielkim stopniu inne niż X, i że najłatwiej jest mówić o A, używając X” [Grochowski 1997: 29]. Innymi słowy, predykat w połączeniu z wykładnikami przybliżoności wskazuje stan, który różni się od stanu nazywanego przez predykat użyty bez tego WP, ale różni się on jednak w niewielkim stopniu. W przypadku wyrażen w rodzaju *mniej więcej* definicja ta wymaga korekty. Wyrażenia te w połączeniu z predykatem (nie tylko numerycznym) wskazują stan, który **może** różnić się od stanu komunikowanego przez sam predykat, a jeśli się różni, to różni się jednak w bardzo niewielkim stopniu.

strukcji Q+S, z którą się łączą. W związku z tym WP o szerszej łączliwości mogą wystąpić w takich pozycjach zdania, w których pol. WP *koło, około*-przyimek, *rzędu, z/ze*²⁰⁹ i wszystkie ros. WP o łączliwości węższej (*около, порядка, с/со*) wystąpić nie mogą (z powodów syntaktycznych, a nie semantycznych); por. np.: *около* nie może zastąpić *примерно* w zdaniu *Петя отплыл от берега примерно на сотню метров* (potrzebna byłaby transformacja zdania: *Петя отплыл от берега на расстояние около сотни метров*).

Przynajmniej w języku rosyjskim leksykalne WP o łączliwości szerszej mogą być traktowane jako „niezbędne” środki językowe – jeśliby język rosyjski dysponował wyłącznie opisanymi w pracy WP o węższej łączliwości *около, порядка, с/со* i żadnymi innymi wykładnikami omawianego sensu, to sens ten w pewnych pozycjach składniowych nie miałby wykładników i nie mógłby być wyrażony, por. np. *Я задержусь примерно на 3 часа* i **Я задержусь около на 3 часа / *на около трех часов / * на около три часа*.

Można też wskazać, że pomiędzy wyrażeniami ros. *примерно, приблизительно*; pol. *mniej więcej, w przybliżeniu* zachodzą pewne różnice stylistyczne. Ros. *примерно*, pol. *mniej więcej* są raczej stylistycznie neutralne, natomiast WP *приблизительно*, pol. *w przybliżeniu* w mowie potocznej praktycznie nie występują. WP *plus minus* natomiast jest wyrażeniem rzadko używanym (w porównaniu np. z *mniej więcej*). Możliwe są też inne ograniczenia pragmatyczne.

IV.4. „ZAIMKOWE” WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI

W tym podrozdziale analizować będziemy następujące leksemy: pol. *gdzieś, jakieś*, ros. *где-то, где-нибудь*. Wszystkie te leksemy w znaczeniu pierwszym stanowią zaimki nieokreślone²¹⁰ odmienne (*какой*) i nieodmienne (*гдеś; где-то, где-нибудь*), stąd też nazwa, którą stosujemy. Leksemy te pojawiają się też w innej, „niezaimkowej” funkcji. Występują

²⁰⁹ Polskie partykuły *около* i *circa* nie „ograniczają” ról syntaktycznych Q+S, czyli zachowują się pod tym względem tak, jak ros. *примерно, приблизительно*. Z drugiej strony np. *коło* narzuca konstrukcji Q+S formę dopełniacza, a zatem w pewnych rolach składniowych nie występuje.

²¹⁰ Termin „zaimek nieokreślony” w odniesieniu do tych wyrażenń stosuje np. Stanisław Karolak [EJO 1993: 606–608] i Jelena Paduczewa [Падуцева 1985: 209–220].

w konstrukcji liczebnikowo-rzeczownikowej, wskazują na przybliżoność tej konstrukcji i stanowią wówczas swoiste **operatory przyliczebnikowe**, por. *Zebranie trwało gdzieś 3 godziny; Stało tam jakieś 20 osób*. Są one operatorami przyliczebnikowymi (adnumeratywnymi) w ścisłym sensie: leksemy te wyrażają przybliżoność tylko w połączeniu z takimi wyrażeniami, które – rozpatrywane oddzielnie – są odniesieniem do punktu szeregu arytmetycznego czy do skali mierzenia parametru, np.: *gdzieś 5, gdzie pięciokrotny, Wskaźnik wzrósł gdzie pięciokrotnie*, ale: **gdzieś równy, *gdzieś taki sam*; por. *mniej więcej 5, mniej więcej pięciokrotny, Wskaźnik wzrósł mniej więcej pięciokrotnie* i: *mniej więcej równy, mniej więcej taki sam*.

Występując jako WP, wyrażenia te nie są zaimkami. Nie zastępują nazwy referencyjnie nieokreślonego miejsca (*gdzieś, zde-mo*), referencyjnie nieokreślonego obiektu itd. (por. *jakiś facet* vs. *Proszę o jakieś 5 kilo cukru*)²¹¹.

Wyrażenia te zazwyczaj **nie są rozpatrywane** jako wykładniki przybliżoności. Co prawda Bogusławski-Karolak 1973 wymieniają pol. *jakiś* wśród innych wykładników opisywanego tu sensu [282]. Są też inne prace, które traktują to wyrażenie jako WP. Będziemy o nich mówić dalej. Natomiast Мельчук 1985, Сурпун 1962, Grochowski 1997 nie wymieniają żadnego z tych wyrażen jako WP.

Semantyka tych wyrażen i ich stosunek do zjawiska przybliżoności nie są do końca zbadane. Rozważania, które tu przytoczymy, noszą charakter dość wstępny. Nie można wykluczyć bowiem, że wyrażenia te stanowią wykładniki innej „niedokładności” niż przybliżoność. Niedokładność ta (niezależnie od jej mechanizmu) wiąże się jednak wyłącznie z wyrażeniami odnoszącymi do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametrów²¹².

²¹¹ WSPP podaje: „Zaimki nieokreślone wskazują przedmioty lub cechy przedmiotów w sposób niedokładny, bez jednoznacznej identyfikacji. Oprócz niepo pochodnych *nikt, nic, nigdy, każdy, żaden, wszędzie* należą do nich struktury powstałe przez dodanie partykuły *-ś* (*ktoś, coś, gdzieś, dokądś, kiedyś, którędys*) [...]. Niektóre składniki morfologiczne zaimków pełnią określone funkcje znaczeniowe, np. cząstka *-ś* informuje o nieokreśloności dla mówiącego i słuchającego (nadawcy i odbiorcy) [...]” [WSPP: 1691, hasło problemowe **Zaimek**]. Na temat znaczenia pierwszego z interesujących nas zaimków nieokreślonych zob. też Падучева 1985.

²¹² Ros. *zde-mo* występuje np. w kontekście liczebników porządkowych: *Мы по этому показателю занимаем где-то 98-е место*. [Беседа В. Варфоломеева с М. Лапшиным в эфире радиостанции “Эхо Москвы”, Москва (2003–2004)]. Liczebniki te jednak są też związane z odniesieniem do szeregu.

Jest ona zawsze „ilościowa”. Możliwe, że jest to „niedokładność” typu *chyba* (por. *chyba zrobiłem, chyba 5*): wykładniki te łączą się jednak tylko z pewną klasą **wyrażeń ilościowych**. Nawet jeśli komunikują wahania nadawcy co do punktu („przypuszczalność?”), a nie pewną wiedzę co do odcinka, specyfika określenia ilościowego sprawia, iż informacja o odcinku jest informacją wnioskowaną: *gdzieś 5* – liczbą określaną nie może tu się okazać np. 15; jest wydzielany, choć może nie bezpośrednio, odcinek możliwych odpowiedników ilości wyrażanej. Odcinek ten jest **niewielki**. Jednoznaczne rozstrzygnięcie kwestii, czy wyrażenia te są WP w sensie ścisłym, utrudniają wskazane wyżej ograniczenia łączliwości tych leksemów. Występują przy innych wyrażeniach niż semantycznie rozumiane liczebniki dokładne (*dwa, dwukrotny, ćwierć*), wyrażają inne znaczenia, niezwiązane bezpośrednio z interesującą nas „niedokładnością”.

Będziemy traktować opisywane wyrażenia jako WP, podkreślając jednocześnie, że zdajemy sobie sprawę z możliwych różnic semantycznych pomiędzy nimi a np. „przyimkowymi” i „przysłówkowymi” („partykułowymi”) WP *około, mniej więcej*. Traktujemy je zatem jako wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’.

Oddzielnie opiszemy leksemy *какие-то, какие-нибудь* (*Книга стоит каких-нибудь сто рублей*). Bogusławski i Karolak wymieniają je jako WP będące odpowiednikami polskiego *jakichś 5*. Naszym zdaniem jednak nie jest to WP albo przynajmniej nie jest to WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’. Pomiedzy nim a pol. *jakichś* zachodzą wyraźne różnice semantyczne. Szerzej o tym rosyjskim WP będzie mowa w rozdziale „Pseudowykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’”.

Dodajmy, że w mowie potocznej przy wyrażeniach numerycznych występuje też zaimek *coś*.

Por. przykłady z Korpusu:

*Samych jajów sprzedała organiścina w zeszłym tygodniu coś dwadzieścia i dwie kopy – rzekła Jagustynka [Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*]; *Wszyscyśmy montowali, chłopcy mieli coś dziesięć lat, ale montowali...; *Złośliwym dowcipem samym dla siebie jest na przykład aż coś pięć zakończyć thrillerowej akcji [...]*.**

Samodzielnie wyrażenie *coś* występuje w takich połączeniach dosyć rzadko (w porównaniu np. z wystąpieniami *z/ze, około* itd.). Częstsze, jak się wydaje, są wystąpienia *coś* w połączeniu z *koło, około*, czyli z „nieza-

imkowymi” wykładnikami sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’; por. przykłady z Korpusu:

Nakład coś koło 600 egzemplarzy...; O ile wiem, dali jej za to coś koło pięćuset flaszek; W Kazachstanie płaca średnia wynosi coś około 25 dolarów miesięcznie.

Takim połączeniom odpowiadają rosyjskie połączenia *что-то около*: *Я пробыл там что-то около месяца и – ушел обратно в Ленком.* [Александр Збруев. Неповторимые уроки (1990–2000)].

W rosyjskim jednak wyrażenie *что-то* przy liczebniku / wyrażeniu ilościowym nigdy nie występuje samodzielnie: **Я пробыл там что-то месяца и – ушел обратно в Ленком.* Co więcej, przy innych WP, oprócz *около*, ros. *что-то* też raczej nie występuje (por. np. **Я пробыл там что-то приблизительно месяц/два месяца*).

Przyliczebnikowe *coś* nie odmienia się przez przypadki (w odróżnieniu od *coś*-zaimka jest wyrażeniem nieodmiennym).

WSPP definiuje jedno ze znaczeń *coś* następująco: „2. *pot.* «partykuła oznaczająca przybliżenie, niepewność; chyba, trochę; zdaje się»: Byłem tam *coś* ze trzy razy. *Coś* się spóźnia ten autobus” [WSPP, hasło **coś**]²¹³.

ISJP takiego znaczenia nie rejestruje. Przypisuje natomiast temu wyrażeniu znaczenie węższe, które obejmuje, jak się zdaje, przypadki w rodzaju *Coś się spóźnia ten autobus*: „Słowa **coś** używamy potocznie, aby zaznaczyć, że nie jesteśmy pewni przyczyny ani swojej oceny jakiegoś stanu rzeczy. *Zimno coś na dworze... Coś mi dzisiaj praca nie idzie... Coś mi się widzi, panowie, żeście przesadzili*” [ISJP, hasło **coś**, znaczenie 6]. Słowo *coś* występujące w takim znaczeniu jest według ISJP przysłówkiem (w WSPP – partykułą).

Nie jest jasne, jakiego rodzaju niedokładność komunikuje to wyrażenie, łącząc się z wyrażeniami numerycznymi: może to być przybliżoność (informacja typu ‘niewiele więcej niż X lub X lub niewiele mniej niż X’), ale może też np. niepewność nadawcy. Żadna ze znanych nam prac analizujących przybliżoność i jej polskie wykładniki nie wymienia *coś* wśród WP (Bogusławski i Karolak 1973, Grochowski 1997, Wierzbicka 1991). W tej pracy zajmować się „przyliczebnikowym” *coś* nie będziemy, jego semantyka bowiem nie jest dobrze zbadana, a samo wyrażenie jest stosunkowo rzadkie.

²¹³ Warto zauważyć, że w przytoczonym przykładzie *Byłem tam coś ze trzy razy* przy liczebniku występuje wykładnik przybliżoności *ze*. Nie jest jasne, czy *coś* jest tu wyrażeniem „przybliżonym”, czy też wnosi znaczenie „niepewności”.

IV.4.1. ROSYJSKIE „ZAIMKOWE” WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI: *ГДЕ-ТО*, *ГДЕ-НИБУДЬ*

W języku rosyjskim jako WP występują leksemy *где-то* i *где-нибудь*. Leksemy te w znaczeniu pierwszym są zaimkami nieokreślonymi miejsca:

- (a) *где-то* – zastępujący w znaczeniu pierwszym nazwę konkretnego, ale nieokreślonego referencyjnie miejsca²¹⁴ (obiektu „przestrzennego”), a także
- (b) *где-нибудь* – oznaczający w znaczeniu pierwszym dowolne miejsce (obiekt „przestrzenny”).

Należy podkreślić, że to ostatnie wyrażenie występuje w znaczeniu przybliżonym o wiele rzadziej niż *где-то*. Dodajmy też, że w języku polskim obu tym zaimkom, używanym zarówno w znaczeniu pierwszym (nieokreśloność miejsca), jak też „przybliżonym”, odpowiada polskie wyrażenie *gdzieś*²¹⁵. Ros. *где-нибудь*, *где-то* nie wymienili Mielczuk (Мельчук 1985), Bogusławski i Karolak 1973 oraz Suprun (Супрун 1962) jako WP. Analiza materiału wykazuje jednak, że rosyjskie wyrażenia *где-то*, *где-нибудь* są stosowane jako WP w jednym ze swoich znaczeń.

Wskazują też na to słowniki. Autorzy TSRJ-SZ wydzielają znaczenie „przybliżone” tylko przy *где-то*²¹⁶ jako znaczenie 2. Przy tym znaczenie to obejmuje też inne „wtórne” typy użycia zaimka: „ГДЕ-ТО [...] 1. В каком-то месте. *Где-то нас ждут*. 2. Приблизительно, как-то, в чем-то (прост.). *Приду где-то около восьми*. *Возможно, я где-то неправ*. *Где-то по-человечески мне его жаль*” [hasło ГДЕ-ТО]. Warto zauważyć, że użycia opisane w „znaczeniu 2” (w tym „przybliżone”) są kwalifikowane przez słownik jako „просторечные” (pospolite, gwara miejska). SRJ-O natomiast nie wydziela żadnego specjalnego znaczenia *где-то*. Leksem ten jest trak-

²¹⁴ Paduczewa mówi tu o „nieokreśloności dla mówiącego”: zaimki na *-то* to „[...] местоимения неизвестности, т.е. неопределенные для говорящего [...]” [Падучева 1985: 210]. Te zaimki „[...] соотносятся с фиксированным объектом, неизвестным говорящему, – с объектом, который говорящий не в состоянии идентифицировать [...]” [Падучева 1985: 210–211].

²¹⁵ Pisze o tym Stanisław Karolak, który rozróżnia zaimki nieokreślone tetyczne (*где-то*) i zaimki nieokreślone hipotetyczne (np. *где-нибудь*) [EJO 1993: 606–607]. Należy też podkreślić, że zaimek nieokreślony antytetyczny *где-либо* (odpowiednik pol. *gdziekolwiek*) [EJO 1993: 607] jako WP nie występuje. Z tego powodu pominięto go w naszej analizie.

²¹⁶ Leksemowi *где-нибудь* natomiast przypisano w tym słowniku tylko jedno znaczenie: nieznanego dokładnie miejsca.

towany jako leksem jednoznaczny. SRJ-O podaje jednak dodatkowy, poprawnościowy komentarz w obrębie definicji. Według słownika leksemu *где-то* nie należy stosować na oznaczenie przybliżoności i w innych „wtórnych” znaczeniach: „ГДЕ-ТО, нареч. В каком-то, точно неизвестно в каком месте. Где-то раздался выстрел. [Не рекомендуется употр. в знач. «приблизительно» или «как-то»: приду где-то около восьми; где-то по-человечески мне его жалы]” [hasło ГДЕ-ТО; podkreślenie – M. D.]. W RTS natomiast „przybliżone” znaczenie zostało podane odrębnie od innych znaczeń „wtórnych” *где-то*: „ГДЕ-ТО [...] 2. Примерно, приблизительно (разг.). Спортсмен выступает г. в силу первого разряда. Это случилось г. в середине ночи. [...] 3. В чем-то, отчасти (разг.). Г. он прав.” [RTS, hasło ГДЕ-ТО; podkreślenie – M. D.]. Należy zauważyć, że *где-то* występujące w znaczeniu drugim („przybliżonym”) jest tu określone jako **wyrażenie potoczne** (a nie pospolite). TSSC wydzieliła dwa odrębne hasła: wyrażenie *где-то* oznaczające nieokreśloność miejsca, a także *где-то* o znaczeniu „Примерно, приблизительно; где-нибудь” [hasło **где-то**²; podkreślenie – M. D.]. Użycia „przybliżonego” *где-то* są określane jako potoczne. Podobnie też wydzielane są dwa homonimy *где-нибудь*. Znaczenie jednego z nich jest definiowane jako „Примерно, приблизительно” [hasło **где-нибудь**² i **где-нибудь**²], a wyrażenie to jest traktowane jako potoczne²¹⁷.

Dodać można, że oba te wyrażenia są nieodmiennie i nie narzucają żadnej formy gramatycznej konstrukcji liczebnikowo-rzeczownikowej, z którą łącząc się, stanowią konstrukcję przybliżoną.

WP *где-то*

Jak już było powiedziane, zaimek *где-то* w znaczeniu pierwszym wskazuje na nieokreśloność miejsca: *Я где-то читал – двадцать метров шелка и бархата плюс килограмм железа.* [Георгий Владимов. Шестой солдат (1970–1981)]; *Вдруг где-то рядом раздался резкий щелчок.* [Сергей Олесяк. Черный альпинист // “Мурзилка”, № 11, 2003].

Przykłady użycia tego wyrażenia w znaczeniu „przybliżonym” podajemy niżej.

²¹⁷ NSRJ natomiast rozpatruje *где-нибудь*, *где-то* jako leksemy wieloznaczne. Przy znaczeniu „przybliżonym” podaje się tu określenie „przeñośne potoczne”. Dodajmy też, że SRJ-E nie wydzieliła żadnego dodatkowego, w tym przybliżonego, znaczenia przy żadnym z dwóch analizowanych zaimków. Są to według tego słownika leksemy jednoznaczne (oznaczające nieokreśloność miejsca). Nie są też podane żadne homonimy.

Ten WP występuje w prepozycji względem konstrukcji liczebnikowo-rzeczownikowej, z którą się łączy.

Kontekst nazw JM:

Расстояние между кострами было где-то в пятьдесят шагов [...]. [Виктор Пелевин. Чапаев и пустота (1996)]; Сегодня где-то 54 процента товаров повседневного спроса идет из-за рубежа [...]. [Ирина Невинная. Константин Титов: Госсовет подобрал ключи к ипотеке // “Российская газета”, 2003.07.07]; И только сейчас я начал тренировки, уже почти вернул себя в форму, где-то месяц мне еще нужен. [Михаил Рыбьянов. Валентин Диккуль: “Цирк серьезно болен” // “Известия”, 2002.04.17]; На виллу они прибыли где-то через час. [Андрей Ростовский. Русский синдикат (2000)];

Kontekst nazw nie-JM

Это где-то тридцать миллионов человек. [Владимир Намиот, Дмитрий Чернавский. Социальный анабиоз // “Профессионал”, 1998.07.01]; Таких у нас где-то полтора десятка. [“Российское” гражданство Галины Колеватовой // “Народное творчество”, № 6, 2003]; В результате налоговые потери компенсируются где-то на две трети. [Маргарита Спиричева. Бюджет протянутой руки // “Богатей” (Саратов), 2003.10.30].

Где-то często łączy się z innymi WP, zwłaszcza z szykiem przestawnym i WP *около*. Przykłady takich połączeń:

szyk przestawny

Был случай: генерал на улице, где-то метрах в ста впереди себя, увидел своих девочек в окружении мальчишек [...]. [Залыгин Сергей. Клуб Вольных Долгожителей // “Новый Мир”, № 4, 1998]; Так мы и ехали «под прицелом» где-то минут 10, до ложбины [...]. [Анекдоты, байки с полигона // “Воздушно-космическая оборона”, № 1 (1), 2001]

до

Намотали где-то до 18 километров по горам [...]. [Миллиметры и километры судьбы снайпера // “Солдат удачи”, 2003.12.03]

за

Когда он произнес, что уважаемый соискатель опубликовал где-то за 400 работ, у меня зародилось сомнение [...]. [Игорь Ушаков. Записки неинтересного человека Тетрадка №1 // “Вестник США”, 2003.07.09]

около

Лагерь военнопленных, где-то около пятисот человек, точно никто не знает. [Николай Амосов. Голоса времен (1999)]; Трегубец и Пакин посидели вместе где-то около часа [...]. [Петр Галицкий. Цена Шагала (2000)]

от-до

Я проиллюстрировал где-то от 800 до 1000 научно-популярных книг. [Беседа С. Капицы с Б. Жутовским, “Очевидное и невероятное” (2005.04.18)]

от силы

Наше производит где-то от силы полтора миллиона. [Круглый стол на тему “Нормативное правовое обеспечение инновационной деятельности”, Москва (2004)]

примерно

Ну, где-то примерно двадцать пять дел провернули [...]. [Андрей Грачев. Ярый-3. Ордер на смерть (2000)]; Ее записали, по-моему, где-то примерно неделю назад. [Евгений Попов. Как мимолетное видение (1970–2000)]

под

В общей сложности получили где-то под 900 млн. долларов [...]. [Беседа С. Бунтмана с Е. Гайдаром в эфире радиостанции “Эхо Москвы”, Москва (2003–2004)]

порядка

На Речном вокзале на сегодняшний день стоит где-то порядка двенадцати судов [...]. [Беседа с социологом на общественно-политические темы, Санкт-Петербург (2003.06.03) // ФОМ]

с

Николай где-то еще с минуту сидел неподвижно, затем заставил себя подняться и выбрался в коридорчик. [Евгений Лукин. Delirium tremens (Страсти по Николаю) (1997)]

Х-У

Скорее всего, отправим всех на пенсию, где-то через год-два. [Олег Дивов. Выбраковка (1999)]

W niektórych zdaniach zachodzi pewna dwuznaczność:

В конце войны (или сразу после) она объявилась из ссылки и жила где-то за сто км от Москвы (знаменитый 101-й км). [Василий Катаян. Прикосновение к идолам (1998)]

vs.

В конце войны (или сразу после) она объявилась из ссылки и жила где-то за сто км от Москвы (знаменитый 101-й км). [Василий Катаян. Прикосновение к идолам (1998)].

Nie jest jasne, w jakim znaczeniu użyte jest tu opisywane wyrażenie. Z różną interpretacją związana jest różna budowa intonacyjna zdania.

W przypadku połączenia *где-то* z innymi wykładnikami sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X' (np. szyk przestawny) można uważać, że *где-то* jest dodatkowym sygnałem przybliżoności.

WP *где-нибудь*

Przykłady, w których jako WP występuje wyrażenie *где-нибудь*, podajemy niżej. We wszystkich znalezionych przykładach *где-нибудь* łączy się z taką konstrukcją, gdzie nazwę ilości stanowi rzeczownik nazywający jednostkę miary, przy którym na ogół nie występuje liczebnik:

Впрочем, это все детали, которые публике следовало бы знать где-нибудь с год назад, когда грандиозный план ее облагораживания был еще маленьким макетом. [Т. Миллер, М. Минкина, Сергей Мостовщиков. 26 столичных комиссаров // "Столица", 1997.03.18]; *В сущности, после таких ударов, Фома должен был лежать где-нибудь в километре от ристалища и благодарить бога, что не сгорел по пути.* [Сергей Осипов. Страсти по Фоме. Книга третья. Книга Перемен (1998)]; *Рекомендую: где-нибудь недели за полторы до этого послать ему телеграмму с оплаченным ответом с просьбой подтвердить предоставление свидания.* [Юлий Даниэль. Письма из заключения (1966–1970)]; *Я записался на прием к окулисту, и есть надежда, что где-нибудь через год-полтора меня посмотрят.* [Юлий Даниэль. Письма из заключения (1966–1970)].

Warto zauważyć, że w trzech z czterech powyższych przykładów *где-нибудь* występuje w połączeniu z innym WP (leksykalnym, szykiem przestawnym, konstrukcją *год-полтора*), a w tym przykładzie, gdzie występuje bez innych WP, nie jest wykluczone, że wyrażenie to określa akurat dowol-

ność miejsca, występuje w znaczeniu pierwszym. Zdanie to jest nieco dwuznaczne. Nie jest jasne mianowicie, jaki składnik jest przez to wyrażenie określany, por:

Фома должен был лежать где-нибудь в километре от ристалища и благодарить бога, что не сгорел по пути. vs. *Фома должен был лежать где-нибудь в километре от ристалища и благодарить бога, что не сгорел по пути.*

Budowa intonacyjna zdania wskazuje jednak, że jest to WP, ale zalecić można unikanie tego wyrażenia przy tłumaczeniu w związku z wyraźnymi ograniczeniami jego łączliwości i bardzo małą frekwencją w porównaniu z formą *где-то*; por. *Придет где-то 20 человек* vs. *??Придет где-нибудь 20 человек* [przykłady – M. D.].

W dalszych częściach pracy wyrażenia *где-нибудь* nie będziemy analizować. Całą uwagę skupimy na wyrażeniu *где-то*, które występuje jako WP o wiele częściej.

IV.4.2. POLSKIE „ZAIMKOWE” WYKŁADNIKI PRZYBLIŻONOŚCI: *GDZIEŚ, JAKIŚ*

Wyrażenia te w swoich znaczeniach podstawowych wiążą się z referencją nieokreśloną. „Zastępują” nazwę miejsca (*gdzieś*), przedmiotu / osoby / właściwości (*jakiś*) i wskazują na to, że nadawca nie chce / nie może określić ich dokładniej²¹⁸.

WP *gdzieś*

Jerzy Bralczyk wymienia to wyrażenie wśród przykładów tzw. wyrażen aproksymujących: *z, ze, około, mniej więcej, gdzieś* [Bralczyk 1978: 89]. Przykład z Korpusu:

Cała historia zaczęła się gdzieś 100 tysięcy lat temu, kiedy to jakiś nasz włochaty praprzodek, z braku lepszej alternatywy, postanowił zamieszkać nad Wisłą.

Inni badacze, a przynajmniej Bogusławski i Karolak 1973, wyrażenia tego wśród WP nie wymieniają. Natomiast WSPP i ISJP rejestrują „przybliżone” znaczenie *gdzieś* jako znaczenie drugie:

²¹⁸ Na ich temat zob. szerzej: Grzegorzyczkova 2001: 111, 113–115, 117; Mindak 1987: 147–155; Wróbel 1987: 167–177; EJO 1993: 603–604, 606–608; a także ISJP pod odpowiednimi hasłami.

- „Słowa **gdzieś** używamy przed określeniem liczby lub ilości czegoś, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. Słowo potoczne. *Radiowóz przyjechał gdzieś po dwóch godzinach... [...]* [ISJP, hasło **gdzieś**];
- „**gdzieś 1.** «w miejscu nie określonym»: *Gdzieś mam zapalki. Poszła gdzieś. [...]* **2. *pot.* «mniej więcej»:** *Gdzieś za miesiąc pójdę na urlop*” [WSPP, hasło **gdzieś**; podkreślenie – M. D.].

W znaczeniu pierwszym leksem ten wyraża nieokreśloność miejsca.

W ISJP wykładnik ten zakwalifikowany został do klasy partykuł²¹⁹ (w znaczeniu pierwszym natomiast – do klasy zaimków przysłównych nieokreślonych) [ISJP, hasło **gdzieś**].

Występując jako WP, leksem ten nie rządzi przypadkiem grupy liczebnikowo-rzeczownikowej (choć konstrukcja przybliżona z tym wykładnikiem występuje głównie w bierniku).

Wykładnik ten swobodnie łączy się z grupą liczebnikowo-rzeczownikową, której forma przypadkowa zależy od występującego obok niej przyimka:

Radiowóz przyjechał gdzieś po dwóch godzinach. {gdzieś, 439}

Dodajmy, że ISJP i WSPP traktują leksem *gdzieś* (w znaczeniu WP) jako wyraz potoczny.

WP *jakiś*

Zuzanna Topolińska twierdzi:

Szczególny charakter mają układy jak *jakiś pięć jabłek, jakieś dwa kilo cukru* itp., gdzie przymiotnik *jakiś* jest funkcorem operującym na wykładniku ilości i wnosi do oceny ilościowej odcień przybliżenia – *jakiś* to w tych układach tyle co ‘mniej więcej’, ‘około’ itp. [1984: 322].

²¹⁹ Partykuła w przeciwieństwie do przysłówka „[...] może określać nie tylko czasownik, przymiotnik lub przysłówek, ale też inne części mowy. Np. *nawet* określa m.in. rzeczowniki (*Nawet żona go opuściła*), a *tuż* określa m.in. liczebniki (*Po podwyżce zarabia aż tyśiąc złotych*), a *tuż* określa m.in. wyrażenia przyimkowe (*Parking jest tuż obok domu*)” [ISJP, t. 1, XXXIV]. Przysłówek zaś jest to takie wyrażenie nieodmierne (ale czasem stopniowalne), które „w przeciwieństwie do partykuły łączy się tylko z czasownikami, przymiotnikami i przysłówkami” [ISJP, t. 1, XXXV]. Podobnie Grochowski dzieli wyrażenia funkcyjne „nie funkcjonujące samodzielnie jako wypowiedzenia”, „nie mające funkcji łączącej”, „mające zmienną pozycję linearną w wypowiedzeniu” na „zdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z rzeczownikiem” (partykuły) i „niezdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z rzeczownikiem” (przysłówki) [1997: 13–14].

O *jakiś* używanym w celu wyrażenia przybliżoności piszą także Bogusławski i Karolak [1973: 280–283]. Znaczenie przybliżone *jakiś* rejestrują także ISJP i WSPP. W obu tych słownikach jest to drugie znaczenie wyrażenia:

- „Słowa **jakiś** używamy przed określeniem liczby lub ilości czegoś, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. *Do leśniczówki było jakieś dziesięć kilometrów...* [...]” [ISJP, hasło **jakiś**];
- „**jakiś, jakaś, jakieś** odm. *jak* przym. [...] 1. «zaimek nieokreślony: pewien nieokreślony, nijaki»: *Jakiś pan czeka na ciebie [...]* 2. «wyraz używany przy niedokładnym określaniu ilości lub liczby»: *Będziemy z powrotem za jakieś dwie godziny. Miał do przejścia jeszcze jakieś trzy kilometry*” [WSPP, hasło **jakiś, jakaś, jakieś**; podkreślenie – M. D.]²²⁰.

„Zaimek” *jakiś*, występując jako WP, ma wszelkie charakterystyki gramatyczne właściwe mu w znaczeniu pierwszym. Znaczy to, że wykładnik ten przybiera przypadek narzucany przez grupę liczebnikowo-rzeczownikową, sam zaś nie wpływa składniowo na tę grupę. Grupa taka może wystąpić w dowolnej formie przypadkowej.

Upadaliśmy ze zmęczenia, a do postoju było jeszcze jakieś dwie godziny marszu. {upadać, II, 918}

²²⁰ Oprócz tego, oba słowniki (ISJP, WSPP) wydzielają oddzielne „przybliżone” znaczenie przy leksemie **jaki** (nie tylko **jakiś**):

ISJP: „5. **Potocznie** słowa **jaki** używamy tak, jak słowa „**jakiś**”, a mianowicie [...] 5.2 poprzedzamy nim określenie liczby lub ilości czegoś, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. *Był ode mnie jakie trzy lata starszy... Za jaki miesiąc będziemy mogli wyjechać*” [ISJP, hasło **jaki**, znaczenie 5; podkreślenie i wydzielenie pogrubieniem – M. D.];

WSPP: „3. **pot.** przed określeniami ilości «mniej więcej, około, prawie»: Od centrum miasta dzieliło nas jakie, *lepiej*: jakieś, 8 km. Ona ma jakie, *lepiej*: jakieś, tysiąc złotych emerytury” [WSPP, hasło **jaki, jaka, jakie**, znaczenie 3; podkreślenie – M. D.].

Warto zwrócić uwagę, że ISJP traktuje *jakiś* i *jaki* (w znaczeniu przybliżonym) jako synonimy lub wyrażenia o tej samej funkcji, przy tym *jaki* jest traktowany jako wyraz potoczny, a *jakiś* – nie. WSPP nie wspomina w definicji *jaki, jaka, jakie* o związku zaimkowego WP *jaki* z *jakiś*, ale w przykładach podaje *jakiś* jako „lepszy” odpowiednik *jaki*. Podane w WSPP definicje znaczenia „przybliżonego” leksemu *jaki* i leksemu *jakiś* są niejednakowe (por. «wyraz używany przy niedokładnym określaniu ilości lub liczby» dla **jakiś** vs. «mniej więcej, około, prawie» dla **jaki**).

Warto zaznaczyć, że ani ISJP, ani WSPP o „potoczności” WP *jakiś* nie mówi. Oba słowniki traktują jako potoczny jedynie leksem *jaki*.

W pracy tej będziemy się dalej zajmować wyłącznie analizą WP *jakiś*. Przyjmujemy, że WP *jakiś* i WP *jaki* są synonimami, a różnice między nimi sprowadzają się do różnicy stylistycznej.

Po jakiejś półgodzinie pojawił się wysoki mężczyzna w stroju do konnej jazdy. {półgodzina, II, 244}

Jechaliśmy za nimi w odległości jakichś dwustu metrów. {za, II, 1183}

Przykłady z Korpusu:

[...] *cały dramat rozegrał się w odległości jakiegoś kilometra od miejsca, w jakim się znajdował; Są małżeństwem od jakichś siedmiu lat; Jakiś tydzień temu przeczytałem, że uhonorowano twórców polskiego Internetu.*

WP *jakiś* może wystąpić w konstrukcji z liczebnikiem nieokrągłym i takim rzeczownikiem, który nie jest nazwą JM.

Odbyłem właśnie rundę po Krakowie, miałem jakiejś dwanaście spotkań po liceach [...].

Ta właściwość *jakiś* sugeruje, że na język rosyjski należy go tłumaczyć za pomocą liczebnikowego szyku przestawnego, zwłaszcza wtedy, gdy ten WP występuje we wspomnianym wyżej kontekście liczebnika nieokrągłego. Połączenia *jakiś* z liczebnikami nieokrągłymi i rzeczownikami nie-JM są jednak względnie rzadkie (w tego typu konstrukcjach przybliżonych przeważają liczebniki okrągłe).

Podsumowując, można powiedzieć, że opisane tu polskie „zaimkowe” WP mogą występować przy liczebnikach i specjalnych innych wyrażeniach. Gramatycznie są partykułą (*gdzieś*)²²¹ i zaimkiem przymiotnym (*jakiś*). Nie narzucają formy przypadkowej konstrukcji „liczebnik + rzeczownik”, a zatem połączenia takie mogą też wystąpić teoretycznie w dowolnym możliwym dla konstrukcji „liczebnik + rzeczownik” przypadku. *Gdzieś* jest wyrażeniem nieodmiennym, natomiast przymiotnik *jakiś* przybiera przypadek narzucany przez konstrukcję „liczebnik + rzeczownik” (związek zgody).

IV.4.3. PODSUMOWANIE

Wszystkie zaimkowe WP (pol. *gdzieś* 5, *jakiś* 5, ros. *zde-mo* 5) są wykładnikami potocznymi²²².

²²¹ Na podstawie kwalifikacji podanej w definicji ISJP.

²²² W ISJP i WSPP *jakiś* nie jest traktowany jako wykładnik potoczny (w odróżnieniu od wykładnika *gdzieś*, a także *jaki*). Wydaje się jednak, że wykładnik *jakiś* występuje przeważnie w mowie potocznej, nie pojawia się natomiast w oficjalnych tekstach pisanych, np.

Są to czyste „operatory adnumeratywne” w tym sensie, że w danym znaczeniu występują tylko przy liczebnikach określonych, wyrażeniach od nich pochodnych oraz specjalnych „ilościowych” rzeczownikach (*milion, setka, ćwierć, połowa, kilo* itd.). Występując w funkcji innej niż „operator adnumeratywny”, są zwykłymi zaimkami (*jakiś chłopiec; Он где-то оставил ручку* itd.).

Specjalnej uwagi wymaga łączliwość „zaimkowych” WP z nazwami liczb nieokrągłych. Wydaje się, że „zaimkowe” WP łączą się z nimi swobodniej niż inne leksykalne WP (z wyjątkiem pol. WP *z/ze*); por. np. dopuszczalne *Пришло где-то три человека* i zupełnie niedopuszczalne **Пришло около трех человек*²²³.

„Zaimkowe” wykładniki zarówno rosyjskie, jak też polskie stosunkowo często występują w kontekście innych WP (*гдздесь около, где-то около, где-то примерно*)²²⁴, a nie występują w kontekście innego zaimkowego WP (**гдздесь jakieś 5, *jacieś гдздесь 5*).

Współwystąpienie „zaimkowego” WP i WP innego typu może się okazać swoistym „podkreśleniem” przybliżoności (zamierzonym pleonazmem: dwukrotnym powtórzeniem treści ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’) bądź sygnałem pewnego zróżnicowania semantycznego. Sprawa wymaga dokładniejszego rozpatrzenia.

IV.5. ROSYJSKI LICZEBNIKOWY SZYK PRZESTAWNY

Zajmiemy się tu konstrukcjami w rodzaju *Пришло человек пять* (por. *Пришло пять человек*). Liczebnik w takiej konstrukcji występuje **po** określonym rzeczowniku. Suprun pisze:

w tekstach rozpraw naukowych, tekstach kancelaryjnych itd. Co więcej, użycie tego wykładnika w takich tekstach stanowiłoby błąd stylistyczny.

²²³ Oddzielne, wyjątkowe wystąpienia w połączeniu z liczebnikiem nieokrągłym i nazwą nie-JM możliwe są w przypadku każdego WP, np. przy *приблизительно*:

Через полчаса я уже знала, что в Италии приблизительно 233 кулинарные школы [...]. [Кулинарный вояж, или легкий путь к сердцу мужчины // “Домовой”, 2002.03.04];

Помимо всего прочего я безнадежно влюблен приблизительно в 8 американских девиц. [Юрий Безелянский. В садах любви (1993)].

²²⁴ Współwystępować z innym WP tego samego sensu mogą zresztą nie tylko „zaimkowe” WP; por. np. stosunkowo częste współwystąpienia *примерно около 5, тniej więcej около 5*.

Наиболее специфическим средством выражения приближительного характера числа является инверсия. Обычно существительное, обозначающее считаеемые предметы, следует в русском языке за числительным: два ведра, три стакана [...]. Для выражения приближенности используется обратный порядок слов: сначала существительное, а потом числительное. Ср.: «Минуты три никто на мог слова вымолвить» (Лермонтов. Герой нашего времени) [...] [Супрун 1962: 5; podkreślenie – M. D.].

Konstrukcja z inwersją jest specjalnym, wyjątkowym wykładnikiem przybliżoności. Po pierwsze, jest to wykładnik składniowy. Traktować go należy trochę na innej zasadzie niż leksykalne WP. Językowi polskiemu konstrukcja taka nie jest znana. W polszczyźnie można znaleźć najwyżej jej odpowiedniki leksykalne, wyrażające ten sam (lub podobny) sens. Zdaniem Mielczuka:

Подобная конструкция (с инверсией числительного) является очень специфическим средством выражения НЕОПРЕДЕЛЕННОГО (или, точнее, не вполне определенного) числа, известным, как кажется, только в восточнославянских языках. Ср. укр. *Приішло чоловік вісім, Він прочитав сторінок десять, Я купив би цукру кілограмів (з) п'ять* и т.п. Даже в других славянских языках (в польском, чешском, сербском, болгарском) аппроксимативно-количественных синтагм не существует [Мельчук 1985: 156].

Suprun pisze, że szyk przestawny liczebnika funkcjonuje w rosyjskim od dawna. Notowano go już w tekstach z XV wieku: „*Рублевъ на пятьдесятъ убытка* (Новг. гр. начала XV века)” [Супрун 1959: 88].

Leksykalne WP i szyk przestawny różnią się między sobą. Różnice te przejawiają się w zakresie łączliwości z liczebnikami i są umotywowane, jak można przypuszczać, różnicami semantycznymi. Zacznijmy nasze rozważania od różnic łączliwości (występujących na powierzchni).

Wspominaliśmy już o tym, że leksykalne WP mogą się łączyć z liczebnikami nieokrągłymi²²⁵, ale w ogromnej, przeważającej liczbie przypadków wtedy, gdy liczebnik określa liczbę „jednostek miary” (*около 3 лет*). Wchodzi tu w grę jednostki mniejsze niż te, których nazwa występuje na powierzchni: *mniej więcej dwa lata* = np. ‘rok i 11 miesięcy’ (plus np. kilka dni) lub np. ‘2

²²⁵ Przypominamy, iż liczebnikiem nieokrągłym nazywamy tu taki liczebnik, którego zapis cyfrowy kończy się na cyfrę od 1 do 9, z wyjątkiem 5, np.: 1, 14, 1004 itd.

lata i 3 miesiące', ale już nie całe lata (jeden rok, trzy lata). Nadawca uwzględnia jednostki drobniejsze niż te, których nazwa wystąpiła na powierzchni. Powierzchniowo występująca JM jest tu jednostką semantycznie podzieloną, a nazwa tej jednostki jest nazwą w pewnym sensie „uproszczoną”, zastępującą analityczną nazwę, która zawiera mniejsze jednostki miary danego parametru (np. *rok* -> *12 miesięcy*). WP łączą się z liczebnikami w kontekście JM właściwie bez żadnych ograniczeń. W przypadku zaś połączeń określających obiekty inne niż JM łączliwość WP z takimi liczebnikami (nazwami liczb „małych”/”nieokrągłych”) jest ograniczona, np. **примерно 2 человека*, **где-то 2 яблока* (?*Пришло где-то 3 человека*, ?*Пришлы где-то 3 osoby*); niezwykle rzadkie są połączenia w rodzaju *примерно 18 человек* (przy liczbach nieokrągłych powyżej 10). Naszym zdaniem, połączenia takie naruszają normę. Połączenia w rodzaju *примерно 4 овцы* są wprawdzie możliwe, ale głównie wtedy, gdy rzeczownik służy jako doraźna jednostka miary, por. np.:

[...] *классовый суд штрафует нищего поэта на девяносто рублей (стоимость примерно семи овец)*. [Александр Мелихов. Земля добровольного изгнания // “Октябрь”, № 11, 2001] (tu *овца* – coś w rodzaju **jednostki pieniężnej**)

vs.

niepoprawne: **Видел примерно 7 овец*.

Половина долины покрыта стеклянной крышей, ее площадь 27800 м 2, это примерно четыре футбольных поля. [Валерия Иршенкова. Флориада-2002. Флориада-2002 // “Ландшафтный дизайн”, № 7, 2002] (*футбольное поле* w tym przykładzie to **jednostka miary powierzchni**)

vs.

niepoprawne: **Я осмотрел примерно 4 футбольных поля (около 4 футбольных полей)*.

Omawiane tu ograniczenie obejmuje wszystkie leksykalne WP (por. *без малого 15 человек* vs. **без малого 14 человек*), w tym też polskie, z wyjątkiem pol. WP *z/ze* oraz, jak się wydaje, *jakiś*²²⁶.

²²⁶ Por. przykłady z Korpusu:

Rudźko, który wyprysnął ze swego rowu niemal w tej samej chwili, doliczył się jakichś ośmiu strzałów.

Odbyłem właśnie rundę po Krakowie, miałem jakieś dwanaście spotkań po liceach i wszędzie spotykała mnie ogromna serdeczność pań polonistek i ogromna spontaniczność, otwartość młodzieży.

Otóż w szyku przestawnym – w odróżnieniu od leksykalnych WP – wystąpić może **liczebnik nazywający liczbę nieokrągłą** (np. 4, 14, 99) i taki rzeczownik, który **nie stanowi nazwy JM** (stanowi np. nazwę osób czy liczonych przedmiotów), por. dopuszczalne *человека два, яблок восемь*. Takie połączenia wyznaczają między innymi zbiory małe, do 10 jednostek; por. przykłady:

Действительно, эту шхуну уже раз двенадцать поднимали со дна.
[Александр Дорофеев. Эле-Фантик // “Мурзилка”, № 1–5, 2003];

За ним стояли еще человек семь сплавщиков, незаметно подошедших к костру. [Борис Можаев. Власть тайги (1954)];

Гостей было человек восемь [...]. [Павел Крусанов. Другой // “Нева” 2004, № 2, 2001].

Zdania te są zupełnie poprawne, przy tym **szyk przestawny nie może być w nich zastąpiony WP *примерно, приблизительно***, por.:

Он громко кашлянул раза два, как бы давая знать о своем присутствии. [И. С. Тургенев. История лейтенанта Ергунова (1868)]

vs.

?*Он громко кашлянул примерно два раза, как бы давая знать о своем присутствии...; jeszcze gorzej: *Он громко кашлянул около двух раз, как бы давая знать о своем присутствии.*

[...] *вокруг суенилось человека три активистов районного уровня – вовсе налегке.* [Александр Кабаков. Люби меня, как я тебя (1990)]

vs.

? [...] *вокруг суенилось приблизительно три человека активистов (приблизительно три активиста) районного уровня – вовсе налегке.*

Na takie osobliwości szyku w porównaniu z leksykalnymi WP *приблизительно, примерно* (i innymi) wskazuje też Suprun [Супрун 1962: 6–8; 1964: 80]. Suprun jednak nie rozróżnia konstrukcji z JM od struktur bez JM. Zwraca uwagę na możliwość wystąpienia w szyku przestawnym liczebników „nieokrągłych”, ale ilustruje te wystąpienia zarówno przykładami zawierającymi nazwy nie-JM (*человека два*), jak i przykładami zawierającymi JM, np. *И хромоу отмерил руками в воздухе вершков двенадцать* (Горький, Жизнь Клина Самгина, 1) [Супрун 1962: 6–7]. Te ostatnie jednak, naszym zdaniem, nie pokazują różnic

pomiędzy szykiem przestawnym a leksykalnymi WP (por. *около двух часов*).

Suprun mówi o różnicach semantycznych pomiędzy szykiem a leksykalnymi WP. Szyk, zdaniem Supruna, wyraża **niepewność mówiącego, przypuszczalny charakter jego wypowiedzi**, a nie ścisłą przybliżoność [Супрун 1962: 7; 1964: 80]. Przyjrzyjmy się tutaj różnicom, które, jak uważa Suprun, zachodzą pomiędzy przybliżonością wyrażaną konstrukcjami z leksykalnymi WP a „przypuszczalnością” szyku przestawnego. Suprun pisze: „Приблизительность допускает размельчение единиц измерения (год – месяцы; десятки – единицы). Предположительность [którą wyraża szyk – komentarz M. D.] допускает скорее другое число тех же единиц измерения” [Супрун 1962: 7; podkreślenie – M. D.].

Mielczuk polemizuje z wyrażonym wyżej poglądem Supruna dotyczącym semantyki „przypuszczalności” (semantyki szyku), sprowadzanej do „niepodzielności” jednostek. Mielczukowi chodzi nie o oddzielenie szyku od leksykalnych WP jako wykładnika innego pojęcia lub po prostu konstrukcji o specjalnej semantyce, lecz o pokazanie, że „przypuszczalności” szyku nie należy sprowadzać do niepodzielności jednostek. Zdaniem Supruna, wyrażenie *Ему было года два* oznaczać może, że ktoś miał np. 3 lata. Natomiast wyrażenie *Ему было примерно два года* oznacza, że miał około 2 lat²²⁷, czyli np. ‘rok i 10 miesięcy’, ‘2 lata i 2 miesiące’, ale nie 3 lata [Супрун 1964: 80; 1962: 7]. Mielczuk zaś twierdzi, że zarówno połączenia *примерно два года*, jak i *года два* nie mogą oznaczać ‘trzech lat’ [Мельчук 1985: 156]. Zgadzamy się tu z Mielczukiem: naszym zdaniem, mówiąc np. *Он отсутствовал года два*, schodzimy do poziomu miesiący. Liczymy tu lata jako „zbiory miesięcy”, a nie lata jako całości. Przybliżoność jest zatem – według Supruna – czymś w rodzaju „schodzenia” do poziomu mniejszych jednostek bądź podawania jednostki „okrągłej” zamiast nieokrągłej. Mówiąc np. *около 10 человек*, stosujemy „okrągłe” dziesiątki na oznaczenie liczby, którą w sposób dokładny należałoby wyrazić na poziomie jednostek (uwzględniając jednostki); *около 15 человек* – stosowana jest „okrągła” dziesiątka i jej połowa [Супрун 1962: 7]. Por. z drugiej strony: „Нельзя, конечно, отрицать, что в современном русском языке инверсия числительного и существительного в известной

²²⁷ Suprun stosuje tu ros. wyraz *около*: traktuje go wyraźnie jako WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ (jak np. *примерно*), a nie ‘niewiele mniej niż’. Warto na to zwrócić uwagę.

мере может означать и приближительность. Это особенно характерно для конструкций с „круглыми” (вида 10 x) числительными” [Супрун 1962: 7; podkreślenie – M. D.]. Nr. połączenie *саженной сто* oznaczać może 97 lub 105 *саженной*. Według Supruna w tym przypadku, tak jak w przypadku przybliżoności, schodzimy z poziomu setek do poziomu niższych jednostek. „Значение приближенности [...] может перейти и на другие случаи, особенно когда единица измерения легко допускает ее дробление. «Года два» – это может быть не только «предположительно два года», но и «примерно два года» (например, год и 10 месяцев)” [Супрун 1962: 7; podkreślenie – M. D.].

Spróbujmy teraz ustalić, jaki stosunek zachodzi pomiędzy pojęciem przybliżoności i szykiem przestawnym. Należy zatem odpowiedzieć na pytanie, czy szyk jest wykładnikiem tego właśnie pojęcia, czy też niedokładności ilościowo-liczbowej innego rodzaju.

Przy opisie szyku w literaturze językoznawczej dostrzec można dwie tendencje. Część prac mówi o szyku jako sposobie wyrażenia przybliżoności (np. Bogusławski–Karolak 1973; Русская грамматика 1990: 252; Супрун 1959: 86–88). Bogusławski i Karolak traktują szyk jako wykładnik tego samego sensu co wyrażenia *примерно*, pol. *mniej więcej*, i nie wspominają o żadnych istniejących pomiędzy nimi różnicach semantycznych. Podobnie też Супрун 1959 (Супрун 1959) nie pisze o różnicach semantycznych między szykiem a resztą WP. Inną tendencję dostrzec można w różniejszych pracach Supruna (Супрун 1962, 1964) i w pracy Mielczuka (Мельчук 1985). Co prawda, tendencja ta jest niejednolita. W obrębie każdego ze wskazanych tekstów szyk rozpatrywany jest jako specjalny WP, a jednocześnie jako wykładnik innego pojęcia, różnego od WP.

W pracach Supruna zachodzi pewna niejednorodność terminologiczna. W pracy z 1964 roku Suprun pisze, że ros. liczebniki główne określone (определенно-количественные) oznaczać mogą **nieokreśloną liczbę** w pewnych konstrukcjach. Wydziela dwa typy takich połączeń. Syntaktyczne konstrukcje liczebnikowe są, jego zdaniem, **wykładnikami liczby „przypuszczalnej”** („предположительный характер числа”). Taki sens wyrażają opisywane konstrukcje z inwersją liczebnika i konstrukcje składające się z dwóch liczebników (nazw dwóch oddzielnych liczb występujących obok siebie) lub z wyrażenia ilościowego i liczebnika (*пять-шесть человек, месяц-два*). Wykładnikami **przybliżoności** nazywane tu są **tylko** rozmaite **leksykalne WP** [Супрун 1964: 80–81]. Jednak Супрун pisze jednocześnie: „Указанные средства выражения приближенности нередко «накла-

дываются» друг на друга, сочетаются друг с другом. Ср. *Иван Гаврилович постоял минуты две-три* (Чехов, Который из них) [...] [Супрун 1964: 81; podkreślenie – M. D.]. Natomiast w tekście z 1962 Suprun mówi o rozmaitych „odcieniach przybliżoności”, przy tym termin „przybliżoność” stosuje wymiennie z terminem „niedokładność” („неточность”):

Используемые в русском языке способы выражения неточного количества при помощи определенно-количественных числительных довольно разнообразны.

Во-первых, эти способы различаются по тем оттенкам, которые они вносят в общее значение приблизительного количества: предположительный оттенок (человек восемь), предположительно-избирательный оттенок (пять – шесть человек), приблизительный оттенок без указания на предел (около десяти человек, примерно десять человек), приблизительный оттенок с указанием на верхний или нижний предел количества (до тридцати человек, свыше тридцати человек)²²⁸ [Супрун 1962: 13; podkreślenie – M. D.].

Wszystkie te sposoby Suprun przeciwstawia zresztą liczebnikom nieokreślonym („неопределенно-количественные числительные”) w rodzaju *много, немного, мало, немало, столько, сколько*, które mają zupełnie inną semantykę (są wykładnikami niedokładności ilościowej innego typu) [Супрун 1962: 12]; por. też dwa cytaty zawierające raczej sprzeczne stwierdzenia co do semantyki szyku:

„Предположительность не исключает приблизительности, но не тождественна ей” [1962: 8; podkreślenie – M. D.] („przyuszczalność” i przybliżoność nie są zatem tożsame, szyk przestawny wyraża raczej „przyuszczalność”, a nie przybliżoność)

i

„Наиболее специфическим средством выражения приблизительного характера числа является инверсия.” [1962: 5; podkreślenie – M. D.].

²²⁸ „Предположительно-избирательный оттенок” niosą wspomniane wyżej konstrukcje z dwoma liczebnikami w rodzaju *пять – шесть человек* (pol. *pięć – sześć osób*). Suprun stwierdza, że w konstrukcjach takich występują zwykle dwa „sąsiednie” liczebniki. Autor opisuje takie połączenia następująco: „Неуверенность в точности указываемого количества приводит к называнию двух числительных, одно из которых предположительно и является правильным” [1962: 8; podkreślenie – M. D.].

Jak się zdaje, chodzi tu Suprunowi o dwa typy niedokładności ściśle liczbowej (związanej z odniesieniem do szeregu arytmetycznego). Zdaniem Supruna, leksykalne WP i szyk przestawny są wykładnikami dwóch różnych pojęć: leksykalne WP – przybliżoności, szyk przestawny zaś – „przypuszczalności”. Z drugiej strony, Suprun mówi często o „przybliżoności” szyku przestawnego. W analizie Supruna 1962 dostrzec można także pewną inną nieścisłość: oddziela on składniowe wykładniki przypuszczalności od leksykalnych wykładników przybliżoności liczby, do leksykalnych wykładników przybliżoności natomiast zalicza wyrażenia, które traktowane są zazwyczaj jako metajęzykowe, takie, które informują o wahaniach, niepewności nadawcy. Suprun pisze: „Без оттенка предельности приближительные количества выражаются при помощи наречий примерно, приблизительно, предлогов с, около; частицы этак (просторечное эдак), вводных слов должно быть, может быть, допустим, пожалуй, кажется и под.” [1962: 10; podkreślenie – M. D.]. Widać, że np. połączenia leksemów *приблизительно* (właściwy WP) i *кажется* są traktowane jako jednostki tego samego rzędu, wykładniki tego samego pojęcia. W związku z tym nie jest jasne, czym się różni – zdaniem Supruna – „przypuszczalność” szyku i „przybliżoność” połączeń w rodzaju *пожалуй десять, кажется двенадцать, допустим сто* (pol. *zdaje się, że trzy; chyba pięć; powiedzmy, dwanaście*).

Dla nas WP i wyrażenia w rodzaju *кажется* to wykładniki dwóch różnych pojęć. Różnicę tę widać najlepiej w kontekście bezpośredniego porównania ilościowego dwóch obiektów; por. np. połączenia *мniej więcej равне* *объекты под взглядом длины vs. chyba равне, Они примерно равны (по росту) vs. Они кажется равны*.

W przypadku WP *примерно* komunikowana jest możliwość niewielkich różnic pomiędzy stanem, o którym orzec można sam predykat *с равне*, a takim stanem, który jest wyrażany. W przypadku zaś *chyба* komunikowana jest niepewność nadawcy co do słuszności określenia: obiekty mogą być zarówno równe, jak też nierówne²²⁹. Nic nie jest komunikowane

²²⁹ Jerzy Bralczyk wskazuje na binarność wiedzy: „Można być pewnym mniej lub bardziej, natomiast nie można mniej lub bardziej czegoś wiedzieć. Wiedza nie może być mniejsza ani większa, wiedza może tylko być (lub nie być)” [1978: 12]. („Obszerność”, liczba „elementów” wiedzy <„wiele wiedz”> na jakiś temat <Wiem na ten temat więcej> jest czym innym).

Otóż Jelena Razłogowa wskazuje, że gdy nadawca mówi *навверное p* (polski odpowiednik *chyba*), *не wie*, czy *p*, a więc dowolne wysuwane przez niego sądy mogą okazać się fałszywe („не соответствовать действительности”) [Баранов и др. 1998: 309]. Mówiąc *на*

na temat **stopnia ewentualnych różnic** pomiędzy stanem komunikowanym przez predykat (bez WP) i stanem, o którym się mówi.

Mówiąc o szyku przestawnym, Mielczuk 1985 stosuje termin „апроксимативно-количественная конструкция”. Konstrukcje z szykiem przestawnym rozpatrywane są zatem jako związane z pojęciem przybliżoności ilościowej. Z drugiej zaś strony Mielczuk definiuje szyk przestawny jako środek wyrażenia:

- „liczby nieokreślonej” („неопределенного числа”), „liczby nie do końca określonej” („не вполне определенного числа”) [156; zob. cytata na s. 215 naszej pracy],
- „liczby niedokładnej” („неточного числа”) [158],
- „przypuszczalności liczby” („предположительности числа”) [157],
- subiektywnej niepewności mówiącego co do dokładności charakterystyki ilościowej („субъективная неуверенность говорящего в точности количественной характеристики”) [157].

Mielczuk unika stosowania terminu **przybliżoność** w stosunku do szyku przestawnego (choć por. też: Мельчук 1985: 375, odsyłacz 1). Co więcej, podkreśla, że konstrukcje z szykiem przestawnym liczebnika wyrażają treści **inne** niż przybliżone. Wykładnikami przybliżoności Mielczuk nazywa tylko środki leksykalne: wyrażenia w rodzaju *около, приблизительно, более* itd. Pomiedzy szykiem przestawnym (środkiem syntaktycznym) a środkami leksykalnymi widzi pewne semantyczne różnice. Te różnice opisuje następująco (podobnie jak Супрун 1962, 1964): szyk przestawny

[...] выражает скорее субъективную неуверенность говорящего в точности количественной характеристики, т.е. отсутствие у говорящего надежных знаний на тему „сколько” (при этом предполагаемая неточность не может быть слишком

верное p, nadawca sądzi, że p, ale jednocześnie wskazuje, że istnieje możliwość **nie p** [310]. Jest to zatem przypuszczenie, a nie wyrażenie wiedzy. Mówiący bierze na siebie minimalną odpowiedzialność za sąd p, ponieważ sam dopuszcza możliwość **nie p** [311].

W przypadku przybliżoności wyrażana jest wiedza o odcinku. W przypadku określenia liczby, do którego się dodaje wykładnik przypuszczenia, wyrażany jest sąd (przypuszczenie) o punkcie X i dodawana informacja, że może być nie X. A w przypadku przybliżoności w rodzaju *около* jest to informacja: może być X, może być niewiele mniej niż X lub niewiele więcej niż X. W przypadku przypuszczalności nadawca mówi o punkcie: X i częściowo uwalnia się od odpowiedzialności. W przypadku przybliżoności nadawca mówi o odcinku i nie uchyla się od odpowiedzialności za tę informację.

большой – больше, скажем, 1/4 или 1/3 называемой величины [...]. В то же время слова типа *примерно, приблизительно, около, до [ста килотонн]* и т.п. характеризуют скорее объективный „допуск”, т.е. вполне надежное знание, но, так сказать, не о точке, а о некотором интервале²³⁰ [157; podkreślenie – M. D.].

A zatem wykładniki „przypuszczalności liczby” informują o **braku wiedzy**, o przypuszczeniu mówiącego co do punktu szeregu arytmetycznego, natomiast wykładniki przybliżoności informują o **wiedzy** nadawcy co do niewielkiego odcinka, który zawiera odpowiednik liczby określanej. Na tym, zdaniem Mielczuka, polega różnica semantyczna pomiędzy szykiem przestawnym a leksykalnymi WP.

Mielczuk przytacza pewne argumenty na rzecz takich semantycznych rozbieżności. Pierwszy z tych argumentów jest następujący: szyk przestawny występuje w kontekstach braku wiedzy nadawcy, gdy podaje on liczbę na zasadzie przypuszczenia. Leksykalne WP *приблизительно* lub *около* w takich kontekstach, jego zdaniem, nie występują. Mielczuk stosuje następujący test: Ktoś pyta A, ile lat ma B, i A odpowiada: „He знаю; по-моему, лет тридцать <года тридцать два>”. Natomiast dziewiąta jest fraza *, „He знаю; по-моему, приблизительно тридцать лет <примерно тридцать два года>” [Мельчук 1985: 157]. Warto zauważyć jednak, że np. leksykalny wykładnik *около* może wystąpić w takim kontekście: He знаю; по-моему, около тридцати лет – jest to zdanie zupełnie poprawne, a zatem kontekst ten pokazuje różnice łączliwości (możliwe, że uwarunkowane semantycznie) **nie** tylko pomiędzy szykiem a leksykalnymi WP, lecz także pomiędzy poszczególnymi leksykalnymi WP. Specjalnych osobliwości szyku taki test, naszym zdaniem, nie pokazuje (choć, bez wątplenia, one istnieją).

Naszym zdaniem, stosunek wzajemny pojęć przybliżoności i przypuszczalności „ilościowej” (lub też nie tylko „ilościowej”), niepewności nadawcy (typu *chyba/моим zdанием*) i całej masy ich rozmaitych wykładników nie jest trywialny i wymaga jeszcze specjalnych badań.

Warto zaznaczyć jedynie, że w przypadku eksplicytniej, komunikowanej wprost niepewności nadawcy (pol. *chyba*, ros. *наверное, может быть* itd.) co do określenia nawiązującego do dokładnego szeregu arytmetycznego pewne treści są wnioskowane: tak jak w przypadku przybliżoności, wyznaczany jest odcinek, który zawiera w sobie odpowiednik liczby określa-

²³⁰ Wszystkie te spostrzeżenia Mielczuk wyraźnie podaje jako nieostateczne, wstępne: poprzedza je uwagę „Мне [...] кажется, что [...]” [157].

nej (np. *Было там наверное 50 человек* – może to być liczba 50, może 48, może 52, ale już na pewno nie 30, a tym bardziej np. 10 czy 500)²³¹. Informacja taka (o odcinku) jest jednak informacją wnioskowaną przez odbiorcę, natomiast w przypadku leksykalnych WP jest komunikowana. Sprawa szyku przestawnego wymaga pod tym względem dalszych badań: nie jest jasne, czy jest on WP, czy też funkcjonującym wyłącznie w polu liczby wykładnikiem przypuszczalności.

Zestawmy wykładniki opisywanego sensu przybliżonego w kontekście wykładników niepewności. Zastosujemy następujący test: ktoś zadaje pytanie „*Ile lat ma Piotr?*”. W odpowiedziach występuje połączenie ros. *наверное* / pol. *chyba* i WP opisywanego sensu.

Por.

- *Наверное, лет 30* – poprawne;
- *Наверное, около 30* – poprawne;
- *Наверное, порядка 30* – poprawne;
- **Наверное, где-то 30*, **где-то наверное 30*, choć lepsze: ?*Кажется, где-то 30*; *По-моему, где-то 30*;
- **Наверное, приблизительно/примерно 30*; **Кажется, приблизительно 30*; **Кажется, примерно 30*; ?*По-моему, приблизительно/примерно 30*;
- (Сколько его не было в городе?) – *Наверное с месяц*.

Pol.

- *Chyba jakieś 30: Inna sprawa, że pewien czas temu, chyba jakieś dwa tygodnie temu, o sprawy czecheńskie zaczęli nas pytać Austriacy* [Korpus];
- *Chyba z 30: Od drogi do skarpy było chyba z osiem metrów; Ten raport w większej mierze dotyczy Komisji Papierów Wartościowych i Giełd, która składa się [...] chyba z 6 ministrów; W jej sklepie było zameldowanych chyba z czternaście osób, z tego tylko pięć naprawdę pracowało; Siedzieliśmy tam chyba z dziesięć godzin* [Korpus];

²³¹ Jak już wspominaliśmy, Mielczuk stwierdza, że w przypadku przypuszczenia co do liczby, które, jego zdaniem, wyraża szyk przestawny, „[...] неточность не может быть слишком большой – больше, скажем, 1/4 или 1/3 называемой величины [...]” [Мельчук 1985: 157; podkreślenie – M. D.]. Wydaje się, że podstawą „przypuszczenia” co do punktu jest zazwyczaj wiedza dotycząca granic odcinka, który zawiera liczbę określaną (lub też raczej wiedza o granicach odcinków mieszczących się powyżej i poniżej danego odcinka, które nie mogą zawierać odpowiednika liczby określanej: nadawca wie, że pewne liczby są wykluczone).

- Chyba około 30 (około trzydziestki): Może nawet więcej, to jest chyba około 18%; Dochody ludności, to w sumie chyba około 260 miliardów zł; Jest to chyba około 520 złotych [Korpus];
- Chyba rządu 30: [...] grudzień zaczynaliśmy z zadłużeniem w Narodowym Banku Polskim chyba rządu 12, 13 bln zł, dzisiaj jest 17; Z tego co wiem, prawdą jest, że stocznia kontynuowała budowę statku pasażerskiego i poniosła z tego tytułu nakłady rządu chyba 92 mld zł, w tych granicach [...];
- ?Chyba gdzieś 30 – raczej nie występuje;
- Chyba mniej więcej 30 – występuje bardzo rzadko: Granica zaproponowana przez Sejm to jest chyba mniej więcej 1 tysiąc 400, 1 tysiąc 500 zł [Korpus].

Test ten ma charakter wstępny, potrzebne są dalsze badania. Wykładniki innych sensów przybliżoności pomijamy, choć są wśród nich wyraźne ograniczenia w łączliwości: niemożliwe np. **Наверное, без малого 30*, **По-моему, без малого 30*.

Zdecydowanie widać, że leksykalne WP zachowują się w kontekście wykładników „przybliżoności” różnie. Kontekst *наверное* dopuszcza wystąpienie ros. *около*, *с/со*, kontekst *chyba* dopuszcza wystąpienie pol. *około*, *z/ze*, natomiast współwystąpienia *наверное* z ros. *примерно*, *приблизительно*, pol. *chyba* z *mniej więcej* są dewiacyjne (znaleziono jeden taki przykład w przypadku polskiego *mniej więcej*, wydaje się jednak, że narusza on normę, przynajmniej normę wzorcową). Z wykładnikami „przybliżoności” współwystępują najczęściej ros. *с/со* i pol. *z/ze*.

Stwierdzić zatem możemy, że przybliżoność nie zakłada ani nie wyklucza „przybliżoności”. Przy niektórych WP wykładniki „przybliżoności” występują, przy innych natomiast – raczej nie.

Spostrzeżenia te traktować też można jako pewien pośredni kontrargument przeciwko „przybliżalności” szyku przestawnego. Jeśli szyk przestawny jest wykładnikiem „przybliżoności”, „niepewności”, to nie jest jasne, dlaczego współwystępuje praktycznie ze wszystkimi WP, bez ograniczeń (wskazuje na to Mielczuk)²³², podczas gdy leksykalne wykładniki „przybliżoności”, „niepewności” łączą się tylko z poszczególnymi WP. Naszym zdaniem, „przybliżalnym” charakterem semantyki szyku nie da się wyjaśnić takich rozbieżności.

²³² Mielczuk pisze: »[...] аппроксимативно-количественная конструкция легко сочетается с лексическими показателями приближенности [...]» [Мельчук 1985: 157].

Drugim argumentem Mielczuka, który ma potwierdzić swoisty status konstrukcji z szykiem przestawnym liczebnika, jest możliwość współwystąpienia szyku przestawnego i leksykalnego WP (np. *человек примерно сто, человек под сто*). Zdaniem Mielczuka, chodzi tu raczej nie o „dublowanie” przybliżoności, lecz łączenie się dwóch różnych sensów [1985: 158]²³³. Naszym zdaniem, argument ten również nie jest w pełni przekonujący.

Chodzi o to, że leksykalne WP występują nie tylko w konstrukcjach z szykiem przestawnym, lecz też łączą się między sobą. A zatem szyk przestawny pod tym względem nie jest wykładnikiem „specjalnym”. Można zauważyć dwie wyraziste prawidłowości w dopuszczalności/niedopuszczalności połączeń dwóch leksykalnych WP: formalną i semantyczną. Na formalną zwraca uwagę Mielczuk: dwa WP (o dowolnym znaczeniu), narzucające konstrukcji formę przypadkową (ograniczające możliwe dla konstrukcji przybliżonej role syntaktyczne), nigdy nie występują razem [Мельчук 1985: 363]. Do tych WP należą WP nazywane przez Mielczuka WP-przyimkami (wśród nich wymienia: *около, до, от-до, с, под, за*) i WP stopnia wyższego (сравнительной степени: *более, больше, менее, меньше, выше*). Oprócz wykładnika *около* i *с* wszystkie wyrażają sensy inne niż sens ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’. Z niektórymi z tych WP łączą się natomiast niektóre wykładniki-przysłówki, nienarzucające formy przypadkowej i nieograniczające możliwych ról, w których konstrukcja może wystąpić; por. np. możliwe *примерно около 5, приблизительно до 5* vs. niemożliwe **до около 5*.

Warto zauważyć, że przy polskich wykładnikach mamy podobną sytuację. Do wykładników nieograniczających możliwych ról syntaktycznych konstrukcji należą np. *około, ponad, przeszło*, które używane są – według ISJP – jako partykuły; por. *Dowódca rozmawiał z około trzydziestoma żołnierzami* [por. ISJP, hasło **około**], *Zamknięty został etap ponad dwudziestoletnich badań...* [ISJP, hasło **ponad**], (por. ros. **Закрым этап свыше двадцатилетних исследований*). Warto zauważyć, że te WP występują w konstrukcjach, których formę przypadkową określa występujący przy nich przyimek: *Jest ministrem od przeszło trzech lat...* [ISJP, hasło **przeszło**]. Do WP wpływających na formę konstrukcji, z którą się łączą, należą pol. *z/ze*²³⁴, *do, od, poniżej, pod, rzędu*, a także *około*-przyimek [zob.

²³³ Mielczuk powołuje się tutaj na Supruna, który pisze, że „przybliżoność” w takich połączeniach jest nakładana na „przyuszczalność” liczby [Супрун 1962: 6].

²³⁴ Choć WP ten nie jest traktowany jako przyimek np. przez ISJP; z drugiej strony, konstrukcje takie nie występują np. w narzędniku.

Grochowski 1997]. Wykładniki w rodzaju *с лишним, с чем-то* (z *hakiem, z czymś*) pomijamy. Zresztą nie wpływają one na formę przypadkową konstrukcji (por. możliwe *Принес свыше двадцати с чем-то тысяч*).

W ograniczeniu łączliwości dwóch WP dostrzec też można pewne prawidłowości semantyczne. Razem występują tylko:

- (1) Niektóre wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’, **w tym szyk przestawny: (a)** z innym wykładnikiem tego sensu lub **(b)** z wykładnikami innych sensów.
- (2) Konstrukcje w rodzaju 20–30 w połączeniu z wykładnikami właściwie wszystkich sensów „przybliżonych”: *без малого 20–30, приблизительно 20–30, свыше 20–30, не менее 20–30, до 20–30, од 20–30, более чем 20–30*.

Wykładniki typu (1)²³⁵ współwystępują:

- (a) z innym wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’, **w tym z szykiem przestawnym** (*человек примерно 100*): *примерно около 100, где-то примерно/около 200, примерно/где-то с метр высотой*²³⁶; *мniej więcej około 20, gdzieś około 5, gdzieś około 5* (przykłady polskie z Korpusu: *W takiej delegaturze musiałyby być zatrudnionych mniej więcej około siedmiu, dziewięciu osób; To jest gdzieś około 480 tysięcy papierków, które co roku muszą wpłynąć i wypłynąć [...]*);
- (b) z wykładnikami innych sensów: *примерно сто с лишним, лет за 30; Где-то выше 20* (ale *где-то без маля 5*).

Zdaniem Mielczuka połączenie dwóch wykładników przybliżonych oznacza, że pomiędzy tymi wykładnikami zachodzą jakieś różnice semantyczne (sprowadzalne głównie do różnicy przybliżoność–nieprzybliżoność, przypuszczalność). Przeciwstawia on na tej podstawie szyk przestawny leksykalnym wykładnikom przybliżoności. Widać jednak, że w konstrukcji liczebnikowej (ilościowej) wystąpić mogą również dwa **leksykalne** wy-

²³⁵ Analizujemy tu też wykładniki „zaimkowe” *где-то*; pol. *gdzieś, jakieś*. Mielczuk 1985 nie wymienia ich wśród WP. W naszej pracy też traktujemy je na innej zasadzie niż pozostałe leksykalne WP.

²³⁶ Warto jednak zaznaczyć, że leksem *около* Mielczuk traktuje jako wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X’, a więc różnice semantyczne pomiędzy tym WP i *примерно/приблизительно*, jego zdaniem, zachodzą. Jednak o semantyce WP *с (с десяток)* Mielczuk **nie** oddzielnie nie pisze, możemy zatem przypuszczać, że traktuje go jako wykładnik tego samego sensu *со примерно* [1985: 362–363].

kładniki jednocześnie, które są traktowane przez Mielczuka jako wykładniki **przybliżoności** (np. *примерно с метр высотой*) i żadne różnice semantyczne pomiędzy nimi nie są dostrzegane. Stwierdzić można zatem, iż możliwość współwystąpienia szyku przestawnego i leksykalnego WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ (*метров с пять*) nie świadczy o semantycznej osobliwości szyku. Współwystąpienia dwóch leksykalnych WP też są bowiem możliwe²³⁷.

Podsumujmy dotychczasowe spostrzeżenia. Pomiedzy szykiem przestawnym a leksykalnymi WP mogą zachodzić znaczne różnice semantyczne. Przy tym różnice te przejawiają się na powierzchni (łączliwość z nazwami liczb „małych nieokrągłych” i innych „nieokrągłych”). Właściwości tego typu różnice łączliwości pomiędzy leksykalnymi WP a szykiem przestawnym są podstawowym powodem do szukania różnic semantycznych. Inne bowiem wskazane wyżej właściwości szyku (możliwość wystąpienia w kontekście z *наверное, по-моему*; współwystąpienie z innym WP) mają też niektóre leksykalne WP, a więc żadnych osobliwości szyku przestawnego właściwości te nie ujawniają. Jeśli różnice semantyczne rzeczywiście istnieją, i są takie, jak to formułuje Mielczuk, to kwalifikują one szyk przestawny do wykładników innego pojęcia niż przybliżoność. Chcemy jednak utrzymać pewną jednolitość opisu: szyk przestawny warto przynajmniej porównać z innymi, leksykalnymi WP, porównanie takie bowiem pokazuje istotne różnice, ale też **pewne istotne podobieństwa** pomiędzy nimi. **Rozpatrujemy szyk przestawny jako specjalny WP.** Rozmaitego rodzaju argumenty na rzecz takiego podejścia (szyk jako WP szczególnego rodzaju) są następujące:

1. Konstrukcje z szykiem przestawnym liczebnika stanowią specyficzny sposób operowania szeregiem arytmetycznym / skalą mierzenia parametru. Tak czy inaczej, **zawsze** z operowaniem tym są związane. Jest to szyk **liczebnikowy**. Inwersja składników (liczebnik–określany rzeczownik -> określany rzeczownik–liczebnik) ma „niedokładne” znaczenie względem szyku „normalnego” tylko przy określeniach operujących

²³⁷ Co ciekawe, możliwe są również połączenia w rodzaju: *где-то примерно с метр высотой* (3 WP naraz). Por.: Ну, *где-то примерно с час мы пили вино, как я сказала*. [Дональд Харстед. Одиннадцать дней, перевод Е. Гужов]; *Где-то примерно с месяц назад мама, вернувшись домой, обнаружила, что по всей квартире – пух и перья в огромных количествах* [Internet, <http://tan-go.livejournal.com/tag/весна>].

szeregiem arytmetycznym / skalą mierzenia. Z tego punktu widzenia warto je przynajmniej porównać z leksykalnymi wykładnikami przybliżoności liczbowej.

2. Tak jak w przypadku połączenia liczebników z leksykalnymi wykładnikami sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’, wystąpienie liczebnika w szyku przestawnym oznacza, że **liczba określana może (choć nie musi) różnić się od podanej na powierzchni w jedną czy drugą stronę (być większa/mniejsza), przy tym różnić się niewiele**²³⁸. Innymi słowy, wyznaczany jest odcinek możliwych odchyień od liczby podanej na powierzchni. Szyk przestawny liczebnika traktować można zatem jako specyficzny wykładnik sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’²³⁹, tym bardziej że wykładnik ten funkcjonuje wyłącznie w polu liczby.
3. Szyku przestawnego liczebnikowego nie da się sprowadzić wyłącznie do pojęcia subiektywnej niepewności nadawcy („субъективная неуверенность говорящего в точности количественной характеристики” – sformułowanie Mielczuka 1985: 157) czy przypuszczalności. Szyk przestawny występuje mianowicie w takich kontekstach, w których chodzi akurat nie o dosłownie rozumianą niepewność nadawcy co do punktu (brak wiedzy), lecz o punkt wyznaczający odcinek, a ściślej – o bezpośrednie wyznaczenie „obiektywnego” **odcinka**. Por.: *Уменьшите температуру и помешивайте смесь минут 30, пока она не станет более густой*. [“Коричневая смерть”: сладкая и экзотичная. Необычный сахар пугает российских потребителей // “Известия”, 2001.08.13]; *Отварить капусту в подсоленной воде минут 20, разобрать на листья*. [Фирменный рецепт // “Приазовский край”, 2004.10.07]. W takich kontekstach szyku przestawnego nie da się zastąpić ani wyrażeniem *наверное*, ani *кажется*, *по-видимому*, *может быть*, *по моему мнению*, *по-моему*, *допустим* itd. (przynajmniej bez istotnej, odczuwalnej zmiany sensu): por. **Уменьшите температуру и помешивайте смесь по-видимому 30 минут, пока она не станет более густой; ?Отварить капусту*

²³⁸ Wspomnijmy jeszcze raz, co o tym pisze Mielczuk: „[...] предполагаемая неточность не может быть слишком большой – больше, скажем, 1/4 или 1/3 называемой величины” [157; podkreślenie – M. D.].

²³⁹ Leksykalne wykładniki przybliżoności i wykładnik syntaktyczny (szyk przestawny) łączymy w jedną grupę z zastrzeżeniami, zdając sobie sprawę z pewnej nieścisłości (nieдостatecznej precyzji) takiego rozwiązania. Podkreślamy potrzebę dalszej analizy semantyki szyku przestawnego.

в подсоленной воде допустим 20 минут, разобрать на листья. Lepsze tu jest co prawda wyrażenie *скажем*, ale zamianę taką też intuicyjnie odczuwa się jako niestosowną, zmieniającą informację przekazywaną przez zdanie; np.: zdanie *В комнате находилось, скажем, 3 человека*, podane jako zastępnik zdania *В комнате находилось человека 3*, zmienia sens tego ostatniego (zob. też: *?В комнате находилось, скажем, человека три*). Chodzi nam o pokazanie, że pewne konteksty świadczą, iż nie można sprowadzać znaczenia szyku przestawnego liczebnika do subiektywnej „niepewności”, „przypuszczenia” czy „wahań” nadawcy. W powyższych przykładach szyk przestawny (w porównaniu z szykiem zwykłym) funkcjonuje jako WP: informuje o **dopuszczalności niewielkich odchyień od liczby podanej**. Natomiast nie wchodzi tu w grę niepewność itd.

4. Niektóre prace językoznawcze wspominające o tej konstrukcji mówią, że wyraża przybliżoność liczby (a nie np. „przypuszczalność” itd.), a zatem stosowanie terminu (i pojęcia) przybliżoności w stosunku do szyku ma w literaturze rosyjskiej pewną tradycję. Na przykład w pracy *Русская грамматика* (red. N. Szwedowa, W. Łopatin) czytamy:

Количественные числительные в сочетании с существительными употребляются для выражения приблизительности, в этом случае они ставятся после существительных: *пришло человек пять* (ср. *пришло пять человек*) [...]. [Русская грамматика 1990: 252; podkreślenie – M. D.].

T. Łomtiew natomiast pisze:

Квантитатив приближенной мощности множества выражается квантитативной формой, содержащей *около* + квантитативная форма точности мощности множества (кроме квантитативной формы *один*), например: *Около двух человек работают; Около двадцати человек учатся; Около тридцати человек не пришло на лекцию*.

Приближенность мощности множества может выражаться перестановкой имени числительного, являющегося квантитативной формой, и имени существительного, обозначающего предмет, например: *Человек двадцать учатся; Человек пять не пришло на лекцию* [Łomtiew 1971: 115; podkreślenie – M. D.].

Iwan Kudelin traktuje szyk przestawny jako syntaktyczny sposób wyrażania przybliżoności (leksykalnymi sposobami są natomiast wyrażenia typu *около, примерно, свыше* itd.) [Куделин 1973: 32].

Jako środek wyrażenia liczby przybliżonej szyk przestawny opisywany jest również w polskich pracach. Bogusławski i Karolak traktują szyk przestawny jako sposób wyrażenia liczby przybliżonej, któremu w polskim odpowiadają połączenia z WP *około, jakieś, z*:

Liczby przybliżone bez wskazania na to, czy chodzi o liczbę większą czy mniejszą od wyrażanej liczebnikiem, oznacza się przede wszystkim za pomocą szyku przestawnego: liczebnik stawia się po rzeczowniku lub po rzeczowniku i przyimku, zamiast przed rzeczownikiem. Ten sposób wyrażania liczb przybliżonych jest zupełnie nie znany językowi polskiemu; w polszczyźnie odpowiadają mu zasadniczo połączenia z wyrazem *z* lub *około, jakieś* (np. *z pięć dni*).

Przykłady: Поезд прошёл **километров восемьдесят**. Ему лет **тридцать**. Кто знает среднюю длину одной макаронины? **Сантиметров тридцать?** [...] [1973: 282].

Co więcej, szyk przestawny traktowany jest przez Bogusławskiego i Karolaka jako **podstawowy** rosyjski środek wyrażenia tego sensu przybliżoności liczbowej.

Violetta Koseska-Toszeva pisze, że rosyjskie odwrócenie szyku wyrazów zastępować może wyrażenia *około x/около x*. Np. ros. *часа два* zastępować może polskie połączenia *około godziny drugiej, około dwóch godzin* [1993: 34]. Wyrażenia *około x/около x* są natomiast leksykalnymi wykładnikami przybliżoności sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X'.

5. Jak już wspominaliśmy, Mielczuk oddziela szyk przestawny od leksykalnych WP. Z drugiej strony pisze też, że jest on sposobem wyrażania przybliżoności, co prawda w szerokim sensie tego pojęcia:

Помимо лексических ПППрибл, в русском языке существуют синтаксические средства выражения приблизительности в широком смысле: аппроксимативно-количественная конструкция (*Раз пятнадцать он тонул*), а также кратные конструкции с именами чисел (*десять-пятнадцать раз*). [Мельчук 1985: 375, odsyłacz 1].

(Leksykalne WP stanowią zatem środki wyrażenia przybliżoności w ścisłym sensie).

6. Tam, gdzie szyk przestawny jest niedopuszczalny z powodów ograniczenia łączliwości, a nie semantycznie (niemożliwe np.: *человек миллион

– миллион zachowuje się tu jak rzeczownik), Mielczuk proponuje **zastępować go** konstrukcjami z leksykalnymi WP, a nie jakimiś innymi (np. скажем миллион, наверное миллион, может миллион); zastąpienie takie jest intuicyjnie odbierane jako całkowicie adekwatne:

- (a) *Этот остров населяет человек миллион [надо: ... около миллиона человек <примерно миллион человек>];
- (b) *В этом ящике будет тонны три пятых [надо: ... около трех пятых тонны <примерно три пятых тонны>] [Мельчук 1985: 159; podkreślenie – M. D.].

Tam, gdzie Mielczuk wskazuje na składniowe ograniczenia łączliwości liczebników i wyrażań ilościowych w szyku przestawnym, na składniowy, a nie semantyczny ich charakter, podaje konstrukcje z leksykalnymi WP *приблизительно, около* jako **ilustrację braku ograniczeń uwarunkowanych semantycznie**, a więc szyk przestawny i leksykalne WP *приблизительно, около* traktowane są jako środki wyrażające to samo znaczenie. Por. np.:

[...] условие 3 не допускает употребления в аппроксимативно-количественной конструкции таких составных имен чисел, которые включают существительные (типа МИЛЛИОН): [...] *тонн шесть тысяч пятьсот, *километров три миллиона шестьсот, *долларов два миллиарда восемьсот; ср. в то же время, [...] примерно шесть тысяч пятьсот тонн, примерно три миллиона шестьсот километров, примерно два миллиарда восемьсот долларов [Мельчук 1985: 150; por. też 151–154].

7. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w polszczyźnie cechy łączliwości podobne do rosyjskiego liczebnikowego szyku przestawnego mają połączenia *z/ze*. Ten leksykalny wykładnik łączy się dość często z liczbami małymi/nieokragłymi w kontekście innym niż nazwa JM:

W jej sklepie było zameldowanych chyba z czternaście osób [...]; *Chyba z pięć Polek* zapytałam o imię i wszystkie odpowiedziały „Magda”; *Parryż ma pewnie ze sześć uniwersytetów, nie jeden*; *W USA potrzebują do komputerów półtora miliona ludzi, najlepiej takich, którzy znają ze trzy języki*; [...] *pracę zmieniałem często (chyba z dziewięć razy, zależy jak liczyć* [...]); *Odkąd ja tu jestem, już z siedem osób pytało się, czy jest na sprzedaż* [...]; *Bobby mógł strzelić z sześć bramek* [...]; *Czytałem coś ze cztery satyryczne artykuły, których autorzy silili się na wymyślenie zu-*

pełnie już idiotycznych „pytań” [...]; Tutaj tłok był większy, przyszło ze dwanaście osób, wszystkie pchały się, aby choć dotknąć wodza insurekcji chłopskiej [...] [Korpus].

Por. *bez mała trzy języki, *około trzech języków, ?ponad trzy języki (**свыше трех языков*), ?mniej więcej trzy języki;

* Odkąd ja tu jestem, już około siedmiu osób pytało się, czy jest na sprzedaż...;

???Odkąd ja tu jestem, już mniej więcej siedem osób pytało się, czy jest na sprzedaż...

W połączeniach z liczebnikami „małymi” i/lub nieokrągłymi wykładnik *z/ze* występuje o wiele swobodniej i częściej niż inne polskie i rosyjskie leksykalne WP. Stosunkowo dużo jest też takich wystąpień w porównaniu z innymi wystąpieniami tego wykładnika.

To ważne podobieństwo pod względem łączliwości przestawnego szyku rosyjskiego i polskich połączeń z *z/ze*²⁴⁰ świadczy – z ogromnym stopniem prawdopodobieństwa – o pewnym podobieństwie ich semantyki i o różnicy wobec innych WP²⁴¹.

Uwzględniając wyżej wskazaną osobliwość, można się zgodzić z opinią Bogusławskiego i Karolaka 1973, którzy wskazują, że przy tłumaczeniach polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich ros. szyk przestawny liczebnika i pol. WP *z/ze* należy traktować jako odpowiedniki przekładowe.

Trzeba też wskazać, że oba wykładniki (pol. *z/ze* i ros. szyk przestawny) często występują w kontekstach eksplicytnego przypuszczenia: mówiący podaje określenie i informację, że brak mu pewności co do tego, że jest ono odpowiednie. Na przykład, tekst *Pięćdzie... ze czterdzieści tysięcy... Zgadłem?...* [Korpus] można przetłumaczyć za pomocą rosyjskiego szyku przestawnego: *Пятьде... тысяч сорок... Угадал?*

Otóż stwierdziliśmy, że pomiędzy pol. WP *z/ze* i ros. szykiem przestawnym istnieje pewne ogromnie ważne podobieństwo w zakresie łączliwości. W związku z tym oddzielenie szyku od WP **sugerowałoby też oddzielenie od reszty WP wykładnika *z/ze***. Działanie takie jest jednak niepożądane: np. Grochowski zalicza wyrażenie *z* do operatorów adnumeratywnych (znaczeniowo – wykładników aproksymacji) [1997: 27–29], ISJP zaś defi-

²⁴⁰ Wspomnijmy przy okazji, że ros. *c/co* praktycznie się nie łączy z liczebnikami, łączy się raczej z nazwami jednostek miary <*с метр*>.

²⁴¹ Możliwe, że mają jednakowe znaczenie. Sprawa jednak wymaga dalszych badań.

niuje je następująco: „Słowem **z** poprzedzamy określenie liczby, ilości lub czasu, aby zaznaczyć, że jest ono przybliżone. *Kup ze dwa kilo kartofli... Zapewnili pracę ze stu absolwentom... [..]*” [ISJP, hasło **z 2**].

Mimo pewnych różnic pomiędzy syntaktycznymi i leksykalnymi WP chcemy zachować termin „przybliżoność” – przynajmniej w obrębie naszej pracy – w stosunku do obu tych zjawisk. Zdajemy sobie jednak sprawę z istniejących różnic.

Mielczuk (Мельчук 1985) wskazuje następujące osobliwości szyku przestawnego liczebnika²⁴² jako konstrukcji składniowej:

(1) W konstrukcjach z szykiem przestawnym **nie występują** liczebniki²⁴³ *пол, один* (i liczebniki złożone kończące się na „jeden”, w tym – w zapisie cyfrowym) oraz *оба*:

* *выпил литра пол,*

* *привезли тонну одну (двадцать одну, 21),*

* *на фундамент уйдет тонны обе бетона* [148].

Mielczuk wyjaśnia, że *пол* w takich konstrukcjach występuje tylko w tekstach poetyckich (np. *Если свободны часа на пол – заархивайте на авиабол* [В. Маяковский]) albo w „mowie wyjątkowo potocznej”, dodaje przy tym, że wystąpienia takie, jego zdaniem, mieszczą się poza normą literacką [148].

Warto wskazać, że wyrażenia ros. *оба* i pol. *oba* nie występują nie tylko w szyku przestawnym, lecz też nie występują z żadnymi WP żadnego z 6 sensów „przybliżonych” (np. **меньше więcej obie części*, **около obu części*), na co też zresztą zwraca uwagę Mielczuk. Uważa on, że ograniczenia w przypadku tego wyrażenia są – w odróżnieniu od ograniczeń *пол, один* – raczej semantyczne, a nie składniowe: „По-видимому, смысл определенности и исчерпанности, содержащийся в ‘оба’ (‘оба’ = ‘все эти два’), логически несовместим со смыслом приближительности, передаваемым аппроксимативно-количественной конструкцией [...]” [148; podkreślenie – M. D.].

(2) Mielczuk pisze też o pewnych ograniczeniach związanych z rzeczownikiem *тысяча*. Ich powody widzi w tym, że leksem ten jest pośredni pomiędzy NUM i S. Ograniczenia te są następujące: leksem nie występuje w szyku przestawnym w przypadkach zależnych (**рублям к тысяче*, **рублями (с) тысячью*, **рублях о тысяче*). W mianowniku i bierniku leksem ten, zdaniem Mielczuka, w opisywanej konstrukcji jest dopuszczalny

²⁴² W jego terminologii: „аппроксимативно-количественная конструкция” [1985: 148].

²⁴³ „Liczebniki” w terminologii Mielczuka.

(В поселке проживает человек тысяча; Мы встретили человек тысячу) [149].

(3) W konstrukcjach z szykiem przestawnym dopuszczalne są wystąpienia rosyjskich liczebników zbiorowych („лично-количественные”, „собираательные”) w rodzaju *двое (людей)*, ale, zdaniem Mielczuka, tylko przy pluralia tantum i tylko tam, gdzie wystąpienie zwykłego liczebnika nie jest możliwe:

*Ты у меня подневалишь суток трое <*три>! [М. А. Шолохов]*
vs. **Ты у меня подневалишь суток пятеро* [powinno być: ... *суток пять*]; **Пришло всего человек четверо* [powinno być: ... *человека четыре*, ponieważ *человек* – to nie plurale tantum] [149].

(4) W szyku przestawnym nie występują takie liczebniki złożone, w których składzie występują leksemy rzeczownikowe w rodzaju *миллион*: **тонн шесть тысяч пятьсот*, **километров три миллиона шестьсот*, **долларов два миллиарда восемьсот* (choć możliwe *примерно шесть тысяч пятьсот тонн* itd.) [150]. Należy zauważyć, że możliwe są takie konstrukcje, w których liczebnik wyraża liczbę tylko jednego rzędu w połączeniu z rzeczownikiem w rodzaju *тысяча*, *миллион* (*2 миллиона*, ale nie *2 миллиона триста*), przy tym rzeczownik ten występuje w szyku przestawnym: *тысяч десять (людей)*, *миллиона два (рублей)*.

(5) W szyku przestawnym występują liczebniki złożone, mieszane (nazwa liczby całej + nazwa liczby ułamkowej), utworzone za pomocą przyimka *с* (*километров шесть с половиной <с четвертью>*) i **nie występują** takie, które są utworzone za pomocą spójnika *и*, por.:

**килограммов десять и три четверти*, **килограммов десять и одна вторая*
vs. możliwe *примерно десять и три четверти килограмма* itd.

Nie występują też skrócone nazwy liczb ułamkowych dziesiętnych (**грамм(ов) шесть ноль восемь* vs. normalne *примерно шесть ноль восемь грамма*), zapisy cyfrowe liczb mieszanych i ułamkowych (**килограмма 15³/₄*, **миллиграмма 1/100 <0,01>*). Możliwe są jednak wystąpienia grup współrzędnych w rodzaju: *Он выпивал в день примерно литра три и даже четыре*; *Килограммов десять или пятнадцать будет довольно* itd. [150].

(6) Przy konstrukcjach z szykiem przestawnym nie występują przesygnowane określenia w związku zгоды („согласованные определения”)

w rodzaju: *Он провел там тяжелых лет пять; *Он купил дорогих книг 20 (por. poprawnie: Он провел там лет пять; Он провел там примерно пять тяжелых лет). Dopuszczalne są postpozycyjne określenia w związku zgody (np. Он провел там лет пять, по настоящему тяжелых и изнурительных; Он купил книг двадцать, дорогих, но действительно красивых) i inne określenia zależne od policzalnego S („несогласуемые зависимые исчисляемого S”): Нам привезли ящичков десять с бронбойными снарядами; В комнате оказалось парней двадцать очень высокого роста и всего трое низкорослых; Мы пошли туда часов в пять вечера [151].

(7) Pomiedzy rzeczownikiem a liczebnikiem wystapic moga nastepujace wyrazenia:

- (a) przyimki w rodzaju **в, на, с, под**, np. *А впереди, километров на сорок, простиралась голая степь* („первообразные” w terminologii Mielczuka);
- (b) leksykalne WP, np. *С самого своего соломенного вдовства, т.е. лет не меньше пяти Васена привыкла угадывать суда по гудкам* [В. Максимов]. Przyimki zwane przez Mielczuka „непервообразные”²⁴⁴ nie wystepuja miedzy rzeczownikiem a liczebnikiem: *Минут спустя двадцать он пришел vs. *Спустя минут двадцать он пришел; Минут двадцать спустя он пришел*; *Очков относительно тридцати и говорить не стоит [powinno byc: *Относительно очков тридцати...*]. Tego typu przyimki wystepuja przed konstrukcja z szykiem przestawnym albo po niej;
- (c) wyrazenia bezposrednio lub posrednio zalezne od przyimkow albo WP wystepujacych pomiedzy rzeczownikiem i liczebnikiem, czyli wyrazen wskazanych w punktach (a) i (b):

Продуктов у нас осталось дней только на пять;

²⁴⁴ Można przypuszczać, że treść terminu jest taka sama jak w przypadku terminu „производные предлоги” stosowanego przez Ju. D. Апресяна: „Первообразный предлог – предлог типа в, к, о, с, у, за, из, на, по, для, над, перед, под и т.п., обладающий способностью разрывать некоторые сложные слова и вызывать появление начального ну личных местоимений; ср. *кое к кому, друг с другом, в него, на него* и т.п. По обоим указанным признакам первообразные предлоги противостоят производным предлогам *благодаря, вслед, навстречу, относительно, согласно* и т.п.; ср. невозможность **друг благодаря другу* (надо: *благодаря друг другу*), **кое относительно чего* (надо: *относительно кое-чего*), **вслед нему* (надо: *вслед ему*), **навстречу ней* (надо: *навстречу ей*) и т.п.” [NOS: XXXVI].

- (d) wyrażenia zależne od liczebnika (*Да пудов эдак пять или шесть; Больше ему не съест!* [К. Чуковский]), wtrącenia („вводные слова”, *На это понадобится рублей, я полагаю, четыреста*);
- (e) komponenty liczebnika złożonego (... *рублей сто сорок пять*).

Wyrażenia zależne od rzeczownika (X) pomiędzy X a Y nie mogą wystąpić:

*ящиков [X] ---> галет шесть [Y] [powinno być: *ящиков шесть галет*]; *ящиков [X] ---> с галетами шесть [Y] [powinno być: *ящиков шесть с галетами*] [153].

(8) Mielczuk wskazuje, że konstrukcje z szykiem przestawnym występują głównie w mianowniku, bierniku i dopełniaczu, o wiele rzadziej w miejscowniku. Píše też, że niektóre użycia w celowniku i narzędniku są jednak, jego zdaniem, dopuszczalne: „килограммам к пяти, километрами сорока, рублями с пятьюдесятью [...]” [154]. Jednak inne połączenia w tych przypadkach, np. ?*Он работал группами с двадцатью* (por. *Он работал примерно с двадцатью группами; Он обследовал групп двадцать*), budzą wątpliwości [154].

Warto też wspomnieć, że – zdaniem Mielczuka – możliwość wystąpienia w konstrukcji z szykiem przestawnym jest cechą konstytuującą rosyjski liczebnik jako część mowy [Мельчук 1985: 159, 268]. Warto wskazać przy tym, że w konstrukcji takiej mogą wystąpić – jako „liczebniki” – także rzeczowniki ilościowe w rodzaju *десяток, сотня, дюжина* („wynznaczające zbiorowości”), np. *Так прошли они шагов сотню* [Ф. М. Достоевский. Преступление и наказание], *Он как-то съел в один присест яиц дюжину, Я недаром погибал от жажды, Я фронтов десяток пересек* [М. Светлов. Золото]. Por. też np. *Во всяком случае, Зоя Павловна на фото выглядела помоложе себя теперешней – лет этак на пяток*. [Андрей Житков. Кафедра (2000)]. Takie użycia, zdaniem Mielczuka, nie wychodzą poza normę literacką. Z drugiej strony, nie są do końca jasne warunki decydujące o dopuszczalności takich użyć: por. np. niedopuszczalne **Там проживает рыбаков сотня* [powinno być: ...*примерно сотня рыбаков*] [159–160]. A zatem można by zalecić unikania tych rzeczowników ilościowych w konstrukcjach z szykiem przestawnym.

Konstrukcja z szykiem przestawnym składa się z wyrażenia ilościowego i określanego rzeczownika. Mielczuk wskazuje na ograniczenia zwią-

zane głównie z wyrażeniem ilościowym (w szyku przestawnym występują tylko liczebniki, przy tym nie wszystkie). Analiza materiału i intuicja autora wskazują jednak, że pewne ograniczenia obejmują też rzeczowniki. Niektóre rzeczowniki bowiem występują w konstrukcjach z szykiem przestawnym bez żadnych ograniczeń i bardzo często, **przy tym można wskazać ich wspólne cechy semantyczne**. Natomiast możliwość wystąpienia innych budzi pewne wątpliwości.

Swobodnie występują w szyku przestawnym:

- (1) SKJM wszelkiego typu, łącznie z nazwami jednostek pieniężnych (*рублей 500*), procentów (*процентов двадцать*). Co więcej, te właśnie rzeczowniki występują w konstrukcjach z szykiem przestawnym najczęściej. Przykłady:

литр

Когда покупают маленькую черепаху, не подозревают, что скоро она будет весить около двух килограммов и ей понадобится аквариум литров на пятьсот. [Елена Светлова. Животная страсть // “Совершенно секретно”, 2003.08.09]

грамм

Красенького стакан или водочки граммов пятьдесят в день. [Александр Никонов. Литры доброй воли // “Столица”, 1997.12.22]

А Сашкиной роте только после первого наступления богато досталось – граммов по триста. [Вячеслав Кондратьев. Сашка (1979)]

километр

До нее километра четыре, поэтому несли мешок по очереди. [И жаркое, и уха // “Российская охотничья газета”, 2004.12.15]

метр

Первое, что бросается в глаза, – огромная бронзовая тетка, метров двадцать в высоту, с поднятыми вверх руками. [Николай Молюк. Ресторан художеств. Новые достопримечательности от Зураба Церетели // “Известия”, 2002.07.21]

сантиметр

Выйдя из дома, обнаруживаю, что за ночь навалило сантиметров пятнадцать снега. [На реке // „Российская охотничья газета”, 2004.12.15]

год

Из красивого «Лексуса», не спеша, выходит солидный человек лет пятидесяти в бейсболке с логотипом «Чикаго Буллз». [Любовь Стоцкая. Тело в шляпе // “Бизнес-журнал”, № 2, 2004]

Дело в том, что года четыре назад какие-то умельцы сварили трубы в моем подъезде [...]. [Александр Федоров. Про любовь к детям // “Автопилот”, 2002.02.15]

месяц

Месяцев восемь мы переписывались [...]. [Судьба-злодейка // “Истории из жизни”, № 1, 2004]

Так проработали мы месяцев шесть, несколько сотен мин, снарядов, авиабомб обезвредили. [“Собачья работа” для русского сапера // “Солдат удачи”, 2004.08.04]

час

Расстояние до деревни – километров семь-восемь, так что дойти можно часа за три. [А. Чесноков. Дети войны // “Встреча” (Дубна), 2003.05.14]

минута

До самолета оставалось минут 35. [Белла Езерская. Дым отечества // “Вестник США”, 2003.07.23]

Их не было минут семь. [Андрей Житков. Супермаркет (2000)]

рубль

Дизельное топливо из бака трактора позволит выгадать рублей двести. [Игорь Твердунов. В жертву науке // “За рулем”, № 4, 2004]

Вы не могли бы мне одолжить до стипендии рублей десять? [Евгений Попов. Тетя Муся и дядя Лева (1970–2000)]

Выходило рубля три. [Валентин Катаев. Алмазный мой венец (1975–1977)]

процент

А в творчестве Бабок сатира занимает очень маленькую часть, процентов десять. [Маргарита Спиричева. Бабки нужны народу // “Богатей” (Саратов), 2003.04.24]

Уверен, уже в следующем году процентов 80 ребят из нашей команды смогут пополнить ряды первой сборной России. [Валерий Газзаев: “До конца сезона я в ЦСКА не перейду” // “Известия”, 2001.10.15].

- (2) NKJM, przy tym nie tylko pojemniki (*чашек пять, ложки 4 уксуса, вагонов десять, ведра два воды*), ale też inne (*капель сто <валерьянки>, плиток шесть <шоколада>, упаковки 4 <товара>*). Zaliczamy tu także wyrażenia oznaczające pojemniki jako przedmioty. Przykłady:

ведро

В осетре икры ведра два, если не больше. [Виктор Астафьев. Царь-рыба (1974)]

Бражки выпили, наверное, ведер двадцать. [Андрей Геласимов. Чужая бабушка (2001)]

ложка

Я вскипятил немного воды, сделал крепчайший кофе, насыпав с горя в чашку сразу ложки четыре. [Вячеслав Рыбаков. Гравилет “Цесаревич” (1993)]

банка

Кьяе подряд выпил банок пять очень крепкого и очень сладкого чая и заснул в палатке прямо на полу. [Олег Куваев. Территория (1970–1975)]

стакан

Читаю я всю жизнь очень быстро [...]. Но и то заняло часа два, стаканов пять чаю с молоком и еще три стаканчика «777». [Сергей Эйгенсон. Дима и Василий Алексеевич // “Лебедь” (Бостон), 2003.07.07]

кружка

За все три дня кряхтя выпил только кружечки две пива [...]. [Юрий Мамлеев. Конец света/Вечерние думы (1995–2000)]

рюмка

Но, выпив рюмки три водки, он глубоко вздохнул [...]. [Максим Горький. Жизнь Клима Самгина. Часть 2 (1928)]

ящик

Да это же ящиков семьсот надо. [Андрей Колесников. Дальнобойщики // “Столица”, 1997.09.09]

коробка

Ни с того ни с сего коробок пятнадцать гуманитарной помощи притащила еврейская благотворительная организация [...]. [Александр Нежный. Трудная свобода // “Звезда”, № 6, 2001]

упаковка

Закупив упаковок тридцать, мой муж рассовывал их всем «Виртуозам» [...]. [Сати Спивакова. Не всё (2002)]

пачка

Из магазина папа принес пачек сто швейных иголок, развернул их и высыпал на стол. [Людмила Гурченко. Аплодисменты (1994–2003)]

куль

Кулей двадцать. [Василий Шукшин. Алеша Бесконвойный (1972–1973)].

Znaleziono także przypadek wystąpienia rzeczownika *остановка* jako nazwy okazjonalnej JM czasu:

Прочитывались в этом взгляде разные чувства, и Галочка потом еще остановки три расшифровывала и толковала их, как хотела. [Нина Катерли. Брызги шампанского // “Звезда”, № 1, 2000].

Rzeczownik ten używany też bywa jako swoista jednostka miary odległości, ale nie traktujemy jej jako NKJM, nie jest to bowiem jednostka podzielna: odległość „liczona” jest tylko całymi przystankami (między przystankami autobus zazwyczaj się nie zatrzymuje).

Проехав остановки две-три, мальчишки выскочили из автобуса [...]. [Анатолий Ким. Последняя нежность // “Студенческий меридиан”, № 9, 1985].

- (3) Rzeczowniki o cechach semantycznych liczebnika w rodzaju *миллион*, *миллиард*, *сотня*, *десяток* (*десятка два зевак*). Przykłady:

миллиард

[...] инвестируем в проект миллиардов семь, но с условием – вся нефть только нам. [Наталья Калашникова. Обидеть олигарха... // “Итоги”, 2003.07.08]

миллион

В стране 20 миллионов садоводов и огородников, а причастны к этой деятельности миллионов 60. [Тимур Дугаржапов. Владимир Путин: “Граждане России имеют право и должны жить лучше!” // “Восточно-Сибирская правда” (Иркутск), 2003.06.25]

Если верить МНС, в стране 1,6 млн фирм, малых предприятий среди них – миллиона полтора. [Александр Дейкин. Секрет живучести // “Время МН”, 2003.04.28]

тысяча

Колонна его разбила тогда противника, взяла тысячи две пленных и орудие [...]. [Александр Алексеев. Марков и марковцы // “Спецназ России”, 2003.06.15]

На площади собралось тысяч десять человек. [Евгений Евтушенко. Волчий паспорт (1999)]

сотня

Потребуются также сотни две с половиной служебно-розыскных собак и сто пятьдесят – сто семьдесят минеров. [Владимир Богомолов. Момент истины (В августе сорок четвертого...) (1973)]

У него же имелось сотен пять воинов – по сотне на вал. [Алексей Иванов. Сердце Пармы (2000)]

десяток

В студии еле уместились десятка четыре лучших экспертов СНГ по кораблестроению, мореплаванию, истории и лингвистике. [Дмитрий Соколов-Митрич. Реакция на Вассермана. Через неделю вся страна будет знать, что такое теория оболочек // “Известия”, 2002.01.25]

дюжина

Мы выловили дюжины две апельсинов – их вынесло прибоем – и съели. [Борис Житков. Погибель (1929)].

(4) Rzeczowniki человек, штука (Пришло человек 10; Взвесьте штуки три <огурцов>).

Rzeczowniki te służą jako swoista jednostka miary, tzn. pozwalają używać szyku przestawnego z tymi rzeczownikami, których samodzielne wystąpienie w tej konstrukcji jest raczej wątpliwe; por.: Я сорвал штуки три огурцов vs. ?Я сорвал огурца три; В коридоре стояло человек десять студентов vs. ?В коридоре стояло студентов десять. Дайте, пожалуйста, штуки (lepiej jednak np.: упаковки) три этого торта vs. *Дайте, пожалуйста, торта три. Przykłady:

человек

Пришло человек двести – цвет Вены. [Петр Вайль. Марш империи // “Иностранная литература”, № 8, 1998]

В 1993–1995 гг. обычной была картина, когда человек двадцать кукольников, стоя в ряд, предлагали гостям города свои изделия на туристической тропе. [Кукольный промысел в Угличе // “Народное творчество”, № 2, 2004]

Направили нас, человек пять девчат, на Украину. [“Не верьте, что не страшно на войне” // “Пермский строитель”, 2003.04.28]

На мой крик незамедлительно явилось человек десять молодцов с копьями и деревянными щитами, в полной боевой раскраске. [Михаил Панин. Камикадзе // “Звезда”, № 10, 2002]

штука

Я по молодости написал штуку тридцать рекламных текстов. [Елена Тришина. Виктор Шендерович. Я должен быть вне подозрений! // “Рекламный мир”, 2000.02.15]

Во всяком случае, уже на второй день «Челябинского рабочего» не осталось ни одного экземпляра, хотя мы отправляли штуку сто. [Не стоит заводить на “Прессе” региональный “Приход” // “Витрина читающей России”, 2002.06.28]

Яичный салат: на 3 порции – штуку 10 яиц. [Денис Бессонов. Тотальный рецепт счастья // “Биржа плюс свой дом” (Н. Новгород), 2002.02.11]

У нее было штуку двадцать тетрадей, еще со студенческих времен [...]. [Татьяна Бек. Проза Юрия Трифонова как инобытие поэзии // “Знамя”, № 8, 1999].

- (5) Rzeczowniki *шаг, раз* (Прошел шагов двадцать; Был там раза три). Wskazać należy, że *шаг* służy często jako doraźna jednostka miary odległości (por. *Осталось пройти метров тридцать; Осталось пройти шагов двадцать пять*). Przykłady:

раз

А один из студентов курса брал преподавательницу измором раз двадцать восемь и успешно сдал этот экзамен только полтора года спустя. [“Тройка” за Татьяну // “Свободный курс”, 1997.01.23]

В эту зиму Женя приезжал в Мамонтовку раз восемь [...]. [Петр Образцов. Бомж // “Октябрь”, № 4, 2002]

В общем, к концу дня мне позвонили еще раз пять [...]. [Александр Федоров. Про любовь к детям // “Автопилот”, 2002.02.15]

шаг

Улочка узенькая, шагов десять ширины, и, как флаги на веревках, повешены вывески. [Борис Житков. Урок географии (1930)]

Их разделяло шага три, когда я очутился на площадке [...]. [Константин Воробьев. Вот пришел великан (1971)]

До корабля оставалось шагов пятьдесят. [Роберт Штильмарк. Наследник из Калькутты (1950–1951)].

Inne rzeczowniki występują w szyku przestawnym o wiele rzadziej niż wyżej wymienione²⁴⁵. Szyk przestawny pewnych rzeczowników jest odczuwany jako nieco sztuczny: *домов двести*, ale gorzej ?*Он купил роз десять* (lepiej: *штук десять роз*); jeszcze gorzej: ?*настурций пять*, ?*георгинов пятнадцать*. ?*В зале находилось преподавателей десять* vs. *В зале человек десять* <наших> *преподавателей*. Ograniczenie to ma charakter tendencji językowej (a nie zakazu), związane jest raczej z frekwencją: w konstrukcji z szykiem przestawnym liczebnika mogą wystąpić wszystkie rzeczowniki policzalne, ale niektóre rzeczowniki zazwyczaj w niej nie występują lub występują względnie rzadko – w porównaniu z częstością konstrukcji jako takiej. Szyk przestawny jest bowiem konstrukcją używaną bardzo często.

Por. też: *На соревнования прилетело около двадцати россиян; На соревнования прилетело человек двадцать россиян* vs. ???*На соревнования прилетело россиян двадцать*; ???*На соревнования прилетело американцев/ нефтяников/ девушек двадцать*.

Przy tworzeniu szyku przestawnego z tymi rzeczownikami można zalecić obcokrajowcowi, by unikał tej konstrukcji wtedy, gdy ilościowo określany rzeczownik jest inny, niż wymieniliśmy wyżej (typ 1–5). Warto o tym pamiętać wtedy, gdy np. tłumaczymy na rosyjski polskie konstrukcje przybliżone z WP *z/ze* (ponieważ, jak mówiliśmy, szyk przestawny jest najbliższym ich odpowiednikiem w języku rosyjskim, na co też wskazuje możliwość łączenia się w szyku przestawnym rzeczownika, który nie jest nazwą JM, i liczebnika nieokrągłego, np. *человека 3*).

Można jednak wskazać dwa „chwyt” rozszerzające możliwości stosowania tej konstrukcji przez osobę, dla której rosyjski nie jest językiem ojczystym:

- gdy chodzi o osobę (istotę ludzką), można użyć wyrazu *человек*: nie ?*поляков двадцать*, ale *человек двадцать поляков*; nie ?*школьников двадцать*, lecz *человек двадцать школьников*;
- gdy chodzi o przedmioty nieżywotne, można używać wyrazu *штук*: nie ?*Я купил шоколадок восемь*, lecz *Я купил штук восемь шоколадок*.

²⁴⁵ Zwróćmy uwagę, że w większości przykładów szyku podanych w pracy Mielczuka (Мельчук 1985) występują rzeczowniki należące do grup (1) i (3).

Niżej przedstawiamy przykłady użyc w szyku przestawnym rzeczowników innych niż wyżej wskazane typu (1)–(5):

двор

В деревне Сидневе, где они жили, дворов двадцать – двадцать пять. [Сергей Залыгин. Бабе Ане – сто лет // “Новый Мир”, № 7, 2000]

дом

Село Ольхово – большое, домов двести, центр волости. [Николай Амосов. Голоса времен (1999)]

выпуск

Становление программы займет выпусков десять. [Леонид Парфенов: “Намедни” значит “за эти дни” // “Известия”, 2001.09.14]

машина

В первые же три часа на той стороне реки скопилось машин двадцать с зерном. [Василий Шукшин. Леля Селезнева с факультета журналистики (1958)]

На этот раз в слежке было задействовано машин шесть [...]. [Артем Тарасов. Миллионер (2004)]

пара

Он играл на своем инструменте «мазура», а около него пар двадцать отхватывали отчаянную мазурку. [Н. С. Лесков. Город Краков (1862)]

патрон

Не успеv ничего обдумать, встаю во весь рост и выпускаю патронов двадцать. [Дмитрий Гусев. Вот пуля пролетела, и ага! // “Homes & Gardens”, № 4, 2002]

письмо

В этот день поступила почта – писем двадцать [...]. [Алексей Лукьянов. Палка. Рассказ // “Октябрь”, № 12, 2001]

программа

Есть еще для нас спутник «Астра», поймать который можно только зеркалом три с половиной метра. Вместе они и дадут программ восемьдесят. [Николай Фохт. Антенны // “Столица”, 1997.03.04]

сорт

Летчиков отпускают даже во Владивосток, три часа на катере, посидеть в ресторане “Океан” – там одних рыбных закусок сортов двадцать. [Михаил Панин. Камикадзе // “Звезда”, № 10, 2002]

Как ухитрялся обыкновенный мороженщик [...] продавать сразу сортов шесть? [Юрий Олеша. Книга прощания (1930–1959)]

страница

Осталось всего страниц пять. [А. П. Чехов. Юбилей (1892)]

текст

А еще я написал текстов тринадцать к известному фильму «Чародеи», но ни один из них не попал в десятку. [Татьяна Владыкина. Когда не пишется. Исторические хроники: 17–23 декабря // “Известия”, 2002.12.16]

том

Выбрал он тома три, вероятно, самых дорогих, и спросил у Лены [...]. [Владимир Высоцкий. Как-то так все вышло... (1969–1970)]

Возьмите и почитайте для начала «Капитал», «Антидюринг» и хотя бы половину полного собрания сочинений Ленина, томов пятьдесят. [Владимир Войнович. Монументальная пропаганда // “Знамя”, № 2–3, 2000]

улей

В этом году ульев пятьдесят погибло. [В. И. Немирович-Данченко. Святые горы (1880)]

урок

Потом урока четыре, прогулка, и, наконец, домой или в гости. [Екатерина Кронгауз. Петушок пропел давно // “Столица”, 1997.08.26]

экземпляр

И купите на мою долю экземпляров пять. [Борис Левин. Иностранное тело (1965–1994)].

Szyk przestawny występuje głównie w mowie potocznej, o czym należy pamiętać. Nie pojawia się we wszelkiego typu tekstach oficjalnych, tam, gdzie dane liczbowe czy ilościowe mają charakter takich danych, za których dokładność nadawca ponosi odpowiedzialność społeczną: w oficjalnej korespondencji, dokumentacji (w tekstach administracyjnych, urzędowych, praw-

nych), w pracach naukowych, w drobnych wiadomościach prasowych. Por. np. (w wiadomościach telewizyjnych): *За сегодняшней день в Багдаде погибло около пятнадцати человек; Около пятнадцати человек погибло и свыше 20 ранено в очередном теракте в Багдаде* vs. **błądne w tekstach tego typu:** **За сегодняшней день в Багдаде погибло человек пятнадцать; *Человек пятнадцать погибло и свыше 20 ранено в очередном теракте в Багдаде.*

Może jednak występować w tekstach publicystycznych. Podobne cechy ma zresztą WP z, który traktujemy tu jako odpowiednik tłumaczeniowy odwróconego szyku liczebnikowego w języku rosyjskim.

Wspomniane wyżej ograniczenia w występowaniu pewnych rzeczowników w szyku przestawnym mogą być związane z ograniczeniem stylistycznym właściwym szykowi jako konstrukcji. Można przypuszczać, że w „potocznym” szyku przestawnym nie występują rzeczowniki należące np. do stylu „wysokiego” (np. *?владельцев двадцать*) lub inne **nieużywane potocznie** rzeczowniki.

Należy dodać, że pomijamy w analizie konstrukcje wskazujące przybliżoną **lokalizację** czasową²⁴⁶: *Было уже часов одиннадцать вечера* [Н. А. Тэффи. Антей (1911)].

IV.6. PSEUDOWYKŁADNIKI SENSU ‘NIEWIELE MNIEJ NIŻ X LUB X LUB NIEWIELE WIĘCEJ NIŻ X’

W tym rozdziale analizować będziemy wyrażenia, które przez część badaczy są traktowane jako wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’, ale wykładnikami tego sensu jednak – naszym zdaniem – nie są. Niżej omawiamy takie wyrażenia, przedstawiamy ich opis w pracach, a także nasze argumenty.

IV.6.1. КАКОЙ-НИБУДЬ, КАКОЙ-ТО

Wyrażeń tych nie wymieniają Mielczuk (Мельчук 1985) i Suprun (Супрун 1962) jako leksykalnych środków wyrażenia liczb przybliżonych, natomiast Bogusławski i Karolak wspominają o różnych formach wyrażenia *какой-нибудь*, oznaczających „liczby przybliżone bez wskazania na

²⁴⁶ Zajmujemy się jednak konstrukcjami określającymi **ilość** czasu (w rodzaju *Дойти можно часа за три*).

to, czy chodzi o liczbę większą czy mniejszą od wyrażanej liczebnikiem” [Bogusławski–Karolak 1973: 282]. Szwaczko z kolei pisze, że ros. jednostki *какой-то, какой-нибудь*²⁴⁷ (a także np. ang. *some*, ukr. *якийсь*) wyrażają „[...] сомнение, неуверенность, пренебрежение к упоминаемым [...] количественным оценкам” [Швачко 1981: 89; podkreślenie – M. D.]. Por. przytoczone przez autorkę przykłady: ang. *On three sides of the room, to the height of some ten feet, ran a continuous picture* (F. Norris), ros. *Отсюда до Симучена [...] всего каких-нибудь сорок верст* (А. Игнатъев). Szwaczko twierdzi, że zaimki te przyczyniają się do „migracji” połączeń numeralnych, z którymi się łączą, do pola niedokładnej, **przybliżonej** ilości [69].

Niektóre słowniki rosyjskie przypisują wyrażeniu *какой-нибудь* następujące znaczenie:

- RTS: „в количестве не больше чего-н. (разг.). *Работа займет каких-нибудь два часа*” [hasło **какой-нибудь**, znaczenie 2; podkreślenie – M. D.];
- SRJ-E: „(в сочетании со словами обозначающими количество) Разг. Приближающийся к какому-л. количеству, не превышающий какое-л. количество. *Через какие-нибудь километров пять мы подошли к двум корейским фанзам [...]*” [hasło **какой-нибудь**, znaczenie 3; podkreślenie – M. D.];
- NSRJ: „разг. Приближающийся по количеству к чему-л., не больший, чем что-л. (обычно со словами, обозначающими количество)” [hasło **какой-нибудь**, znaczenie 5; podkreślenie – M. D.].

Słowniki wskazują też, że zaimek *какой-нибудь* jako „WP” (w interesującym nas tu znaczeniu „przybliżonym”) ma synonim w postaci ros. zaimka *какой-то* w jednym z jego znaczeń. Znaczenie „przybliżone” zaimka *какой-то* w wymienionych wyżej słownikach jest zdefiniowane przez odniesienie do odpowiedniego znaczenia zaimka *какой-нибудь*, np. „Разг. То же что и какой-нибудь (в 3 знач.). *В какие-то две-три минуты узкая улица была запружена молчавшими от волнения людьми [...]*” [SRJ-E; hasło *какой-то*]. Definicje *какой-нибудь* zob. wyżej.

²⁴⁷ Szwaczko omawia najpierw właściwości ros. zaimka *какой-то*, natomiast wśród przykładów ilustrujących ten opis występuje tylko zaimek *какой-нибудь*. Stwierdzić można zatem, że jej spostrzeżenia dotyczą obu zaimków w równej mierze.

Цитованные словники трактуют *какой-нибудь* jako WP, **ale przypisują temu wyrażeniu sens ‘X lub niewiele mniej niż X’**, nie zaś ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’.

Analiza materiału (konstrukcje „*какой-нибудь* + liczebnik dokładny + rzeczownik” i „*какой-то* + liczebnik dokładny + rzeczownik”) wykazuje pewną ważną prawidłowość. Otóż konstrukcje te występują przeważnie (a może nawet zawsze) w takim kontekście, który sugeruje, że chodzi o ilość ocenianą przez nadawcę jako ilość **mała**. Co więcej, wydaje się, że ocena jakiejś liczby jako liczby małej jest właściwie podstawowym, dominującym znaczeniem tych konstrukcji. Podawana jest w nich jakaś wartość liczbowa i jednocześnie jest ona oceniana.

Przyjrzyjmy się materiałowi językowemu. Zaczniemy od konstrukcji z zaimkiem *какой-то*.

Przykłady:

[...] в течение каких-то трех минут, случился провал: армейцы получили в свое кольцо 11 безответных очков [...]. [Денис Быстров. Долг грабежом красен. // “Известия”, 2002.03.29]

То есть за каких-то 720 тысяч рублей вы станете настоящим рок-н-ролльщиком. [Александр Зильберт. Танцор класса “Г” // “Столица”, 1997.06.10]

Хотя просит он совсем немного. Смешно даже говорить – каких-то 200 долларов за каждое техническое решение. [Александр Никонов. Иванов, который все уже изобрел // “Столица”, 1997.09.09]

Царское правительство продало наши земли за каких-то 7,2 миллиона долларов. [Афиша // “Столица”, 1997.03.18]

Как не хватало ему для этого каких-то двадцати килограммов веса! [Дмитрий Ковшуля. Три дня из жизни бензовоза // “Звезда”, № 1, 2003]

Есть серьезные опасения, что Америка не пожалеет «каких-то 40 млрд долларов» для окончательного низведения России до положения третьеразрядной страны и своего сырьевого донора [...]. [Наталья Притвиц. “Дальневосточный ученый” // “Наука в Сибири” (Новосибирск), 2002.07.04].

Контекст bezpośredniego sąsiedztwa WP i JM (bez liczebnika):

То, что они развернулись, должно быть, на автобусном круге, какого-то километра не доехав до кольцевой, и теперь несутся обратно, Зина заметила лишь сейчас [...]. [Марина Вишневецкая.

Вот такой гобелен (1999)]; *После этого я взяла себя в руки, [...] поставила кучу целей и добилась их и всего за какой-то год!* [Женщина + мужчина: Психология любви // Форум на eva.ru, 2004] [...] *врач, зашивая колотую рану на шее, сообщил между делом, что до аорты не хватило какого-то миллиметра.* [Семен Данилюк. Бизнес-класс (2003)].

Po usunięciu składnika *какой-то* z powyżej podanych zdań znika element oceny ‘mało’, natomiast informacja o wartości liczbowej się nie zmienia. Wnioskować możemy zatem, że leksem ten wnosi znaczenie oceny, nie zaś znaczenie przybliżoności. Por. np.:

То есть за 720 тысяч рублей вы станете настоящим рок-н-роллещиком;
Врач, зашивая колотую рану на шее, сообщил между делом, что до аорты не хватило миллиметра.

W odróżnieniu od zdań wyjściowych zdania te nie przekazują oceny liczbowej (‘mało’).

Dodajmy, że połączenia w rodzaju *Их было (действительно) очень много: каких-то 10 человек* są odbierane jako żartobliwe czy ironiczne.

Wszystko, co powiedzieliśmy wyżej o zaimku *какой-то* (w jednym z jego znaczeń), dotyczy w równej mierze zaimka *какой-нибудь*.

Przykłady:

Через каких-нибудь пятнадцать минут Сенькин нос уже был за городом. [Сергей Шац. Нос (не по Гоголю) // “Трамвай”, № 4, 1990]; *Иначе говоря, наша страна сейчас экономически растаяла за какие-нибудь 10-15 лет почти в десять раз.* [Верные сыны и дочери спасут Отечество! // “Жизнь национальностей”, 2004.03.17]; *Все сам, все своими руками, за каких-нибудь три месяца.* [Андрей Битов. Обоснованная ревность (1960–1999)].

Sądzymy, że *какой-нибудь*, łącząc się z wyrażeniami liczbowymi, także wyraża ocenę ‘mało’. Por. **Стоило это очень дорого: каких-нибудь 200 злотых*; **Людей было много: каких-нибудь 50 vs. Людей было немного: каких-нибудь 50.*

Połączenia *какой-то, какой-нибудь* z liczebnikami (np. *пришло каких-нибудь 10 человек*) w takim ujęciu podają liczbę i jej ocenę.

Nasze spostrzeżenia znajdują potwierdzenie w TSRJ-SZ: „О небольшом количестве: не больше чего-н.; всего лишь, всего-навсего (разг.).

Остался какой-нибудь километр пути. Каких-нибудь полчаса подождать [TSRJ-SZ; hasło **КАКОЙ-НИБУДЬ**, znaczenie 2; podkreślenie – M. D.]²⁴⁸. (Por. przytoczone wyżej definicje *какой-нибудь* zaproponowane przez inne słowniki).

Możliwe też, że liczbowe połączenia *какой-нибудь*, *какой-то* są znaczeniowo związane z takimi nieliczbowymi wystąpieniami *какой-то*, w których leksem ten wyraża lekceważenie, pogardę: *Ходят тут какие-то...* [Галкина-Федорук 1963: 30]. „Lekceważone” są zazwyczaj ilości małe. Por. też przytoczone na s. 248 naszej pracy spostrzeżenie Szwaczko, która pisze, że w połączeniach konstrukcji liczebnikowych z zaimkami typu *какой-то*, *какой-нибудь* może być wyrażane między innymi “[...] пренебрежение к упоминаемым [...] количественным оценкам” [Швачко 1981: 89].

Bogusławski i Karolak 1973 wskazują, że formy wyrażenia *какой-нибудь* w konstrukcjach przybliżonych są odpowiednikami form polskiego *jakiś* (*jakieś 10 kilo, jakiś tyśiąć*). Wydaje się jednak, że nawet jeśli *какой-нибудь* jest WP, to nie jest ono wykładnikiem tego sensu „przybliżoności”, którego wykładnikiem jest polskie *jakiś*. Pol. *jakiś* jest wykładnikiem sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’, natomiast ros. *какой-нибудь* – jeśli traktujemy go jako WP – wyraża inny sens przybliżoności: ‘X albo mniej niż X’. Właśnie o takim znaczeniu wyrażenia *какой-нибудь* świadczą dane słowników rosyjskich.

Przedstawiona wyżej analiza *какой-то*, *какой-нибудь* ma charakter wstępny. Zaimki te wymagają dalszego zbadania.

IV.6.2. БОЛЕЕ (ИЛИ) МЕНЕЕ

Spośród wszystkich znanych nam prac omawiających rosyjskie WP jedynie Bogusławski i Karolak wymieniają *более (или) менее* jako WP i podają następujący przykład: *Мне сделали более менее двадцать уколов* [1973: 282]. Zdaniem autorów, wyrażenie to jest wykładnikiem w rodzaju *примерно, около* [1973: 282].

Autorzy żadnej innej znanej nam pracy opisującej przybliżoność liczbową i jej wykładniki rosyjskie nie wymieniają *более (или) менее* wśród rosyjskich wykładników przybliżoności. O wyrażeniu tym jako o WP **nie wspomina się** w pracy Mielczuka (Мельчук 1985) czy Supruna (Супрун

²⁴⁸ W wersji SRJ-O definicja ta brzmi nieco inaczej: „В количестве не больше чего-н. (разг.). *Остался какой-н. километр пути.*” [SRJ-O, hasło **КАКОЙ-НИБУДЬ**, znaczenie 2].

1962, 1964). Naszym zdaniem, jest to informacja ważna, ponieważ Suprun traktuje WP maksymalnie szeroko: jak już mówiliśmy, zalicza on do WP nawet takie wyrażenia, jak np. *пожалуй, кажется (здаје się), может быть (być może; możliwe, że)* [1962: 10].

W przykładach Korpusu rosyjskiego nie znaleziono **żadnego** wystąpienia *более (или) менее* w bezpośrednim sąsiedztwie z wyrażeniami nawiązującymi do szeregu arytmetycznego / skali mierzenia parametru, czyli z liczebnikami głównymi (w tym z rzeczownikami w rodzaju *тысяча, миллион*), rzeczownikami typu *десяток*, liczebnikami ułamkowymi (w tym z rzeczownikami *половина, четверть*) czy też odliczebnikowymi przymiotnikami lub przysłówkami wszelkiego rodzaju (*пятикратный/пятикратно*), a także rzeczownikami będącymi nazwami jednostek miary, jednostek wojskowych itd. Co więcej, łączenie ros. wyrażenia *более (или) менее* z liczebnikami można uznać za niepoprawne. Por. **более менее 10, *более менее литр*.

Por. też np.:

– *Сколько осталось до поезда?*

– *Примерно 10 минут vs. *Более менее 10 минут.*

Wynika z tego, że wyrażenie *более (или) менее* nie jest wykładnikiem przybliżoności liczbowej.

Dodać można, że wyrażenie to łączy się głównie z przymiotnikami i przysłówkami.

Por. przykłady:

Там, как обычно, царят коктейли, пиво и прочие более или менее крепкие напитки, но есть, однако, и чем перекусить. [Дарья Цивина. Ресторанная критика // “Коммерсантъ-Daily”, 1996.01.26]

Разумнее обратиться в неврологический центр, благо они существуют во всех более или менее крупных городах страны. [Юлия Михайлова. Болезнь Паркинсона: загадки остаются // “Семейный доктор”, 2002.04.15]

Самую первую более или менее научную гипотезу по этому поводу высказал шотландец Монбоддо [...]. [Рафаил Нудельман. Язык предков // “Знание – сила”, № 8, 2003]

Нинка и Ленка были более или менее одинаковыми, но считали себя совершенно разными [...]. [Сергей Залыгин. Клуб Вольных Долгожителей // “Новый Мир”, № 4, 1998]

Дрожа и жалобно воя, разбрасывая мутную воду, выскочили на более-менее сухое место. [Василий Белов. За тремя волоками (1965)]

Более или менее точная копия владимирских храмов. [Василий Шукшин. Мастер (1969–1971)]

Было высказано несколько более или менее экзотических гипотез. [Аркадий Стругацкий, Борис Стругацкий. Жук в муравейнике (1979)]

Английский тоже прошел более-менее благополучно. [Андрей Житков. Кафедра (2000)]

Более или менее свободно говорит по-русски. [Сергей Довлатов. Переводные картинки (1990)]

Написал более или менее связно [...]. [Владимир Войнович. Дело № 34840 (1999)].

W związku z powyższym wyrażeń *более менее, более-менее, более или менее* **nie traktujemy jako WP** i dalej się nimi nie zajmujemy.

IV.6.3. ЭТАК (ЭДАК)

Mielczuk mówi o tym wyrażeniu jako o **samodzielnym** przysłówkowym WP, na równi z *приблизительно, примерно* [Мельчук 1985: 363–364]²⁴⁹. Podobnie też Suprun wymienia go w szeregu leksemów *примерно, приблизительно, с, около*, ale też, z drugiej strony, w szeregu takich wyrażeń metajęzykowych, jak *кажется, должно быть, допустим, пожалуй* itd. [Супрун 1962: 10].

Zwróćmy jednak uwagę, że wyrażenie to w znaczeniu „przybliżonym”²⁵⁰ **zawsze** występuje w kontekście innych WP, praktycznie nie występuje samodzielnie.

²⁴⁹ Podobnie też np. słowniki SRJ-E, RTS, NSRJ, TSRJ-SZ wyrażeniu *этак* przypisują znaczenie przybliżoności. Wszystkie definiują je jako „**примерно, приблизительно**”. Przykład podany jako ilustracja tego znaczenia w SRJ-E: „*Извольте почивать, дня этак через два мы вас даст бог на ноги поставим*”. W słownikach tych, oprócz NSRJ, znaczenie „przybliżone” jest jednym ze znaczeń leksemu wieloznacznego. W NSRJ natomiast wydzielono dwa odrębne leksemy homonimiczne: leksem przysłówkowy i *этак* – partykułę. Znaczenie przybliżone zostało przypisane temu drugiemu leksemowi. RTS natomiast przy opisie znaczenia przybliżonego leksemu *этак* podaje określenie „w znaczeniu wyrazu wtrąconego” („вводное слово”), leksem zaś jest traktowany jako wieloznaczny przysówek. Podobnie też określono „przybliżone” wystąpienia *этак* w TSRJ-SZ (jako „вводное слово”). W SRJ-E natomiast leksem ten, występujący w znaczeniu „przybliżonym”, jest traktowany jako używany „w znaczeniu partykuły”. Słowniki wskazują, że leksem należy do potocznego języka rosyjskiego.

²⁵⁰ Wyrażenie to ma też inne znaczenia, np. bywa używane w znaczeniu, które można wstępnie opisać jako ‘w ten oto sposób’: *Эдак ты все испортишь*. Por. też przykład z **Kor-**

Mielczuk pisze, że przysłówki *этак* и *эдак* używane są głównie przy liczebniku w konstrukcji z szykiem przestawnym [Мельчук 1985: 364]. W naszej pracy szyk przestawny rozpatrywany jest jako szczególnego rodzaju WP. *Эдак, этак*, występujące w konstrukcjach z szykiem przestawnym, pojawiają się zatem w kontekście konstrukcji przybliżonej, nie zaś zwykłego liczebnika.

Co więcej, Mielczuk wskazuje, iż wystąpienia *эдак/этак* przy liczebniku w szyku standardowym są niepożądane: „[...] *рублей этак двадцать; рублями эдак двадцатью; этак рублей двадцать*;... однако нежелательно ? *этак двадцать рублей*; ? *эдак двадцатью рублями*...” [Мельчук 1985: 364].

Przysłówek *эдак/этак* występuje też w sąsiedztwie leksykalnych WP. Potwierdza to materiał Korpusu.

Nie jest to zatem WP, ponieważ nie ma żadnego wykładnika przybliżoności liczbowej, którego użycie przy **liczebniku byłoby niepożądane**²⁵¹. Na odwrót, wystąpienie WP przy liczebnikach jest ich cechą podstawową. (Ograniczenia składniowe przy WP-„przyimkach” nie są ograniczeniami absolutnymi, obejmują tylko pewne formy przypadkowe).

Występując przy leksykalnym czy składniowym WP, przysłówek *этак, эдак* wyraża raczej nie „przybliżoność” jako taką, lecz **metatekstowe wahania nadawcy co do określenia, którego należałoby użyć**, tak jak np. polskie *Potrwa to, powiedzmy, z 10 godzin* czy też *Potrwa to chyba z 10 godzin*. Możliwe też, że *этак, эдак* jest środkiem podkreślenia przybliżoności (niedokładności) użycia danego liczebnika. Wyrażenie to jest zatem nie WP, lecz najwyżej wyrażeniem „pomocniczym”, podkreślającym, że nadawca nie zna dokładnego odpowiednika określanej ilości. Wnosi ono sens dodatkowy, ale samo nie jest WP.

rusu: *Работник вряд ли захочет закладывать работодателя – эдак можно и лишиться таинственного дара находить у. е. на улице, – а потому легализовываться не пойдет*. [Максим Соколов. Двухэтажные деньги // “Известия”, 2002.12.18]; *Вдруг она усмехнулась, поворотилась опять и говорит эдак, с ленцой: Эх, жизнь-жестянка*. [Юрий Домбровский. Хранитель древностей (1964)]; – *У меня тоже этак бывает...* – *Он постукал себе согнутым пальцем по лбу*. [Даниил Гранин. Искатели (1954)]; *Если же долго думать, колебаться, много разговаривать да ждать идеала или настоящей любви, то этак никогда не женишься*. [Владимир Шахиджанян. 1001 вопрос про ЭТО (№№ 1–500) (1999)]. Nie zajmujemy się tym znaczeniem.

²⁵¹ Wyjątkiem jest jedynie ros. WP *c/co*, który pojawia się przeważnie przy rzeczownikach ilościowych. Przy liczebnikach również występuje, ale użycia takie nie są normatywne.

W podobnej funkcji – innej niż WP – może też zresztą występować wyrażenie *так* (choć możliwe jest, że wyrażenie to wnosi inne niż *эдак* znaczenie):

*Валандаясь без дела по редакции Газеты, я заглядывал с часовыми промежутками в ее кабинет и неизменно заставлял под креслом подошвами вращающегося штиблета смещенного главного редактора – штиблеты **баксов так за 900**, его согбенную, будто в тяжком раздумье, спину, обтянутую пиджаком, тянущим долларов эдак на 1200, его лысину, обрамленную жестким черным волосом, не тронутым сединой [...]. [Николай Климонтович. Последняя газета (1997–1999)].*

Por. też: „Niekiedy przed liczebnikiem w szyku przestawnym używa się wyrazu **так**, podkreślającego przybliżoność (*mniej więcej*), np.: Это была девочка **лет так восьми**” [Bogusławski–Karolak 1973: 282; podkreślenie – M. D.].

Niżej podajemy przykłady WP, przy których występuje *этак*, *эдак*. Najczęściej – jak wskazuje Mielczuk – jest to szyk przestawny.

Szyk przestawny

Фирмы подсчитали коэффициент полезного действия да и срезали расходы на рекламу раз этак в пять. [Кирилл Островский. Ненависть // “Столица”, 1997.11.24].

Zamiana szyku przestawnego na normalny daje w kontekście *эдак* (*этак*) zdanie dewiacyjne. Por. **срезали расходы на рекламу этак в пять раз*.

Человек эдак пятьсот. [Ястржембский, уходи! // “Завтра”, 2003.03.26]; *Видимо, сюда свалили остатки какого-то богатырского пиришества – персон эдак на тысячу.* [Юрий Домбровский. Факультет ненужных вещей (1978)]; *Ее самый известный альбом вышел в 1983-м году, и, судя по всему, опередил время лет этак на десять.* [Алексей Мунипов. Французский поцелуй. Обзор CD // “Известия”, 2003.01.13]; *Помните – обнаженная красавица, килограммов этак на 120, с березовым венником в пухлой ручке?* [Ксения Виват. Венеры с венниками // “Вечерняя Москва”, 2002.11.14]; *Кларочка, надо будет дать ему под отчёт эдак рублей двести пятьдесят, что ли.* [Юрий Домбровский. Хранитель древностей (1964)]

до

[...] *неподалеку от баньки протекает впадающая в Байкал речушка, на которой обнаружилась незамерзающая полынья глубокой этак до полуметра*. [Сказки зимнего Байкала // “Нефтяник” (Пермь), 2003.07.08]

X-Y

Запряжешь этак пять-шесть троек, насажаешь туда бабенок и – ах вы, кони, мои кони, мчитесь сокола быстрее! [Антон Чехов. В вагоне (1885)]

Затем – утреннее общение с мушкетерами, этак на часок-полтора. [Юлий Даниэль. Письма из заключения (1966–1970)]

c

Только прождали мы этак с час [...]. [В. Г. Короленко. Чудная (1880)].

Konstrukcje w rodzaju X, не меньше/больше; X и более

[...] *пел сводный коллектив английских хоровых обществ, числом эдак в триста участников, не меньше*. [Год Сергея Прокофьева // “Российская музыкальная газета”, 2003.02.12]; *17 ноября выступает Рената Скотто, которую любители оперы со стажем лет эдак в тридцать семь и более слышали еще на московских гастролях театра «Ла-Скала» 1964 года*. [Реваз Резо, Дмитрий Абаулин, Петр Каменченко. Музыка // “Столица”, 1997.11.11].

IV.7. ŁĄCZLIWOŚĆ WYKŁADNIKÓW SENSU ‘NIEWIELE MNIEJ NIŻ X LUB X LUB NIEWIELE WIĘCEJ NIŻ X’ Z WYRAŻENIAMI NUMERYCZNYMI RÓŻNYCH TYPÓW

IV.7.1. UWAGI WSTĘPNE

Rozpatrzmy tu ograniczenia łączliwości oddzielnych leksykalnych WP z wyrażeniami numerycznymi (Q) rozmaitych typów: (a) liczebnikami głównymi w sensie ścisłym, (b) rzeczownikami w rodzaju *tysiąc (mniej więcej tysiąc)*, (c) rzeczownikami typu *десяток, setka*; dla polskiego – połączenia w rodzaju *około trzydziestki* stanowiące określenia wieku osoby, (d) nazwami jednostek miary <z pominięciem liczebnika *jeden*> w rodzaju *około metra długości*,

(e) rzeczownikami typu ros. *полтора*, pol. *połowa* oraz liczebnikami ułamkowymi (zwykłymi i dziesiętnymi), (f) przysłówkami i przymiotnikami pochodnymi od liczebników w rodzaju *mniej więcej* trzykrotnie *większy*.

Pomijamy tu szyk przestawny: Q występujące w nim sprowadza się właściwie do liczebników głównych. Osobliwości te zostały szeroko opisane w odpowiednim podrozdziale.

Warto dodać, że badanie łączliwości WP stanowi zadanie dość trudne, niektóre WP są bowiem dosyć rzadko używane: *circa*, *plus minus*, w *przybliżeniu*. Do często używanych WP zaliczyć można ros. *около*, *приблизительно*, *примерно*, pol. *około*, *koło*, *mniej więcej*, a także (choć w mniejszym stopniu) ros. *с/со*, *порядка*, pol. *z/ze*, *jakieś*. Spostrzeżenia dotyczące rzadkich WP mają charakter wstępny.

Dodajmy, że pomijamy tu analizę wyrażenia w *przybliżeniu*²⁵².

IV.7.2. KONSTRUKCJE ELIPTYCZNE Z JEDNOSTKAMI MIARY

Zauważmy wstępnie, że bezpośrednie połączenia WP z rzeczownikami w rodzaju *milion* i z JM (*kilogram*) stanowią właściwie konstrukcje z opuszczonym liczebnikiem *1*, por.:

pol. *około litra* i *około jednego litra*;

ros. *около километра* i *около одного километра*.

Liczebnik *1* jest w takich konstrukcjach „składniowo i semantycznie redundantny” [Grochowski 1997: 28]. Formy liczby pojedynczej rzeczownika typu *milion*, *kilometr* i jej znaczenia wystarcza do przekazania poprawnej i kompletnej informacji. WP z elipsą liczebnika *1* lub WP + liczebnik *1* występować może (zarówno w polskim, jak też w rosyjskim) tylko **przy niektórych** rzeczownikach. Są to głównie rzeczowniki nazywające takie obiekty, które dopuszczają liczenie jako jednostki, a jednocześnie stanowią określoną „ilość” (np. nazwy SKJM typu *kilometr*). Przy innych rzeczownikach połączenia WP+*1* lub WP z elipsą *1* nie występują, są bowiem wykluczone semantycznie, por.: wykluczone semantycznie połączenie (*Пришел*) **примерно один человек* (poza wskazywaniem przybliżonym wyników obliczeń w rodzaju *примерно один человек на тысячу*²⁵³), **примерно человек*. Z tymi

²⁵² Połączenia tego WP z wyrażeniami numerycznymi są dosyć rzadkie w porównaniu z innymi jego wystąpieniami.

²⁵³ Przy tak użytych rzeczownikach występują też swobodnie połączenia WP z innymi liczbami nieokrągłymi: *Медики хорошо знают, что при укачивании лекарства помо-*

rzeczownikami, przy których wystąpić może WP z elipsą liczebnika *1* lub WP + liczebnik *1* (np. *około litra, około jednego litra*), łączyć się może także połączenie WP + nazwa liczby nieokrągłej (np. *około 3 litrów*). Przy innych rzeczownikach połączenia takie zazwyczaj nie występują (np. *?około 83 osób*).

W tym rozdziale interesuje nas głównie łączliwość powierzchniowa poszczególnych WP. Chcemy odpowiedzieć na pytanie, czy wszystkie WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ mogą się bezpośrednio łączyć z nazwami JM (typu *kilometr*)²⁵⁴. Q we wszystkich tych połączeniach ma znaczenie ‘1 jednostka miary’, a morfologicznie jest rzeczownikiem.

Otóż z rzeczownikiem oznaczającym SKJM, formalnie zaś występującym w liczbie pojedynczej, łączyć się mogą wszystkie opisywane w tym rozdziale WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’.

Przykłady polskie:

Posiadłość miała około hektara [...] [Korpus]; *Rozpędzona lokomotywa uderzyła jednak w przeszkodę i przesunęła ją o około metr* [Korpus]; [...] *cały dramat rozegrał się w odległości jakiegoś kilometra od miejsca, w jakim się znajdował* [Korpus].

Przykłady rosyjskie:

Разговор продолжался около часа. [Юрий Козлов. Маляры поневоле // “Встреча” (Дубна), 2003.03.10]; *Традиция бхакти насчитывает около тысячелетия.* [Анатолий Куценков. Бхакти в индийской культуре // “Вайшнавизм: открытый форум”, № 1, 1994]; *Я проехал по канаве глубиной примерно метр, заполненной водой.* [Александр Федоров. Каюта капитана // “Автопилот”, 2002.03.15].

Oddzielny problem stanowią połączenia WP z nazwami NKJM (w liczbie pojedynczej). Wydaje się, że mogą tu zachodzić pewne ograniczenia. Sprawa takich połączeń wymaga odrębnego zbadania. Nazwy NKJM bowiem to nie tylko takie rzeczowniki, które rozpatrywane są zazwyczaj jako „kontenery”

гают примерно семи больным из десяти. [Александр Мельников. Человек на борту! // “Известия”, 2001.07.23]. Są to właściwie połączenia w rodzaju *7/10 больных* (WP łączy się w nich – semantycznie – z liczebnikiem ułamkowym).

²⁵⁴ Z rzeczownikami (semantycznie – liczebnikami) *tysiąc, milion, miliard* itd. może się łączyć każdy WP, który się łączy z liczebnikami głównymi w rodzaju *dwadzieścia*. Rzeczowniki te stanowią nazwę rzędu jednostek o określonej wielkości, dlatego też traktować je można – gdy się łączy z WP – jako wystąpienia z liczebnikiem *jeden* (jak np. *dwa tysiące*): *W obchodach wzięło udział około tysiąca weteranów wojny wietnamskiej, w tym także byłych żołnierzy USA* [...]. [Korpus].

(zob. Bednarek 1994), ale też inne, okazjonalne, por. np.: *Торф из канавы, около шести КамАЗов, на ручной тележке вывозил на огород, земли там почти не было.* [Красна изба углами // “Народное творчество”, 2003.12.22].

Możemy jedynie stwierdzić, że dopuszczalne są połączenia przynajmniej niektórych WP z niektórymi nazwami NKJM (z elipsą liczebnika 1). Por. np.:

pol. *Kiedy w bulki wsiąknie cały płyn, połóż na stronie przekrojonej plasterki sera lub posyp mniej więcej łyżką startego.* [Internet]; [...] *Z powodu stygmatów tracił on około filiżanki krwi dziennie, czego – z punktu widzenia medycznego – nie powinien przeżyć [...]* [Internet].

ros. *Влить примерно ложку уксуса и размешать.*

Por. jednak: *около одного Камаза земли* vs. **около Камаза земли, *примерно Камаз земли, *порядка Камаза земли.*

Dodajmy też, że przy NKJM raczej nie występują pol. rzędu, ros. порядка, por.:

pol. *objętość rzędu dziesięciu litrów*

vs.

?*objętość rzędu wiadra,*

?*Z powodu stygmatów tracił on rzędu filiżanki krwi dziennie; ?rzędu łyżki, ?rzędu wagonu.*

ros. *Ехать порядка часа, есть время разобраться с тем, что лежит у меня в коробочке* [На реке // “Российская охотничья газета”, 2004.12.15]

vs.

?*Петя принес порядка ведра воды.*

IV.7.3. LICZEBNIKI GŁÓWNE

Z liczebnikami głównymi²⁵⁵ mogą się łączyć wszystkie WP sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’ bez zauważalnych ograniczeń. Por. np.:

pol.

Dotyczyć będzie bowiem ponad 12 mln ubezpieczonych i circa 2 mln płatników składek; Sześćdziesiąt gospodarstw chłopskich, w których mieszkało koło 300 osób, zniszczono. Nie uratował się nikt. [Korpus]

²⁵⁵ Rozpatrujemy tu też połączenia WP z rzeczownikami typu *tysiąc, тысяча* i z liczebnikami złożonymi (w rodzaju *dwa tysiące, tysiąc pięćset; typ две сотни*).

ros.

В природе существует около 1300 дикорастущих видов и огромное множество сортов рододендронов. [Светлана Чижова. Что сажать в тени // "Homes & Gardens", № 3, 2004]; Расстояние порядка семи километров. [Андрей Лазарчук. Все, способные держать оружие... (1995)].

Jedynym wyjątkiem jest **ros. WP c/co**. Wystąpienia *c/co* z liczebnikami głównymi naruszają normę wzorcową języka rosyjskiego, a w mowie potocznej są bardzo rzadkie i niepożądane.

Wykładnik *c/co* łączy się raczej z:

- (a) jednostkami miary (rzadziej – z liczebnikiem głównym i jednostką miary, np. *с три версты*);
- (b) rzeczownikami utworzonymi za pomocą przedrostka *пол-* od rzeczowników-JM lub rzeczowników w rodzaju *сотня*, *тысяча* (*поллитра*, *полстакана*, *полсотни*; por. ?*Пришло с полгруппы студентов*);
- (c) wyrażeniami *полтора* (*с полтора десятка*), *четверть*, *треть* (głównie w kontekście SKJM: por. *с четверть литра*);
- (d) rzeczownikami w rodzaju *десяток*, *сотня* w liczbie pojedynczej.

Widać tu zatem następującą prawidłowość: ros. WP *c/co* występuje głównie przy „ilościowych” **rzeczownikach** (łącznie z *четверть*, *десяток*, *литр*), natomiast inne wystąpienia są bardzo rzadkie.

IV.7.4. RZECZOWNIKI „ILOŚCIOWE” (TYPU *ДЕСЯТОК*, *ДЗИЕСІАТКА*)

Interesują nas następujące Q:

- ros. rzeczowniki *десяток*, *сотня* definiowane przez Mielczuka jako „имя множества определенной мощности (т.е. обозначение множества по числу содержащихся в нем элементов) [...] : [...] сотня [Q] юных девиц [C] (сотня = ‘множество содержащее 100 элементов’)” [1985: 27]²⁵⁶;
- pol. rzeczowniki *dziesiątka*, *dwudziestka*... *dziewięćdziesiątka*, *setka*.

²⁵⁶ Pomijamy wspomniane przez Mielczuka rzeczowniki *пяток* i *дюжина*. Wyrażenia te są dosyć rzadko używane. Mogą tu być rozmaite ograniczenia: por. **около пятка яиц*, *?примерно пяток яиц*, dopuszczalne *около дюжины парней*, *примерно дюжина парней*. Warto wskazać, że rzeczownik *дюжина* oznacza liczbę ‘12’, czyli liczbę nieokrągłą. Opiera się on na dwunastkowym, a nie dziesiętnym systemie liczenia.

Pomijamy też wyrażenie *десятка* (występujące w znaczeniu ‘cyfra 10, numer 10’, ‘banknot 10’ itd.) i inne podobne.

Polskie rzeczowniki mają więcej znaczeń niż rzeczowniki rosyjskie. Na przykład rzeczownik *siedemdziesiątka* ma następujące znaczenia:

- „grupa siedemdziesięciu osób lub przedmiotów. *Całą siedemdziesiątkę zabrał wysłany ze Szczecina autobus*”;
- „wiek człowieka, który ma 70 lat. Słowo potoczne. *Wujek Bartek dożył siedemdziesiątki*”;
- „szybkość siedemdziesięciu kilometrów na godzinę. Słowo potoczne. *Ojciec jeździ ostrożnie – nigdy nie przekracza siedemdziesiątki*”

[ISJP, hasło **siedemdziesiątka**, znaczenia 3–5; podkreślenie – M. D.]²⁵⁷.

Warto zwrócić uwagę, że rzeczowniki występujące w dwóch ostatnich znaczeniach są stylistycznie nacechowane, potoczne. To nakłada pewne ograniczenia na możliwość ich wystąpienia z niektórymi WP. Warto też wskazać, że znaczenie pierwsze z trzech wskazanych wyżej odpowiada temu znaczeniu, które wyrażają ros. *десяток, сотня*. Rosyjskie zaś rzeczowniki nie są zazwyczaj używane w znaczeniu ‘wiek’, ‘szybkość’²⁵⁸. Poza tym rosyjskie *двадцатка, тридцатка*... mają inne znaczenia, niż opisujemy wyżej. Z WP raczej się nie łączą. W naszej analizie je pomijamy.

W związku z tymi spostrzeżeniami wydzielamy dwa interesujące nas konteksty:

- (a) rzeczowniki *dziesiątka*... *setka*; ros. *десяток, сотня* w znaczeniu ‘zbiorowość zawierająca w sobie x elementów’ [definicja za: Мельчук 1985: 27];
- (b) **tylko dla rzeczowników polskich**: określenia wiekowe w rodzaju *Jan ma około czterdziestki* (‘około 40 lat’) lub określenia szybkości w rodzaju: *Jechał siedemdziesiątką*.

Polskie WP

Tylko adnumeratywne:

circa:

- (a) Wystąpienie takich nie znaleziono.
- (b) Wystąpienie takich nie znaleziono.

koło:

- (a) *Ale pytań jest koło setki*... [Korpus]

²⁵⁷ Ewentualne inne znaczenia pomijamy.

²⁵⁸ Jeśli jednak są, to musi obok nich wystąpić na powierzchni – w odróżnieniu od polskiego – rzeczownik nazywający jednostki miary: por. *десяток лет, сотня лет*. Z drugiej strony, nawet takie połączenia nie są zazwyczaj używane na oznaczenie wieku osoby.

- (b) Miał koło pięćdziesiątki, ale wyglądał na starca; W naszej firmie są tylko cztery kobiety i tabun panów koło czterdziestki. [Internet]

około:

- (a) Trening obserwowala około setka kibiców [...]; Wielka Brytania od-
dała do dyspozycji Finlandii około setki myśliwców i 20 bombowców
[...]. [Korpus]
- (b) Wszyscy byli w wieku średnim, mniej więcej około czterdziestki i wy-
glądali jak zwykli ludzie z ulicy, ubrani dla wygody na sportowo;
Przyjęła ich energiczna niewiasta około pięćdziesiątki imieniem Ja-
dzia [...]. [Korpus]

rzędu:

- (a) Przykładów nie znaleziono.
(b) Przykładów nie znaleziono.

z:

- (a) Rozstrzelaliśmy i kobiety, i tych z lasu. A ponieważ jeszcze nie było
pewności, czy to już wszyscy wrogowie ludu – obrzuciliśmy wieś i oko-
liczne lasy pociskami z gazem bojowym. Okazało się – słusznie. Ze-
brano jeszcze ze setkę ciał; Gdyby AWS kazała zrzucić przez pomyłkę
ze setkę bomb na kopalnie, huty i stocznie – to byłby to dla gospodarki
czysty zysk (bo są to firmy na ogół deficytowe) [...]. [Korpus]
- (b) Tak, Voldemort musi mieć gdzieś z siedemdziesiątkę. [Internet]

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

gdzieś:

- (a) Przykładów nie znaleziono, ale są możliwe: *Była ich gdzieś setka.*
(b) Przykładów nie znaleziono, ale są możliwe: *Miał gdzieś siedem-
dziesiątkę na karku.*

jakieś:

- (a) *Napisałem w ciągu swoich emigracyjnych lat jakąś setkę esejów i re-
cenzji [...].* [Internet]
- (b) *Nie wiem, wyglądał na jakąś trzydziestkę.* [Internet]

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

mniej więcej:

- (a) [...] *Marangu Route – główny szlak na Uhuru zadeptywany każde-
go dnia przez mniej więcej setkę turystów.* [Internet]
- (b) [...] *pani ta ma obecnie mniej więcej czterdziestkę [...].* [Internet]

plus minus:

- (a) *Przyjmuje się plus minus setkę, czasami jeszcze we wrześnie z jakichś odwołań dopisuje się z 10.* [Internet] (wykładnik rzadko używany).
- (b) *James Bond – szpieg, który od 20 lat nadal wygląda na plus minus czterdziestkę.* [Internet] (wykładnik rzadko używany).

Rosyjskie WP

Tylko adnumeratywne WP:

около:

- (a) *Первую китовую акулу доставили ученым в 1828 году, с тех пор изучено всего около сотни экземпляров.* [Елена Наймарк. Царь-рыба // “Парадокс”, 2004.05.01]; *Хотя в Казани открыт Российский исламский университет, есть около десятка средних и высших медресе.* [Юрий Николаев. Мусульмане потребовали налоговых льгот // “Известия”, 2002.02.03]

порядка:

- (a) *В законопроектах же предлагается сохранить порядка десятка подобных структур [...].* [Максим Логвинов. Дробление компаний – путь к энергетическому кризису // “ПОЛИТКОМ. РУ”, 2003.02.19]; *Приют рассчитан на временное содержание порядка сотни рептилий, трех десятков крупных попугаев и десяти-пятнадцати приматов [...].* [Елена Светлова. Животная страсть // “Совершенно секретно”, 2003.08.09]

с:

- (a) *С сотню наберется?* [Игорь Бабанов. Бедняга Ланцелот. Одиссей – Телемаху. Два эссе // “Звезда”, № 10, 2001]; *[...] в конференц-зале сидело с сотню безумных интернациональных старух и американцев, остальные ждали перерыва и болтали.* [Александр Кабаков. Сочинитель (1990–1991)]; *Цифры все же сообщу: до двадцати докторских и с сотню кандидатских.* [Николай Амосов. Голоса времен (1999)]

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

где-то:

- (a) *Неплохо продаются работы Владимира Мишукова, Екатерины Голицыной, Вадима Гущина и еще где-то десятка авторов.* [Фотография в интерьере // “Мир & Дом. Residence”, 2004].

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

приблизительно:

- (a) По размерам остальных шалашей Макшеев определил, что орда состоит приблизительно из сотни взрослых. [Владимир Обручев. Плутония (1924)]

примерно:

- (a) Появление такого рода “разоблачительных” материалов – результат деятельности примерно десятка фирм [...]. [Борис Кузык. Оружейные доллары России // “Российское оружие: война и мир”, 1997.01.28]; [...] эти запасы могут обеспечить потребности человечества всего в течение примерно сотни лет. [Владимир Арутюнов, Альберт Лапидус. Газохимия как ключевое направление развития энергохимических технологий XXI века // “Российский химический журнал”, 2003].

Jak już mówiliśmy, kontekst (b) właściwy jest wyłącznie językowi polskiemu (w rosyjskim przy określaniu wieku i szybkości są stosowane liczebniki główne). W tym kontekście występują przeważnie WP *коло*, *около*, *z/ze*.

Opisywane rzeczowniki ilościowe są względnie rzadko używane (bez WP lub też z WP). W obu kontekstach (a–b) nie występuje polskie WP *circa*. Jest to wyraz rzadko stosowany i nacechowany stylistycznie. Współwystąpienia *circa* i rzeczowników *дзiesiątek*, *сетка* byłyby dewiacyjne właśnie z powodów stylistycznych: te ostatnie bowiem pojawiają się głównie w mowie potocznej, przynajmniej w znaczeniu (b) (zob. przytoczone wyżej definicje z ISJP), a *circa*, na odwrót, w mowie potocznej raczej nie występuje. Oprócz tego w kontekstach rzeczowników (a) i (b) nie pojawia się polski WP *rzędu*. Występuje on co prawda z niektórymi tymi rzeczownikami w liczbie mnogiej (rzeczowniki *дзiesiąтки*, *сетки*), ale wtedy rzeczownik ma inne znaczenie (por. *Widzę setkę ludzi* vs. *Widzę setki ludzi*). Połączenia *plus minus* (*Widzę plus minus setkę demonstrantów*) są dość rzadkie.

Rosyjski WP *порядка* natomiast jest używany w kontekście (a) bez dostrzegalnych ograniczeń. Warto zauważyć, że ros. *c/co* występują w kontekście (a) względnie często, są przy tym zupełnie poprawne z punktu widzenia normy potocznej.

IV.7.5. NAZWY LICZB UŁAMKOWYCH

Interesują nas tutaj połączenia WP sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X' z nazwami liczb ułamkowych. Liczby te podzielić można na zwykle i dziesiętne, choć podział ten jest raczej formalny (por. wyrażenia *dwie dziesiąte*, $2/10$, $0,2$, które oznaczają tę samą liczbę). Spotkać można także liczby mieszane, składające się z liczby całkowitej i jakiejś określonej części liczby '1' (*dwa i pół* = '2+1/2', *dwa i dwie trzecie*; 2,45).

Nazwy takie stanowią klasę niejednorodną pod względem formalnym: należą do niej rzeczowniki w rodzaju *połowa*, *ćwierć*, *pół*, *półtora* i różne konstrukcje, które składają się z:

- (1) liczebnika głównego i wyrażenia typu *piąta* [zob. Laskowski 1998c: 342]²⁵⁹, np. *trzy piąte*; ros. *три пятых*, *три сотых*;
- (2) liczebnika i wyrażenia *pół* (*trzy i pół*) lub wyrażenia typu (1) (*trzy i dwie trzecie*); ros. liczebnik + *половина* (*две с половиной тонны*), *шесть и пять восьмых* <грамма> [przykład z Мельчук 1985: 53];
- (3) liczebnik plus wyrażenie typu (1) podzielone wyrażeniem *cała* (*шесть целых три четверти*, *шесть целых и три четверти*, *две целых три десятых*) [przykłady – Мельчук 1985: 50];
- (4) typ *десятая часть* (*участников*);
- (5) rozmaite inne połączenia potoczne (*trzy przecinek dwa*, *trzy i dwa* <3,2>).

Nazwy liczb ułamkowych łączą się z nazwami rozmaitych „obiektów”: typu *tysiąc* (*1,5 tysiąca*, *półtora tysiąca*), JM (*pół wiadra*, *pół godziny*, *1,3 kilometra*), zbiorowościami (*jedna trzecia zebranych*, *piąta część grupy*), innymi obiektami (*1/4 chleba*). Semantycznymi różnicami między poszczególnymi liczebnikami ułamkowymi (np. *pół* i *połowa*)²⁶⁰ zajmować się tu nie będziemy.

²⁵⁹ Mielczuk nazywa tę część „имя дробной доли” [Мельчук 1985: 40, 49].

²⁶⁰ ISJP ujmuje znaczenie tych wyrazów jednakowo: por. „**Połowa** jakiejś całości to jedna z dwóch równych lub prawie równych jej części. *Сiegnał po szklankę z sokiem i wypił połowę... [..]*” [ISJP, hasło **połowa**, znaczenie 1; podkreślenie – M. D.] vs. „**Pół** jakiejś całości to jedna z dwóch równych lub prawie równych jej części. *Zostało tylko pół chleba... [..]* *Redakcję założył przed pół wiekiem prof. Doroszewski...*” [ISJP, hasło **pół**, znaczenie 1]. Jak widać, definicje są identyczne. Podobnie też uważa Mielczuk: „Единица *пол'* является отдельной словоформой современного русского языка, принадлежащей к лексеме ПОЛ' 'одна из двух равных частей чего-либо' (синонимичной лексеме ПОЛОВИНА)” [Мельчук 1985: 280; podkreślenie – M. D.]. **Naszym zdaniem, pomiędzy znaczeniem tych leksemów zach-**

Pomijamy w dalszej analizie typ (4), który stanowi właściwie konstrukcję eliptyczną: pominięty jest tu liczebnik *1* (*одна десятая часть*). Z takimi wyrażeniami łączą się przeważnie WP *приблизительно, примерно* (niebędące „operatorami przyliczebnikowymi” w sensie węższym):

Морозные и бесснежные осень и начало зимы привели к гибели примерно пятую часть этих озимых. [Александр Лысков. Деревня в законе // “Завтра”, 2003.04.15]

С помощью специальной манжеты желудок как бы зашнуруют, оставив для пользования приблизительно шестую часть прежнего объема. [Елена Светлова. Поколение XXL // “Совершенно секретно”, 2003.09.01].

W przypadku innych WP lepsze jest użycie liczebnika *один* (*СССР занимал около шестой части суши; СССР занимал около одной шестой части суши). Połączenia te traktować można jako wariant połączeń typu (1), choć, jak widać, w połączeniach tego typu **nie występują** pewne WP, które w nieeliptycznych konstrukcjach (z liczebnikiem nazywającym ‘1’) mogą wystąpić.

Połączenia typu (5) pojawiają się w języku potocznym mówionym²⁶¹. W pisanim stosowane są raczej ich odpowiedniki cyfrowe (np. *nie zero przecinek 7, lecz 0,7*). Konstrukcjami typu (5) dalej się nie zajmujemy (analizowany w pracy materiał językowy pochodzi z tekstów pisanych, a konstrukcje te w tekstach pisanych praktycznie nie występują).

Oddzielnego komentarza wymagają wyrażenia ros. *пол, полтора, пол. pół, półтора*. Leksem pol. *пółтора* (ros. *полтора*) traktować można jako liczebnik ułamkowy dziesiętny wyrażający liczbę ‘1,5’. Pod tym względem różni się on od leksemów *полова, ćwierć*, które wyrażają liczby ułamkowe mniejsze od ‘1’. Łączy się głównie z SKJM (*пółтореj godziny, полтора литра*) i rzeczownikami typu *тысяц*, ros. *тысяча* (*полторы тысячи*).

Rosyjski leksem *пол* występuje zarówno oddzielnie od określanego rzeczownika (*В приступе неустовой страсти она отхватила пол моего уха*)²⁶², jak też graficznie, łącząc się z tym rzeczownikiem w jeden wyraz (*полдома* lub *пол-дома, полдороги* lub *пол-дороги, полтысячи* lub *пол-*

dzą jednak pewne różnice. Wskazuje na nie Aleksej Szmielow (Шмелев 2005) (dla ros. *пол* i *половина*, ale w równej mierze obserwacje te dotyczą polskich leksemów). Różnice te rozpatrujemy na s. 72–74 naszej pracy.

²⁶¹ Mielczuk stosuje tu określenie „разговорное обозначение десятичных дробей” (*ноль ноль четырнадцать* $\leq 0,014$) [1985: 49].

²⁶² Przykład zaczerpnięto z: Мельчук 1985: 281.

-тысячи). Mielczuk uważa, że różny sposób zapisu połączenia *пол* i rzeczownika jest sprawą czysto ortograficzną, semantycznie zaś są to dwa odrębne leksemy:

[...] слитные (или через дефис) написания *полчаса*, *полбутылки*, *полдома*, *пол-литра*, *пол-яблока*, *пол-Москвы* и т.п. суть, как мне кажется, просто причуда русской орфографии: в действительности все эти выражения – не словоформы, хотя бы и составные (*composita*), а бинарные, т.е. двухсловные словосочетания. [...] Соответственно, было бы более последовательно писать *пол*¹ отдельно во всех случаях [1985: 281]²⁶³.

Zamiast formy *пол* w przypadkach zależnych występuje jednostka *полу-* (в *полукилометре*), jednak nie wszędzie: nie przy każdym rzeczowniku, gdzie możliwe jest wystąpienie *пол*. Mielczuk pisze:

В то время как сочетания *пол*¹ + S образуются абсолютно свободно (никаких ограничений на S, кроме чисто семантических, тут нет), соответствующие выражения с *полу*¹- возможны лишь в очень ограниченном числе случаев, причем ограничения эти не носят систематического характера и являются, по-видимому, чисто лексическими. Так, наряду с

[...] *После получаса <полугода> ожидания...*
мы не имеем

[...] **После полудня <полусубботы, полунедели, полумарта, полдесятилетия> ожидания...*,
хотя вполне нормально

[...] *Прождали полдня <полсубботы, полдесятилетия> полнедели, полмарта.*

Аналогично:

[...] *Теперь вылей туда полкастрюли бульона!*
но не

[...] **Теперь разбавь это полукастрюлей бульона!*
[...] и т.п. [284–285].

Mielczuk uważa jednostkę *полу-* za **formant słowotwórczy** [Мельчук 1985: 283]. Formant ten, jego zdaniem, nie jest formą przypadkową liczebника *пол* [283, 285], choć semantycznie te jednostki są bliskie lub tożsame [283]. Wyrażenia w rodzaju (в) *полукилометре* to specjalne jednostki lekсыkalne [283–285], nie zaś połączenia dwóch oddzielnych wyrazów, jak

²⁶³ O semantyce *ро́л*, *пол* zob. odsyłacz 260.

w przypadku *полкилометра*. Derywaty w rodzaju *около полукилометра длиной, прошли порядка полукилометра* nie są tworzone swobodnie. Są to „фразеологические словарные единицы, образуемые и употребляемые достаточно прихотливо” [285]. Leksem *пол* w takim ujęciu nie występuje w przypadkach zależnych i jest leksemem nieodmiennym.

Pol. *pół, półtora (półtorej)* są leksemami nieodmiennymi (pol. *półtora* ma jedynie formę żeńską; zob. SPP, ISJP pod odpowiednimi hasłami). Ros. leksem *полтора* (w rodzaju żeńskim – *полторы* <np. *полторы тысячи*>) w przypadkach zależnych występuje w formie *полтора* (*около полтора миллионов/километров; около полтора тысяч*). Ros. *пол* w przypadkach zależnych nie występuje (niektóre rzeczowniki tworzą jednak derywaty ze specjalnym formantem *полу-* i pojawiają się w przypadkach zależnych). Rzeczowniki zaś *полова, ćwierć, половина, четверть, треть* odmieniają się przez liczby i przypadki (por. *половиной, о половине; две половины, три четверти*) i tym się różnią od leksemów pol. *pół, półtora*, ros. *пол*.

Dodać należy, iż pewne wyrażenia zapisane jako liczebniki dziesiętne 0,5, 1,5 mogą być odczytane jako pol. *pół i półtora*, ros. *пол i полтора*. Występujący przy takich liczebnikach dziesiętnych WP traktować można zatem jako WP występujący przy liczebnikach typu *пол, полтора*. Podobnie też 3,5, 4,5 itd.: *dwa i pół, trzy i pół, trzy с половиной, четыре с половиной*. Np. w zdaniu *Найwiększe mieszkania będą kosztować koło 2,5 mln zł*. [Internet] liczebnik będzie odczytany raczej jako *koło dwóch i pół milionów złotych*, a nie np. *koło dwóch przecinek pięć milionów złotych*. W pracy tej jednak stosowane jest podejście formalne: połączenia WP z zapisanymi cyfrowo liczebnikami kończącymi się na liczbę 5 dziesiątych (0,5) zaliczyliśmy do połączeń danego WP z liczebnikami dziesiętnymi, a nie do wystąpień *pół, półtora* czy liczebników w rodzaju *dwa i pół*. Taką samą zasadę stosujemy w przypadku innych wyrażen, które można traktować dwojako (np. *9/10* – liczebnik ułamkowy zwykły, a nie dziesiętny).

Dalej w tym podrozdziale zajmiemy się połączeniami WP z wyrażeniami numerycznymi następujących typów:

- (a) z leksemami *полова, ćwierć*; ros. *половина, треть, четверть*²⁶⁴;
- (b) z leksemami *pół, półtora*; ros. *полтора*, połączenia w rodzaju *полкилометра, полдороги*;

²⁶⁴ Przypominamy, że traktujemy te wyrażenia jako zawierające w swoim znaczeniu elementy nawiązujące do szeregu arytmetycznego (*полова* ‘jedna z dwóch równych części’, *ćwierć* ‘jedna z czterech równych sobie części’).

- (c) z konstrukcjami w rodzaju *jedna trzecia; одна третья / третья часть* (liczebniki ułamkowe niedziesiątne, wyrażone słownie lub w zapisie cyfrowym);
- (d) z liczebnikami ułamkowymi dziesiątymi (*pięć setnych, 0,05*), w tym też mieszanymi (2,3)²⁶⁵.

Typy ułamkowych Q wydzieliśmy tu roboczo, opierając się na kryterium zarówno semantycznym, jak i formalnym. Dalej przedstawiamy przykłady współwystąpień WP i liczebników ułamkowych różnych typów. Warto wskazać, że łączliwość poszczególnych wyrażen w obrębie danego „typu” może się różnić (np. łączliwość *połowa* i *ćwierć*), w danym opisie różnice te jednak pomijamy.

Polskie WP

Tylko adnumeratywne WP:

circa:

- (a) *Circa połowa podręcznika dotyczy teorii pasmowej [...] [...].* [Internet]
- (b) *Według szacunkowych danych, circa pół miliona ludzi rocznie nielegalnie przekracza granice Unii Europejskiej.* [Internet]; *Dla mnie to circa półtorej godziny tłuczenia się po mieście z przesiadkami.* [Internet]
- (c) *[...] bezpośrednie inwestycje zagraniczne tworzyły circa jedną trzecią Produktu Krajowego Brutto [...].* [Internet]
- (d) *Problem jak zwykle tkwi w braku pieniędzy – circa 1,5 mln złotych.* [Internet]

koło:

- (a) *Jeżeli jesteś graczem i masz coś koło ćwierci wieku, to nie ma szans, żebyś nie pamiętał jednego z największych hitów lat 90.* [Internet];
- (b) *Jednak obecnie mamy koło pół miliona absolwentów ZiMów [...].* [Internet]; *Pakowanie i zbieranie rzeczy zajęło jej koło półtorej godzin.* [Internet]
- (c) Przykładów nie znaleziono²⁶⁶.

²⁶⁵ Warto zwrócić uwagę, że pewne wyrażenia zapisane w postaci liczebników dziesiątnych odczytywane być mogą według wzoru 2,5 = *dwa i pół*, a liczebnik 1,5 – jako *półtora*.

²⁶⁶ Powodem mogą być różnice stylistyczne: por. *koło połowy* vs. *?koło jednej drugiej, ?koło trzech czwartych* (*jedna druga* raczej nie występuje w języku potocznym, a *koło* – na odwrót – jest wyrażeniem potocznym).

(d) *Największe mieszkania będą kosztować około 2,5 mln zł.* [Internet]

około:

- (a) *Niezależni specjaliści potwierdzili, że Mirkowy eliksir błotny [...] cofa zegar biologiczny człowieka o około ćwierć wieku [...]; Na ich konto spłynie jednak około połowa tej kwoty; Z tych 1300 po przeszkoleniu zdało egzamin około połowy.* [Korpus]
- (b) *[...] w lagunie Sissano znajduje się jeszcze około pół tysiąca trupów; Na cukrzycę choruje około półtora miliona Polaków.* [Korpus]
- (c) *[...] pieniądze pobrało około dwóch trzecich uprawnionych; Ocenia się, że w Polsce powstaje około 1/5 wszystkich pirackich nagrań [...].* [Korpus]
- (d) *W ubiegłym roku wskaźnik ten był wyższy i wynosił około 0,22 proc.; Wydatki te wyniosą łącznie około 183,9 mld zł [...].* [Korpus]

rzędu:

- (a) *Wystarczy powiedzieć, że komórka takiej pamięci ma rozmiary rzędu ćwierci mikrometra kwadratowego [...].* [Internet]
- (b) *No, nie wiem, 2, 3, 4, 5 tys. gospodarstw moglibyśmy w ten sposób zlikwidować, a wydatki rzędu pół miliarda, skromnie licząc, co roku na ten cel.* [Korpus]
- (c) *To kwota rzędu jednej trzeciej naszego budżetu, co najlepiej obrazuje sytuację.* [Internet]
- (d) *To koszt rzędu 1,5 tys. zł.* [Internet]

z:

- (a) *Wtedy musieliby postawić przed TS pewnie z połowę ministrów – aktualnych i poprzednich.* [Internet]
- (b) *Przesiać 15 kg mąki, dodać umyte jajo, tak z pół szklanki wody, szczyptę soli [...].* [Internet]; *Stwór nie jest duży, ma z półtora metra długości [...].* [Internet]
- (c) Nie znaleziono.
- (d) Nie znaleziono.

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

gdzieś:

- (a) *[...] laptop ten powinien działać gdzieś o połowę dłużej.* [Internet]
- (b) *Ostatni raz Exile oglądałem [...] gdzieś pół roku temu.* [Internet]; *[...] mamy ambicje, żeby wszyscy podatnicy otrzymali numery iden-*

- tyfikacyjne gdzieś w ciągu półtora roku. [Korpus]; Tak, wyjaśniałem to gdzieś półtorej godziny temu. [Internet]
- (c) *Ja mam net 280kb/s, a do tego jeszcze router (czyli gdzieś dwie trzecie tej „mocy”); Sos rozlewamy na blaszki (składniki i sos mają zajmować gdzieś 3/4 wysokości blaszki); W zeszłym roku tak gdzieś 1/3 z całej grupy. [Internet]*
- (d) *Teraz nawet dla spokojnej piosenki średnia trwania ujęcia to gdzieś 1,5 sekundy*. [Internet]

jakieś:

- (a) *Cóż, pierwszy termin zdała jakaś połowa* [Internet]; [...] zauważyłem z zaskoczeniem, że jakaś połowa tekstu to komunistyczne wizje szczęśliwej, bezklasowej ludzkości. [Internet]
- (b) *Dolewamy do tego jeszcze jakieś pół szklanki wody*. [Internet]; *Jakieś półtora roku temu ukazała się bowiem książka Marty Szelichowskiej, będąca rozmową ze mną [...]; Futbolówka minęła mnie o jakieś półtora metra*. [Korpus]
- (c) *Sztangielki unoszę tylko na jakieś trzy czwarte maksymalnej wysokości* [...]. [Internet]; *Ale on zależy w głównej mierze od małych i średnich przedsiębiorstw, które stanowią jakieś trzy czwarte działalności gospodarczej*. [Internet]
- (d) *To jest chyba bardzo mało – jakieś 0,1%*. [Korpus]

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

mniej więcej:

- (a) [...] mniej więcej połowa szkół ma dostęp do Internetu. [Korpus]
- (b) *Płynął mniej więcej pół godziny* [...]; *Na Zaolziu pachnie skandalem mniej więcej od półtora roku*. [Korpus]
- (c) [...] *w tej chwili bierze w tym udział mniej więcej 1/3, około 750 lekarzy anestezjologów [...]; [...] w nowo tworzonych gimnazjach będzie mniej więcej 2/3 nauczycieli ze szkół podstawowych, a 1/3 z ponadpodstawowych; Otrzymujemy dotację na poziomie mniej więcej jednej piątej tego, co Stary Teatr*. [Korpus]
- (d) [...] *był zadłużony na miliard złotych, o mniej więcej 0,70 mld mniej, niż początkowo przewidywano*. [Korpus]

plus minus:

- (a) *Już gołym okiem widać, że to plus minus połowa poprzedniej [...]*. [Internet]

- (b) [...] *uformowany bochenek kładziemy na LEKKO posmarowanej tłuszczem blasze i pozostawiamy w dość ciepłym miejscu (ok. 45°C) na plus minus pół godziny*. [Internet]; *Na przykład, trzcinka [...] winna być sporządzona z brązowej malakki – pędu wschodnioindyjskiej rattanowej palmy, długości mniej więcej dwóch i pół stopy (plus minus półtora cala) i ćwierć cala grubości*. [Internet]
- (c) *Dziennikarstwo wybiera plus-minus jedna piąta studentów, z reguły tych lepszych*. [Internet]
- (d) *Na kolonie czy półkolonie wyjedzie plus minus 1,5 mln* [Korpus].

Rosyjskie WP

Tylko adnumeratywne WP:

около:

- (a) *Около половины протестированных рыбопродуктов оказались небезопасными по показателям*. [Александра Белкина. Театр рыбного абсурда. Госкомрыболовство создало ГУП по контролю за качеством // “Известия”, 2002.01.24]; *В наши дни ее численность составляет около четверти миллиона человек*. [Михаил Зайцев. Служивые люди // “Вечерняя Москва”, 2002.08.08]; *В противном случае вы рискуете лишиться около трети шипов уже к середине второй зимы*. [Автоответчик // “Автопилот”, 2002.04.15]
- (b) *Тушение огня заняло около получаса*. [Максим Варывдин. Пожар в Москве // “Коммерсантъ-Daily”, 1996.01.18]; *Будут продолжаться занятия и на заочном отделении, где учатся около полутора тысяч работников гражданской авиации*. [Первые абитуранты // “Вечерняя Москва”, 1971.06.21]
- (c) *Из этих сумм расходы на стипендию составляют около одной трети*. [Владимир Толстой, Иван Богачев. Нелишние деньги // “Студенческий меридиан”, № 9, 1984]; *Комплекс разработанных правил (их около 600) позволил автоматически перевести в нашу форму около 9 /10 статей “Грамматического словаря”*. [В. З. Санников. О словоизменительном компоненте в системе автоматической обработки русских текстов (1999)]
- (d) *В летние выходные дни за городом смогут одновременно отдыхать около 5,7 миллиона человек*. [Комплексы отдыха // “Вечерняя Москва”, 1971.06.21]

порядка:

- (a) В стратегию компании никогда не входило намерение 'придуть' сторонних торговцев на омском рынке, тем более что порядка половины выпускаемого на НПЗ горючего покупают именно они. [ЮКОС поставили на место // "Коммерсантъ-Daily", 2003]
- (b) Чемпионат мира, общий призовой фонд которого составляет около 3 миллионов долларов у мужчин и порядка полумиллиона у женщин, пройдет по олимпийской, или, как ее еще называют, "нокаут-системе". [Леонид Народицкий. Двое сбоку. // "Известия", 2001.11.23]; [...] ежегодный доход от "оформления разрешений на торговлю" в Пресненском районе Москвы составлял порядка полутора миллионов долларов США. [Евгений Толстых. Самоуправа "Краснов и К" // "Совершенно секретно", 2003.07.07]; В перспективе появятся еще порядка полутора сотен фирменных магазинов и сетей. [События // "Бизнес-журнал", № 3, 2004]
- (c) [...] в 2003 году рост рынка составит порядка одной трети от уровня предшествующего года, а в 2004 году этот показатель может сократиться и до четверти. [Замедление роста?! // "Рекламный мир", 2003.04.28]
- (d) В прошлом месяце в эту страну начались поставки российской пшеницы – порядка 7,5 тыс. тонн. [Ринат Сагдиев. По зернышку. Российская пшеница течет за границу // "Известия", 2001.12.05]

с:

- (a) За суетой миновало с четверть часа. [Юрий Нечетов. Зимние каникулы // "За рулем", № 3, 2004]
- (b) Прождав с полчаса, жители вышли на проезжую часть. [Геннадий Анисимов. Бунт аборигенов с улицы Миклухо-Маклая. Горожане отстаивают свое право на землю // "Известия", 2002.02.03]; [...] среди охапок смертоносного лютика валяются с полторы сотни бездыханных тушек [...]. [Вячеслав Пьецух. Летом в деревне // "Новый Мир", № 6, 2000]
- (c) Nie znaleziono.
- (d) Nie występuje. *C 1,2 метра.

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

где-то:

- (a) *Наконец, где-то через четверть часа подобной возни я уже почти весь залез ногами вперед под свод.* [Игорь Вольский. Пропасьт им. Пантюхина: будет ли новый мировой рекорд? (1994)]; *Израиль / станет просто меньше / он потеряет где-то половину своей территории.* [Павел Глоба. Лекция, прочитанная в Минске (2001.10.26)]
- (b) *Обычно это где-то полгода.* [Мария Варденга. Отар Иоселиани. Формула режиссера // “Домовой”, 2002.12.04]; *Вечером Соболь достал где-то полбутылки коньяка и принес в магазин Альшванга.* [Константин Паустовский. Золотая роза (1955)]; *Константинов опережал свой восстановительный график где-то на полтора месяца [...].* [Вячеслав Фетисов. Овертайм (1997)]
- (c) *В результате налоговые потери компенсируются где-то на две трети.* [Маргарита Спиричева. Бюджет протянутой руки // “Богатей” (Саратов), 2003.10.30]
- (d) Nie znaleziono.

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

приблизительно:

- (a) *Я считаю, что против аукционов выступает приблизительно половина рыбаков коллективов, вторая половина – за.* [Ирина Калмыкова. Рыбаки и Минэкономразвития: до понимания еще далеко // “Рыбак Приморья”, 2003.01.09]
- (b) *И знала, что толщина культурного слоя возле церкви приблизительно полтора метра, т.е. высота человеческого роста.* [С. А. Еремеева. Лекции по русскому искусству (2000)]; *Нижняя часть окна стояла в бетонном кармане ниже уровня тротуара приблизительно на полметра [...].* [Владимир Войнович. Монументальная пропаганда // “Знамя”, № 2–3, 2000]; *[...] компания заблаговременно оснастила участок на 186 «бесплатных» машиномест приблизительно в полукилометре от терминала.* [Новости // “Автопилот”, 2002.10.15]
- (c) *Приблизительно две трети всех мировых языков не имеют собственной письменности.* [Сколько в мире языков? // “Знание – сила”, № 10, 2003]

- (d) *Пятилетним планом здесь предусмотрены затраты приблизительно в 14,8 млрд долл.* [Александр Велович. Финансирование программ ПРО США // “Воздушно-космическая оборона”, № 2 (5), 2002]; *Стоимость печати одного листа обходится приблизительно в 0,01 долл.* [Алексей Чернобровцев. Инструментарий для прямого маркетинга // “Computerworld”, № 25, 2004]

примерно:

- (a) *Примерно половине больных можно помочь с помощью лекарств.* [Смятение нейронов // “Знание – сила”, № 7, 2003]; *Неимущих у нас в стране, по статистике, примерно треть населения.* [Ирина Невинная. Кого запишут в бедные // “Российская газета”, 2003.03.15]; *Примерно четверть века тому назад они были у меня задуманы, продуманы – эти “Записки”.* [Анатолий Мариенгоф. Это вам, потомки! (1956–1960)]
- (b) *Примерно полконцерта Лагутенко [...] исполняет не самые удачные свои песни.* [Алексей Мунипов. Выше знамя рока-попса // “Известия”, 2002.06.03]; *Однако панкисские чеченцы, среди которых примерно полторы тысячи боевиков, [...] боятся, что дома их ждет не очень ласковый прием.* [Евгений Чубаров. Чеченских беженцев готовы вернуть // “Известия”, 2002.02.10]
- (c) *Сюда нальешь воды, на две трети бутылочки примерно.* [Вячеслав Рыбаков. Зима (1987)]; *Нужно вырезать и вынуть примерно 1/8 часть круга.* [Конструирование из бумаги // “Народное творчество”, № 4, 2004]
- (d) *Как я уже говорил, эти ставки повышаются примерно в 1,7 раза, вероятнее всего, с 2002 года.* [Подержанные иномарки подорожают на треть // “Известия”, 2001.10.22].

Podsumowując, wspomnieć należy o następujących ograniczeniach łączliwości niektórych WP z nazwami liczb ułamkowych:

- *C/co* nie łączy się z liczebnikami dziesiętnymi (**c 1,3 километра*, **прошел с одну целую три десятых километра*). Możliwe są jednak połączenia z wyrażeniem *полтора* (‘1,5’): *прошел с полтора километра*. Podobnie też polskie *z/ze*: por. **z 1,45*. Wystąpienia w rodzaju *ze 2,5 litra*, *z 1,5 litra* są jednak możliwe, ale wtedy będzie ono odczytane jako *dwa i pół litra*, *z półtora litra*. Przy ros. wykładniku *c/co*, pol. *z/ze* nie znale-

ziono żadnego wystąpienia wyrażenia typu *одна пятая, jedna czwarta* (?Przeszedł z jedną trzecią drogi, *Прошел с одну пятую пути).

- Przy *koło* znaleziono wystąpienie 2,5, jednak połączenia z liczebnikami dziesiętnymi, których część ułamkowa jest inna niż 0,5, raczej tu nie wystąpią (?*koło 2,3 metra*). Nie znaleziono także połączeń z liczebnikami ułamkowymi w rodzaju *trzy czwarte*. Możliwe jest, że powoduje to nacechowanie stylistyczne wykładnika *koło* (liczebniki ułamkowe w mowie potocznej występują względnie rzadko <oprócz rzeczownikowych oraz *pół, półtora, пол, полтора*>).

IV.7.6. PRZYMIOTNIKI I PRZYSŁÓWKI NUMERYCZNE

Rozpatrywać tu będziemy wyrażenia typu *pięciokrotnie, dwumilionowy, milimetrowy; пятимиллионный, пятидесятиградусный, килограммовый, втрое* <*превосходить*>. Te przymiotniki i przysłówki są derywowane od liczebników bądź nazw jednostek miary. Wyrażenie numeryczne tego typu jest określeniem zarówno rzeczowników (*пятимиллионный город*), jak i np. czasowników (*вдвое превосходит численностью*). Znaczenie tych derywatów zawiera w sobie elementy odniesienia do szeregu arytmetycznego lub skali mierzenia parametru. Por. np.:

dwumetrowy ‘taki, którego parametr przestrzenny (długość, szerokość itd.) wynosi dwa metry’,

dwutysięczny ‘taki, którego liczebność wynosi dwa tysiące’ itd.

Ograniczenia łączliwości poszczególnych WP z tymi wyrażeniami mają charakter składniowy.

Polskie WP

Tylko adnumeratywne WP:

circa:

Wykupywałem w łódzkim „empiku” książki z serii „Zarubieżnaja fantastika”, szczęśliwy jak dziecko, bo były dostępne, a na domiar radości circa pięciokrotnie tańsze, niż „Kroki w nieznanie”, naprimier. [Internet]

koło: Przykładów nie znaleziono.

około:

Napisany przez około 20-letniego pisarza [...] dramat wymaga szczególnego opracowania; [...] ostatecznie nie udało się jej odrobić około 40-sekundowej straty; Liczna, około 50-osobowa grupa chuliganów [...]. [Korpus]

rzędu: Nie występuje.

z: Nie występuje.

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

gdzieś:

[...] *według mnie jest gdzieś 4-krotnie większa grupa osób, która głównie zajmuje się kontrolą [...].* [Korpus]

jakieś: Nie znaleziono²⁶⁷.

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

mniej więcej:

W 1995 r. przyrost sprzedaży energii elektrycznej przy mniej więcej 6,5-procentowym przyroście produkcji przemysłowej sprzedanej wynosi ok. 3% [...]; Obecnie jest to liczba mniej więcej dziesięciokrotnie mniejsza niż w samym tylko czteromilionowym obszarze francuskiej Bretanii. [Korpus]

Plus minus: Przykładów nie znaleziono, ale raczej są możliwe: *plus minus dwumilionowe miasto, plus minus pięciokilometrowa odległość, plus minus pięciokrotnie wyższy.*

Rosyjskie WP

Tylko adnumeratywne WP:

около: Nie występuje.

порядка: Nie występuje²⁶⁸.

с/со: Nie występuje.

Tylko adnumeratywne „zaimkowe” WP:

зде-то: Przykładów nie znaleziono.

²⁶⁷ Ten WP zawsze się łączy z grupą nominalną. Z Q-przysłówkami nie występuje, por. **On był tam jakieś (*jakoś) pięciokrotnie.* Wydaje się, że połączenia z przymiotnikami są możliwe, por. np.: *Były to jakieś dwumilionowe straty.*

²⁶⁸ *Порядка* funkcjonuje jako przyimek, czyli implikuje grupę imienną w dopełniaczu (**Показатель увеличился порядка трехкратно/*порядка вдвое*). Co więcej, łączy się tylko z liczebnikami/specjalnymi rzeczownikami. Przy przymiotniku nie występuje nawet wtedy, gdy przymiotnik ten pojawia się w dopełniaczu: **Огни порядка двадцатимиллионного города vs. Инфляция порядка одного процента.*

Nie tylko adnumeratywne WP (WP o szerszej łączliwości):

приблизительно:

Маме оставалось очень мало места в ее приблизительно 17-метровой комнате. [Эмма Герштейн. Заметы сердца (2002)]; Найденный в Чаде череп приблизительно вдвое старше [...]. [Петр Образцов. Человек постарел на 3 миллиона лет // “Известия”, 2002.07.11]

примерно:

*Но и оборудование, необходимое для их производства, примерно вдесятеро дешевле функционально эквивалентного оборудования. [Егор Баев. Без шума и пыли // “Homes & Gardens”, № 6, 2002]; Увидел примерно двухнедельный медвежий след на глинистом взлобке [...]. [Василий Белов. Привычное дело (1967)]
*Собеседницей была примерно тридцатилетняя Наташа. [Евгений Весник. Дарю, что помню (1997)].**

Dostrzec tu można następującą prawidłowość: z przymiotnikami/przysłówkami numerycznymi **nie łączą się** WP *около, порядка, с/со; pol. rzędu, z/ze* (por. **около пятикратное увеличение, *около пятикратно увеличится vs. примерно пятикратное увеличение, примерно пятикратно*). Najważniejszą wspólną cechą syntaktyczną wyżej wymienionych WP jest to, że implikują grupę imienną Q+S i narzucają jej formę przypadkową (lub przynajmniej ograniczają możliwe formy). Ta cecha decyduje, jak się zdaje, o niemożliwości wystąpienia tych WP przy przymiotnikach/przysłówkach numerycznych (pol. *około*-partykuła, będąca operatorem przyliczebnikowym w sensie węższym, może wystąpić przy takich wyrażeniach, por. np. *około pięciokrotnie*).

W opisywanym kontekście występują bez ograniczeń przysłówka (/partykuły) pol. *mniej więcej, plus minus*, ros. *примерно, приблизительно*. Pol. WP *circa* wymaga dodatkowej analizy, ale może się łączyć przynajmniej z przysłówkami numerycznymi.

IV.7.7. PODSUMOWANIE

Powyższe obserwacje zestawimy w tabeli łączliwości. Skróty, które stosujemy, są następujące:

- **znak „+”** oznacza, że znaleźliśmy przykłady wystąpienia danego WP w danym kontekście; użycia takie są zatem możliwe;
- **znak „-”**, oznacza, że w przypadku takich połączeń istnieją wyraźne ograniczenia łączliwości; dany WP w określonym kontekście nie występuje;

- **znak „?”** oznacza, że nie znaleźliśmy żadnego przykładu wystąpienia danego WP w danym kontekście, a poza tym nie możemy rozstrzygnąć jednoznacznie, czy są możliwe takie wystąpienia, czy też nie;
- **znak „?+”** oznacza, że, naszym zdaniem, połączenia takie są możliwe, choć żadnego potwierdzenia tekstowego nie udało się znaleźć;
- **znak „?-”** oznacza, że, naszym zdaniem, połączenia takie nie występują.

Przypadki oznaczone jako „?”, „?+”, „?-” wymagają dalszych analiz poszczególnych WP i ich łączliwości z Q poszczególnych typów.

	Liczebniki główne	Liczebniki ułamkowe i wyrażenia oznaczające ułamki			
		Тип <i>полова, ćwierć; половина, четверть</i>	Тип <i>1/3; jedna trzecia</i>	Тип <i>пóл, półtora; пол, полтора</i>	Тип 1,3
Polskie					
<i>circa</i>	+	+	+	+	+
<i>około</i>	+	+	+	+	+
<i>koło</i>	+	+	?	+	?
<i>rzędu</i>	+	+	+	+	+
<i>z</i>	+	+	?-	+	?-
<i>gdzieś</i>	+	+	+	+	+
<i>jakieś</i>	+	+	+	+	+
<i>mniej więcej</i>	+	+	+	+	+
<i>plus minus</i>	+	+	+	+	+
Rosyjskie					
<i>около</i>	+	+	+	+	+
<i>порядка</i>	+	+	+	+	+
<i>с</i>	Występują rzadko. Są niepożądane.	+	?-	+	?-
<i>где-то</i>	+	+	+	+	?+
<i>примерно</i>	+	+	+	+	+
<i>приблизительно</i>	+	+	+	+	+

	Rzeczowniki ilościowe	
	Typ <i>dziesiątka; десяток, сотня</i>	Typ <i>dwudziestka..., dziewięćdziesiątka</i> (tylko dla polskiego)
Polskie		
<i>circa</i>	?	?
<i>około</i>	+	+
<i>koło</i>	+	+
<i>rzędu</i>	?	?
<i>z</i>	+	+
<i>gdzieś</i>	?+	?+
<i>jakieś</i>	+	+
<i>mniej więcej</i>	+	+
<i>plus minus</i>	+	+
Rosyjskie		
<i>около</i>	+	
<i>порядка</i>	+	
<i>с</i>	+	
<i>где-то</i>	?	
<i>примерно</i>	+	
<i>приблизительно</i>	+	

	Przymiotniki i przysłówki odliczebnikowe (typu <i>dwukilometrowy, dwukrotnie</i>)
Polskie	
<i>circa</i>	+
<i>około</i>	+ (jako partykuła)
<i>koło</i>	?–
<i>rzędu</i>	–
<i>z</i>	–
<i>gdzieś</i>	+
<i>jakieś</i>	– z przysłówkami, + z przymiotnikami (<i>jakieś dwumilionowe miasto</i>)
<i>mniej więcej</i>	+
<i>plus minus</i>	?+

	Przymiotniki i przysłówki odliczebnikowe (typu <i>dwukilometrowy, dwukrotnie</i>)
Rosyjskie	
<i>около</i>	-
<i>порядка</i>	-
<i>с</i>	-
<i>где-то</i>	?+
<i>примерно</i>	+
<i>приблизительно</i>	+

V. ZAKOŃCZENIE

Praca poświęcona jest wykładnikom przybliżoności adnumeratywnej w języku polskim i rosyjskim.

W części ogólnoteoretycznej (rozdziały I–III)

- przedstawiono rozumienie przybliżoności liczbowej i różnicy pomiędzy przybliżonością a dokładnością liczbową;
- sporządzono listy polskich i rosyjskich wykładników przybliżoności liczbowej według ustalonych kryteriów.

Przybliżoność kojarzona jest zazwyczaj z liczbą, bywa jednak także rozumiana szerzej (Grochowski 1997; Wierzbicka 1991; Сахно 1983). Opis przybliżony polega na podaniu predykatu i specjalnego wykładnika przybliżoności. Ten wykładnik informuje, iż określany stan rzeczy trochę różni się lub może się trochę różnić od stanu rzeczy komunikowanego przez użyty predykat. Jeżeli użyty jest predykat liczbowy, mamy do czynienia z przybliżonością liczbową (adnumeratywną). Jeżeli predykat jest nieadnumeratywny, mamy do czynienia z przybliżonością w szerszym rozumieniu. W szerszym rozumieniu przybliżoność dotyczyć może zatem nie tylko określeń liczby, lecz też określeń „dowolnych stanów rzeczy” [Grochowski 1997: 29]. W takim ujęciu przybliżoność wiąże się także z innymi polami pojęciowymi, np. z pojęciem niekompletności (por. np. *prawie 5 i prawie zielony, prawie wszyscy*).

W naszej pracy zajmowaliśmy się wyłącznie przybliżonością adnumeratywną (liczbową). Przybliżoność liczbową przeciwstawiona została liczbowej dokładności. Zarówno dokładne, jak i przybliżone określenia liczbowe nawiązują **do szeregu arytmetycznego** (por. 5 i *około 5*), ale czynią to w sposób odmienny. Dokładne określenia liczbowe wyznaczają jeden konkretny punkt szeregu arytmetycznego (np. 50). Przybliżone określenia liczbowe wyznaczają nie punkt, lecz odcinek szeregu arytmetycznego. Odc-

nek to zbiór punktów szeregu. Jeden z tych punktów stanowi odpowiednik wielkości określonej, nie wiadomo jednak, który mianowicie (*bez mała* 50 ‘...47 lub 48 lub 49’).

Takie rozumienie przybliżoności liczbowej (jako swoisty sposób odniesienia do szeregu arytmetycznego) pozwoliło nam oddzielić od pola przybliżoności pewne typy określeń, które są traktowane przez część badaczy jako określenia przybliżone, ale przybliżone, naszym zdaniem, nie są.

Po pierwsze, usunęliśmy poza pole przybliżoności niedokładne użycia liczebników określonych „okrągłych” w rodzaju *W Polsce mieszka 40 milionów osób*. Użycia takie nie mają formalnych wskaźników niedokładności określenia, „okrągły” liczebnik nie wyraża jednak liczby dokładnie (wyrażenie *40 milionów* nie oznacza tu liczby 40 000 000 z wykluczeniem wszystkich innych liczb, np. 40 000 001). Określenia takie nie są zazwyczaj odróżniane przez badaczy od dokładnych określeń liczbowych, Sannikow (Санников 1999) natomiast opisuje takie określenia liczbowe jako określenia przybliżone. W naszej pracy traktujemy je jako użycia zaokrąglone i oddzielamy od pola przybliżoności. „Zaokrągloność” polega na odniesieniu do takiego szeregu, którego punktami są liczby rzędów większych niż „1” (punktem są dziesiątki, setki, tysiące itd.). Są liczone np. całe miliony, drobniejsze zaś liczby nie są „przeliczone”. Przybliżone określenia liczbowe (składające się z liczebnika i wykładnika przybliżoności) zresztą mogą też być zaokrąglone, jeśli liczenie odbywa się za pomocą jednostek większych rzędów dziesiątnych. Por. np. dwuznaczność określenia *około 40 milionów osób*:

1. zwykłe określenie przybliżone: ‘niewiele mniej niż 40 000 000 lub 40 000 000 lub niewiele więcej niż 40 000 000’ (osób),
2. „zaokrąglone” określenie przybliżone ‘niewiele mniej niż 40 lub 40 lub niewiele więcej niż 40’ (milionów osób).

Po drugie, usunęliśmy poza pole wykładników przybliżoności wyrażenia w rodzaju *dużo/m mało*, zaliczane do wykładników przybliżoności (aprosymacji) przez Grochowskiego [1997: 29–31]. Wyrażenia te nie nawiązują do szeregu arytmetycznego (nieskończonego szeregu liczb od 1 wzwyż). Wyrażają one subiektywną ocenę ilościową, która polega na porównaniu ilościowym następującego typu: dana liczba/iłość jest większa/mniejsza niż taka możliwa liczba/iłość, która nie zwróciłaby na siebie uwagi [Bogusławski 1994: 329]²⁶⁹.

²⁶⁹ Por.: „[...] *A is tall = A's size (possibly: which is conspicuous) is greater than his possible size which would not attract attention*” [Bogusławski 1994: 329].

Zajmowaliśmy się zatem głównie połączeniami leksykalnego wykładnika przybliżoności i wyrażenia numerycznego.

Analizując prace innych badaczy, ustaliliśmy, iż polskie i rosyjskie wykładniki przybliżoności wyznaczają odcinek szeregu arytmetycznego (bądź skali parametru) w różny sposób:

- wyznaczają dolną granicę odcinka ekskluzywnie (np. pol. *ponad*, ros. *свыше*) bądź inkluzywnie (np. pol. *co najmniej*, ros. *не меньше*),
- wyznaczają górną granicę odcinka ekskluzywnie (np. pol. *niespełna*, *mniej niż*, ros. *без малого, мене*) bądź inkluzywnie (np. pol. *co najwyżej*, ros. *не больше*),
- wyznaczają dwie granice odcinka (20–30),
- wyznaczają środek odcinka (pol. *około*, ros. *около*).

Wyodrębniono zatem sześć sposobów wyznaczania odcinka. Każdy z tych sposobów ma w języku rosyjskim i polskim swoje wykładniki.

Wykładniki przybliżoności liczbowej różnią się nie tylko pod względem sposobu wyznaczania odcinka, który reprezentują, ale też kilkoma innymi cechami.

Mówiąc w uproszczeniu, jako wykładniki przybliżoności rozpatrywane są zazwyczaj zarówno (a) wyrażenia łączące się tylko z liczebnikami i wyrażeniami numerycznymi, np. *około 5*, jak i (b) wyrażenia łączące się nie tylko z liczebnikami i wyrażeniami numerycznymi, ale także z pewnymi innymi wyrażeniami, np. *prawie: prawie 5* i *prawie pusty*. Łącząc się z liczebnikami i innymi wyrażeniami numerycznymi, wszystkie te wyrażenia wyznaczają odcinek liczbowy.

Niektórzy autorzy przedmiotem swoich badań czynią tylko wyrażenia typu (a), czyli takie, które łączą się jedynie z liczebnikami i wyrażeniami numerycznymi (Мельчук 1985; Grochowski 1996). Pozwala to ujedlinić pole analizowanych wyrażen nie tylko pod względem ich łączliwości składniowej, ale też semantycznie: wyodrębnione zostają takie wyrażenia, których znaczenie wiąże się z pojęciem liczby i z wyznaczaniem odcinka liczbowego, a nie wiąże się z żadnymi innymi pojęciami. Wyrażenia te stanowią wykładniki przybliżoności tylko i wyłącznie liczbowej.

Zaobserwowano także, że niektórzy badacze omawiają jako wykładniki przybliżoności tylko takie wyrażenia, które łącząc się z liczebnikiem, wyznaczają wyłącznie **małe odcinki liczbowe** (np. Wierzbicka 1991), inni natomiast traktują jako wykładniki przybliżoności również takie wyrażenia, które, wyznaczając odcinki, **nie przesadzają ich wielkości** (małej bądź dużej) (np. Bogusławski–Karolak 1973; Мельчук 1985; Grochowski 1997).

Np. *około*, *bez mała* to wyrażenia wyznaczające wyłącznie mały odcinek liczbowy; *co najmniej* – wyrażenie, które wyznacza odcinek liczbowy, ale nie komunikuje, że jest on mały.

Podjęto próbę ustalenia listy polskich i rosyjskich wyrażen mogących wyznaczać odcinek liczbowy oraz próbę ich podziału według następujących kryteriów:

1. łączliwości/braku łączliwości z wyrażeniami innymi niż wyrażenia numeryczne;
2. braku/obecności w znaczeniu wyrażenia tzw. komponentu ‘niewiele’ (informacji o małej wielkości wyznaczanego odcinka liczbowego bądź o małej różnicy pomiędzy stanem komunikowanym przez predykat a stanem określanym).

Zastosowanie obu tych kryteriów pozwoliło wyodrębnić cztery grupy wykładników przybliżoności adnumeratywnej:

- wyrażenia, które występują wyłącznie przy wyrażeniach numerycznych, a poza tym mają w znaczeniu komponent ‘niewiele’ (np. *około*);
- wyrażenia, które występują wyłącznie przy wyrażeniach numerycznych, ale nie mają w znaczeniu komponentu ‘niewiele’, np. *ponad*;
- wyrażenia, które łączą się nie tylko z wyrażeniami numerycznymi, lecz też różnymi innymi wyrażeniami, mają jednak w znaczeniu komponent ‘niewiele’, np. *prawie*²⁷⁰;
- wyrażenia, które łączą się nie tylko z wyrażeniami numerycznymi i nie mają w znaczeniu komponentu ‘niewiele’, np. *więcej niż*.

Najciekawszą w tej klasyfikacji obserwacją wydaje się to, że niektóre wykładniki łączą się wyłącznie z wyrażeniami liczbowymi (są ściśle adnumeratywne), nie mają jednak w swoim znaczeniu komponentu informującego o małej różnicy pomiędzy stanem określanym a stanem komunikowanym przez użyty predykat (np. *ponad 5*). Poza tym niektóre inne wykładniki mają w swoim znaczeniu komponent małej różnicy pomiędzy stanem określanym a stanem komunikowanym przez użyty predykat, ale nie są ściśle adnumeratywne (np. *prawie 5*, *prawie zielony*), wychodzą zatem poza pole przybliżoności ściśle liczbowej.

Dodać należy, że pewne wykładniki, traktowane jako tylko adnumeratywne przez niektórych badaczy (np. wyrażenie *bez mała* w pracy Gro-

²⁷⁰ Wierzbicka 1991 opisuje znaczenie takich nie tylko adnumeratywnych wyrażen, używając ogólniejszego pojęcia ‘różnica’, nie zaś węższego pojęcia różnicy ilościowej typu ‘więcej’ – ‘mniej’.

chowskiego 1996), zostały przeniesione do grupy wykładników nie tylko adnumeratywnych.

Jak już mówiliśmy, pojęcie przybliżoności liczbowej obejmuje kilka sposobów wyznaczania odcinka, z których każdy ma własne wykładniki polskie i rosyjskie. Wstępnie wyróżniono sześć sposobów wyznaczania odcinka (sześć sensów przybliżonych):

1. '<niewiele> więcej niż X' (*przeszło sześćdziesiąt*)
2. 'X lub <niewiele> więcej niż X' (*co najmniej sześćdziesiąt*)
3. '<niewiele> mniej niż X' (*bez mała sześćdziesiąt*)
4. 'X lub <niewiele> mniej niż X' (*nie więcej niż sześćdziesiąt*)
5. '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X' (*około sześćdziesiąciu*)
6. 'od X do Y' (20–30).

Komponent 'niewiele' w tych zapisach jest komponentem fakultatywnym.

Analiza poszczególnych wykładników tych sześciu sensów pokazała, że:

- wszystkie wykładniki sensu '<niewiele> mniej niż X lub X lub <niewiele> więcej niż X' zawierają w znaczeniu komponent 'niewiele';
- żaden z wykładników wyrażających alternatywę o postaci '<niewiele> mniej niż X lub X' czy 'X lub <niewiele> więcej niż X' nie zawiera w znaczeniu komponentu 'niewiele';
- większość wykładników sensu '<niewiele> mniej niż X' zawiera w znaczeniu komponent 'niewiele';
- jeden wykładnik sensu '<niewiele> więcej niż X' – pol. *przeszło* – przypuszczalnie zawiera komponent 'niewiele' w znaczeniu, inne zaś wykładniki tego sensu zarówno polskie, jak też rosyjskie, komponentu tego nie zawierają.

Na podstawie tych obserwacji stwierdzono, iż warto mówić nie o sześciu, lecz o ośmiu sposobach wyznaczania odcinka, które są reprezentowane przez polskie i rosyjskie wykładniki przybliżoności. Sposoby te są następujące:

1. 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X' (np. *około*);
2. 'mniej niż X' (np. *mniej niż*)
3. 'niewiele mniej niż X' (np. *niespełna*)
4. 'więcej niż X' (np. *więcej niż, ponad*)
5. (?) 'niewiele więcej niż' (*przeszło*)²⁷¹

²⁷¹ Warto wskazać, że *przeszło* wymaga dalszych badań co do komponentu 'niewiele'. Mogą one wykazać, iż wykładnik ten nie ma tego komponentu w znaczeniu. Wtedy sens 'nie-

6. 'mniej niż X lub X' (np. *do*)
7. 'X lub więcej niż X' (np. *minimum*)
8. 'X-Y' (20-30).

Stwierdzono, że uwzględnianie różnicy pomiędzy wykładnikami co do komponentu semantycznego 'niewiele' jest szczególnie ważne przy tłumaczeniu. Tłumaczenie wykładnika niezawierającego komponentu 'niewiele' w znaczeniu za pomocą wykładnika mającego ten komponent (i na odwrót) zmienia nieco sens zdania, por.: *В каждой из групп без малого 20 человек* (może być 18, 19, ale nie 10) i *В каждой з групп jest mniej niż 20 osób* (może być np. 14, 18, 19, a nawet 10).

Listy wykładników przybliżoności sporządzone w naszej pracy zawierają pewne korekty względem propozycji innych autorów.

Po pierwsze, do listy rosyjskich wykładników sensu 'mniej niż X lub X' dodane zostało ściśle adnumeratywne wyrażenie *от силы*, w innych znanych nam pracach jako wykładnik przybliżoności niewymieniane. Oprócz tego do listy wykładników sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X' zostały dodane ros. *порядка* i pol. *rzędu*.

Po drugie, z listy wykładników sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X' zostały usunięte następujące wyrażenia: *более-менее/более или менее, эдак/этак* oraz przyliczebnikowe *какой-нибудь*. Naszym zdaniem, *более-менее/более или менее* i *эдак/этак* nie są wykładnikami przybliżoności, natomiast *какой-нибудь* nie jest wykładnikiem sensu 'niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X', a być może w ogóle nie jest wykładnikiem przybliżoności.

W pracy pokazana została także specyfika określeń numerycznych wyrażających liczbę jednostek miary. Zauważono mianowicie, iż wykładniki przybliżoności występują głównie przy nazwach liczb okrągłych (por. np. *около 15 osób* vs. *?около 13 osób*), ale właściwość ta jest neutralizowana wtedy, gdy liczebnik określa liczbę jednostek miary, por. np. **около 2 osób* vs. *около 2 литров, около 2 godzin, около 2 километров*. Mówiąc inaczej, wykładniki przybliżoności mogą występować swobodnie nie tylko przy okrągłych, ale też przy nieokrągłych liczebnikach, jeśli liczebnik określa liczbę jednostek miary. Autorzy niektórych prac (np. Wierzbicka 1991) wspominają o ograniczonej łączliwości wykładników przybliżoności z liczebnikami nieokrągłymi, nie zwracają jednak uwagi na specyfikę kontekstu jednostek miary.

wiele więcej niż X' powinien być z listy sensów usunięty, reszta bowiem polskich i rosyjskich wyrażen komunikujących odcinek 'więcej niż X' komponentu tego nie ma.

Szczególny przypadek wskazanej osobliwości połączeń wyrażających przybliżoną liczbę jednostek miary stanowią połączenia z elipsą liczebnika 1 (*około metra, przeszło godzinę, ponad kilometr* itd.) i z liczebnikiem 1 (*około jednego litra*).

Specyfika połączeń wykładników przybliżoności z nazwami jednostek miary wynika z właściwości tych jednostek. Jednostka miary, której nazwa występuje w określeniu, może być – przynajmniej teoretycznie – rozpatrywana jako suma (pewna liczba) dziesięć/sto itd. razy mniejszych jednostek (*metr* np. jako suma 10 dziesięciokrotnie mniejszych jednostek = *10 decymetrów*). Jednostki miary stanowią bowiem takie obiekty, które można liczyć, a z drugiej strony dzielić na pewną liczbę mniejszych obiektów.

Dodajmy, że opisane tu przejawy specyfiki określeń przybliżonych z jednostkami miary właściwe są zarówno językowi polskiemu, jak i rosyjskiemu.

W części szczegółowej pracy (rozdział IV) zajmowaliśmy się polskimi i rosyjskimi wykładnikami sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’.

Głównym przedmiotem analizy były wykładniki ściśle adnumeratywne: ros. *около, порядка, c/co* i pol. *circa, koło, około, rzędu, z/ze*. Omówiony został stan badań dotyczący poszczególnych wykładników grupy, pokazane różnice i podobieństwa (syntaktyczne, stylistyczne, różnice łączliwości) zachodzące między poszczególnymi wykładnikami grupy.

Na podstawie zanalizowanych w pracy różnic i podobieństw²⁷² pomiędzy opisywanymi ściśle adnumeratywnymi wykładnikami spróbowaliśmy ustalić polskie i rosyjskie odpowiedniki przekładowe. Sporządzono następujące listy odpowiedników:

²⁷² Stwierdzono, iż wszystkie należące do tej grupy wykładniki rosyjskie są przyimkami, polskie natomiast są zarówno przyimkami (*koło, około*-przyimek, *rzędu*), jak też partykułami (*circa, około*-partykuła, *z/ze*). Wykładnik-przyimek rządzi przypadkiem wyrażenia numerycznego i rzeczownika, z którymi się łączy (np. *около* -> dopełniacz -> *двадцати человек; около* -> dopełniacz -> *двудзесту осіб*), partykuła zaś – nie.

Można wnosić, że z tą różnicą (przyimek – partykuła) wiąże się różna łączliwość omawianych wykładników przybliżoności z przymiotnikowymi i przysłówkowymi wyrażeniami numerycznymi. Partykuły *około* i *circa* mogą się łączyć z tymi wyrażeniami (np. *около czterократно, около пятиомиллионное miasto*), natomiast przyimki (rosyjskie *около, порядка, c*, polskie *koło, około*-przyimek, *rzędu*) – nie (np. **около пятиомиллионный город*).

Pomiędzy wykładnikami omawianej grupy zachodzą też różnice stylistyczne. Niektóre polskie i rosyjskie wykładniki tej grupy są stylistycznie neutralne (*около*, pol. *około*), inne zaś są stylistycznie nacechowane (ros. *c/co*, pol. *koło, z/ze* – potoczne; ros. *порядка, рзędu* – raczej książkowe).

Odpowiedniki polsko-rosyjskie:

circa – *приблизительно*²⁷³

około – *около* (przy takim tłumaczeniu znika nacechowanie stylistyczne polskiego wykładnika), *c/co* (przy nazwach jednostek miary)

około-przyimek – *около*

około-partykuła – *примерно*

rzędu – *порядка*

z/ze – liczebnikowy szyk przestawny, *c/co* (przy tłumaczeniu konstrukcji w rodzaju *z godzinę < elipsa liczebnika 1 + nazwa jednostki miary >*).

Odpowiedniki rosyjsko-polskie:

около – *około*

порядка – *około*, *рzęду* (przy tłumaczeniu konstrukcji w rodzaju *сумма порядка 100 тысяч*)

c/co – *z/ze*

Ponadto w części materiałowej pracy rozpatrzone były następujące wykładniki sensu ‘niewiele mniej niż X lub X lub niewiele więcej niż X’:

- (1) ściśle adnumeratywne „zaimkowe” wykładniki – pol. *gdzieś, jakiś*, ros. *где-то, где-нибудь*;
- (2) nie tylko adnumeratywne wykładniki – pol. *mniej więcej, plus minus, w przybliżeniu*, ros. *примерно, приблизительно*;
- (3) rosyjski liczebnikowy szyk przestawny (rosyjski wykładnik składniowy).

Omówienie wykładników tych trzech grup rozpatrywane było jako zadanie drugorzędne. Semantyka wykładników grup (1) i (3) nie jest dotychczas dobrze zbadana, natomiast znaczenie wykładników grupy (2) wykacza poza pole przybliżoności liczbowej, wymaga zatem specjalnej uwagi. Występując przy wyrażeniach numerycznych, wyrażenia tej grupy wyznaczają jednak odcinek.

Na zakończenie warto stwierdzić, iż z pracy wynika wiele problemów wymagających dalszej analizy.

W języku polskim i rosyjskim istnieją czasowniki, których semantyka wiąże się z przybliżonością. Połączenia tych czasowników z liczebnikami, które występują jako implikowane przez taki czasownik dopełnienie, ko-

²⁷³ Odpowiednikami przekładowymi polskich ściśle adnumeratywnych wykładników-partykuł mogą być rosyjskie wykładniki, które nie są ściśle adnumeratywne.

munikują liczby przybliżone, por. np. pol. *Liczba uczestników przekracza 100*, ros. *Число участников превысило сто человек*. Na istnienie takich czasowników w pracach dotyczących przybliżoności nie zwraca się zazwyczaj uwagi.

Oddzielnego rozpatrzenia wymaga też kwestia łączliwości poszczególnych wykładników przybliżoności z liczebnikami wyrażającymi liczby nieokrągłe. Jak już mówiliśmy, wykładniki przybliżoności występują przeważnie przy liczebnikach okrągłych. W przypadku poszczególnych wykładników może to być albo semantycznie motywowane ograniczenie łączliwości z liczebnikami nieokrągłymi, albo jedynie tendencja frekwencyjna, ale tendencja bardzo wyrazista: współwystąpienia pewnych wykładników przybliżoności i nieokrągłych liczebników są teoretycznie możliwe, jednak frekwencyjnie wyjątkowe; przeważają współwystąpienia z liczebnikami okrągłymi²⁷⁴. Por. np.:

Через полчаса я уже знала, что в Италии приблизительно 233 кулинарные школы [...]. [Кулинарный вояж, или легкий путь к сердцу мужчины // “Домовой”, 2002.03.04]

*(vs. *Через полчаса я уже знала, что в Италии около 233 кулинарных школ).*

W przypadku kilku wykładników (ros. liczebnikowego szyku przestawnego, pol. *z/ze* oraz *jakiś*) współwystąpienia z liczebnikami nieokrągłymi są, jak się zdaje, stosunkowo częste. Wykładniki te wymagają pod tym względem specjalnego rozpatrzenia.

Potrzebna jest także dalsza analiza semantyki ściśle przyliczebnikowych wykładników „zaimkowych” pol. *jakiś, gdzieś*, ros. *где-то, где-нибудь*, a także ros. wyrażenia *какой-нибудь* oraz ros. liczebnikowego szyku przestawnego.

Ważna jest także kwestia współwystąpień dwóch (a czasem nawet trzech) wykładników przybliżoności tego samego sensu w jednym określeniu (np. *gdzieś około 15, mniej więcej około 15, gdzieś mniej więcej około 15*). Połączenia takie mogą sugerować, iż pomiędzy współwystępującymi wykładnikami tego samego sensu zachodzić mogą pewne różnice semantyczne.

²⁷⁴ Dodajmy, iż Wierzbicka 1991 wprowadza do eksplikacji znaczenia niektórych omawianych przez siebie wykładników przybliżoności specjalne komponenty wskazujące, iż dany wykładnik nie może łączyć się z liczebnikami nieokrągłymi.

VI. WYKAZ SKRÓTÓW

- JM – jednostka miary
- NKJM – nieskonwencjonalizowana jednostka miary
- Q – wyrażenie liczbowe
- S – rzeczownik
- SKJM – skonwencjonalizowana jednostka miary
- WD – wykładnik dokładności
- WP – wykładnik przybliżoności
- WP(+)- wykładnik przybliżoności, którego znaczenie zawiera komponent ‘niewiele’
- WP(-) – wykładnik przybliżoności, którego znaczenie nie zawiera komponentu ‘niewiele’

VII. BIBLIOGRAFIA

- Ajdukiewicz K., 1985a, *Czas*, [w:] Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. II, Warszawa, s. 384–388.
- Ajdukiewicz K., 1985b, *Pomiar*, [w:] Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. II, Warszawa, s. 356–365.
- Apresjan Jurij D., 2000, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przeł. Z. Kozłowska i A. Markowski, wyd. 2, Wrocław.
- Apresjan Jurij D., Mielczuk Igor A., Żółkowski Aleksandr K., 1972, *Próba objaśniająco-kombinatorycznego słownika języka rosyjskiego*, przeł. J. Faryno, [w:] *Semantyka i słownik*, pod red. A. Wierzbickiej, Wrocław, s. 79–103.
- Baltova Ju., 1989, *O strukturze semantycznej nazw zbiorowych w języku bułgarskim i polskim*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej i M. Korytkowskiej, Wrocław, s. 59–66.
- Bednarek A., 1994, *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata*, Toruń.
- Bednarek A., Grochowski M., 1993, *Zadania z semantyki językoznawczej*, Toruń.
- Bogusławski A., 1966, *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*, Wrocław.
- Bogusławski A., 1973, *Nazwy pospolite przedmiotów konkretnych i niektóre właściwości ich form liczbowych i połączeń z liczebnikami w języku polskim*, [w:] *Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 r.*, pod red. Z. Topolińskiej i M. Grochowskiego, Wrocław, s. 7–35.
- Bogusławski A., 1975, *O negacji*, [w:] *Słownik i semantyka*, pod. red. E. Janus, Wrocław, s. 137–143.
- Bogusławski A., 1994, *Measures are measures. In defence of the diversity of comparatives and positives*, [w:] Bogusławski A., *Sprawy słowa (Word matters)*, Warszawa, s. 323–329.
- Bogusławski A., Karolak S., 1973, *Gramatyka rosyjska w ujęciu funkcjonalnym*, wyd. 2 popr., Warszawa.

- Bojar B., 1987**, *Językowa opozycja określoności / nieokreśloności*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Kosekiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 7–15.
- Bralczyk J., 1974**, *Leksykalne wykładniki niepewności sądów (Próba klasyfikacji)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 32, s. 115–118.
- Bralczyk J., 1976**, *Z problematyki polskich wyrażen modalnych*, „Prace Filologiczne” XXVI (26), Warszawa, s. 39–63.
- Bralczyk J., 1978**, *O leksykalnych wyznacznikach prawdziwościowej oceny sądów*, Katowice.
- Chachulska B., 2003**, *Zmierzyć, zważyć, policzyć... czyli o wykładnikach parametryzacji świata*, Kraków.
- Danielewiczowa M., 2002**, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Warszawa.
- Doboszyńska-Markiewicz K., 2007**, *Co łączy około i bez mała? Kilka uwag o operatorach adnumeratywnych*, „Prace Filologiczne” LII, Warszawa, s. 39–50.
- Duszkin M., 2003**, *Dokładniej o dokładności: „zaokrągłoność” dokładnych określeń ilościowych*, „Prace Filologiczne” XLVIII, Warszawa, s. 133–142.
- Duszkin M., 2004**, *Określenia liczbowe: nazwy zbiorów vs nazwy jednostek*, „Prace Filologiczne” XLIX, Warszawa, s. 131–137.
- Duszkin M., 2006**, *Leksem ileś. Nieokreśloność liczebnikowa i zaimkowa*, [w:] *Czytać słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, pod red. H. Karaś, Warszawa, s. 141–154.
- EJO 1993**: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1993, pod red. K. Polańskiego, Wrocław.
- Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. 2: Współczesny język polski**, 1993, pod red. J. Bartmińskiego, Wrocław.
- Encyklopedia wiedzy o języku polskim**, 1978, pod red. S. Urbańczyka, Wrocław.
- Fieszko K., 1973**, „Syntetyzm” i „analizytm” kwantyfikacji w polskiej grupie imiennej, [w:] *Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 r.*, pod red. Z. Topolińskiej, M. Grochowskiego, Wrocław, s. 41–47.
- Fieszko K., 1978**, *Charakterystyka ilościowa grupy imiennej w języku polskim. I. Policzalność–niepoliczalność przedmiotów; funkcje składniowe form liczbowych*, „Studia Gramatyczne” II, Wrocław, s. 5–16.
- Fieszko K., 1980**, *Charakterystyka ilościowa grupy imiennej w języku polskim. II. Liczba gramatyczna a liczba arytmetyczna; nazwy zbiorowe*, „Studia Gramatyczne” III, Wrocław, s. 5–17.
- Fieszko K., 1981**, *Charakterystyka ilościowa grupy imiennej w języku polskim. III. Klasy rzeczowników a formy liczbowe wyrazów zależnych*, „Studia Gramatyczne” IV, Wrocław, s. 191–208.

- Grice H. P., 1977**, *Logika a konwersacja*, przeł. J. Wajszczuk, „Przegląd Humanistyczny”, z. 6, s. 85–99.
- Grochowski M., 1982**, *Partykuły implikujące negację*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 20, s. 15–29.
- Grochowski M., 1984**, *Składnia wyrażen polipredykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa, s. 213–299.
- Grochowski M., 1985**, *Właściwości syntaktyczne leksemów byle, lada, niespełna, prawie*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 27, Toruń, s. 39–52.
- Grochowski M., 1986a**, *O metapredykatywnej funkcji niektórych wyrażen partykułowo-przysłówkowych w strukturze tekstu*, [w:] *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Wrocław, s. 139–148.
- Grochowski M., 1986b**, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław.
- Grochowski M., 1995**, *Cechy gramatyczne i semantyczne wyrażenia „ponad”*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” XLVI (46), z. 300, Toruń, s. 41–51.
- Grochowski M., 1996**, *O wykładnikach aproksymacji: liczebniki niewłaściwe a operatory przyliczebnikowe*, [w:] *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*, pod red. H. Wróbla, Kraków, s. 31–37.
- Grochowski M., 1997**, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- Grochowski M., 2001**, *Cechy składniowe operatorów gradacji (za, zbyt, zanadto)*, „Prace Filologiczne” XLVI, Warszawa, s. 195–204.
- Grochowski M., 2005**, *O cechach gramatycznych i znaczeniu jednostek o postaci trochę*, [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, pod red. M. Grochowskiego, Toruń, s. 101–111.
- Gruszczyński W., Saloni Z., 1978**, *Składnia grup liczebnikowych we współczesnym języku polskim*, „Studia Gramatyczne” II, Wrocław, s. 17–42.
- Grzegorzczkova R., 1972a**, *Funkcje semantyczne tzw. zaimków nieokreślonych*, „Prace Filologiczne” XXII, Warszawa, s. 63–83.
- Grzegorzczkova R., 1972b**, *Wykładniki kwantyfikacji w polskim zdaniu*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych, seria 4, Prace na VII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Warszawie 1973, (t.1) Językoznawstwo*, pod red. W. Doroszewskiego, W. Kuraszkiewiczza, Z. Stiebera, M. Szymczaka, Warszawa, s. 13–19.
- Grzegorzczkova R., 1973**, *Problemy kwantyfikacji w grupie werbalnej*, [w:] *Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 r.*, pod red. Z. Topolińskiej, M. Grochowskiego, Wrocław, s. 83–99.
- Grzegorzczkova R., 1975**, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław.

- Grzegorzczkova R., 1978**, *O pewnym typie wyrażen gradacyjnych*: prawie, ledwie, „Slavia Orientalis” 27, cz. 3, s. 341–344.
- Grzegorzczkova R., 1982**, *Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 1995**, *Funkcje modalne niektórych zaimków nieokreślonych we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i teście*, pod red. M. Grochowskiego, Toruń, s. 143–149.
- Grzegorzczkova R., 2001**, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. 3 popr. i rozsz., Warszawa.
- GWJP: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia**, 1998 (wyd. 2 zmien.), pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Warszawa.
- Habrajska G., 1985**, *Collectiva w języku polskim*, Łódź.
- Handke K., 1994**, *Element „nieokreśloności” w określaniu miar w kolokwialnej polszczyźnie*, [w:] *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, pod red. K. Handke i H. Dalewskiej-Greń, Warszawa, s. 163–181.
- Honowska M., 1974**, *O przysłówkowości liczebników*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, Wrocław, s. 65–72.
- ISJP: Inny słownik języka polskiego PWN**, 2000, pod red. M. Bańki, t. 1–2, Warszawa.
- Ivanova M., 1987**, *Określoność a semantyka tekstu*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 105–110.
- Janus E., 1975**, „Bardzo” – „wielki” – „duży”, [w:] *Słownik i semantyka. Definicje semantyczne*, pod red. E. Janus, Wrocław, s. 145–156.
- Janus E., 1981**, *Wykładowiki intensywności cechy*, Wrocław.
- Janus E., 1986**, *Z zagadnień ekspresywów przymiotnikowych*, [w:] *Teoria tekstu*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Wrocław, s. 99–116.
- Janus E., 1991**, *Analityczny stopień wyższy w języku polskim i rosyjskim. Stan współczesny i historia*, Warszawa.
- Karolak S., 1984**, *Składnia wyrażen predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa, s. 11–211.
- Karolak S., 1987**, *O nieokreśloności*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 41–64.
- Karolak S., 1989**, *Kwantyfikacja referencyjna a kwantyfikacja numeryczna*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, M. Korytkowskiej, Wrocław, s. 7–26.
- Karolak S., 1990**, *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1952**, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Kraków.

- Koseska V., 1970**, *Uwagi o tzw. kategorii określoności (na materiale języka bułgarskiego i rosyjskiego)*, „Rocznik Sławistyczny” XXXI, cz. 1, Wrocław, s. 39–44.
- Koseska-Toszeva V., 1987**, *O pewnym kwantyfikującym modelu opisu językowej kategorii określoności/nieokreśloności*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 65–82.
- Koseska-Toszeva V., 1991**, *O języku-pośredniku i badaniach konfrontatywnych*, [w:] *Problemy teoretyczno-metodologiczne badań konfrontatywnych języków słowiańskich*, pod red. H. Běličovej, G. Nieszczimienko, Z. Rudnik-Karwatowej, Warszawa, s. 7–19.
- Koseska-Toszeva V., 1993**, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia*, Warszawa.
- Koseska-Toszeva V., 1998**, *Kontrastywna (konfrontatywna) lingwistyka i typologia*, [w:] *Z polskich studiów sławistycznych*, seria IX, Językoznawstwo, Warszawa, s. 147–152.
- Koseska-Toszeva V., Maldžieva V., Penčev J., 1996**, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 6, cz. 1: *Modalność. Problemy teoretyczne*, Warszawa.
- Krumova L., 1987**, *Problem wzajemnego stosunku kategorii ilości i określoności we frazie werbalnej w języku bułgarskim i polskim*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 193–201.
- Krumova L., 1989**, *Kategoria ilości i jej wyrażanie w języku bułgarskim i polskim*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, M. Korytkowskiej, Wrocław, s. 27–44.
- Kustosz K., 2000**, *Semantyczno-leksykalne ograniczenia łączliwości przysłówków komunikujących nadmiar*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 55, Toruń, s. 113–126.
- Laskowski R., 1998a**, *Zagadnienia ogólne morfologii*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, cz. 1, pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Warszawa, s. 27–86.
- Laskowski R., 1998b**, *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, cz. 1, pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Warszawa, s. 151–225.
- Laskowski R., 1998c**, *Liczebnik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, cz. 1, pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Warszawa, s. 341–351.
- Linde-Usiekniewicz J., 2000**, *Określenia wymiarów w języku polskim*, Warszawa.
- Lyons J., 1984**, *Semantyka 1*, przeł. A. Weinsberg, Warszawa.
- Lyons J., 1989**, *Semantyka 2*, przeł. A. Weinsberg, Warszawa.

- Maldźiewa V., 1989**, *Struktury zdaniowe o znaczeniu modalnym z obligatoryjnymi wykładnikami ilości i stopnia w języku polskim i bułgarskim*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, M. Korytkowskiej, Wrocław, s. 45–51.
- Maldźiewa V., 2003**, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 6, cz. 3: *Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność i imperatywność, warunkowość*, Warszawa.
- Mały słownik języka polskiego, 1996**, pod red. E. Sobol, Warszawa.
- Mełczuk I. A., 1979**, „Countability” vs. „Non-countability” and Lexicographic Description of Nouns in Russian, [w:] *Papers from the Fifteenth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, April 19–20*, s. 220–227.
- Mieczkowska H., 1996**, *Liczebniki na co dzień*, Kraków.
- Mielczuk Igor A., 1972**, *O określaniu większej/mniejszej złożoności semantycznej wyrazów przy różnych relacjach słowotwórczych*, przeł. E. Janusz, Z. Zaron, [w:] *Semantyka i słownik*, pod red. A. Wierzbickiej, Wrocław, s. 59–77.
- Nagórko A., 1996**, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H., 2004**, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków.
- NOS: zob. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Третий выпуск, 2003.**
- NSRJ: zob. Ефремова Т. Ф., 2000.**
- Osadnik W., 1987**, *Kilka uwag o kwantyfikującym modelu opisu kategorii określoności / nieokreśloności oraz o zdaniach egzystencjalnych w języku polskim i bułgarskim*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 127–134.
- Podstawy językoznawstwa korpusowego, 2005**, pod red. B. Lewandowskiej-Tomaszczyk, Łódź.
- RTS: zob. Лопатин В., Лопатина Л., 2005.**
- Rzepa T., 1986**, *Orientacja w miarach rzeczy (cech) i zdarzeń*, Poznań.
- Saloni Z., 1974**, *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich*, „Język Polski” LIV (54), z. 1–2, s. 3–13, 93–101.
- Saloni Z., 1977**, *Kategorie gramatyczne liczebników we współczesnym języku polskim*, „Studia Gramatyczne” I, Wrocław, s. 145–173.
- Sapir E., 1972**, *Gradacja: studium z semantyki*, przeł. M. Jędrzejkiewicz, J. Wajszczuk, [w:] *Semantyka i słownik*, pod red. A. Wierzbickiej, Wrocław, s. 9–37.
- Schabowska M., 1962**, *O formalnej numeralizacji rzeczowników*, „Język Polski” XLII (42), z. 2, s. 116–123.
- Schabowska M., 1967**, *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*, Wrocław.
- Schabowska M., 1970**, *Liczebnik nieokreślony trochę*, „Język Polski” L (50), z. 2, s. 110–118.
- Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej, 1990**, Kraków.

- Słownik wyrazów bliskoznacznych**, 1993, pod red. S. Skorupki, Warszawa.
- SPP**: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*, 2002, pod red. A. Markowskiego, Warszawa.
- SRJ-E**: zob. *Словарь русского языка* (В четырех томах), 1985–1988.
- SRJ-O**: zob. Ожегов С. И., 1984.
- Szumińska B.**, 1995, *Łączliwość składniowa i semantyczno-leksykalna wyrażen bez mała, blisko, niespełna*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 51–56.
- Szumińska B.**, 1997, *O znaczeniu i łączliwości wyrażen prawie i niemal*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 48, Toruń, s. 61–71.
- Tokarski J.**, 2001, *Fleksja polska*, wyd. 3 uzup., Warszawa.
- Topolińska Z.**, 1976, *Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim I*, „Polonica” II, s. 33–71.
- Topolińska Z.**, 1977, *Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim II*, „Polonica” III, s. 59–77.
- Topolińska Z.**, 1983, *Z zagadnień semantycznej i syntaktycznej interpretacji przysłówków*, „Polonica” IX, s. 163–168.
- Topolińska Z.**, 1984, *Składnia grupy imiennej*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa, s. 301–389.
- TSRJ-SZ**: zob. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю., 1999.
- TSSC**: zob. Ефремова Т. Ф., 2001.
- USJP**: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2003, pod red. S. Dubisza, Warszawa.
- Walusiak E.**, 2005, *Zaimek przysłowny tak w użyciach demonstratywnych i intensyfikujących*, [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, pod red. M. Grochowskiego, Toruń, s. 85–100.
- Wierzbicka A.**, 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław.
- Wierzbicka A.**, 1971a, *Metatekst w tekście*, [w:] *O spójności tekstu*, praca zbiorowa pod red. M. R. Mayenowej, Wrocław, s. 105–121.
- Wierzbicka A.**, 1971b, *Porównanie–gradacja–metafora*, „Pamiętnik Literacki” LXII, z. 4, s. 125–147.
- Wierzbicka A.**, 1973, *Co znaczy „dużo”, „mało”, „duży”, „mały”, „więcej”, „mniej”*, [w:] *Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 r.*, pod red. Z. Topolińskiej, M. Grochowskiego, Wrocław, s. 81.
- Wierzbicka A.**, 1975, *W poszukiwaniu tradycji. Idee semantyczne Leibniza*, „Pamiętnik Literacki” LXVI, z. 1, s. 109–126.
- Wierzbicka A.**, 1987, *The semantics of quantitative particles in Polish and in English*, [w:] *Od kodu do kodu*, pod red. A. Bogusławskiego, B. Bojar, Warszawa, s. 175–189.
- Wierzbicka A.**, 1991, *Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*, Berlin.

- Wierzbicka A., 2006**, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin.
- Wojtyła-Świerzowska M., 1994**, *Nazwy miar czasu w polszczyźnie*, [w:] *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, pod red. K. Handke, H. Dalewskiej-Greń, Warszawa, s. 145–161.
- Wróbel H., 1987**, *Czy zaimek jakiś jest wyrażeniem kwantyfikującym?*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 2: *Określoność/nieokreśloność*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej, J. Mindak, Wrocław, s. 167–177.
- Wróbel H., 1988**, *Przysłówek w strukturze formalnej polskich zdań*, [w:] *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*, t. 1, pod red. K. Polańskiego, Katowice, s. 70–84.
- Wróbel H., 1991**, *Polskie grupy imienne z członem niefleksyjnym*, [w:] *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*, pod red. M. Grochowskiego, Warszawa, s. 177–182.
- Wróbel H., 1995**, *Problemy dyskusyjne w syntaktycznej klasyfikacji polskich leksemów*, „Studia Gramatyczne” XI, s. 7–18.
- Wróbel H., 2001**, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- WSPP: Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN**, 2007, pod red. A. Markowskiego, Warszawa.
- Zaron Z., 1980**, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika*, Wrocław.
- Zaron Z., 1997**, *Właściwości semantyczne rzeczowników nazywających przedmioty*, [w:] *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, pod red. R. Grzegorzczkovej, Z. Zaron, Warszawa, s. 63–70.
- Zaron Z., 2000**, *Zbiór jako kategoria semantyczna. Jej wykładniki w polszczyźnie*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska. Sectio FF. Philologiae” XVIII, Lublin, s. 311–322.
- Zieniukowa J., 1994**, *Liczby i słowa. Sposoby wyrażania ilości oraz ich odniesienia kulturowe*, [w:] *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, pod red. K. Handke, H. Dalewskiej-Greń, Warszawa, s. 131–143.
- Акуленко В. В., Швачко С. А., Букреева Е. И. и др., 1990**, *Категория количества в современных европейских языках*, отв. ред. В. В. Акуленко, Киев.
- Апресян В. Ю., 2005**, *Предлоги-кванторы в русском языке*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 350–371.
- Апресян Ю. Д., Богуславский И. М., Иомдин Л. Л., Лазурский А. В., Митюшин Л. Г., Санников В. З., Цинман Л. Л., 1992**, *Лингвистический процессор для сложных информационных систем*, отв. ред. Л. П. Крысин, Москва.
- Арутюнова Н. Д., 1988**, *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*, Москва.

- Арутюнова Н. Д., 2005**, *Проблема числа*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 5–21.
- Баранов А. Н., Бонно К., Василевская Н. Б., Разлогова Е. Э. и др., 1998**, *Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания*, под ред. К. Киселевой и Д. Пайара, Москва.
- Баранов А. Н., Плунгян В. А., Рахилина Е. В., 1993**, *Путеводитель по дискурсивным словам русского языка*, Москва.
- Богуславская О. Ю., 2005**, *Кванторные прилагательные типа всеобщий*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 127–138.
- Богуславский И. М., 2005**, *Валентности кванторных слов*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 139–165.
- Булдыгина Т. В., Шмелев А. Д., 1988**, *Несколько замечаний о словах типа несколько. (К описанию квантификации в русском языке)*, [в:] *Язык: система и функционирование*, под ред. Ю. Н. Караулова, Москва, с. 44–54.
- Вольф Е. М., 1985**, *Функциональная семантика оценки*, Москва.
- Галкина-Федорук Е. М., 1963**, *Выражение неопределенности в русском языке неопределенными местоимениями и наречиями*, Москва.
- Гатинская Я. В., 2005**, *Квантификация в сфере модальных оценок в русском языке*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 255–264.
- Гловинская М. Я., 2005**, *Количественное vs. интерпретационное в значении метаязыковых слов в современном русском языке*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 265–271.
- Добровольский Д. О., 2005**, *Кванторные слова в сопоставительном аспекте (несколько и его немецкие эквиваленты)*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 166–185.
- Драгалина-Чёрная Е. Г., 2005**, *Логика и онтология обобщенной квантификации*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 36–43.
- Ермакова О. П. (Калуга), 2005**, *Переход качества в количество (о природе интенсификаторов)*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 272–279.
- Ефремова Т. Ф., 2000**, *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*, т. I–II, Москва [электронная версия http://slovari.gramota.ru/portal_sl.html].

- Ефремова Т. Ф., 2001**, *Толковый словарь служебных частей речи русского языка*, Москва.
- Князев Ю. П., 2005**, *Степени сравнения: способы квантификации и типы референции*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 400–413.
- Крылов С. А., 2005**, *Количество как понятийная категория*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 44–65.
- Куделин И. Н., 1973**, *Средства и способы обозначения приблизительности с помощью определенно-количественных числительных в немецком языке*, “Вопросы теории и методики преподавания английского и немецкого языков, Ученые записки Ульяновского государственного педагогического института им. И. Н. Ульянова”, Ульяновск, т. XXVII, вып. 4, с. 32–52.
- Кустова Г. И., 2005**, *Количественные значения качественных слов*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 295–305.
- Ли Су Хен, Рахилина Е. В., 2005**, *Количественные квантификаторы в русском и корейском: моря и капли*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 425–439.
- Литвин Ф. А. (Орел), 2005**, *Кванторы и слова*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 201–206.
- Ломтев Т. П., 1971**, *Квантитативы современного русского языка*, [в:] *Памяти академика Виктора Владимировича Виноградова. Сборник статей*, отв. ред. В. Г. Костомаров, Москва, с. 106–116.
- Лопатин В., Лопатина Л., 2005**, *Русский толковый словарь*, Каunas.
- Ляшевская О. Н., 2004**, *Семантика русского числа*, Москва.
- Мед Н. Г., 2005**, *Количественная оценка в лексике и фразеологии испанской разговорной речи*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 440–447.
- Мельчук И. А., 1985**, *Поверхностный синтаксис русских числовых выражений*, Wien.
- Мечковская Н. Б., 2005**, *Градуально-количественная семантика в грамматике, лексике и фразеологии: уровневое своеобразие и межуровневые корреляции*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 448–465.
- Науменко Н. И., 1979**, *Понятие размытого количества, передаваемого именем числительным количественным*, [в:] *Функциональные особенности лингвистических единиц*, Сборник научных трудов, Краснодар, с. 38–46.

- Новый объяснительный словарь синонимов русского языка**, вып. 3, 2003, под общим руководством Ю. Д. Апресяна, Москва.
- Ожегов С. И.**, 1984, *Словарь русского языка*, под ред. Н. Ю. Шведовой, 15-е изд., Москва.
- Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.**, 1999 (4-е дополненное издание; 1-е издание – 1992), *Толковый словарь русского языка*, Москва.
- Падучева Е. В.**, 1985, *Высказывание и его соотношенность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений*, Москва.
- Реформатский А. А.**, 1960, *Число и грамматика*, [в:] *Вопросы грамматики. Сборник статей к 75-летию Мещанинова*, Москва, с. 384–400.
- Романова Г. Я.**, 1975, *Наименование мер длины в русском языке*, Москва.
- Русская грамматика*, 1990, под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина, Москва.
- Русский семантический словарь*, 2003, т. III, под ред. Н. Ю. Шведовой, Москва.
- Рябцева Н. К.**, 2005, *Метонимия как средство экономии и выражения количества*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 319–334.
- Санников В. З.**, 1999, *Русский язык в зеркале языковой игры*, Москва.
- Сахно С. Л.**, 1983, *Приблизительное именование в естественном языке*, “Вопросы языкознания”, нр. 6, с. 29–36.
- Семенова С. Ю.**, 2005, *Параметризация как метод познания и как языковой механизм*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 466–476.
- Словарь русского языка (в четырех томах)*, 1985–1988, под ред. А. П. Евгеньевой, Москва.
- Смирнова Е. Д.**, 2005, *Анализ кванторных выражений в теории семантических категорий*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 93–103.
- Супрун А. Е.**, 1959, *О русских числительных*, Фрунзе.
- Супрун А. Е.**, 1962, *Обозначение неточных (приблизительных) количеств при помощи определенно-количественных числительных*, [в:] *Вопросы лексики и грамматики русского языка* [Ученые записки Филологического факультета Киргизского государственного университета, вып. 8], Фрунзе, с. 5–14.
- Супрун А. Е.**, 1964, *Имя числительное и его изучение в школе*, Москва.
- Супрун А. Е.**, 1969, *Славянские числительные*, Минск.
- Сюзэмэй Жэнь (Китай)**, 2005, *Категория количества и ее выражение в русском языке в сравнении с китайским*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 243–253.

- Тошович Б., 2005**, *Квантитативная категоризация и категориальная квантификация*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 104–123.
- Урысон Е. В., 2005**, *Большой и маленький: шкала “размера” в русском языке*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 477–494.
- Фрид М. Е., 2005**, *Синтаксические свойства симметричных прилагательных и их взаимодействие с кванторными словами*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 495–510.
- Швачко С. А., 1981**, *Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках*, Киев.
- Шмелев А. Д., 2005**, *Параметры количественной оценки в естественном языке*, [в:] *Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка*, под ред. Н. Д. Арутюновой, Москва, с. 511–520.

WYKAZ PUBLIKACJI
SLAWISTYCZNEGO OŚRODKA WYDAWNICZEGO (SOW)

PERIODYKI:

Acta Baltico-Slavica

t. 21, 1994; t. 22, 1996; t. 23, 1997; t. 24, 1999; t. 25, 2000; t. 26, 2001/2002; t. 27, 2003;
t. 28, 2004; t. 29, 2005; t. 30, 2006; t. 31, 2007; t. 31, 2007; t. 32, 2008; t. 33, 2009

Slavia Meridionalis

t. 1, 1994; t. 2, 1999; t. 3, 2000; t. 4, 2004; t. 5, 2005; t. 6, 2006; t. 7, 2007; t. 8, 2008; t. 9,
2009

Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej

t. 31, 1993; t. 32, 1995; t. 33, 1996; t. 34, 1998; t. 35, 1999; t. 36, 2000; t. 37, 2001; t. 38,
2003; t. 39, 2004; t. 40, 2005; t. 41, 2006; t. 42, 2007; t. 43, 2008; t. 44, 2009

Cognitive Studies | Études Cognitives

t. 1, 1996; t. 2, 1997; t. 3, 1999; t. 4, 2001; t. 5, 2003; t. 6, 2004; t. 7, 2006; t. 8, 2007; t. 9,
2009; t. 10, 2010

Studia Litteraria Polono-Slavica

t. 1, 1993; t. 2, 1996; t. 3, 1999; t. 4, 1999; t. 5, 2000; t. 6, 2001; t. 7, 2002; t. 8, 2008

Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa

t. 24-25, 2004; t. 26 i 27, 2005; t. 28 i 29, 2006; t. 30 i 31, 2007; t. 32 i 33, 2008; t. 34 i 35,
2009; t. 36, 2010

SERIE WYDAWNICZE:

Bibliografia językoznawstwa slawistycznego

... za rok 1992, 1995; ... za rok 1993, cz. 1, 1995; ... za rok 1993, cz. 2, 1996; ... za rok
1994, 1997; ... za rok 1995, 1999; ... za rok 1996, 2001; ... za rok 1997, 2003

(Wszystkie tomy pod redakcją Z. Rudnik-Karwatowej)

Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska

- M. Korytkowska, t. 5, cz. 1, *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*, 1992
- V. Koseska-Toszewa, V. Maldżieva, J. Penčev, t. 6, cz. 1, *Modalność, problemy teoretyczne*, 1996
- M. Korytkowska, R. Roszko, t. 6, cz. 2, *Modalność imperceptywna*, 1997
- V. Maldżieva, t. 6, cz. 3, *Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność, imperatywność, warunkowość*, 2003
- M. Korytkowska, t. 6, cz. 4, *Modalność interrogatywna*, 2004
- V. Koseska-Toszewa, t. 7, *Semantyczna kategoria czasu*, 2006
- S. Karolak, t. 8, *Semantyczna kategoria aspektu*, 2008
- V. Maldijeva, t. 9, *Słowotwórstwo*, 2009

Język na pograniczach

- Słowiańskie pogranicza językowe*, red. K. Handke, (1) 1992
- Studies in the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, red. I. Sawicka, A. Holvoet, (2) 1991
- E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, (3) 1991
- Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej*, red. W. Boryś, W. Sędzik, (4) 1992
- W. Szulowska, *Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej*, (5) 1992
- K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, (6) 1992
- R. Roszko, *Wykładniki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*, (7) 1993
- J. Mindak, J. Sawicka, *Zarys gramatyki języka albańskiego*, (8) 1993
- E. Wolnicz-Pawłowska, *Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek)*, (9) 1993
- Z. Greń, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, (10) 1994
- Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych*, red. E. Wrocławska, (11) 1994
- E. Kędelska, *Studia nad łacińsko-polską leksykografią drugiej połowy XVI wieku*, (12) 1995
- K. Handke, *Polski język familijny*, (13) 1995
- T. Lewaszkievicz, *Łużyckie przekłady Biblii (Przewodnik bibliograficzny)*, (14) 1995
- H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, (15) 1996
- E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*, (16) 1996
- A. Zielińska, *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, (17) 1996
- Z historii języków łużyckich*, red. H. Faßke i E. Wrocławska, (18) 1996
- Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, red. J. Zieniukowa, (19) 1997

- L. A. Jankowiak, *Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne we współczesnej polszczyźnie ogólnej*, (20) 1997
- W. Boryś, *Czakawskie studia leksykalne*, (21) 1999
- A. Zielińska, *Mniejszość polska na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne* (22) 2002
- I. Grek-Pabisowa, *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi. Fonetyka*, (23) 2002
- Języki mniejszości i języki regionalne*, red. E. Wrocławska, J. Zieniukowa, (24) 2003
- R. Roszko, *Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w języku litewskim*, (25) 2004
- Z. Greń, *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*, (26) 2004
- L. A. Jankowiak, *Słownictwo medyczne Stefana Falimirza. Studium początków polskiej renesansowej terminologii medycznej*, t. 1, (27) 2005
- H. Krasowska, *Górale polscy na Bukowinie Karpackiej. Studium socjolingwistyczne i leksykalne*, (28) 2006
- D. Roszko, *Funkcjonalne odpowiedniki litewskiego perfektum w litewskiej gwarze puńskiej i w języku polskim*, (29) 2006
- D. Rembiszewska, *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku*, (30) 2006
- L. A. Jankowiak, *Słownictwo medyczne Stefana Falimirza. Studium początków polskiej renesansowej terminologii medycznej*, t. 2, Słownik, (31) 2006
- K. Pastusiak, *Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin*, (32) 2007
- I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, B. Biesiadowska-Magdziarz, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna mówiona*, (33) 2008
- E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*, t. I, A–O, (34) 2008
- I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, B. Biesiadowska-Magdziarz, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, (35) 2008
- Z. Greń, H. Krasowska, *Słownik górali polskich na Bukowinie*, (36) 2008
- M. Jankowiak, *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie kraślawnym*, (37) 2009
- H. Popowska-Taborska i E. Rzetelska-Feleszko, *Dialekty kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych. Prezentacja i opracowanie kaszubskich materiałów językowych zebranych przez Georga Wenkera w latach 1879–1887*, (38) 2009

Literatura na pograniczach

- Literatura rosyjska XX wieku. Nowe czasy, nowe problemy*, red. G. Bobilewicz, A. Drawicz, (1) 1992
- Antologia wolnej literatury rosyjskiej*, red. A. Drawicz, (2) 1992

- J. Wierzbicki, *Pożegnanie z Jugosławią. Szkice i portrety literackie*, (3) 1992
J. Rapacka, *Dawna literatura serbska i dawna literatura chorwacka*, (4) 1993
G. Bobilewicz, *Wyobraźnia poetycka. Władimir Iwanow w kręgu sztuk*, (5) 1995
Włodzimierz Majakowski i jego czasy, red. W. Olbrych, J. Szokalski, (6) 1995
J. Szokalski, *Czas w poezji Sergiusza Jesienina*, (7) 1995
J. Sujecka, *Obraz wielkiej przemiany w poezji bułgarskiej 1918–1925*, (8) 1996
Stepowa legenda. Antologia ukraińskiej małej formy prozatorskiej lat 1890–1930, red. O. Hnatiuk, L. Szost, (9) 2001
W kręgu Jesienina, red. J. Szokalski, (10) 2002
M. Stefański, *Czeska krytyka katolicka lat 1918–1938*, (11) 2007

Kultura na pograniczach

- Naród – Tożsamość – Kultura. Między koniecznością a wyborem*, red. W. Burszta, K. Jaskułowski, J. Nowak, (1) 2005
A. Gucka, *Obraz emigracji polskiej na łamach „Dziennika Poznańskiego” (1859–1939) i „Kuriera Poznańskiego” (1872–1932)*, (2) 2005
J. Nowak, *Duchowe piękno społeczeństw. Złożoność i przeobrażenia polskiej refleksji nad narodem w XIX wieku*, (3) 2008
Tożsamość – Język – Rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim, red. A. Engelking, E. Golachowska, A. Zielińska, (4) 2008
Przemilczenia w relacjach międzykulturowych, red. J. Goszczyńska, G. Szwat-Gylybowa, (5) 2008
I. Bielińska-Gardziel, *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*, (6) 2009

Polszczyzna regionalna Pomorza

- t. IV, 1991; t. V, 1993; t. VI, 1994; t. VII, 1996; t. VIII, 1998
Wszystkie tomy pod redakcją K. Handke

Prace Slawistyczne „Slavica”

- Problemy teoretyczno-metodologiczne badań konfrontatywnych języków słowiańskich*, red. H. Běličova, G. Neščimenko, Z. Rudnik-Karwatowa, (89) 1991
L. Moszyński, *Cerkiewnosłowiańskie tytuły ewangelijne*, (90) 1990
Studia gramatyczne bułgarsko-polskie, t. IV, Modalność a inne kategorie językowe, red. V. Koseska-Toszewa, M. Korytkowska, (91) 1991
H. Dalewska-Greń, *Selektywna kategoria rodzaju w języku polskim i serbsko-chorwackim (analiza konfrontatywna)*, (92) 1991
V. Koseska-Toszewa (with cooperation of G. Gargov), *The Semantic Category of Definiteness/Indefiniteness in Bulgarian and Polish*, (93) 1991
W. Budziszewska, *Zapożyczenia słowiańskie w dialektach nowogreckich*, (94) 1991

- A. Holvoet, *Transitivity and Clause Structure in Polish, A Study in Case Marking*, (95) 1991
- M. Wojtyła-Świerzowska, *Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. (Formacje tematyczne)*, (96) 1992
- Synchroniczne badania porównawcze systemów gramatycznych języków słowiańskich*, red. I. Grek-Pabisowa, L. N. Smirnow, (97) 1992
- G. Szwat-Gyłybow, *W kręgu bułgarskiej groteski. O twórczości Jordana Radiczkowa*, (98) 1991
- Procesy rozwojowe w językach słowiańskich*, red. J. Zieniukowa, (99) 1992
- Studia gramatyczne bułgarsko-polskie, t. V–VI, Konfrontacja językowa. Słowotwórstwo. Wybrane kategorie semantyczne*, red. V. Koseska-Toszewa, M. Korytkowska, (100) 1993
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. V, Leksyka 1*, red. I. Maryniakowa, (102) 1995
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, Zeszyt III, Seria grecka*, red. A. Brzostkowska, W. Swoboda, (103) 1995.
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. VI, Leksyka 2*, red. I. Maryniakowa, (104) 1996
- Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, red. H. Popowska-Taborska, (105) 1997
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, Zeszyt IV, Seria grecka*, red. A. Brzostkowska, W. Swoboda, (106) 1997
- Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze polskiej*, (107) 1998
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. VII, Leksyka 3*, red. I. Maryniakowa, (108) 1999
- J. Turonek, *Książka białoruska w II Rzeczypospolitej*, (109) 2000
- Słowiańskie słowniki gwarowe*, red. H. Popowska-Taborska, (110) 2000
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. VIII, Leksyka 4*, red. I. Maryniakowa, (111) 2002
- M. Wojtyła-Świerzowska, *Prasłowiańskie abstractum. Sufiksalne nomina actionis*, (112) 2003
- Studia gramatyczne bułgarsko-polskie, t. VII, Przewodnik po akademickiej gramatyce konfrontatywnej bułgarsko-polskiej*, red. V. Koseska-Toszewa, M. Korytkowska, (113) 2003
- Procesy innowacyjne w językach słowiańskich*, red. Z. Rudnik-Karwatowa, (114) 2003
- Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, red. Z. Kaleta, (115) 2003
- M. Trawińska, *Fonetyka wielkopolskich rot sądowych*, (116) 2005
- K. Morita, *Przemiany socjolingwistyczne w polskich społecznościach na Litwie (region trocki) i Białorusi (region iwieniecki)*, (117) 2006
- K. Kotyńska, *Eseiści o Lwowie. Pamięć, sąsiedztwo, mity*, (118) 2006

- B. Raszewska-Żurek, *Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XII–XVI)*, (119) 2006
- E. Golachowska, *Język i kultura wsi włościańskich i szlacheckich dawnej ziemi drohiczej na Podlasiu*, (120) 2006
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. IX, *Leksyka 5*, red. I. Maryniakowa, (121) 2007
- L. Bednarczuk, *Związki i paralele fonetyczne języków słowiańskich*, (122) 2007
- Materiały do bibliografii do łacińskiej serii testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*, ułożył i wstępem poprzedził Ryszard Grzesik, (123) 2007
- Słotwórstwo i tekst*, red. V. Maldjewa i Z. Rudnik-Karwatowa, (124) 2007
- Współczesna komunikacja językowa*. *Najnowsze zmiany w leksyce i słotwórstwie języków słowiańskich*, red. Z. Rudnik-Karwatowa, (125) 2008
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. X, *Leksyka 6*, red. I. Maryniakowa, (126) 2009
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, przekład i opracowanie Alina Brzostkowska, (127) 2009
- M. Trawińska, *Indeksy do wielkopolskich rot sądowych z XIV i XV wieku (z płytą CD)*, (128) 2009
- J. Satoła-Stąskowiak, *Polsko-buŁgarskie odpowiedniości przekładowe czasów przeszłych*, (129) 2010

Semantyka a konfrontacja językowa

- t. 1, red. V. Koseska-Toszeza, D. Rytel-Kuc, 1996
- t. 2, red. V. Koseska-Toszeza, Z. Greń, 1999
- t. 3, red. V. Koseska-Toszeza, R. Roszko, 2006
- t. 4, red. V. Koseska-Toszeza, R. Roszko, 2009

POZA SERIAMI:

monografie

- I. Dulewiczowa, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska, Fonetyka i fonologia. Grafia i ortografia*, 1993
- I. Maryniakowa, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze słotwórstwem*, 1993
- V. Koseska-Toszeza, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia*, 1993
- H. Popowska-Taborska, *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, 1993
- Skupiska staroobrzędowców w Europie, Azji i Ameryce, ich miejsce i tradycje we współczesnym świecie*, red. I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, R. A. Morris, 1994

- I. Maryniakowa, I. Grek-Pabisowa, A. Zielińska, *Polskie teksty gwarowe z obszaru dawnych kresów północno-wschodnich*, 1996
- K. Handke, H. Popowska-Taborska, I. Galsterowa, *Nie dajmy zginąć słowom*, 1996
- Z. Kaleta, *The surname as a cultural value and an ethnic heritage*, 1997
- K. Handke, *Rozważania i analizy językoznawcze*, 1997
- J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorzowskich*, 1997
- E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska, *Antroponimia polska na kresach płdn.-wsch.*, 1998
- I. Grek-Pabisowa, K. Handke, M. Ostrówka, A. Zielińska, *Bohatoryrowicze sto lat później*, 1998
- I. Grek-Pabisowa, *Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, obyczajów*, 1999
- I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Współczesne gwary polskie na dawnych kresach północno-wschodnich*, 1999
- S. Rudnicki, *Gwara polska wsi Korczunek koło Żytomierza. Fonetyka. Fleksja*, 2000
- Z. Greń, *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe*, 2000
- H. Owsiany, *Polacy w łagrach rosyjskiej Północy. W świetle relacji, listów i dokumentów*, 2000
- S. Karolak, *Od semantyki do gramatyki*, 2001
- J. Sujecka, *Ikona domu*, 2001
- S. Karolak, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, 2002
- K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*, 2002
- L. Grzelak, P. Głogowski, M. Stefański, *Bibliografia słowianoznawstwa polskiego za lata 1996–2000*, 2002
- K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Słownik*, 2003
- R. Grzesik, *Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 r.)*, 2003
- I. Kwilecka, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, 2003
- K. Handke, *O języku dobrze i źle*, 2004
- H. Popowska-Taborska, *Z językowych dziejów Słowiańszczyzny*, 2004
- K. Niewiarowska-Bogucka, *Mecenat rodziny Ossolińskich w XVIII i XI wieku na Podlasiu*, 2004
- G. Szwat-Gyłybow, *Haeresis bulgarica w bułgarskiej świadomości kulturowej XIX i XX wieku*, 2005
- J. Zieniukowa, *Język mniejszości w komunikowaniu społecznym. Studia nad funkcjonowaniem języków łużyckich w XIX i XX wieku*, 2006
- Z. Kowalik-Kaleta, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, tom I, 2007
- Z. Kowalik-Kaleta, L. Dacewicz, B. Raszevska-Żurek, *Słownik najstarszych nazwisk polskich – pochodzenie językowe nazwisk omówionych w „Historii nazwisk polskich”*, tom I, 2007

W. Boryś, *Etymologie słowiańskie i polskie*, 2007
Z. Sawaniewska-Mochowa, A. Zielińska, *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej*, 2007
V. Koseska-Toszewa, A. Mazurkiewicz, *Time flow and tenses*, 2010
H. Popowska-Taborska, *Z różnych szuflad. Prace wybrane, relacje, wspomnienia*, 2010

prace zbiorowe

Studia Polono-Slavica Orientalia. Acta Litteraria, t. 13, 1992
Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość, red. K. Handke, 1993
Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku, red. K. Handke, H. Dalewska-Greń, 1994
Frido Michałk, Studia o języku łuzycykim, red. H. Faska, E. Rzetelska-Feleszko, 1994
Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej, t. VI, red. M. Basaj, D. Rytel-Kuc, 1994
Symbolae Slavisticae, red. E. Rzetelska-Feleszko, 1996
Antroponimia słowiańska, red. E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma, 1996
Kresy – pojęcie i rzeczywistość, red. K. Handke, 1997
Onomastyka i dialektologia, red. H. Popowska-Taborska, J. Duma, 1997
Historia i współczesność języka polskiego na kresach wschodnich, red. I. Grek-Pabisowa, 1997
Mysł białoruska XX wieku. Antologia, red. J. Garbiński, 1998
Semantyka milczenia. Zbiór studiów, red. K. Handke, 1999
Polacy w oczach Rosjan – Rosjanie w oczach Polaków, red. R. Bobryk, J. Faryno, 2000
The National Idea as a Research Problem, red. J. Sujecka, 2002
Słowianie, Słowiańszczyzna – pojęcia i rzeczywistość dawniej i dziś, red. K. Handke, 2002
Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej (płyta CD), red. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, 2002
Semantyka milczenia 2, red. K. Handke, 2002
Prolog nie epilog... Poezja ukraińska w polskich przekładach (pierwsza połowa XX wieku), red. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, 2002
Adam M-ski. Zofia Mańkowska, Dzisiaj i na wieki, red. J. Garbiński, W. Marchel, 2004
The National Idea as a Research Problem (płyta CD), red. J. Sujecka, 2006
Polska refleksja nad Europą. Wybór tekstów, red. J. Nowak, R. Owadowska, K. Wrześcińska, 2007
Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu. Tom 1 i Tom 2, red. A. Wędzki, 2008

Representing Semantics In Digital Lexicography. Innovative Solutions for Lexical Entry Content in Slavic Lexicography. MONDILEX Fourth Open Workshop. Warsaw, Poland, 29 June – 1 July 2009. Proceedings, red. V.Koseska-Toszewa, L. Dimitrova i R. Roszko, 2009

Europa – Slavia – Germania. W poszukiwaniu tożsamości, red. W. Burszta, M. Dudziak, R. Piotrowski, 2009

SŁOWNIKI:

W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*: t. 1, A–C, 1994; t. 2, D–J, 1997; t. 3, K–O, 1999; t. 4, P–S, 2002, t. 5, Š–Ž i Suplement, 2006, t. 6, Indeksy wyrazowe do tomów 1 – 5. (Z płytą CD), 2010

Z. Sobierajski, M. Trawińska, *Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich*, t. 1, A–C, 1997

K. Handke, *Słownik nazewnictwa Warszawy*, 1998

E. Kędelska, I. Kwilecka, A. Łuczak, *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy*, t. 1, A–G, 1999; t. 2, H–M, 2003, t. 3, N–Pleć, 2005, t. 4, (Plemię-Pytlowany), 2009

Z. Rudnik-Karwatowa, H. Karpińska, *Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego*, 1999

A. Aksamitow, M. Czurak, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, 2000

J. Garbiński, J. Turonek, *Białoruski ruch chrześcijański XX wieku. Słownik biograficzno-bibliograficzny*, 2003

Z. Rudnik-Karwatowa, H. Karpińska, *Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego* (płyta CD), 2006